Vasitıye Akidesi Şerhi

Şeyhu'l-İslâm İbn-i Teymiyye

﴿شرح العقيدة الواسطية﴾

[Türkçe-Turkish-تركي]

Şerh

Muhammed Halil Herrâs

Terceme eden : M.Beşir Eryarsoy

2009 - 1430

islamhouse.com

﴿شرح العقيدة الواسطية﴾

« باللغة التركية »

محمد خليل الهراس

ترجمة : محمد بشير إريارصوي

2009 - 1430

islamhouse.com

Tahkik Eden'in Önsözü

Giriş:

Hamd, Allah'a mahsustur. O'na hamdeder, O'ndan yardım ister, O'nun günahlarımızı bağışlamasını dileriz. Nefislerimizin şerrinden, amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın hidayet verdiğini hiç kimse saptıramaz. O'nun saptırdığını da kimse hidayete erdiremez. Şehadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, O bir ve tektir, ortağı yoktur. Yine şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve Rasûlüdür.

Şüphesiz en doğru söz Allah'ın kitabı, en hayırlı yol Muhammed -*Sallallahu aleyhi ve sellem*-'ın yoludur. En kötü işler bid'at olarak ortaya çıkartılanlardır. Sonradan çıkartılan herbir husus da bid'attir. Her bid'at bir sapıklıktır ve her sapıklık cehennem ateşindedir.

Yüce Allah'ın bu ümmet üzerindeki nimetlerinden birisi de hiç şüphesiz bu ümmetin dinini kemale erdirmiş olması, bu ümmet üzerindeki nimetini tamamlamış olması ve ona İslam'ı din olarak seçmiş bulunmasıdır.

Şüphesiz Rasûlullah -*Sallallahu aleyhi ve sellem*- bu ümmeti gecesi gündüzü kadar apaydınlık bir yolun üzerinde bırakacak hale gelmeden canını teslim etmedi. Böyle bir yoldan ancak helâk olması mukadder kimseler sapar. Bu Rahmet Peygamberi, bu ümmeti cennete yakınlaştıracak ve cehennem ateşinden uzaklaştıracak hayır namına her ne varsa mutlaka ona göstermiştir. Ne kadar kötülük varsa da mutlaka bu ümmeti o kötülükten sakındırmıştır. Böylelikle helak olan apaçık bir delil üzere helak olsun, hayat bulan da apaçık bir delile bağlı olarak hayat bulsun.

Yüce Allah bizlere anlaşmazlığa düştüğümüz hususlarda kendisine ve Rasûlüne dönüp onların hükümleri gereğince muhakemeleşmemizi emretmiştir. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

"Şâyet herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşecek olursanız, eğer Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsanız, onu Allah'a ve Rasûlüne döndürünüz. Bu daha hayırlı ve sonuç itibariyle daha güzeldir." *(en-Nisa, 4/59)*

İşte bu ümmetin selefini teşkil eden ashab-ı kiram ve tabiîn ile onların yollarını izleyip adımlarını takib eden kimseler bu yöntemi izlemişlerdir.

Selef Akidesinin Önemi:

Şüphesiz ki selef akidesini incelemenin önemi bizatihi akidenin kendisinin öneminden ve tekrar insanları bu akideye döndürmek için kesintisiz ve sürekli çalışmanın zorunlu oluşundan ileri gelmektedir. Bunun da birkaç sebebi vardır:

1- Bu akide sayesinde müslümanların ve İslam davetçilerinin safları birleşir. Bu akide etrafında sözbirliği ederler. Bu olmaksızın darmadağın olurlar. Çünkü bu akide kitabın, sünnetin öngördüğü ve ashab-ı kiram'ın oluşturduğu ilk neslin akidesidir. Bunun dışındaki bir akide etrafındaki herbir toparlanmanın sonu başarısızlık ve dağılma olacaktır.

2- Selefî akide müslümanın kitab ve sünnetin nasslarını ta'zim etmesini sağlar, bu nassların ihtiva ettiği manaları reddetmekten yahut ta bunları hevâya uygun yorumlayarak onlarla oynamaktan korur.

3- Müslümanı selefi teşkil eden ashaba ve onlara tabi olanlara bağlar. Böylelikle bu onun izzetini, imanını ve şerefini arttırır. Çünkü Allah dostlarının efendileri, takva sahiblerinin önderleri onlardır. Nitekim durum İbn Mes'ud *-Radıyallahu anh-*'un şu sözlerinde ifade ettiği gibidir:

"Allah kullarının kalblerine baktı. Muhammed *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın kalbinin, kulların kalblerinin en hayırlısı olduğunu gördü. O bakımdan onu kendisi için seçti ve risaletiyle onu gönderdi. Muhammed *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın kalbinden sonra yine kulların kalblerine baktı, onun ashabının kalblerinin sair kullar arasında en hayırlı kalbler olduğunu gördü. O bakımdan onları da peygamberine dini uğrunda savaşacak yardımcıları kıldı. Bu bakımdan müslümanların güzel gördükleri bir şey Allah nezdinde de güzeldir. Kötü gördükleri şey de Allah nezdinde de kötüdür."[1]

Yada durum, İbn Ömer *-Radıyallahu anhüma-*'dan söylediği rivayet edilen şu sözlerde dile getirdiği gibidir: "Sizden herkim birilerinin sünnetini (yolunu) izleyecek olursa, ölmüş olanların yolunu izlesin. Bunlar Muhammed *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın ashabıdırlar. Onlar bu ümmetin en hayırlıları idiler. Kalbleri en iyi, ilimleri en derin, gereksiz yere kendilerini zora koşmaktan en uzak kimseler idiler. Allah onları Peygamberine arkadaşlık etmek, dinini başkalarına aktarmak için seçti. O bakımdan sizler de onların ahlakı ile ahlaklanmaya ve onların gittikleri yoldan gitmeye çalışınız. Onlar Muhammed'in ashabıdırlar, onlar Kabe'nin Rabbi olan Allah hakkı için dosdoğru hidayet üzere idiler."[2]

4- Selef akidesinin ayırıcı bir özelliği de açık ve anlaşılır olmasıdır. Çünkü bu akide tasavvur ve kavrayışta te'vil, ta'til ve teşbih (ileride açıklamaları gelecektir)'den uzak bir anlayış ve kavrayıştan hareketle kitab ve sünneti delil edinir. Bu akideye sarılan kimse Allah'ın zatı hakkında delilsiz söz söyleyip, helak olmaktan, Allah'ın kitabı ile Peygamberinin sünnetinin nasslarını reddetmekten kurtulur. Dolayısıyla bu akideye sahib olan kimse ilahi takdire razı olur ve huzur ile kadere boyun eğer, Allah'ın azametini takdir eder. Bu akide, mümini aklın güç yetiremeyeceği gaybi hususlar

üzerinde düşünmek külfetinden kurtarır. O halde selef akidesi kolaydır, karmaşıklıktan ve anlaşılması zor hususlardan uzaktır.

Selef Akidesini Anlatan Eserler Arasında "Vâsıtiyye

Akîdesi"nin Önemi:

Şüphesiz ki Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye'nin te'lif ettiği "el-Akîdetu'l-Vâsıtıyye" selef akidesini dile getiren eserler arasında en kolay olmakla birlikte, ifadeleri en açık, delil getirmesi en doğru, söz dizisi de en kısa olanlardandır. Bu akide yeryüzünde büyük bir kabule mazhar olmuştur. İlim talebeleri ve incelemelerde bulunanlar bunu büyük bir kabul ile karşılamış, incelemiş, sonra da bunu okutmuşlardır. Ardı arkasına nesiller bu akideyi ezberlemiştir. Gerçekten de bu akide metni ehl-i sünnet ve'l-cemaat akidesine dair yazılmış en kapsamlı ve en özgün eserlerdendir.

Bu akideye "el-Akîdetu'l-Vâsıtıyye" adının veriliş sebebine gelince, bunu bu akidenin müellifi Şeyhu'l-İslam -*Allah Ona Rahmet Etsin*-'ın kendisi şu sözleriyle açıklamaktadır:

"Vâsıt diyarında, oranın yakın bölgelerindeki kadılarından birisi olan Şafîi mezhebine mensub Radıyu'd-Din el-Vâsıtî adında bir hoca efendi hac dönüşü bize de uğradı. Hayırlı ve dinine bağlı bir kimse idi. Kendi topraklarında ve Tatar'ların yönetimi altında insanların içinde bulunduğu baskın gelen bilgisizlik, zulüm, din ve ilmin izlerinin silinmek üzere oluşundan şikayet etti, bana kendisine hem kendisi için, hem de aile efradı için dayanak teşkil edecek bir akide metni yazmamı istedi. Bu işten beni affetmesini istedim ve; İnsanlar pek çok sayıda akide metni yazmış bulunuyorlar. Sünnet imamlarından herhangi birisinin yazdığı bir akide metnini al, dedim. Ancak o, bu isteğinde ısrar edip şöyle dedi: Ben ancak senin yazacağın bir akide metnini arzu ediyorum. Bunun üzerine ben de ona ikindi vaktinden sonra oturup, bu akide metnini yazdım. Bu akidenin birçok nüshası Mısır, Irak ve başka yerlerde etrafa yayıldı."[1]

Yüce Allah'ın tevfik ve takdirinin bir gereği olarak böyle bir akidenin yazılmasını isteyen şahıs Vâsıt'lı idi. İşte bundan dolayı bu akideye de "el-Akidetu'l-Vâsıtıyye" adı verildi.

Aynı şekilde bu akide Şeyhu'l-İslam'ın baştaraflarında da söylediği gibi hem Vâsıtıyye, hem de Vâsatiyye (vasat yolu izleyen) bir akide olmak özelliğindedir: "...Hatta onlar -yani ehl-i sünnet ve'l-cemaat- bütün ümmet fırkalarının en vasat olanlarıdır. Tıpkı bu ümmetin diğer ümmetler arasında vasat ümmet oluşu gibi. Onlar yüce Allah'ın sıfatları meselesinde tatîl ehli ile cehmiye arasında, temsîl

ehli ile müşebbihe arasında ortada yer alırlar. Yine Allah'ın fiilleri hususunda da cebriye, kaderiye ve diğerleri arasında vasat (orta) yoldadırlar..."

Büyük İlim Adamı Herrâs'ın "Vâsıtıyye Akîdesi"ne

Yaptığı Şerhin Diğer Şerhler Arasındaki Yeri ve Önemi

Büyük ilim adamı Muhammed Halil Herras'ın "Vâsıtıyye Akidesi"ne yaptığı şerh açık seçik ve özlü olmak gibi bir özelliğe sahiptir. Nitekim Allâme Abdu'r-Rezzak Afifî'nin de belirttiği gibi bu şerh "şerhlerin en nefisi, en açık ve anlaşılır olanı, bununla birlikte en kısalarıdır."

M.Halil Herras *-Allah Ona Rahmet Etsin-* büyük bir çoğunlukla akide metninde geçen hiçbir kelimeyi açıklamadan bırakmamıştır. Birçok yerde Kur'ân-ı Kerîm ile Muhammed Mustafa *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın hadislerini, sahabe ve müfessirlerin görüşlerini İmam Ahmed, Buharî, Nuaym b. Hammâd ve başkaları gibi selef imamlarını, daha sonra gelip de onların izlerinden yürüyen Şeyhu'l-İslam (İbn Teymiyye)'nin eserlerinden başka yerlerdeki ibarelerini, onun iki öğrencisi İbnu'l-Kayyim ve ez-Zehebî ile sonradan gelen (müteahhir) ilim adamları arasından Şeyh Abdu'r-Rahman b. Sa'dî ve Muhammed b. Manî' gibi selef alimlerinin görüşlerini delil göstermiştir. Aynı zamanda o çeşitli fırkaların görüşlerini sözkonusu etmiş, onların şüphe ve tereddütlerine cevap vermiştir. Cehmiye, kaderiye, cebriye, mutezile, eş'ariyye ve başkalarının görüşlerini ele almış olması buna bir örnektir. Ayrıca bunların gerek Geylan ed-Dımaşkî, Bişr el-Merisî ve bunlara benzer geçmişteki önderlerinin, gerek onlardan sonra gelmiş bulunan er-Razî ve el-Gazzalî gibi önder ilim adamlarının yanıldıkları hususları açıklamış bulunmaktadır. Daha sonra da çağımızda yaşamış Zahid el-Kevserî gibi şahsiyetlerin birtakım kanaatlerini de ele alıp değerlendirmiştir. Bütün bunları ise şu küçük ve kolay ve anlaşılır şerhinde gerçekleştirmiştir.

Bundan dolayı bu şerh Vâsitiyye akidesine yapılmış şerhlerin en değerlisi ve en özlüsü niteliğinde kabul edilmeye değerdir. Bunun ne kadar gerçek bir değerlendirme olduğunu ancak bu şerhi mütalaa eden, inceleyen ve bununla birlikte diğer şerhleri de gören bir kimse anlayabilir.

"Vâsıtıyye Akîdesi" ve Şerhleri:

Kurtuluşa eren fırka (fırka-i naciye)'nin akidesini ifade eden Vâsıtıyye akidesi'nin pekçok baskısı ve birçok şerhi yapılmıştır. Örnek olmak üzere aşağıdakilerini sözkonusu edelim:

1- "*et-Tenbihatu'l-Latife fi ma'htevet Aleyhi el-Vasıtıyyetu*

mine'l-Mebahisi'l-Munîyfe":

Bu şerhi büyük ilim adamı Abdu'r-Rahman en-Nasır es-Sa'dî telif etmiştir. Bu şerhle birlikte Şeyh Abdu'l-Aziz b. Abdullah b. Baz'ın açıklamalarından seçilmiş birtakım notlar da vardır. Bunun neşrini ve basın kontrolünü Prof. Abdu'r-Rahman b. Ruveyşid ile Prof. Süleyman b. Hammad yapmışlardır. Orta boy, almışdört sahifelik olan bu şerhin baskı tarihi bulunmamaktadır. Daha sonra sayın Ali Hasen Abdu'l-Hamid bunu ikinci olarak bastırmış, akidenin metnini ve hadislerini harekelemiştir. ed-Dammam'da Daru İbni'l-Kayyim'de neşredilmiş olup, büyük boy yüzyedi sahife olan bu baskı da h. 1410 yılında yapılmıştır.

2- "*el-Akîdetu'l-Vâsıtıyye":*

Büyük ilim adamı sayın Prof. Muhammed b. Abdu'l-Aziz b. Manî' -eski milli eğitim genel müdürü- nin tashihini yaptığı ve notlar ekleyerek yapılan baskısı. Bu eklenen notlar son derece kısa olup, orta boy otuziki sahife olarak ilk baskısı Riyad'da tarihsiz olarak Matbuatu Sa'd er-Raşid'de yapılmıştır.

3- "*Şerhu'l-Akîdeti'l-Vâsıtıyye":*

Büyük ilim adamı Muhammed Halil Herrâs'ın şerhi olup, elinizdeki bu eserdir. Prof. Abdu'r-Rezzak Afifî bunu gözden geçirmiş olup, Medine-i Münevvere'de el-Camiatu'l-İslamiyye'de küçük boy yüzyetmişaltı sahife olarak basılmış, ikinci olarak da Şeyh İsmail el-Ensarî'nin tashihini üstlenip, notlar eklediği haliyle 'İdaretu'l-Buhus el-İlmiyye... genel başkanlığı'nın yaptığı neşir; küçük boy yüzseksenyedi sahife olup, 1403 yılında basılmıştır. Önceki baskısından -çok istisnai birkaç yer dışında- farkı yoktur. eş-Şeyh el-Ensarî'nin de buna eklediği bazı notlar vardır.

4- "*et-Tenbihatu's-Seniyye ale'l-Akîdeti'l-Vâsıtıyye":*

Riyad temyiz mahkemesi başkanı Prof. Abdu'l-Aziz en-Nasır er-Reşid'in şerhi olup, geniş bir açıklamadır. Büyük boy üçyüz seksensekiz sahifedir. O bu eserini el-Ma'hedu'l-İlmi'deki öğrencilerinin isteği üzerine kaleme almış. Daru'r-Reşid... tarafından yayınlanan bu eserin baskı tarihi bulunmamaktadır.

5- "*el-Kevaşifu'l-Celiyye an Meâni'l-Vâsıtıyye":*

Riyad İmamu'd-Da've Enstitüsü eski hocalarından Prof. Abdu'l-Aziz Muhammed es-Selman'ın yaptığı genişçe bir şerhtir. Dörtyüz yetmişbir sahife olan bu eser defalarca basılmış ve bedelsiz olarak dağıtılmıştır. Sonuncu baskısı olan onyedinci baskı 1410 yılında gerçekleşmiş olup, bu baskı sekizyüzyedi sahifedir.

6- "*el-Es'iletu ve'l-Ecvibetu'l-Usuliyye ale'l-Akîdeti'l-Vâsıtıyye":*

Adı geçen ilim adamı tarafından yapılmış bir şerh olup, soru ve cevap şeklindedir. Büyük boy üçyüzkırk sahife olan bu eserde iyilik severlerden birisinin finansmanı ile defalarca basılıp, bedelsiz olarak dağıtılmıştır. Bizzat müellifin kendisi de bunu ayrıca özetlemiştir.

7- "*Şerhu'l-Akîdeti'l-Vâsıtıyye":*

Riyad Yüksek Hakimlik Enstitüsü Müdürü Prof. Salih b. Fevzan el-Fevzan'ın yaptığı kolay ve kısa bir şerh olup, ikiyüzyirmiiki sahifedir. Bu şerhini hazırlarken müellif er-Reşid'in "et-Tenbîhâtu's-Seniyye" adlı eseri ile Prof. Zeyd b. Abdi'l-Aziz b. Feyyad'ın "er-Ravdatu'n-Nediyye Şerhu'l-Akideti'l-Vasıtiyye" adlı eserlerini kaynak almıştır. Riyad'da Mektebetu'l-Meârif'de defalarca basılmıştır.

8- "*el-Akîdetü'l-Vâsıtıyye":*

Büyük ilim adamı Muhammed b. Salih el-Useymîn tarafından birtakım kelimelere yapılmış kısa açıklamaları ihtiva eden oldukça küçük hacimli bir eser olup, kitabta yer almış birtakım terimlerin de tanıtımı yapılmaktadır. Orta boy ellibeş sahife tutan eser ilk olarak 1406 yılında doğu bölgesinde yer alan Medinetu's-Sakba'daki el-Hudâ yayınevinde basılmıştır.

9- "*et-Talikatu'l-Müfide ale'l-Akîdeti'l-Vâsıtıyye":*

Bu notları hazırlayan Abdullah b. Abdu'r-Rahman b. Ali eş-Şerî olup, akidenin metninin harekelenmesi noktasında gördüğüm baskıların en güzelidir. Bununla birlikte âyetlerin yerleri gösterilmiş, kısa bir şekilde hadislerin kaynakları belirtilmiştir. Müellifinin koyduğu isimden de

anlaşılacağı üzere faydalı ve özlü birtakım notlar da vardır. Orta boy seksendokuz sahifeden ibaret olan bu eserin ilk baskısı er-Riyad'da 1404 yılında Daru Taybe'de yapılmıştır.

10- "*el-Akîdetu'l-Vâsıtıyye ve Meclisu'l-Münazarati fiha...":*

Bu eseri tahkik eden Prof. Züheyr eş-Şaviş olup, sadece metninin tahkiki yapılmıştır. Kendisinin de belirttiği gibi bu tahkiki yaparken elinde bulunan bir el yazması nüshaya dayanmıştır. Güzel bir şekilde neşredilmiş olan bu baskısında âyetlerin Kur'ân-ı Kerîm'deki yerleri gösterilmiş, oldukça kısa bir surette de hadislerin kaynakları belirtilmiştir. Daha sonrada Şeyhu'l-İslam ile onun bu akidede serdettiği kanaatlerini benimsemeyen hasımları arasındaki tartışmayı sözkonusu etmektedir. Tartışma ile birlikte metin orta boy yüz sahife kadar olup, bunu muhakkik kendisine ait el-Mektebu'l-İslâmî'de 1405 yılında bastırmıştır.

11- "*Şerhu'l-Akîdeti'l-Vâsıtıyye":*

Said b. Ali b. Vehef el-Kahtanî tarafından yapılmış olan bu şerh Prof. Dr. Abdullah b. Abdu'r-Rahman el-Cebrî tarafından gözden geçirilmiş olup, kısa ve kolay şerhtir. Orta boy seksenyedi sahifedir. Bu şerhin müellifi daha önce kendilerinden sözettiğimiz şerhleri kaynak olarak almış olup, 1409 yılında basılmıştır.

12- "*er-Ravdatu'n-Nediyye Şerhu'l-Akîdeti'l-Vâsıtıyye":*

Zeyd b. Abdu'l-Aziz b. Feyyad'a ait olan bu şerh oldukça geniştir. İlk baskısı 1377, ikincisi 1378 yılında yapılmış olup, beşyüzonaltı sahifedir.

13- "*Şerhu'l-Vasıtıyye":*

Büyük ilim adamı Prof. Muhammed b. Salih el-Useymin'e ait olan bu şerh önce kasetlerde ses bantları halinde kayıtlı iken öğrencilerinden birisi tarafından deşifre edilmiş bir şerhtir. İlim talebeleri elinde dolaşmakta bulunan daha iyisi bulunmayan son derece nefis bir şerhtir.*

İşte bütün bunlardan bu akidenin ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü kimi ilim adamı bu akidenin metnini harekelemeye, kimileri hadislerinin kaynaklarını belirtmeye, başkaları buna dair açıklamalar ve notlar koymaya yahut kısa ya da uzunca şerhler yazmaya kalkışmıştır. Bütün bunlar ise "el-Akîdetu'l-Vâsıtıyye"de ifadesini bulan selef akidesine yapılmış bir hizmettir.

Ancak ben Prof. Abdu'r-Rezzak Afifî ile el-Ensarî'nin yaptıkları gözden geçirme ve ekledikleri kısa notlar dışında Prof. Muhammed Halil Her-râs'ın te'lif ettiği bu şerhe gerekli hizmetleri ifa eden kimse göremedim.

Bundan dolayı ben bu şerhe gereken itinayı göstermek şerefine erişmek istedim. Özellikle bu akideyi incelediğim her seferinde ya elimin altındaki özel nüshanın boşluklarında, yahut ta ayrı birtakım yerlere ya da hafızama birtakım mülahazalar kaydettim. O bakımdan bütün yapacağım bu yazdıklarımı yeniden biraraya getirip, düzenlemek ve tekrar gözden geçirip, arkasından basın ve yayına hazırlamaktan ibaretti.

Yüce Allah'ın yardımı ile bu işi ifa edebilmek için bütün gayretimi ortaya koymaya çalıştım.

Yazma Metin Nüshası:

Bu nüsha Batı Berlin'de bulunmaktadır.

Bunun bir sureti de Kuveyt'te ki İhyau't-Turas el-İslamî Cemiyetine bağlı el-Mahtutat ve't-Turas ve'l-Vesaik Merkezinde; (2/12147-akide) numarada kayıtlı bulunmaktadır. Adı geçen merkeze bunun bir suretini bize gönderdiği için burada teşekkürlerimizi ifade ediyoruz.

Bu nüsha onbir varak olup, 10,5X 18,5 c.m ebadında ve 23 satırdır. Güzel, açık seçik ve etrafı çerçevelenmiş bir nesih hattı ile yazılmış olup, müstensihi ve istinsah tarihi bilinmeyen bu güzel hat, kitabın başından sonuna kadar devam etmektedir.

Bu nüshanın hattı güzel olmakla birlikte çokça kelimeler düşmüş ve pekçok hataları vardır, âyetlerde bile. Bundan dolayı ben tahkikte alışılan bir husus olduğu üzere bu nüshayı asıl kabul edemedim. Bunun yerine aslı ile birlikte basılmış olan şerhi asıl metin olarak kabul ettim. Çünkü şerh bu metne tabi olup, onunla birlikte yer almaktadır. Ben bu sözü edilen nüshayı basılı metinler arasından herhangi bir farklılık olduğu zaman tercihe sebeb bir dayanak olarak kabul ettim. Özellikle benim asıl olarak kabul ettiğim baskı ile Mecmuu'l-Fetâvâ arasında yer alan baskı arasında bulunan farklılıklarda ona dayandım. Bununla birlikte bazan anlamı etkileyebilecek önemli farklılıklara işaret etmekle yetindim. Zikredilmesinde faydası bulunmayan birçok farklılıklara işaret etmeye gerek görmedim. Çünkü bunları ayrıca zikretmek bazan okuyucuyu yanıltabilir.

Elinizdeki Yayında Yaptığım İşler:

1- Az önce sözünü ettiğimiz gerek akidenin bağımsız baskılarından, gerek birtakım not ya da şerhlerle birlikte yapılmış baskılarından hareketle metni oldukça sağlam bir şekilde ortaya çıkarmaya çalıştım ve bunu yazma nüsha ile karşılaştırdım. Ayrıca kolaylıkla okunup, ezberlenebilmesi için de bu metni harekeledim.

2- Elimizdeki şerhin metni ile el-Camiatu'l-İslamiyye ve Daru'l-İfta tarafından yapılmış iki baskının metinleri arasındaki farklılıkları tesbit etmeye çalıştım. Oldukça az olan bu farklılıkları yeri geldikçe açıkladım.

3- Şerh'te yer alan ve okunması zor ya da yanlış anlamalara meydan verebilecek olan lafızları harekeledim ki okuyucunun bunları anlaması kolaylaşsın.

4- Ayetleri harekeleyip, Kur'ân-ı Kerîm'deki yerlerini gösterdim.

5- Bulamadığım tek bir hadis dışında bütün hadis ve sahabeye dair rivayetlerin kaynaklarını gösterdim. Kaynağını tesbit edemediğim hadis ise: "Allah'ı inkâr eden el-ğıyer (hallerinin değişmesi) ile karşılaşmaz."

Rivayetlerin kaynaklarını tesbit ederken izlediğim yola gelince:

Öncelikle iki parantez arasında hadisin sıhhat ya da zayıflığı ile ilgili hükmü zikredeceğim.

Sonra Buharî ve Müslim ile başlayıp, arkasından Kütüb-i Sitte'nin geri kalanları, sonra İmam Ahmed'in Müsned'i yahut Malik'in Muvatta'ı arasından bu hadisi zikreden kaynakları belirttikten sonra Beyhakî ya da Hakim yahut onların dışında hadisi rivayet edenleri sırasıyla zikrettim. Bazan hadisin sözü geçen sıralamaya göre üç ya da dört eserdeki yerini zikretmekle -bazı istisnalar hariç- yetindim. Hadis Kütüb-i Sitte'de ya da bazılarında bulunuyor ise baskı farklılıkları dolayısı ile kitab ve bab olarak geçtiği yeri işaret edip, şerhlerde bulunduğu yerleri de kaydettim. Eğer hadis Buharî'de yer alıyor ise Selefîye matbaası baskısını esas alarak Fethu'l-Barî'deki yerini zikrettim. Müslim'de yer alıyorsa Nevevî şerhindeki yerini kaydettim. Eğer Tirmizî'de ise Tuhfetu'l-Ahvezî'deki yerini, Ebu Davud'da ise Avnu'l-Mabud'daki yerini, Nesaî'de geçiyor ise Ebu /udde'nin tahkikiyle, Suyutî şerhi ile es-Sündî Haşiye'sindeki yerini, İbn Mace'de bulunuyor ise Abdu'l-Bakî'nin hazırladığı baskıyı, Müsned'de ise el-Fethu'r-Rabbanî'deki yerini gösterdim. Bazan iki ya da üç yeri kaydetmekle yetindim.

Hadis ile ilgili hükme gelince şâyet hadis Buharî, Müslim ya da birilerinde ise parantez arasında "sahih" kelimesini kaydederek bu iki kaynaktaki yerine işaret etmekle yetindim. Şâyet başkalarında yer alıyor ise bu dalın önder ilim adamlarından hadise kimlerin sahih, kimlerin zayıf dediğini kaydettim. Zehebî, İbn Hacer, el-Enbanî ve bazen mesela el-Arnavut gibilerinin adını verdim. Kimi zaman hadis ilminin gerektireceği kadarı ile senede dair açıklamalarda bulundum ki, bu oldukça azdır.

6- Şarih'in birilerine nisbeten kaydettiği sözlerin birçoğunu o sözü söyleyenlerin kendi eserlerindeki ya da başkalarının eserlerindeki yerlerini kaydettim.

7- Adları geçen özel şahısların önemlilerinin biyografilerini kaydettim. Ashab-ı Kiram, kimi tabîin ve müteahhir ilim adamlarından meşhur ve tanınan kimselerin ise biyografilerini sözkonusu etmedim.

8- Metin ya da şerhte sözkonusu edilen cehmiyye, mutezile, eş'ariler ve daha başka bütün fırkaların tanımını yaptım.

9- "Düstur, milli, mecsure" gibi oldukça az sayıda geçen birtakım yabancı kelimelere dair açıklamalarda bulundum.

10- Zorunlu gördüğüm, oldukça az miktarda bazı notlar ekledim.

11- İster metin, ister şerhin ifadelerini olduğu gibi bıraktım. Bundan önceki baskılardaki birtakım baskı yanlışlıkları sebebiyle pek az yerlerdeki düzeltmeler ise müstesnadır.

12- Bazı paragraflara başlıklar koydum. Bunu da okuyucuya kolaylık olsun diye yaptım. Bu başlıkları ise metine kendiliğimden bir şey sokmamış olmak için sahife kenarlarında metnin dışında bıraktım.

13- Kitabın bundan önceki baskılarında şerh ve metnin sahifedeki uyumsuzlukları probleminden kurtulmak maksadıyla akidenin metnini birçok kısma ayırdım. Bu kısımların herbirisinin başlı başına belli bir konuyu almak özelliğinde olmasına dikkat ettim. Ondan sonra da şerhini kaydettim. Bundan önce de "şın" harfini yazdım. Metin ile şerhin hurufatını farklı kullandım ki, okuyucu, metnin herbir bölümünün şerhini tam bir uyum içerisinde kolaylıkla izleyebilsin.

14- Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-*'nin özlü bir şekilde biyografisini yazdım.

15- Büyük ilim adamı şarih Muhammed Halil Herrâs'ın da oldukça özlü bir biyografisini kaydettim.

16- Teknik birtakım fihristler yaptım. Bunlar aşağıdaki şekildedir:

Âyetlerin Kur'ân-ı Kerîm'deki sıralarına göre fihristi,

Alfabetik sıraya göre hadis ve ashab ile tabîine ait sözlerin

fihristi,

Fırka ve mezheblere dair fihrist,

Biyografileri kaydedilmiş özel şahısların fihristi,

Birinci ve ikinci derecedeki kaynakların fihristi,

Konu fihristi.

Büyük arşın yüce ve kerim Rabbi olan Allah'tan benim bu çalışmamı kıyamet gününde hasenatımın arasına katmasını, ilim adamları ve müslüman kardeşlerime bunu faydalı kılmasını niyaz ederim. Bu, kusurlu birisinin ortaya koyduğu bir gayrettir. "Tetkik edecek şahıslar bunu dikkatle tetkik etsin, alabildiğine bizi mazur görsün. Çünkü akıllı kişi başkasını mazur görebilendir. Yüce Allah ise kendi kitabından başkasını hatadan korumuş değildir. İnsaflı kişi başkasının birçok doğruları karşılığında az sayıdaki hatalarını bağışlayabilendir." [1]

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Peygamberimiz Muhammed'e onun aile halkına ve ashabına Allah'ın salat ve selamları...

Ebu Muhammed Alevî es-Sekkaf

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye

Nesebi ve Doğumu:

Adı Ahmed olan İbn Teymiyye'nin babasından itibaren geriye doğru atalarının adı şöyledir: Abdu'l-Halim, Abdu's-Selâm, Abdullah, el-Hıdır, Muhammed, el-Hıdır, Ali, Abdullah, Teymiyye el-Harrânî.

"Teymiyye" lakabı ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: Onun beşinci dedesi olan Muhammed b. el-Hıdır, Teyma yolu üzerinden hacca gitmişti. Orada küçük bir kız çocuğu görmüştü. Geri döndüğünde ise hanımının bir kız doğurmuş olduğunu da görünce, Tebûk yakınlarındaki bir belde olan Teyma'ya nisbetle ey Teymiyye; Ey Teymiyye diye seslenince, ona bu lakab verilmiş oldu.

İbnu'n-Neccar dedi ki: "Bize nakledildiğine göre dedelerinden Muhammed'i, annesi Teymiyye diye adlandırırdı. Teymiyye ise vaize bir kadın olup, daha sonra ona nisbet edildi ve onun adıyla tanınır oldu."[1]

İbn Teymiyye 661 Rebiulevvel ayının onuna rastlayan bir pazartesi günü Şam topraklarından sayılan Harran'da dünyaya geldi. Şeyhu'l-İslam Takuyu'd-Din lakabı ile anıldı, künyesi Ebu'l-Abbas'dır.

Şeyhu'l-İslam lakabının anlamı ile ilgili olarak çeşitli açıklamalar yapılmıştır:

Bu açıklamaların en güzeli, müslüman olarak yaşlanmış (şeyh, ihtiyar olmuş) kişi demektir. O bu lakabı ile daha önce geçmiş benzerlerinden farklı bir özelliğe sahip ve bu hususta esenliğe kavuşacağı belirtilen müjde vaadini elde etmiş gibidir: "Her kimin müslüman olarak bir saçı ağarırsa, bu onun için kıyamet gününde bir nur olacaktır."[2]

Diğer bir açıklamaya göre şeyh, avamın örfünde dayanak ve destek olan kişi yani yüce Allah'tan sonra hertürlü sıkıntıda başvurdukları kişi demektir.

Bir diğer açıklamaya göre o kendi yakınlarının yolundan gitmekle Şeyhu'l-İslam'dır. Yani gençlerin kötü ve cahilce davranışlarından kurtulmuş kimsedir. O farz ve nafile bütün amellerinde sünnete uygun hareket eden bir kişi demektir.[3]

Bu isimlendirme eskiden beri kullanılmıştır. Bunu İmam Şafîi, İmam Ahmed b. Hanbel ve başkaları da kullanmıştır.[4]

Ailesi:

Ailesi olan Teymiyye hanedanı Harran'da köklü bir ailedir. İlim ve dine bağlılığı ile ün salmıştır.

Dedesi Ebu'l-Berekât Mecdu'd-Din Hanbelî ileri gelen ilim adamlarının büyüklerindendir. eş-Şevkanî'nin "Neylu'l-Evtar" adı ile şerhettiği "el-Munteka min Ahbari'l-Mustafa" adlı eser onun te'liflerinden birisidir.

Babası Şihabu'd-Din Abdu'l-Halim Ebu'l-Mehasin babasından sonra meşihat makamını üstlenmiş ve Ebu'l-Abbas ile Ebu Muhammed adındaki oğullarına ilim öğretmiştir.

Kardeşi Ebu Muhammed Şerefu'd-Din, Hanbelî mezhebinde oldukça ileri derecede fıkhî bir seviyeye ulaşmıştı.

Hocaları:

Öğrencisi İbn Abdu'l-Hadî şöyle demektedir: "Kendilerinden ilim dinleyip, bellediği hocaları ikiyüzden daha fazladır."[1]

Bunların en ünlülerinden:

1- Şemsu'd-Din Ebu Muhammed Abdu'r-Rahman b. Kudame el-Makdisî. 682 h. yılında vefat etmiştir.

2- Eminu'd-Din Ebu'l-Yemen Abdu's-Samed b. Asâkir ed-Dımeşkî eş-Şafîi. 686 h. yılında vefat etmiştir.

3- Şemsu'd-Din Ebu Abdillah Muhammed b. Abdi'l-Kavi b. Bedran el-Merdavî. 703 h. yılında vefat etmiştir.

Öğrencileri:

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye köklü bir ekolün temsilcisidir. Onun hayatta olduğu dönemde pekçok ilim adamı bu ekolün öğrenciliğini yapmış, günümüze kadar onun pekçok eseri vasıtası ile de hala bu ekole mensub olup, öğrenciliğini yapanların varlığı sürmektedir.

İbn Teymiyye'ye öğrencilik yapanların meşhurlarından bazıları:

1- Şemsu'd-Din b. Abdi'l-Hadî. 744 h. yılında vefat etmiştir.

2- Şemsu'd-Din ez-Zehebî. 748 h. yılında vefat etmiştir.

3- Şemsu'd-Din İbnu'l-Kayyim. 751 h. yılında vefat etmitir.

4- Şemsu'd-Din İbn Müflih, el-Fûru' ve el-Âdâbu'ş-Şer'iyye adlı eserlerin müellifi. 763 h. yılında vefat etmiştir.

5- Ünlü tefsirin müellifi İmâdu'd-Din İbn Kesir. 774 h. yılında vefat etmiştir.

Mezhebi:

Hanbeli mezhebine mensub bir kişi olarak yetişti. Daha sonra hakkında ez-Zehebî'nin sözünü ettiği şu noktaya ulaştı:

"Şu ana kadar pekçok yıldan bu yana muayyen bir mezhebe bağlı olmaksızın, aksine delile dayalı olan görüşe göre fetva vermektedir. Katıksız sünnetin ve selef yolunun zaferi için çalışmıştır. Bu yolun lehine birçok delil, önerme ve daha önce başkasının göstermediği hususları delil olarak kendisi ortaya koymuş, öncekilerin ve sonrakilerin kullanmaktan çekindikleri ifade ve sözleri kendisi cesaretle dile getirmiştir."[1]

Akîdesi:

Akidesinin ne olduğu hakkında bizzat kendisinin yazmış olduğu şu kaside ile bize şöylece cevab vermektedir:

"Ey mezhebimi ve akidemi soran kişi! Doğru yolu bulmak için soru sorana, doğru yolda gitmek ihsan edilsin.

Sözünü tahkik ederek söyleyen, bundan yan çizmeyen ve değiştirmeyenin sözüne kulak ver.

Bütün ashabı sevmek benim yolumdur, bu sevgiyle onlara yakın olmayı, Allah'a yakın olmaya bir vesile (yol) sayarım.

Herbirisinin pek açık-seçik kadri ve fazileti vardır, fakat aralarından es-Sıddiyk daha da faziletlidir.

Kur'an hakkında âyetlerinde geçenleri söylerim, o kadimdir, Allah tarafından indirilmiştir.

İlahi sıfata dair bütün âyetleri ilk tarzda nakledildiği şekilde hak olarak kabul ederim.

Bunun mesuliyetini de bu nakli yapanlara havale ederim ve bu hususta hertürlü tahayyüle karşı onu korurum.

Kur'ân'ı bir kenara itip de söylediği söze: el-Ahtal dedi ki... diye delil getiren ne çirkin iş yapmış olur!

Mü'minler Rablerini hak olarak göreceklerdir. Ve keyfiyetsiz olarak (hadiste belirtildiği üzere) semaya iner.

Mizanı ve kendisinden içip, susuzluğumu gidereceğimi ümit ettiğim Havzı ikrar ve kabul ederim.

Aynı şekilde cehennemin üstünde uzatılacak sıratı da. Muvahhid olanları kurtulacak, diğerleri ise terkedileceklerdir.

Cehennem ateşine bedbaht olan bir kimse ilahi hikmet gereği girecektir, takva sahibi olan kişi de aynı şekilde cennete girecektir.

Canlı ve aklı başında herkesin kabrinde ameli kendisiyle birlikte olacak ve ona kabirde soru sorulacaktır.

İşte Şafîi'nin de, Malik'in de, Ebu Hanife'nin de sonra da Ahmed'in de nakledilegelen akidesi budur.

Eğer onların izledikleri yola uyarsan, ilahi tevfike mazhar olursun. Eğer bid'at bir yol ortaya koyarsan, kimse senin bu yolunu dayanak kabul etmez."[1]

Eserleri:

Eserleri hakkında ez-Zehebî şunları söylemektedir: "Şeyhu'l-İslam Takıyu'd-Din Ebu'l-Abbas Ahmed b. Teymiyye -*Radıyallahu anh-*'ın te'lif ettiği eserleri topladım, bunların bin esere vardıklarını tesbit ettim. Daha sonra da onun başka eserlerini de gördüm."[2]

Onun değerli öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye de "Esmâu Müellefâti İbn Teymiyye" adını verdiği ve Salahu'd-Din el-Müneccid'in tahkiki ile Beyrut Daru'l-Kutubi'l-Cerdîe'de basılmış, te'lif ettiği eserlere ait bir eser de yazmıştır.

Güzel bir tasnif, güzel bir ibare, düzenleme, taksim ve açıklama noktasında oldukça yetkin idi. Bu hususa onun hasmı İbnu'z-Zemelkanî bile tanıklık etmiştir.[3].

İbn Teymiyye ibranice'yi, latince'yi konuşur[4] idi. Bunu şu sözlerinden anlamaktayız: "İbranice lafızlar bir dereceye kadar Arapça lafızlara yakınlaşmaktadır. Nitekim isimler büyük iştikak noktasında birbirine oldukça yaklaşmaktadır. Ben kitab ehli arasında müslüman olmuş birtakım kimselerden Tevrat'ın İbranice lafızlarını dinledim. Her iki dilin birbirine oldukça yakın olduklarını gördüm. Öyle ki sonunda sırf Arapça bilgime dayanarak onların İbranice konuşmalarının birçoğunu anlar oldum.[5]

Ahlâkî Nitelikleri ve Yaratılışı:

Ahlâkî niteliklerinden birisi de cömert bir şahsiyet oluşu idi. Bu onun fıtri bir özelliği idi. Cömertlik için kendisini ayrıca zorlamazdı. Yiğitti, dünyaya karşı zahid idi. Hiçbir şekilde dünyaya bağlı değildi. Haramlara düşmek korkusuyla pekçok mübahı terkederdi.

Yaratılışı itibariyle taşıdığı niteliklere gelince beyaz tenli, saç ve sakalları siyah, ağarmış saçları azdı. Saçları kulaklarının yumuşaklarına kadar ulaşırdı, gözleri adeta konuşan iki dil gibi idi. Orta boylu, omuzları geniş, yüksek sesli, fasih süratle okuyan bir kişi idi. Sertleştiği olurdu ama hilm özelliği ile o sertliğini bastırabiliyordu.[6]

Cihadı:

Allah ona rahmet etsin hem diliyle, hem kalemi ile hem de eliyle cihad etmiş, tatarlara karşı savaşmış, müslümanları onlara karşı harekete getirmeye çalışmıştır. 702 h. yılında Şekhab vakasında ön

saflarda çarpışmış, Merc es-Suffer günü diye bilinen çarpışmada onlara karşı sebat göstererek, yerinden ayrılmamıştı. Tatarların hükümdarı Kazan'ın huzuruna girip, onunla cesareti dolayısıyla hazır bulunanları dehşete düşürecek şekilde konuşmuştur. Aynı şekilde müslüman toprakları Tatarlara teslim etmek noktasına gelen Mısır Sultanını da tehdit etmiştir.

İlim Adamlarının Onun Hakkındaki Sözleri:[1]

Arkadaş ve öğrencilerinden çok, onun düşmanları ve onun seviyesinde olan ilim adamları Şeyhu'l-İslam'dan övgüyle sözetmişlerdir. Hatta İbn Nâsıru'd-Din ed-Dımeşkî ondan övgüyle söz eden çağdaşlarından seksen ilim adamından daha fazlasını saymış ve bu hususa dair ünlü kitabı "*er-Râddu'l-Vâfir"* adlı eserini yazmıştır. Bu eserde 841 yılında vefat eden ve İbn Teymiyye hakkında "Şeyhu'l-İslam" diyen bir kimsenin kâfir olacağını iddia eden el-Alâ el-Buharî diye ün salmış, Muhammed b. Muhammed el-Acemî'nin görüşlerini red etmektedir.

İşte ben sözü geçen bu eserden gerek İbn Teymiyye'nin çağdaşı, gerek müellif İbn Nasiru'd-Din'in çağdaşı olan en ünlü ilim adamlarının birtakım sözlerini seçtim. Bizzat ona öğrencilik etmiş bulunan İbnu'l-Kayyim, İbn Kesir ve İbn Abdi'l-Hadî gibi öğrencilerinin ona dair övgü dolu sözlerini ayrıca kaydetmedim. Çünkü bunlar pekçok ve bilinen şeylerdir.

Ondan hayırla sözedip, onu öven ve müslümanlar arasındaki konumunu açıklığa çıkartanların bazıları:

1- "Uyûnu'l-Eser fi'l-Meğâzîl ve'ş-Şemaili ve's-Siyer" adlı eserin müellifi olan İbn Seyyidi'n-Nas (v. 734 h.) hakkında şunları söylemektedir:

"Ben onu bütün ilimlerde pay sahibi gördüm. Nerdeyse sünnete dair bütün rivayetleri ezberlemişti. Tefsire dair söz söyledi mi bu işin sancağını yüklenmiş olduğu görülürdü. Fıkha dair fetva verdi mi en ileri noktaya ulaşmış olduğu, hadise dair konuştu mu hadis ilim ve rivayetinde oldukça ehil olduğu, mezheb ve fırkalar hakkında konuştu mu bu hususta ondan daha etraflı bilgi sahibi kimsenin görülemediği, onun ilerisinde bu hususların kimse tarafından idrâk edilemediği anlaşılırdı. Kısacası bütün ilim dallarında akranlarından ileri idi. Onu gören hiçbir göz onun benzerini görmemiştir. Hatta kendisi bile kendisi gibisini görmüş değildir."

2- "Siyer-u A'lami'n-Nubelâ"nın müellifi Şemsu'd-Din ez-Zehebî (v. 748) dedi ki:

"Benim gibi bir kimsenin onun niteliklerine dair söz söylemesinden çok daha büyüktür. Eğer Kâbe'de Hacer-i Esved'in bulunduğu rükün ile Makam-ı İbrahim arasında bana yemin ettirilecek olsa,

hiç şüphesiz benim gözüm onun gibisini görmemiştir, diye yemin ederim. Allah'a yemin ederim bizzat kendisi bile ilim bakımından kendi benzerini görmüş değildir."

Bir başka yerde de şunları söylemektedir:

"Henüz buluğa ermeden Kur'an ve fıkıhı okudu, tartıştı, delilleriyle, görüşlerini ortaya koydu. Yirmi yaşlarında iken ilim ve tefsirde oldukça ileri dereceye ulaştı, fetva verdi ve ders okuttu. Pek çok eserler yazdı, daha hocaları hayatta iken büyük ilim adamları arasında sayılır oldu. Develere yük teşkil edecek kadar pek büyük eserler yazdı. Bu sırada onun yazdığı eserler belki dörtbin defter, belki de daha fazla tutar. Cuma günlerinde seneler boyunca herhangi bir kitaba başvurmaya gerek görmeksizin yüce Allah'ın kitabını tefsir etti. Fışkıran bir zeka idi, pekçok hadis dinlemiştir. Kendilerinden ilim bellediği hocalarının sayısı ikiyüzü aşkındır. Tefsire dair bilgisi en ileri noktadadır. Hadis, hadis ravileri (Ricâli), hadisin sahih olup olmamasına dair bilgisine hiçbir kimse ulaşamaz. Fıkhı, nakli -dört mezheb imamının da ötesinde- ashab ve tabîin'in görüşleri eşsizdi. Mezheb ve fırkalara dair, usul ve kelâma dair bilgisine gelince, bu hususta onun seviyesinde bir kimse bilmiyorum. Dile dair geniş bir bilgisi vardı, Arapçası oldukça güçlü idi. Tarih ve siyere dair bilgisi şaşırtıcı idi. Kahramanlık, cihad ve atılganlığı ise nitelendirilemeyecek kadar, anlatılamayacak kadar ileri idi. Örnek gösterilecek derecede çok cömert idi. Yemekte ve içmekte az ile yetinir, zühd ve kanaat sahibi bir kimse idi."

3- "Tabakatu'ş Şafîiyye el-Kübrâ" adlı eserin müellifi Tacu'd-Din'in babası Takıyu'd-Din es-Subkî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şunları söylemektedir:

"Aklî ve şer'î ilimlerdeki geniş bilgisi, üstün kadri ve kaynayıp coşan denizi andıran hali ile ileri zekası, içtihadı ile bütün bu alanlarda anlatılamayacak ileri dereceye ulaşmıştı..." dedikten sonra şunları söylemektedir: "Bana göre o bütün bunlardan daha büyük, daha üstündür. Bununla birlikte yüce Allah ona zühd, vera, dindarlık, hakka yardımcı olmak, hakkı yerine getirmek gibi özellikleri vermişti; bütün bunları da yalnızca Allah için yapardı. Bu hususta selef-i salihin izlediği yolu izlerdi. Bu konuda çok büyük bir pay sahibi idi. Bu dönemde hatta uzun dönemlerden beri onun benzeri görülmüş değildir."

4- Muhammed b. Abdi'l-Berr eş-Şafîi es-Sübkî (v. 777)'de şunları söylemektedir: "İbni Teymiyye'ye cahil bir kimse ile yanlış kanaat ve görüşlere sahib bir kimseden başkası buğzetmez. Cahil bir kimse ne söylediğini bilmez, yanlış kanaat sahibi kimseyi ise sahib olduğu yanlış kanaat onu bilip tanıdıktan sonra hakkı söylemekten alıkoyar."

5- Hasımlarından birisi olan Kemalu'd-Din b. ez-Zemelkanî eş-Şafîi (v. 727) Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye hakkında şunları söylemektedir:

"Herhangi bir ilim dalına dair kendisine soru sorulacak olursa, onu gören ve onu dinleyen bir kimse, onun bu ilim dalından başka bir şey bilmediğini zanneder ve bu seviyede kimsenin o ilmi

bilmediğine hükmederdi. Diğer mezheblere mensub fukaha onunla birlikte oturduklarında kendi mezhebleri ile ilgili olarak daha önceden bilmedikleri şeyleri ondan öğrenirlerdi. Herhangi bir kimse ile tartışıp da hasmı tarafından susturulduğu bilinmemektedir. İster şer'î ilimler olsun, ister başkaları olsun herhangi bir ilim hakkında söz söyledi mi mutlaka o ilim dalının uzmanlarından ve o ilmi bilmekle tanınanlardan üstün olduğu ortaya çıkardı. Beşyüz yıldan bu yana ondan daha ileri derecede hadis hıfzetmiş kimse görülmüş değildir."

6- Mâlikî ve (sonraları) Şafîi mezhebine mensub İbn Dakîk el-Iyd (v. 702 h.) onun hakkında şöyle demektedir: "İbn Teymiyye ile biraraya geldiğimde bütün ilimlerin onun gözü önünde bulunduğunu, bu ilimlerden istediğini alıp, istediğini bırakan bir kişi olduğunu gördüm."

7- Aslen İşbilyeli, Dımaşk'lı (v. 738 h.) el-Birzâlî Ebu Muhammed el-Kasım b. Muhammed, İbn Teymiyye hakkında şunları söylemektedir:

"Hiçbir hususta arkasından yetişilemeyecek bir imamdı. İçtihad mertebesine ulaşmış ve müçtehidlerin şartları kendisinde toplanmıştı. Tefsirden söz etti mi aşırı derecedeki ezberleri dolayısıyla, güzel sunması ile herbir görüşe tercih zayıflık ve çürütmek gibi layık olduğu hükmü vermesiyle ve herbir ilme dalabildiğine dalması ile insanları hayrete düşürürdü. Huzurunda bulunanlar onun bu haline şaşırırlardı. Bununla birlikte o zühd, ibadet, yüce Allah'a yönelmek, dünya esbabından uzak kalıp, insanları yüce Allah'a davet etmeye de kendisini büsbütün vermiş bir kimse idi."

8- Şafîi mezhebine mensub Dımaşk'lı ve Tehzibu'l-Kemâl adlı eserin sahibi Ebu Haccac el-Mizzî de (v. 742 h.) Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye hakkında şunları söylemektedir: "Onun benzerini görmedim, kendisi de kendi benzerini görmüş değildir. Allah'ın kitabı ve Rasûlünün sünneti hakkında ondan daha bilgilisini, her ikisine ondan daha çok tabi olanı görmüş değilim." Bir seferinde de şöyle demiştir: "Dörtyüz yıldan bu yana onun benzeri görülmemiştir."

9- Fethu'l-Barî adlı eserin müellifi İbn Hacer el-Askalânî (v. 852 h.) onun hakkında şunları söylemektedir:

"En hayret edilecek hususlardan birisi de şudur: Bu adam Rafızî, Hulûlcüler, İttihatçılar gibi bid'at ehline karşı bütün insanlar arasında en ileri derecede duran bir kimse idi. Bu husustaki eserleri pekçok ve ünlüdür. Onlara dair verdiği fetvaların sınırı yoktur." Yine onun hakkında şunları söylemektedir:

"Şeyhu'l-İslam Takıyu'd-Din'in, kanaatlerini kabul edenin de, etmeyenin de çokça istifade ettiği ve herbir yana dağılmış eserlerin müellifi ünlü öğrencisi Şemsuddin İbn Kayyim el-Cevziyye dışında eğer, hiçbir eseri bulunmasaydı dahi, bu bile İbn Teymiyye'nin ne kadar yüksek bir konuma sahib olduğunu en ileri derecede ortaya koyardı. Durum böyle iken bir de gerek akli, gerek nakli ilimlerde

Hanbeli mezhebine mensup ilim adamları şöyle dursun, çağdaşı olan Şafîi ve diğer mezheblere mensup en ilerideki önder ilim adamları akli ve nakli ilimlerde oldukça ileri ve benzersiz olduğuna da tanıklık etmişlerdir."

10- "Umdetu'l-Karî Şerhu Sahihi'l-Buharî adlı eserin müellifi Halefî Bedru'd-Din el-Aynî (v. 855 h.) Şeyhu'l-İslam hakkında şunları söylemektedir: "O, faziletli, maharetli, takvâlı, tertemiz, vera' sahibi, hadis ve tefsir ilimlerinin süvarisi, fıkıh ve hadis usulü ve fıkıh usulü ilimlerinde gerek anlatımı ve gerek yazımı itibariyle ileri derecede idi. Bid'atçilere karşı çekilmiş yalın kılıçtı. Dinin emirlerini uygulayan büyük ilim adamı, marufu çokça emreden, münkerden çokça alıkoyandı. Son derece gayretli, kahraman ve korku ve dehşete düşüren yerlerde atılgan, çokça zikreden, oruç tutan, namaz kılan, ibadet eden bir kimse idi. Geçiminde kanaatkarlığı seçmiş, fazlasını istemeyen bir kimse idi. Oldukça güzel ve üstün şekilde sözlerine bağlı kalır, çok güzel ve değerli işleriyle vaktini değerlendirirdi. Bununla birlikte aşağılık dünyalıktan da uzak kalırdı. Meşhur, kabul görmüş ve tenkid edilebilecek bir kusuru bulunmayan, nihaî sözü kestirip atan fetvaları vardır."

Onun şan ve şerefine dil uzatan kimselere karşı savunarak ve bu gibi kimseleri yeren bir üslubla da şunları söylemektedir: "Ona dil uzatan kimse ancak gülleri koklamakla birlikte hemen ölen pislik böceği gibidir. Gözünün zayıflığı dolayısıyla ışık parıltısından rahatsız olan yarasaya benzer. Ona dil uzatanların tenkid edebilme özellikleri de yoktur, ışık saçıcı, dikkate değer düşünceleri de yoktur. Bunlar önemsiz şahsiyetlerdir. Bunlar arasından onu tekfir edenlerin ise ilim adamı olarak kimlikleri belirsizdir, adları, sanları yoktur.

En yaygın bilinen hususlardan birisi de şeyh, imam, büyük ilim adamı Takıyu'd-Din İbn Teymiyye'nin en faziletli ve üstün şahsiyetlerden, eşsiz ve pek kapsamlı belge ve delillerden birisi olduğudur. Onun sahib olduğu edep ve terbiye, ruhları besleyen bir ziyafeti andırırdı. Onun seçkin sözleri adeta duyguları harekete getiren hoş bir içkiyi andırırdı. Oldukça ileri derecede düşünürlerin olgun meyveleri gibi idi. Onun bu alandaki tabiatı çiğlikten ve çirkinlikten son derece uzaktı. Üzerleri örtülü pekçok hususun örtüsünü açan kişi idi ve böylelikle kapalılıkları gideren zındıkların, inkârcıların dine dil uzatmalarına karşı dinin savunucusu, peygamberlerin efendisinden gelen rivayetleri ilmi tenkide tabi tutan ashab ve tabîinden gelen rivayetleri de tenkid süzgeçinden geçiren bir şahsiyet idi."

Ona Yapılan İftiralar:

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye'ye çağdaşı, mutasavvıf, kelamcı ve bid'atçi düşmanlarından çokça iftiralarda bulunulduğu gibi, çağından sonra günümüze kadar da (bu durum)devam etmiştir. Ancak bu iftiralar arasında en şaşırtıcı olup hasım bid'atçilerin dayanak kabul ettikleri iftira ise gezgin İbn

Batuta'nın, "Rihletu İbn Batuta (İbn Batuta Seyehatnamesi)" diye tanınıp meşhur olmuş "Tuhfetu'l-Enzar..." adını taşıyan eserinde -Allah'tan layıkı ile muamele görmesini dileriz- söylediği şu sözlerdir:

"726 yılı muazzam ramazan ayı 9'una tesadüf eden perşembe günü Şam'ın Dımaşk şehrine vardım... Dımaşk'ta Hanbeli fukahasının büyüklerinden Şam'ın büyüğü ve çeşitli ilim dalları hakkında söz söyleyen Takıyu'd-Din İbn Teymiyye vardı. Ancak aklı pek yerinde değildi. Dımaşk'lılar onu çokça ta'zim eder, o da minbere çıkıp, onlara vaazlar verirdi..." diye sözlerini sürdürür ve daha sonra şunları söyler:

"Caminin minberinde insanlara vaaz ederken cuma gününde huzurunda bulundum. Onlara öğüt veriyordu, söylediği sözler arasında şu da vardı: Allah dünya semasına benim şu inişim gibi iner, dedi ve minberin basamaklarından bir basamak indi. İbnu'z-Zehra diye bilinen Malikî mezhebine mensup bir fakih ona karşı çıktı ve onun söylediği bu sözü reddetti. Fakat herkes bu fakihe karşı çıktı, elleriyle, ayakkabılarıyla onu alabildiğine vurdular ve nihayet sarığı da düştü..." Ve daha başka yalan ve iftiraları bunların akabinde sıralamaya devam etmektedir.[1]

İbn Batuta'nın sözleri bunlar, iftirası bu. Bundan dolayı Şeyh Ahmed b. İbrahim b. İsa "el-Kasidetu'l-Nüniyye"[2]ye yazdığı şerhinde şu sözleri söylemektedir: "Böyle bir yalandan Allah'a sığınırız. Bu yalanı söyleyen Allah'tan korkmaz, bu iftirada bulunan utanmaz mı? Nitekim hadis-i şerif'te: "Eğer utanmazsan dilediğini yapabilirsin"[3] diye buyurulmuştur.

Bu yalan o kadar açıktır ki ayrıca bunu uzun boylu reddetmeye gerek yoktur. Bu iftiracı ve yalancıya karşı Allah yeter. Çünkü bu şahıs Dımaşk'a 726 yılı 9 Ramazan tarihinde girdiğini söylemekte. Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye ise o sırada el-Kal'a'da hapsedilmiş bulunmakta idi. Nitekim onun öğrencisi Hafız Muhammed b. Ahmed b. Abdu'l-Hadi "Tabakatu'l-Hanâbile" adlı eserinde ile Hafız Ebu'l-Ferac Abdu'r-Rahman b. Ahmed b. Receb'in belirttikleri gibi güvenilir ilim adamları bunu böylece zikretmişlerdir. Hafız Ebu'l-Ferac sözü geçen "Tabakat"ında İbn Teymiyye'nin biyografisini yazarken şunları söylemektedir:

"Şeyh (İbn Teymiyye) 726 yılı, Şa'ban ayından, Zü'lkade'nin 28. gününe kadar el-Kal'a'da (hapis) kaldı."[1]

İbn Abdi'l-Hadî ayrıca onun oraya altı Şa'ban'da girdiğini de ekler.[2]

Şimdi bu iftiraya bir bakalım. Bu şahıs onun huzurunda bulunduğundan ve bu sırada minberde insanlara vaz-u nasihatte bulunduğundan sözetmektedir. Bunun gerçekle ilgisini bir bilebilseydik! Acaba caminin minberi Dımaşk Kal'asının içlerine mi intikal etti? Halbuki İbn Teymiyye belirtilen tarihte sözü edilen kaleye girdiğinde ancak naşı üzerinde dışarı çıkmıştı. Hafız İmadu'd-Din İbn Kesir "*Tarihinde*[3] bunu böylece kaydetmektedir. Böylelikle bu hususta yapılacak açıklamalar nihaî maksadına ulaşmış bulunuyor.

İbn Batuta’nın çokça yalan söylediğinin delillerinden birisi de onun bu seyahatnamesinde naklettiği çok acaib hikâyeleridir. O kadar ki İbn Haldun bu seyahatnameden bir miktar nakillerde bulunduktan sonra şunları söylemektedir:

"...Onun anlattığı şeylerin çoğunluğu Hint ülkesinin hükümdarı ile ilgili olup onu dinleyenlerin çokça garib karşılayacağı halleri ile ilgili anlattıklarıdır... Nihayet o bu kabilden hikayeler anlattı, bu sefer insanlar kendi aralarında onun yalancı olduğunu söylemeye koyuldular. O günlerde Sultan Faris b. Vardar’ın veziri ile karşılaştım. Bu hususta onunla konuştum ve ben bu adamın insanlar tarafından yaygın bir şekilde yalanlanmış olması dolayısıyla vermiş olduğu haberleri kabul etmediğini gördüm."[4]

O halde İbn Haldun rivayet ettiği haberlerin çokça garib oluşları sebebiyle İbn Batuta’nın doğruluğunda şüphe etmektedir. İbn Teymiyye’ye dair naklettiği rivayetten daha garibi de yoktur.

Diğer taraftan İbn Batuta’nın Hindistan’ı ziyareti esnasında naklettiği garib hadiselerden birisi de şu sözleriyle anlattıklarıdır:

"Nihayet Beşay dağına vardık, orada salih Şeyh Ata Evliya'nın zaviyesi de vardır. "Ata" türkçede baba demektir, "evliya"da Arapça bir kelimedir. Anlamı evliyaların babası demek olur. Aynı şekilde ona "si sad sale" de denilir. Farsça’da "si sad" üçyüz "sale" de yıl anlamındadır. Onların belirttiklerine göre o üçyüzelli yaşında imiş. Onlar bu kişi hakkında güzel inançlara sahibtirler..."

Daha sonra şunları söyleyinceye kadar sözlerini sürdürür: "Yanına girdik, ona selam verdim, boynuma sarıldı. Cismi nemli idi, ondan daha yumuşak bir cisim görmedim. Onu gören kişi ise elli yaşında olduğunu zanneder. Bana naklettiğine göre herbir yüz yaşında saçları ve dişleri (yeniden) çıkar..."[1]

Bu seyahatnamede ne kadar uydurma, yalan ve iftira bulunduğunu ancak Allah bilir.

Allah, İbn Teymiyye’ye geniş geniş rahmetini ihsan etsin, zalimlerin tuzakları ise mutlaka boşa çıkar.

Mihneti ve Vefatı:

İbn Teymiyye’nin hasımları onun birçok mihnetlere düşmesine sebeb teşkil etmişlerdir ki; bunlar fetvalarına ve görüşlerine muhalefet etmesi kendilerine çokça ağır gelen fukaha, mutasavvıf ve kelamcılar arasındandır.

Defalarca hapse atıldı. Bunlardan birisi de 26 Ramazan cuma gününe tesadüf eden 705 h. yılındadır. Bayram gecesi el-Cub'de bir başka yere nakledildi ve tam bir yıl orada mahpus kaldı. Daha sonra 23 Rebiulevvel 707 hicri yılında hapisten çıktı.

Arkasından bir başka sefer sufilerden birisinin davası dolayısıyla bir daha hapse atıldı ve ramazan bayramı günü 709 yılında çıktı. 726 yılında bir defa daha mihnete uğradı, fetva vermesi yasaklandı ve tutuklandı. Bu da 10 Şaban Cuma gününe tesadüf ediyordu. İki yıl ve birkaç ay hapiste kaldı. Pazartesi gecesi de 20 Zülkade 728 yılında vefat etti. Cenazesine gelenlerin haddi hesabı yoktu. İmam Ahmed'in şu sözlerine canlı bir örnekti.

"Bid'at ehline deyiniz ki: Bizim ve sizin aranızda fark cenazelerde bulunmalar olsun."

İşte bu şekilde davet, cihad, ders vermek, fetva, te'lif, tartışma, selef'in metodunu savunmakla dopdolu bir hayattan sonra vefat etti. Ne evlendi, ne cariye edindi, ne de geriye mal mülk bıraktı.

Yüce Allah ona bol bol rahmetini ihsan etsin, cennetin geniş yerleri makamı olsun. Bize, İslam'a ve müslümanlara yaptığı hizmetlerin karşılığında Allah onu en hayırlı şekilde mükâfatlandırsın.

Biyografisinin Bulunabileceği Yerler:[2]

a- Genel Kaynaklar:

1- İbn Kesir, *el-Bidaâye ve'n-Nihâye* (XIV, 4, 7-23, 36-39, 44, 48, 53-55, 67, 97, 123, 135-140, 143)

2- İbn Hacer, *ed-Duraru'l-Kâmine,* I, 144

3- eş-Şevkanî, *el-Bedru't-Talî',* I, 63

4- ez-Zehebî, Tezkiratu'l-Huffâz, IV, 1496

5- İbn Receb, *ez-Zeylu alâ Tabakati'l-Hanabile*, II, 387

6- *Tabakatu'l-Müfessirîn*, I, 45.

7- Suyutî, *Tabakatu'l-Huffâz*, 520

8- el-Kütübî, *Fevâtu'l-Vefeyât,* I, 74

9- es-Seh'avî, *el-I'lânu bi't-Tevbih limen Zemme't-Tarih,* Tahkik Rovental, Kontrol Salih el-Ali, s. 111, 136, 137, 294, 307, 352.

10- Sıddiyk Hasen Han, *et-Tacu'l-Mükellel*, s. 420, 431.

b- Özel Kitablar:

Eskiden de, günümüzde de onun için özel biyografiler de yazılmıştır. Bunların en önemlileri:

1- İbn Nasıru'd-Din ed-Dımaşkî, *er-Reddu'l-Vâfir.*

2- İbn Abdi'l-Hadî, *el-Ukud'u-l Durriyye fi Menakibi İbn Teymiyye.*

3- Mer'î el-Keramî, *el-Kevakihlu'd-Durriyye fi Menakibi İbn Teymiyye.*

4- Mer'î el-Keramî, eş-Şehâdetu'z - Zekiyye fi Senai'l-Eimmeti ale'bni Teymiyye.

5- el-İstanbulî, *İbn Teymiyye Batalu'l-İslahi'd-Dinî.*

6- Selim el-Hilalî, *İbn Teymiyye el-Müfterâ aleyh.*

7- Muhammed Ebu Zehra, *İbn Teymiyye Hayatuhu ve Asruhu*.

8- Ebu'l-Hasen en-Nedvî, *Ricalu'l-Fikr* adlı dizinin İbn Teymiyye'nin biyografisine ait bölümü.

9- Abdu'r-Rahman Abdu'l-Halik, *Lemahatun min Hayati İbn Teymiyye.*

10- el-Fevezan, *Min Alami'l-Müceddidin: Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye.*

11- eş-Şeybanî, *Evraku'n-Mecmuatun min Hayati Şeyhi'l-İslam İbn Teymiyye.*

Prof. Halil Herras'ın Kısa Biyografisi:[1]

Büyük ilim adamı selefî, muhakkik Muhammed Halil Herrâs;

Mısır Arab Cumhuriyeti el-⁄arbiyye eyaletinden.

1916 yılında Tanta'da doğdu, kırklı yıllarda Ezher Üniversitesi Usulu'd-Din Fakültesinden mezun oldu. Tevhid ve mantık dalında doktor ünvanını aldı. Ezher Üniversitesi Usulu'd-Din Fakültesinde profesör olarak çalıştı.

Suudi Arabistan Krallığında misafir hoca olarak görev yaptı. Riyad'daki İslami Muhammed b. Suud Üniversitesinde ders verdi. Tekrar Suudi Arabistan'a misafir olarak geldi ve bu sefer Mekke-i Mükerreme'de şimdiki Ümmu'l-Kura Üniversitesi olan eski Şeriat fakültesinde lisans üstü kısmının akide bölümü başkanlığını yaptı.

Tekrar Mısır'a geri döndü ve Ansaru's-Sunneti'n-Nebeviyye Cemaati genel başkan vekilliğine getirildi. Sonra da Kahire'deki bu cemiyetin genel başkanı oldu.

Vefatından iki yıl önce 1973 yılında doktor Abdu'l-Fettah Selâme ile birlikte el-⁄arbiyye eyaletinde Cemaatu'd-Da'va el-İslamiyye'nin kuruluşuna katıldı ve bu cemaatin ilk başkanı oldu.

Yaklaşık altmış yaşlarında 1975 yılında vefat etti.

Selef akidesine mensub birisi idi. Hakta son derece metanetli, delil ve açıklamaları güçlü idi. Hayatını öğretim, te'lif, sünneti ve ehl-i sünnet ve'l-cemaat akidesini yaymakla geçirdi.

Pekçok te'lifi vardır. Bunların bazıları:

1- İbn Kudame'nin el-Muğni adlı eserinin tahkiki: Bu eser ilk olarak Mısır'da Matbaatu'l-İmam'da basılmıştı.

2- İbn Huzeyme'nin et-Tevhid adlı eserine tahkik ve notları.

3- Ebu Ubeyde el-Kasım b. Sellam'ın el-Emval adlı kitabına tahkik ve notları.

4- Suyutî'nin el-Hasaisu'l-Kübrâ adlı eserinin tahkik ve tenkidi

5- İbn Hişam'ın es-Siyretu'n-Nebeviyye adlı eserine tahkik ve notları.

6- İbn Kayyim'e ait el-Kasidetu'l-Nuniyye'ye dair iki ciltlik şerhi.

7- İbn Teymiyye ve Nakduhu li Mesaliki'l-Mütekellimin fi Mesaili'l-İlahiyat. (İbn Teymiyye ve ilahiyat meselelerinde mütekellimin yöntemini eleştirisi)

8- İbn Teymiyye'ye ait el-Akîdetu'l-Vasıtiyye şerhi, ki elinizdeki bu kitabtır.

Şerh Eden'in Önsözü

Hamd olsun âlemlerin rabbi, rahman, rahim, din gününün maliki Allah'a. Salat ve selam olsun rasûllerin en şereflisi Peygamberimiz, Allah'ın kulu ve Rasûlü Muhammed'e, onun aile halkına, ashabına, kıyamet gününe kadar da güzel bir şekilde onlara tabi olacaklara.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-*ye ait "*el-Akîdetu'l-Vâsıtıyye*" ehl-i sünnet ve'l-cemaat akidesine dair yazılmış en kapsamlı eserlerdendir. Bununla birlikte lafızları oldukça kısa, ibareleri oldukça dikkatli seçilmiştir. Ancak birçok yerde kapalılıklarını giderecek bir açıklamaya, gizli cevherlerin üzerindeki perdeleri kaldıracak bir izaha ihtiyacı vardır.

Yapılacak bu açıklamanın bununla birlikte pekçok nakillerle usandırıcı olmaması, uzun olmaması gerekir. Böylelikle yetişkinlerin idrakine uygun düşsün ve onlara kolaylıkla konunun özünü verebilsin.

Bundan ötürü yüce Allah'tan hayırlısını dileyerek bu işi yapmaya kalkıştım. İşlerimizin çokluğuna ve böyle bir işle uğraşmayı engelleyen bir yoğunluğa rağmen bunu yapmaya kalkıştım. Aziz ve celil olan Allah'tan okuyan herkese faydalı kılmasını, bu şerhi O'nun rızası için halis kılmasını dilerim. Şüphesiz ki O pek yakındır, duaları kabul edendir.

Muhammed Halil Herrâs

el-Akîdetü'l-Vâsıtıyye

Şerhi

"*Bismillahirrahmanirrahim: Rahman, rahim, Allah'ın adı ile.*"

Besmele:

İlim adamları besmele'nin her bir surenin başlangıcını teşkil eden bir âyet mi yoksa sureleri birbirinden ayırmak ve başlarken onun bereketinden faydalanmak üzere zikredilmek için indirilmiş bağımsız bir âyet mi olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptir.[1]

Tercih edilen görüş ikincisidir.

Bununla birlikte besmele'nin en-Neml suresinin (30. âyetinin) bir parçası olduğu hususunda ve et-Tevbe suresinin baştarafında terkedileceği üzerinde görüş birliğine varmışlar. Çünkü et-Tevbe suresi, el-Enfal suresi ile birlikte tek bir sure gibi değerlendirilmişlerdir.

"Bismi"nin başındaki "be" yardım dilemek içindir ve bazıları fiil olarak, bazıları isim olarak takdir ettikleri hazfedilmiş (gizli, zikredilmemiş) bir kelimeye taalluk etmektedir, demişlerdir. Her iki görüş de birbirine yakındır, Kur'ân-ı Kerîm'de her iki husus da varid olmuştur. Yüce Allah'ın:

"Yaratan Rabbinin adıyla oku." *(el-Alak, 1)* buyruğunda müteallak fiildir. "Onun akıp yürümesi de Allah'ın adıyladır." *(Hud, 41)* buyruğunda da müteallakı isimdir.

Bununla birlikte müteallakın sonradan takdir edilmesi güzeldir. "Çünkü yüce Allah'ın isminin başa alınması daha uygun olduğu gibi, câr ile mecrûrun önceden zikredilmesi yüce Allah'ın güzel adının teberrüken, özellikle zikredilmiş olduğunu ifade eder. İsim ise bir manayı tayin ya da diğerinden ayırdetmek için kullanılan bir lafızdır."

"İsim"in hangi kökten türediği hususunda görüş ayrılığı vardır. Bunun alâmet anlamındaki "es-simetu"den türemiş olduğu söylendiği gibi, yükseklik ve yücelik anlamına gelen "es-sumuv"den türediği de söylenmiştir, tercih edilen görüş budur.

"İsm"in başındaki hemze de vasıl hemzesidir.

İsim, kimilerinin iddia ettiği gibi müsemmâsının (yani ad olduğu şeyin) bizzat kendisi değildir. Çünkü isim delâlet eden lafız, müsemmâ ise bu isim ile kendisine delâlet olunan anlamdır.

Tesmiye (isim vermek)'in kendisi ise böyle değildir. Çünkü isim vermek, isim verme fiilini ifade eder. Mesela: Ben oğluma Muhammed adını verdim, denilir.

Bazılarının söylediklerine göre "bismillah"deki "ism" lafzı fazladan gelmiştir. Çünkü yardım Allah'ın isminden değil, bizzat kendisinden istenir. Ancak bu görüşün bir kıymeti yoktur, çünkü maksat şanı yüce Allah'ın o güzel adını dil ile anmaktır. Yüce Allah'ın

"En yüce Rabbinin adını tesbih et." *(el-A'la, 1)* buyruğunda olduğu gibi. Yani Rabbinin adını söyleyerek, onu telaffuz ederek, onu tesbih et. O halde maksat yüce Allah'ın adını başta anmak suretiyle onun bereketinden yararlanmaktır.

İsm-i Celâl Olan Allah:

İsm-i celal olan "Allah" adının türememiş camid bir isim olduğu söylenmiştir. Çünkü türemiş olmak, türediği kökün var olmasını gerektirir. Yüce Allah'ın adı ise kadimdir, kadim olanın ise herhangi bir kök maddesi yoktur. O halde ism-i celal de ad olarak kullanılmaları ile birtakım sıfatlar ihtiva etmeyen katıksız diğer özel isimler gibidir.

Ancak doğru olan bu ismin müştak (belli bir kökten türediği)dir.

Bunun türediği ilk kökün hangisi olduğunda ise görüş ayrılığı vardır. Bu kökün ibadet etmek anlamına gelen "elihe-ye'lehu-ilâheten-ulûheten"'den geldiği söylendiği gibi, şaşırıp kalmayı ifade eden "elihe-ye'lehu-elehen"'den türediği de söylenmiştir.

Doğru olan birinci görüştür. O halde o kendisine ibadet olunan (me'lûh) yani mabûd anlamında "ilâh"tır. Bundan dolayı İbn Abbas -*Radıyallahu anh*-: "Allah bütün mahlukatının üzerinde ulûhiyyet ve ubûdiyyet hakkına sahip olandır."[1] demiştir.

"Allah" lafzının bir kökten türediğini kabul eden görüşe göre bu lafız aslı itibariyle bir sıfat olur. Ancak özel isim olması daha ağır bastığından dolayı diğer isimlerle onun hakkında haber verilir ve ona

sıfat olurlar. Mesela Allah, rahman, rahim, semi', alim'dir denildiği gibi, rahman, rahim olan Allah... da denilir.

Rahman ve Rahim:

"*er-Rahman, er-Rahim*"

Yüce Allah'ın güzel isimlerinden şerefli iki isimdir. Bunlar yüce Allah'ın rahmet sıfatına sahip olduğuna delâlet etmektedir.

Rahmet şanı yüce Allah'ın celâline yakışan bir şekilde gerçek anlamda bir sıfatıdır. -Muattile'nin ileri sürdüğü gibi- rahmet'ten kasıt, mesela iyilik yapmayı dilemekte olduğu gibi, rahmetin gereği olan şeyleri dilemektir, şeklindeki açıklama.doğru değildir. Yüce Allah'ın izniyle buna dair geniş açıklamalar ileride gelecektir.

"Rahman ve Rahim"in birlikte kullanılması hususunda da görüş ayrılığı vardır. Bir görüşe göre "er-Rahman" dünyada rahmeti herşeyi kuşatmış olan demektir. Çünkü "fa'lân" kipi dopdolu oluşa ve çokluğa delalet eder. "er-Rahîm" ise âhirette rahmetini özel olarak mü'minlere tahsis edecek olan demektir.

Bunun aksi de söylenmiştir.

Büyük ilim adamı İbnu'l Kayyim -*Allah'ın rahmeti üzerine olsun*- "Rahman" adının şanı yüce Allah'ın zatı ile kaim sıfata delâlet ettiğini "er-Rahim"in de kendisine rahmet olunana taalluk edişine delâlet ettiğini kabul etmektedir. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm'de "er-Rahman" adı müteaddi (geçişli) olarak gelmemiştir. Mesela yüce Allah: "*O mü'minlere karşı pek rahimdir.*" [1] diye buyurmaktadır, fakat "Rahman'dır" diye buyurmamaktadır.

Bu açıklama her iki isim arasındaki farkı ortaya koyan açıklamaların en güzelidir. İbn Abbas'ın da şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Bunlar son derece rikkatli iki isimdir. Bunların biri diğerinden daha rikkatlidir."[2]

Kimisi de besmele'de ki "er-Rahman" isminin ism-i celalin sıfatı olmasını kabul etmemektedir. Çünkü bu da bir başka özel isim olup, ondan başkası hakkında kullanılmamaktadır. Özel isimler ise sıfat olarak kullanılmazlar.

Doğru olan ise bu ismin muhtevasındaki sıfat anlamı nazar-ı itibara alınarak, ism-i celal'in sıfatı olduğudur. Buna göre "er-Rahman" yüce Allah'ın hem adı, hem sıfatıdır. Onun isim olması, sıfat olmasına aykırı değildir. O sıfat olması itibariyle yüce Allah'ın ismine tabi olarak zikredilmiştir. İsim olması itibari ile de Kur'ân-ı Kerîm'de başka bir isime tabi olmadan özel bir isim olarakta varid olmuştur. Yüce Allah'ın: "Rahman, arşa istivâ etmiştir." *(Ta'ha, 5)* buyruğunda olduğu gibi.

"*Rasûlünü hidayet ile hak dini de bütün dinlere üstün kılmak üzere gönderen Allah'a hamd olsun. Şahid olarak Allah yeter.*''

"Allah'a hamdolsun" ile ilgili olmak üzere Peygamber -*Sallallahu aleyhi ve sellem*-'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Allah'a hamd ve bana salat(u selam) ile başlamayan herbir söz kesiktir, arkası kopuktur, bereketi giderilmiştir."[3]

Bunun benzeri besmele hakkında da varid olmuştur.

İşte her iki rivayet ile amel etmek maksadıyla müellif her ikisini yerine getirmiştir. Bu iki rivayet arasında da bir çelişki yoktur. Çünkü başlangıç biri gerçek, biri izafi olmak üzere iki türlüdür.

Hamd yermenin zıttıdır. Adamı hamdettim, ona hamdediyorum, ederim (överim) denilir. Öğülen kimseye de mahmûd ve hamîd denilir.

Yüce Allah'a ardı arkasına hamd-u senalarda bulunmayı anlatmak üzere; "hammedallahe" denilir. "O kişi elhamdulillah dedi" diye de kullanılır.

Hamd İle Şükür Arasındaki Fark:

Hamd, ister bir nimet olsun, ister bir başka şey olsun tercihen yapılan güzel şeylere karşı dil ile övgüde bulunmaktır. Mesela; ben filan adama nimetleri dolayısıyla hamdettim denildiği gibi, kahramanlığını hamdettim (övdüm) de denilir.

Şükür ise özel olarak nimet hakkında kullanılır. Kalb, dil ve azalarla yapılır. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Benim sizlere olan nimetimi üç şey ifade etmiştir:

Elim, dilim ve görünmeyen kalbim (vicdanım)."

Buna göre hamd ile şükür arasında genellik, özellik ilişkisi vardır. Nimete karşılık dil ile övmek noktasında ikisi de ortaktır. Nimet olmayan ihtiyari iyiliklere karşılık dil ile övgüde bulunmak hamdin

tek başına sahib olduğu bir özelliktir. Nimetin özelliği dolayısı ile kalb ve azalarla övgüde bulunmak ta şükrün tek başına sahib olduğu bir özelliktir.

Buna göre hamd, müteallakı itibariyle daha genel, aracı itibariyle daha özeldir. Şükür ise bunun tam aksinedir.

Hamd İle Medh (Övgü) Arasındaki Fark:

Hamd ile medh arasındaki farka gelince, İbnu'l-Kayyim şöyle demektedir: "Hamd, kendisine hamdolunanın iyiliklerini haber vermekle birlikte onu sevmeyi ve ta'zim etmeyi de ifade eder. Dolayısıyla beraberinde hayır iradesinin de bulunması kaçınılmazdır. Medh (övmek) ise böyle değildir. O sadece bir haber vermekten ibarettir."[1]

Bundan dolayı medh daha geniş çerçevede kullanılmaktadır. Çünkü medh canlı, ölü ve cansız varlıklar için de sözkonusu olabilmektedir.

"el-hamdu"de ki "el" istiğrak içindir. Yani muhakkak ve mukadder bütün hamd çeşit ve birimlerini kapsamayı ifade eder. Cins için olduğu da söylenmiştir. Bunun anlamı da[1] "kâmil manasıyla hamd Allah için sözkonusudur. Bu da yüce Allah'ın kemal sıfatları ve güzel vasıfları dolayısıyla kendisine hamdetmeyi gerektiren herbir hususun onun hakkında sabit olmasını gerektirir. Zira kemal sıfatlarına sahib olmayan bir varlık mutlak olarak hamdolunan bir varlık değildir. Olsa olsa ancak bir yönü ile kendisine hamdedilir, bazı yönleriyle edilmeyebilir. Her bakımdan ve bütün bakış açılarına göre bütün hamd çeşitleri ile hamd edilen bir varlık olamaz. Bundan tek istisna bütün kemal sıfatlarına sahib olandır. Eğer kemal sıfatlarından bir tanesine dahi sahib olmazsa o sıfatın eksikliği sebebiyle ona yapılan hamdde eksiklik sözkonusu olur."[2]

"*Rasûl* " sözlükte kendisi ile risalet (mesaj) gönderilen demektir. Mesela, onu bu iş ile rasûl olarak gönderdi, denilir. Yani o kimseden gönderdiği mesajı eda etmesi ve tebliğ etmesi istenmesi halinde bu ifade kullanılır. Çoğulu "rusl ve rusul" şekillerinde gelir.

Şer'î bir terim olarak rasûl, kendisine bir şeriatin vahiy ile bildirilip onu tebliğ etmekle emrolunmuş, hür, erkek bir insandır.

Şâyet ona vahiy gönderilmekle birlikte, onu tebliğ etmesi emredilmemişse o vakit bu bir nebi'dir.

Rasûl İle Nebî Arasındaki Fark:

Buna göre herbir rasûl bir nebidir, fakat aksi sözkonusu değildir. Bir kimse nebi olmakla birlikte rasûl olmayabilir de.[3]

Burada Rabbe ait zamire izafe olunan rasûlden kasıt ise Muhammed *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'dır.

"*Hidâyet*" sözlükte açıklamak ve delâlette bulunmaktır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi:"Semud kavmine gelince, Biz onlara hidayet verdik, ama onlar körlüğü hidayetten daha sevimli buldular." *(Fussilet, 17)* Burada anlam, biz onlara gerekli açıklamaları yaptık, şeklindedir.

Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Gerçekten Biz, onu doğru yola hidayet ettik. İster şükredici olsun, ister nankör olsun." *(el-İnsan, 3)*

Bu anlamı ile hidayet bütün insanlar için geneldir. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm de hidayet ile nitelendirilmiştir. Şu buyrukta olduğu gibi:"Gerçekten bu Kur'ân en doğru olana hidayet eyler (iletir)." *(el-İsra, 9)*

Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi, Allah Rasûlü de hidayet ile nitelendirilmiştir:"Ve muhakkak ki sen doğru yola hidayet edersin (iletirsin)." *(eş-Şûrâ, 52)*

Hidayet, tevfik ve ilham anlamında da kullanılabilir. O takdirde bu, yüce Allah'ın hidayete iletmeyi dilediği kimseler hakkında özellik ifade eder. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"Allah kimi doğru yola hidayet etmeyi (iletmeyi) dilerse, göğsünü İslâm'a açar." *(el-En'am, 125)*

İşte bundan dolayı yüce Allah rasûlünün hidayet etme gücüne sahib olmadığını belirterek şöyle buyurmaktadır:"Muhakkak sen sevdiğini hidayete erdiremezsin. Fakat Allah dilediğine hidayet verir." *(el-Kasas, 56)*

Burada hidayetten maksat Peygamber *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın getirmiş olduğu doğru haberler, sahih iman, faydalı bilgi ve salih ameldir.

"*Din*" ise çeşitli anlamlarda kullanılır.

Bunlardan birisi karşılık (ceza) demektir. Yüce Allah'ın:"*Din gününün maliki*" *(el-Fatiha, 4)* buyruğunda olduğu gibi.

"Kişi nasıl bir din ile hareket ederse, o da öyle bir din ile karşı karşıya bırakılır. Nasıl hareket ederse, onun gibi karşılık görür."[1] ifadesi de bu anlamdadır.

Bir diğer manası boyun eğmek ve emre bağlı olmak demektir. Onun önünde eğildi ve boyun eğdi anlamında; "dâne lehû" denilir. "dânellahe bi kezâ" veya; "alâ kezâ" yani şu yol ile ya da şununla Allah'a ibadet etmeyi din edindi, de denilir.

Burada ise dinden kasıt, yüce Allah'ın rasûlullah ile göndermiş olduğu ister itikadi, ister kavli, ister fiili olsun bütün hüküm ve şeriatlerdir. Burada dinin hakka izafe edilmesi, mevsufun sıfatına izafe edilmesi kabilindendir. "Hak olan din" demektir.

Hak, mastardır. Bir şeyin sabit olup, vacib olmasını ifade eder. Bununla kastedilen sabit ve vakıada bulunandır. Zıttı ise herhangi bir gerçeği bulunmayan batıldır.

"*Üstün kılmak için*" anlamındaki ifadenin başına gelen "lam"(için) ta'lil lâm'ıdır ve "gönderen" anlamındaki fiile taalluk etmektedir. Üstün ve galib gelmek anlamını verir. Yani delil ve belge ile bütün dinlere karşı üstün kılmak için dinini gönderen... demektir.

"*ed-Din*" lafzının başındaki "elif, lam" cins içindir. Kapsamına batıl olan bütün dinler girmekte olup, bunlar da İslam'ın dışındaki dinleri ifade eder.

"*Şahid olarak Allah yeter*" ifadesindeki şâhid (şehîd) "faîl" vezninde olup, "şâhid oldu" anlamındaki fiilden mübalağa kipidir. Bu da ya haber vermek ve bildirmek anlamındaki şehadet'ten yahut ta "hazır bulunmak" anlamındaki şehadet'ten gelmektedir. Yani rasûlünün doğruluğunu haber veren olarak yahut ta kendisinden hiçbir şeyin gizli kalmadığı herşeyi gören ve hazır olan (şahid) olarak Allah yeter, demektir.

Bütün bu geçen açıklamaların topluca anlamı şudur: Bütün kemal sıfatları, en mükemmel ve en eksiksiz şekilde yüce Allah hakkında sabittir

Şanı yüce Allah'ın hamdini gerektiren hususlardan birisi de O'nun kullarına ihsan etmiş olduğu nimetleridir. Bütün insanlar bu nimetleri sayıp dökemezler. Bu nimetlerin en büyüğü ise yüce Allah'ın Muhammed -*Sallallahu aleyhi ve sellem*-'ı âlemlere rahmet, takvâ sahiblerine de bir müjde olmak üzere hidayet ile ve hak din ile göndermiş olmasıdır. Onu bu din ile göndermesinin hikmeti ise bu dini delil ve belgelerle; güç, iktidar ve hakim olmak suretiyle bütün dinlere üstün kılmaktır. Rasûlünün doğruluğuna ve getirdiklerinin gerçekliğine şahid olarak Allah yeter.

Şanı yüce Allah'ın şahitliği, onun sözü, fiili, rasûlüne yardım, mucize ve getirmiş olduğu dinin apaçık hakkın kendisi olduğuna dair çeşitli delilleri ile desteklemesi şekillerindedir.

"*Şahidlik ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Bir ve tektir, O'nun ortağı yoktur. Bunu ikrar ederek ve (O'nu) tevhid ederek (söylüyorum).*"

Şehâdetin Anlamı:

Şehâdet, bir şey hakkında bilerek haber vermek, onun doğru olduğuna ve sabit olduğuna inanmak demektir. İkrar ve itaat ile birlikte olmadıkça ve bu hususta kalb ile dil birbirine muvafakat etmedikçe, şehadet muteber değildir. Çünkü yüce Allah münafıkların söyledikleri: "Şehâdet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün." *(el-Münafikun, 63/1)* sözlerinde, bunu dilleriyle söylemiş olmakla birlikte yalancı olduklarını belirtmiştir.[1]

"*Lâ ilâhe illallah*" tevhid kelimesidir. Bütün peygamberler söz birliği halinde onu getirmişlerdir. Hatta hepsinin davetlerinin özü, risaletlerinin hülasası budur. Ne kadar rasûl gelmişse, mutlaka işinin başı bu olmuştur, merkeze onu koymuştur. Nitekim Peygamberimiz *-Sallallahu aleyhi ve sellem-* şöyle buyurmuştur: "La ilahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunu söyledikleri takdirde - onun hakkı ile olması hali müstesnâ- kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Hesablarını görmek ise aziz ve celil olan Allah'a aittir."[2]

Bu kelimenin tevhide delalet etmesi ise münhasıran bir mana ifade etmesini gerektiren hem nefy, hem de isbatı (reddi ve kabulü) ihtiva etmesi itibariyledir. Böyle bir üslub ise mücerred isbattan daha beliğdir. Mesela, Allah bir ve tektir demekten daha beliğdir. Tevhid kelimesi birinci bölümüyle yüce Allah'ın dışındaki bütün varlıkların ulûhiyetlerini reddetmekte, ikinci bölümü ile de ulûhiyetin sadece Allah için sözkonusu olacağını ortaya koymaktadır.

Bu tevhid kelimesinde şu takdirde bir haberin gizli olduğunu kabul etmek gerekir: Hakkıyla ibadet olunan Allah'ın dışında hiçbir varlık "yoktur."[1]

"*O, bir ve tektir. O'nun ortağı yoktur.*" ifadesi ise tevhid kelimesinin delâlet ettiği anlamı te'kid etmektedir.

"*Bunu ikrar ederek*" ifadesi de "*şehadet ederim*" fiilinin anlamını pekiştirmektedir. Maksat kalb ile dilin birlikte ikrarıdır.

"*Tevhid ederek*" ibadete yalnızca Allah'a ihlâs ile yönelerek... anlamındadır. Bundan da kasıt marifet ve isbat tevhidi esası üzerinde yükselen irade ve kişinin isteği ile gerçekleştirilen tevhiddir.

"*Ve yine şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve rasûlüdür. Allah'ın salatı ve artıp duran selamı ona, aile halkına ve ashabına olsun.*"

Allah Rasûlünün risaletine ve kulluğuna şahidliği, yüce Allah'ın tevhidine şahidlik ile birlikte sözkonusu etmesi her ikisinin de kaçınılmaz olduğuna işaret etmek içindir. Bunların biri diğerinin yerini tutmaz. Bundan dolayı ezanda da (namazdaki) teşehhüdde de her ikisi birlikte zikredilir.

Kimi ilim adamı yüce Allah'ın:"Hem Biz, şanını da yükseltmedik mi?" *(el-İnşirah, 94/4)* buyruğunun tefsiri hakkında şöyle demiştir: "Yani ben anılacak olursam, mutlaka sen de benimle birlikte anılırsın."[2]

Peygamber efendimizin risalet ve kulluk vasıflarını birarada sözkonusu etmesi, kulun sahib olabileceği en yüksek vasıfların onlar oluşundan dolayıdır.

İbadetin Anlamı:

İbadet, yüce Allah'ın mahlukatı kendisi sebebiyle yaratmış olduğu hikmetin ifadesidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ben cinleri de, insanları da ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım." *(ez-Zariyat, 51/56)*

İşte yaratılmışın kemali bu gayeyi gerçekleştirmesine bağlıdır. Kul, kulluğu ne kadar ileri derecede gerçekleştirebilirse, kemali o kadar artar, derecesi o kadar yükselir.

Bundan dolayı yüce Allah peygamberinin en yüksek hali ve en şerefli makamlarında -İsra, yüce Allah'a davet görevini ifa etmesi, Allah'ın ona vahiy bildirmesi, üzerine indirilmiş olan Kur'ân-ı Kerîm'le meydan okuması gibi- o'ndan "kul" vasfıyla söz etmiştir.

"Kulluk: ubûdiyyet" vasfı ile aynı zamanda bazan rasûlün sınırını aşarak onu ulûhiyet mertebesine yükseltip aşırıya kaçanların kanaatlerinin reddedilmesine de dikkat çekmektedir. Sapık sufilerin yaptıkları gibi. Halbuki Peygamber *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın şöyle buyurduğu sahih olarak bize ulaşmış bulunmaktadır: "Hristiyanların Meryem oğlu (İsa)'yı aşırı ta'zim ettikleri gibi, siz de beni ta'zim etmeyiniz. Ben ancak bir kulum. Bu sebeple, Allah'ın kulu ve rasûlü deyiniz."[1]

Maksat o ki; bu şehadetle kul, Peygamber *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'in Rabbine kulluğunu ve risaletinin kemalini itiraf ile onun kemalini ortaya koyan herbir özellikte bütün insanlardan üstün olduğunu dile getirmektir.

Kul, Peygamber efendimizi haber verdiği bütün hususlarda tasdik etmedikçe, emrettiği bütün hususlarda ona itaat edip bütün yasaklarından da kaçınmadıkça bu şahitliği tamamlamış sayılmaz.

Salât'ın Manası:

Sözlükte salât dua demektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"Onlara dua (salât) da et. Şüphesiz senin duan onlara huzur ve güvendir." *(et-Tevbe, 9/103)*

Yüce Allah'ın rasûlüne salât getirmenin anlamı ile ilgili olarak yapılmış en sahih açıklama Buharî'nin *Sahih*'inde Ebu'l-Aliye'den rivayet ettiği şu açıklamadır: "Allah'ın rasûlüne salâtı melekler nezdinde ondan övgü ile sözetmesidir."[2]

Meleklerin salatının anlamı ile ilgili olarak meşhur olan görüşe göre bu mağfiret istemek anlamıdır. Nitekim sahih hadiste şöyle buyurulmaktadır: "Sizden namaz kılan bir kimse, namaz kıldığı yerinde kılmaya devam ettiği sürece melekler o kimseye salât getirirler. Allah'ım, ona mağfiret buyur, Allah'ım, ona rahmet buyur, derler."[3]

İnsanların salât getirmeleri ise niyaz etmeleri, yalvarıp yakarmaları, dua etmeleri demektir.

Bir kişinin al'î (aile halkı), akrabalık ve benzeri sağlam bir bağ ile kendisi ile bağlantılı olan kimselerdir. Peygamber -*Sallallahu aleyhi ve sellem*-'ın al'î ile kimi zaman kendilerine zekat vermenin haram olduğu kimseler kastedilir ki, bunlar Haşimoğulları ve Muttalib oğullarıdır. Kimi zaman da dini üzere ona tabi olan herkes kastedilir.

"Âl"in asıl şekli "ehl"dir. He'nin yerine hemze getirilmiştir. İki hemze arka arkaya gelince, ikinci hemze elif'e dönüştürülmüştür. Bunun küçültme ismi "uheyl" ya da "uveyl" diye getirilir. O bakımdan ancak çoğu zaman şeref ifade eden hususlar hakkında kullanılır. Mesela; hacamat yapanın al'î ya da dokumacının al'î denilmez.

"*Ashab*" dan kasıt ise Peygamber -*Sallallahu aleyhi ve sellem*-'ın sahabeleridir. Hayatta iken mü'min olarak onunla karşılaşmış ve bu hal üzere ölmüş olan herkese "sahabe" denilir.

Selâm'ın Anlamı:

Selâm mastar bir isimdir. Hoşlanılmayan herbir şeyden selâm verilen kimse için, esenlikte olmasını istemek demektir. "es-Selâm" yüce Allah'ın isimlerindendir. Her türlü kusur ve eksiklikten uzak olmak demektir. Yahut ta âhirette mü'min kullarına selam verecektir, anlamındadır.

"*İmdi bu (risale) kıyametin kopacağı vakte kadar yardıma mazhar, kurtuluşa eren fırka olan ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in itikadına dairdir.*"

"*Emmâ ba'du: İmdi*" maksada geçişi gösteren ve bu amaçla kullanılan bir kelimedir. Peygamber -*Sallallahu aleyhi ve sellem*- gerek hutbelerinde, gerek mektublarında bunu çokça kullanırdı. Nahiv'cilere göre takdiri anlamı şudur: Her ne olursa olsun, şimdi... söyleyeceğimize gelelim.

"*Bu*" sözü ile te'lif edilen bu eserin ihtiva ettiği itikada dair imani esaslara bir işarettir ki, bunları da "*bu itikad Allah'a iman etmek... dır*" diye özetlemiştir.

İtikad "şuna itikad ediyorum"un mastarıdır. Bir şeyi akide (inanç) edinmeyi ifade eder. Bunun da anlamı kalb ve vicdan ile bunu kat'î olarak kabul edip bununla da Allah'a bağlanıp itaat etmektir. Aslı itibariyle ipi akdetmek (düğümlemek)den gelmektedir. Daha sonra kat'î inanç ve kararlılık hakkında kullanılmaya başlanmıştır.

Kurtuluşa Eren Fırka (Fırka-i Naciye):

"*Fırka*" fe harfi esreli olarak, insanlardan bir kesim demektir.

O bu fırkayı "*yardıma mazhar, kurtuluşa eren*" diye nitelendirmiş ve bunu da Peygamber efendimizin şu hadisinden hareketle söylemiştir: "Ümmetimden bir kesim hak üzere yardıma mazhar olarak kalmaya devam edecektir. Onları yardımsız bırakanların, onlara zararı olmayacaktır. Allah'ın emri gelinceye kadar."[1]

Bu ifadeleri kullanırken ilham aldığı diğer hadis de şudur: "Bu ümmet yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. Biri müstesna hepsi ateştedir, o ise bugün benim ve ashabımın üzerinde bulunduğumuz yolun benzeri üzerinde gidenlerdir."[1]

Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat:

"*Ehl-i sünnet ve'l-cemaat*" ifadesi "*fırka*" ifadesinden bedeldir.

Sünnetten kasıt bid'at ve farklı görüşlerin ortaya çıkmasından önce Rasûlullah'ın ve ashabının üzerinde gittikleri yoldur.

"*Cemaat*" asıl anlamı itibariyle biraraya gelmiş, toplanmış topluluk demektir. Burada onlardan kasıt ise yüce Allah'ın kitabı ile Rasûlünün sünnetindeki apaçık hakkın etrafında toplanmış ve bu ümmetin selefini teşkil eden ashab-ı kiram ile tabîindir.

"*İman Allah'a, meleklerine, kitablarına, rasûllerine, öldükten sonra dirilişe iman etmek ve hayrıyla, şerriyle kadere inanmaktır.*"

İmanın Esasları:

İşte bu altı husus imanın esaslarıdır. Kişi kitab ve sünnetin delâlet ettiği doğru şekliyle bunların hepsine iman etmedikçe hiçbir kimsenin imanı tamam olmaz. Bunlardan birisini inkâr eden yahut bu şekilden başka türlü inanan kimse kâfir olur.

Bütün bunlar meşhur Cibril hadisinde; Cebrail -*Aleyhisselam*-ın Peygamber -*Sallallahu aleyhi ve sellem-e* İslam'a, iman ve ihsana dair soru soran bir Bedevî Arap kılığında geldiği vakit sözkonusu edilmiş esaslardır. Peygamber ona şöyle demişti:

"(İman) Allah'a, meleklerine, kitablarına, rasûllerine iman etmendir. Öldükten sonra dirilişe ve hayrı ile şerri ile kadere inanmandır."[2] Kaderin acısıyla, tatlısıyla yüce Allah'tan olduğuna inanmaktır.

Meleklere İman:

Melâike (melekler) lafzı "melek"in çoğuludur. Kelimenin asıl anlamı elçilik demek olan "el-ulûke"den gelmektedir. Melekler yüce Allah'ın yarattıklarından bir çeşittir. Onları semavâtında yerleştirmiş, yarattıklarının işleri ile onları görevlendirmiştir. Kitabında onları yüce Allah'ın kendilerine vermiş olduğu emirlerde, ona karşı gelmemekle, emrolundaklarını yapmakla ve gece gündüz yorulmadan, aralıksız olarak O'nu tesbih etmekle nitelendirmektedir.

Onlar hakkında sıfat ve amellerine dair kitab ve sünnette varid olmuş hususlara iman etmek ve onun dışındaki hususlarda bir şey söylememek görevimizdir. Çünkü bunlar Allah ve Rasûlünün bize öğrettikleri dışında bilgi sahibi olmamızın sözkonusu olmadığı gaybî hususlardandır.

Kitablara İman:

Kitablar (el-kütüb) lafzı "kitab"ın çoğulu olup, toplamak ve birbirine katmak anlamına gelen "el-ketb"den gelmektedir. Kitablardan kasıt semadan Allah'ın rasûllerine indirilen kitablardır. Bizim bu kitablardan bildiklerimiz İbrahim'in sahifeleri, Musa *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'a levhalarda indirilmiş olan Tevrat, İsa'ya indirilmiş olan İncil, Davud'a indirilmiş olan Zebur ve son olarak nazil olan, öncekilerini doğrulayan, onlar hakkında hüküm vermek konumunda bulunan Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bunların dışındaki kitablara da icmalî (toplu) olarak inanmak gerekir.

Peygamberlere İman:

Rûsul (peygamberler, rasûller) rasûlün çoğuludur. Yüce Allah'ın kendisine bir şeriat vahyedip onu tebliğ etmekle emrolunan kişiye rasûl denildiği daha önceden belirtilmişti.

Yüce Allah'ın kitabında ismini verdiği kimselere tafsilî olarak iman etmemiz gerekir. Bunlar yirmibeş peygamberdir. Şair şu sözleriyle bunları zikretmiş bulunmaktadır:

"*İşte bu... hüccetimizdir.*"[1] Buyruğunda sekizinin ile; Onunun adı geçer, geriye yedisi kalır, onların da adı şudur:

İdris, Hud, Şuayb, Salih ve Zülkifl ile Adem ve bir de sonuncuları olan o seçkin (peygamber Muhammed)"

Bunların dışındaki rasûl ve nebilere gelince, biz onların nubuvvet ve risaletlerine itikad etmek anlamında icmali olarak iman ederiz. Onların sayılarını ve isimlerini araştırmak gibi bir külfetin altına kendimizi sokmayız. Çünkü bu yüce Allah'ın bilgisini kendisine ayırmış olduğu hususlardandır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Kıssalarını sana daha önce anlattığımız peygamberlere de kıssalarını sana (henüz) anlatmadığımız peygamberlere de (vahyettik)". *(en-Nisa, 4/164)*

Bu peygamberlerin kendilerine risalet olarak verilen bütün hususları yüce Allah'ın kendilerine emretmiş olduğu şekilde tebliğ ettiklerine, kendilerine peygamber olarak gönderilmiş oldukları arasından hiçbir kimsenin bilmemesi sözkonusu olmayacak şekilde bunları açık ve seçik bildirdiklerine, yalancılıktan, hainlikten, tebliği gizlemekten ve ahmaklıktan yana korunmuş olduklarına da iman etmek gerekir.

Onların en faziletlileri "ulu'l-azm" diye bilinen peygamberlerdir. Meşhur olan görüşe göre bunlar Muhammed, İbrahim, Musa ve İsa ile Nuh (hepsine selam olsun)'tur. Çünkü bu peygamberlerin hepsi yüce Allah'ın şu buyruklarında birlikte zikredilmiş bulunmaktadırlar:

"Hani peygamberlerden senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan ahidlerini almıştık." *(el-Ahzâb, 33/7);* "O 'dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin' diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim, Musa ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı." *(eş-Şûrâ, 42/11)*

Ba'sa (Öldükten Sonra Dirilişe) İman Etmek:

Ba's asıl anlamı itibariyle bir şeyi kaldırmak ve hareket ettirmek demektir. Şer'î bir terim olarak ba's'tan kasıt, ölülerin kıyamet gününde diriltilmiş oldukları halde kabirlerinden çıkartılmalarıdır. Bunun sebebi ise aralarında hüküm vermektir. Kim zerre ağırlığı kadar bir hayır işlemişse onu görecek, kim de zerre ağırlığı kadar bir kötülük işlemişse onu görecektir.

Yüce Allah'ın kitabında açıklanmış olduğu şekilde ba's'a iman etmek gerekir. Bu da; Dünyada bulunan cesetler parçalanmış ve dağılmış iken bunların biraraya toplanmaları, yeni bir şekilde yaratılmaları ve tekrar onlara hayat verilmesi ile gerçekleşecektir.

Felsefecilerle, hristiyanlar gibi cismani dirilişi inkâr eden kimse kâfir olur. Bunu kabul etmekle birlikte yüce Allah'ın ruhları dünyada bulunan cisimlerin dışındaki bedenlerde diriltileceğini iddia eden kimse ise bid'atçi ve fasık bir kimsedir.

Kadere İman:

Kader, kelime olarak mastardır. Bir şeyin miktarını kuşatmak, bilmek anlamına gelir. Şer'î bir terim olarak kaderden kasıt şudur: Yüce Allah eşyanın miktarlarını ve zamanlarını ezelden beri bilmiştir. Daha sonra da kudret ve meşieti ile bunlara dair bilgisine uygun olarak bunları vareder. Ayrıca O, bunları meydana getirmeden önce Levh(-i Mahfuz)'da da yazmış bulunmaktadır. Hadiste belirtildiği gibi: "Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Ona: Yaz dedi, o: Ne yazayım? deyince, olacak olan herşeyi yaz, diye buyurdu."[1]

Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır:"İster yeryüzünde, ister nefislerinizde meydana gelen herbir musibet mutlaka bizim onu yaratmamızdan önce o bir kitabta yazılmıştır." *(el-Hadid, 57/2)*

Gerek Allah aziz kitabında kendisini, gerekse Rasûlü Muhammed -Sallallahu Aleyhi ve Sellem- O'nu ne ile nitelendirmiş ise bunlara-tahrif, ta'til, keyfiyetlendirme ve temsil (misillendirme, örneklendirme)- sözkonusu olmaksızın inanmak da Allah'a iman etmenin kapsamı içerisindedir." [1]

"*Allah'ın aziz kitabında... Allah'a imanın kapsamı içerisindedir.*" Sözleri ile daha önce icmalî (toplu) olarak yapılmış açıklamaların etraflı bir şekilde açıklanmasına geçildiğini göstermektedir.

Buradaki: "min: kapsamı içerisindedir" edatı teb'îd (kısmîlik bildirmek) içindir. Anlamı şudur: Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in, iman esaslarının ilki ve en büyüğü olan Allah'a imanın kapsamı içerisinde olmak üzere onların Allah'a kendi zatını vasfettiği şekilde... iman etmeleri de vardır.

"*Tahrif söz konusu olmaksızın*" lafzı sözü edilen iman ile alakalıdır. Yani onlar bütün bu batıl anlamlardan uzak bir şekilde ilahi sıfatlara iman ederler. Herhangi bir temsil sözkonusu olmaksızın bu sıfatları kabul ettikleri gibi, bu sıfatları ta'til (anlamsız hale getirmek) de söz konusu olmaksızın (mahlukata benzemekten) tenzih ederler.

Tahrif'in Anlamı:

Tahrif aslında bir şeyi asıl halinden uzaklaştırıp, değiştirmek bozmak hakkında kullanılan, bir şeyi cihetinden, yönünden başka bir tarafa çevirmek demektir. Tahrif kipi mübalağa ifade eder.

Sözün tahrif edilmesi ise hatıra gelen ilk anlamdan lafzın ancak zayıf bir ihtimal ile kendisine delâlet ettiği bir başka anlama kaydırmak demektir. O halde (sözün o manada olduğunu söyleyebilmek için) o anlamın kastedildiğini ortaya koyacak bir karinenin bulunması kaçınılmaz bir şeydir.[1]

Ta'til'in Anlamı:

Ta'til boşluk, boş olmak ve terketmek demek olan âtıl olmaktan gelen bir lafızdır. Yüce Allah'ın:"Sahibsiz kalmış kuyular." *(el-Hac, 22/55)* buyruğunda da bu kökten gelen lafız kullanılmıştır. Yani sahipleri terketmiş işlevsiz kalmış demektir.

Burada bundan kasıt, ilahi sıfatları reddetmek ve bu sıfatların Allah'ın zatı ile kaim olduklarını kabul etmemektir.[2]

Tahrif ile Ta'til Arasındaki Fark:

Buna göre tahrif ile ta'til arasındaki fark şudur: Ta'til kitab ve sünnetin delâlet ettiği gerçek ve hak olan manayı kabul etmemek, tahrif ise nassları delâlet etmedikleri batıl anlamlarla yorumlamaktır.

Her ikisi arasındaki ilişki mutlak umum, husus ilişkisidir. Yani ta'til mutlak olarak tahriften daha genel kapsamlıdır. Yani tahrif söz konusu oldu mu ta'til de var demektir, fakat aksi böyle değildir. Buna göre batıl bir anlamı kabul edip, hak olan bir manayı kabul etmeyen kimse hakkında her iki durum da sözkonusu iken, kitab ve sünnette varid olan sıfatları reddedip, bunların zahirlerinin kastedilmediğini iddia eden, bununla birlikte onlara bir başka anlam da tesbit etmeksizin duran kimse hakkında ise, tahrif sözkonusu olmaksızın ta'til var demektir. Bu da bu tutumu takınanların "tefviz" adını verdikleri şeydir. Müteahhir Eş'arî'lerin[3] ve daha başkalarının söyledikleri gibi selef'in kabul ettiği görüşün bu olduğunu ileri sürmek hatalı bir iddiadır. Çünkü selef, mananın bilinmesi hususunda işi Allah'a havale etmiyorlardı. Onlar manasını anlamadıkları bir söz de okuyor değillerdi. Bilakis onlar kitab ve sünnetteki nassların anlamlarını anlıyorlar ve yüce Allah hakkında bunların sabit olduğunu kabul ediyorlardı. Daha sonra sıfatların künhlerini yahut ta keyfiyetlerini[4] tefvîz ediyorlar (anlamını Allah'a havale ediyorlar)dı. İmam Malik'e yüce Allah'ın Arşa istivâsına dair soru sorulduğunda: "İstivânın ne olduğu bilinen bir şeydir. Fakat keyfiyeti bizim için meçhuldür (bilinmezdir)" dediği gibi.[5]

Tekyîf ve Temsil'in Anlamı:

"*Tekyîf ve temsil sözkonusu olmaksızın*" sözlerine gelince, her ikisi arasındaki fark şudur: Tekyîf, yüce Allah'ın sahib olduğu sıfatların şu keyfiyette olduğuna inanmak yahut ta sıfatlar hakkında bunların nasıl olduğunu soruşturmaktır.

Temsîl ise Allah'ın sıfatlarının, yaratılmışların sıfatları gibi olduğuna inanmaktır.

"*Tekyif sözkonusu olmaksızın*" sözlerinden maksat bu sıfatların keyfiyetlerini mutlak olarak reddetmek demek değildir. Çünkü herbir şeyin mutlaka herhangi bir keyfiyette olması kaçınılmaz bir

şeydir. Maksat onların bu keyfiyeti bilmediklerini anlatmaktır. Zira yüce Allah'ın zat ve sıfatlarının keyfiyetini kendisinden başkası bilemez.

"*Bilakis yüce Allah'ın: "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O herşeyi işitendir, görendir." (eş-Şûrâ, 42/11) buyruğunda dile getirilen gerçeğe iman ederler.*"

"Onun benzeri hiçbir şey yoktur." şeklindeki yüce Allah'ın kitabında yer alan bu muhkem âyet, sıfatlar bahsinde ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in düsturudur.[1] Çünkü yüce Allah bu âyet-i kerime'de hem nefy hem de isbatı bir arada dile getirmiştir. Kendisinin benzeri (misli) olmasını nefyederken semi' ve basar (işitmek ve görmek)'ı isbat etmiştir. İşte bu da hak mezhebin Muattile'nin yaptığı gibi sıfatları mutlak olarak nefyetmek olmadığını, temsile sapanların yaptıkları gibi de mutlak olarak isbat etmek olmadığını göstermektedir. Aksine hak yol, bunları temsil sözkonusu olmaksızın öylece kabul etmektir.

"*Onun benzeri hiçbir şey yoktur.*" buyruğunun i'rabı hususunda farklı görüşler vardır. Bu görüşlerin en sahih olanına göre bu buyruktaki (benzetme edatı olan) kef tekid için fazladan gelmiştir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Delikanlı Züheyr gibisi yoktur,

Ahlâkı itibariyle; faziletlerde ona denk gelecek."

"*Bu sebebten ötürü onlar yüce Allah'ın kendi zatını nitelendirdiği vasıfları ondan nefyetmezler, kelimeleri kulanıldıkları yerlerinden (açık anlamlarından) uzaklaştırmak yoluna gitmezler. Onlar Allah'ın isim ve âyetlerine ilhâda sapmazlar. Onun sıfatlarını, yaratıklarının sıfatına benzetmezler ve keyfiyetlendirmezler.*"

"*Yüce Allah'ın kendi zatını nitelendiği sıfatları O'ndan nefyetmezler...*" sözleri daha önce geçen ifadeler esas alınarak ortaya konulmuş bir ayrıntı açıklamadır. Onlar bu şekilde Allah'a iman ettiklerine göre, sıfatları nefyetmezler, tahrif etmezler, keyfiyetlendirmezler ve temsil yoluna da gitmezler demektir.

"Yerler" lafzı "yer"in çoğulu olup bundan maksat ifadelerin anlaşılması gereken ve onlarla kastedilen manalardır. Çünkü lafızlar mutlak olarak kullanıldığı takdirde hatıra gelen anlamlar bunlardır. Onlar bu ilk anlaşılan anlamları bırakarak sözleri başka tarafa kaydırmaz, götürmezler.

Allah'ın İsimlerinde İlhad (Eğriliğe sapmak):

"*Onlar Allah'ın isim ve âyetlerinde ilhâda* (inkâra, manalarını kaydırmaya) *sapmazlar*" sözlerine gelince, büyük ilim adamı merhum İbnu'l-Kayyim şöyle demektedir:

"Allah'ın isimlerinde ilhâd (eğriliğe, inkâra sapmak) o isimleri, hakikatlerini ve manalarını onlar hakkında sabit olmuş hak anlamlarından uzaklaştırmak demektir. Bu kelime "meyletmek, sapmak"dan alınmıştır. Nitekim "lehade" kökü de buna delâlet etmektedir. Lahd de buradan gelmektedir ki, bu da ortasından yana doğru kaymış kabrin yan tarafında yarık açmak demektir. Haktan meyleden ve hak olmayan şeyleri dine sokan kimse hakkında kullanılan "dinde mülhid" tabiri de buradan gelmektedir."

O halde Allah'ın isimlerinde ilhad, ya onları bile bile reddetmek ve büsbütün inkâr etmekle olur yahut ta onların anlamlarını inkâr edip hiçbir anlam ifâde etmeyecek şekilde açıklamaktır ya da onları doğrudan uzaklaştırıp fâsid te'villerle hakkın dışına çıkartmaktır yahut bu sıfatları sonradan yaratılmış birtakım varlıklara isim vermekle olur. Vahdet-i vücudu savunanların ilhadı gibi.

Yapılan bu açıklamaların özü şudur: Selef, yüce Allah'ın kitab-ı kerîm'inde kendi zatı hakkında, rasûlünün de yüce Allah hakkında haber verdiği herbir şeye tahrif ve ta'tilden, keyfiyetlendirme ve temsilden uzak bir şekilde iman ederler. Yüce Allah'ın zatı ve sıfatları hakkında söz söylemeyi aynı konu olarak kabul ederler. Çünkü sıfatlara dair söz söylemek zat hakkında söz söylemenin bir ayrıntısıdır. Zat hakkında söz söylerken izlenen yolun aynısı izlenir. Zatın isbatı bir varlığın isbatıdır. Keyfiyetlendirme isbatı değildir. Sıfatların isbatı (yani kabul edilmesi) da bu şekildedir. Bazan bu hususu şu sözleriyle dile getirirler: "Bu buyruklar te'vilsiz olarak geldiği gibi kabul edilir." Onların bu sözlerini anlamayan kimseler bu ifadeler ile anlamı üzerinde düşünmeksizin lafzı okuyup geçmek

olduğunu sanmışlardır. Oysa bu batıl bir anlayıştır. Çünkü burada nefyedilen te'vilden kasıt, mananın hakikati, özü ve keyfiyetidir.[1]

İmam Ahmed *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* şöyle demiştir: "Yüce Allah ancak kendi zatını nitelendirdiği yahut rasûlünün onu nitelendirdiği sıfatlarla vasfedilir. Bu hususta Kur'ân ve hadisin sınırlarının dışına çıkılmaz."[2]

Buharî'nin hocası Nuaym b. Hammâd da şöyle demiştir: "Allah'ı yarattıklarına benzeten kimse kâfir olur. Allah'ın kendi zatını nitelendirdiği sıfatları inkâr eden de kâfir olur. Allah'ın kendi zatını nitelendirdiği vasıflarda da, Rasûlünün O'nu nitelendirdiği vasıflarda da ne teşbîh sözkonusudur, ne de temsîl."[3]

"*Çünkü şanı yüce Allah'ın adaşı yoktur, dengi yoktur, eşi benzeri yoktur.*"

"*Çünkü şanı yüce Allah'ın adaşı yoktur...*" ifadeleri daha önce ehl-i sünnet ve'l-cemaat hakkında kullandığı: "Onlar keyfiyet nisbet etmezler, temsile gitmezler" şeklindeki sözlerinin bir gerekçesi mahiyetindedir.

Allah'ın Adaşının Olmamasının Anlamı:

"*O'nun adaşı yoktur*" ifadesi onun ismi gibi bir isme layık, o ismi hakedecek bir benzeri yoktur, demektir.[4]

Yahut ta hiç kimse yücelikte O'nunla yarışamaz. Bunun söz konusu olmayacağının delili yüce Allah'ın Meryem suresinde yer alan: "*O'nun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?*" *(Meryem, 19/65)* buyruğudur.[5]

Burada istifhâm (soru) inkârîdir ve olumsuz anlam taşır.

Allah'ın isimleriyle isimlendirme yapılamayacağından kasıt, başkasının O'nun isimleriyle adlandırılamayacağı değildir. Çünkü onun ile yaratıkları arasında ortak olarak kullanılan bazı isimler vardır. Asıl maksat bu isimlerle Allah adlandırıldığı takdirde, bu isimlerin, hiç kimsenin bunlarda O'na ortak olmadığı Allah'a özgü isimler anlamında kullanılmasıdır. Çünkü ortak oluş, ancak ismin küllî anlamında sözkonusu olur. Böyle bir şeyin sadece zihinde varlığı düşünülebilir. Zihin dışında ise bunun ancak cüz'î ve özel bir manası olur ve bu da ismin izafe edildiği zata göre değişiklik arzeder.

Eğer bu isim Rabbe izafe edilecek olursa, isim ona mahsus olur. Kul bu isimde onunla ortak olmaz. Şâyet bu isim kula izafe edilecek olursa, bu isim kula mahsus olur, Rabbin onunla ortaklığı sözkonusu olmaz.

Küfv (denk)e gelince, bu da denk ve eşit olan demektir. Yüce Allah hakkında bunun sözkonusu olmayacağının delili de:"Kimse de O'nun dengi değildir." *(el-İhlas, 112/4)* buyruğudur.

O'nun benzeri (en-nid) ise ona eşit olan, onun ayarında olan demektir. Yüce Allah da:"Artık Allah'a eşler koşmayınız." *(el-Bakara, 2/22)* diye buyurmaktadır.

"*Şanı yüce Allah yarattıkları ile kıyas edilemez.*"

"*Yarattıkları ile kıyas edilemez*" ifadesinden maksat, kıyas edilen ile kendisine kıyas olunan arasında ilâhî özellikler bakımından benzerliği ve eşitliği gerektirecek kıyaslardan herhangi birisinin yapılmasının caiz olmadığıdır.

Temsil (Benzerlik) Kıyası:

Bunun örneği usul alimlerinin ortak bir hüküm bakımından fer'in (küçük önermenin) asl'a (büyük önermeye) katılması şeklinde tanımladıkları temsil kıyasıdır. Haramlık bakımından hükmün illetini teşkil eden sarhoşluk vermek şeklindeki ortak özellikleri dolayısı ile sarhoşluk veren diğer içeceklerin şaraba katılması (onun hükmünde değerlendirilmesi) gibi.

Buna göre temsil kıyası, büyük önerme ile küçük önerme arasındaki benzerliğin varlığına dayalıdır. Şanı yüce Allah'a ise yarattıklarından herhangi bir şeyin benzer ve misli kabul edilmesi mümkün değildir.

Şümûl (Kapsamlılık) Kıyası:

Şümûl kıyası da buna örnektir. Bu da mantıkçılar tarafından küllî olan bir şeyi, cüz'î olan bir şeye delil göstermektir. Bu da cüz'î olanın başkaları ile birlikte bu küllî olanın kapsamı içerisinde olması suretiyle yapılır.

Bu kıyasın esası ise, küllînin kapsamı içerisinde bulunan birimlerin birbirlerine eşit olması esasına dayalıdır. Bundan dolayı küllî olan hakkında verilen hüküm, bunların herbirisi hakkında da geçerlidir. Oysa yüce Allah ile yarattıklarından herhangi birisi arasında eşitlik olmayacağı bilinen bir husustur.

Evlâ Olan Kıyas:

Yüce Allah hakkında kıyas-ı evlâ kullanılır. Bunun muhtevası şöyledir: Yaratıklar arasında sabit olmuş ve yaratıcının da onunla nitelendirilmesi mümkün olan herbir kemal sıfatı o yaratılmıştan ziyade ve öncelikli olmak üzere yaratıcıya yakışır. Yaratılmışın münezzeh bulunduğu herbir eksiklikten ise yaratıcının tenzih edilmesi daha bir uygundur.

Kemal Kaidesi:

Aynı şekilde şu anlamı dile getiren kemal kaidesi de böyledir; Birisi bir kemal sıfatına sahib, diğeri ise o sıfata sahib olması imkânsız iki varlık düşünülecek olursa, elbetteki birincisi, ikincisinden daha mükemmeldir. İşte böyle bir sıfatın varlığı kemal, yokluğu ise eksiklik olduğu takdirde yüce Allah'ın böyle bir sıfata sahip olduğunun kabul edilmesi gerektirir.

"*Şüphesiz ki O hem kendi zatını, hem de başkasını en iyi bilendir. O'nun sözü yaratılmışların sözünden daha doğru ve daha güzeldir.*

Diğer taraftan Allah'ın rasûlleri de O'nun hakkında bilmedikleri şeyleri söyleyenlerin aksine hem doğru sözlüdürler, hem de doğrulukları tasdik edilmiş olanlardır."

"*O kendi zatını da, başkasını da en iyi bilendir... Diğer taraftan Allah'ın rasûlleri de... hem doğru sözlüdür, hem de doğrulukları tasdik edilmiş olanlardır..*" ifadeleri kitab ve sünnette varid olmuş bütün sıfatlara iman hususunda selefin izlediği yolun doğruluğunu açıklamaktadır. Şanı yüce Allah hem kendisini, hem başkalarını en iyi bilen olduğuna göre, o sözü en doğru ve en güzel olduğuna göre, rasûlleri de *-salat ve selam onlara-*onun hakkında haber verdikleri bütün hususlarda doğruyu söylediklerine, vakıaya aykırı olarak hakkında haber vermekten, O'na karşı yalan söylemekten

korunmuş olduklarına göre; sıfatların varlığını kabul etmek ya da etmemek hususunda yüce Allah'ın ve bütün yaratılmışlar arasında Allah'ı en iyi tanıyan rasûlünün onun hakkında söylediklerinin esas dayanak alınması gerekir ve bu hususta yüce Allah'a karşı yalan uydurup iftira eden ve bilmediklerini söyleyen kimselerin sözlerine bakmamak gerekir.

Sözün Manalara Delâleti:

Bu husus şöyle açıklanır: İfadelerin delâleti üç sebebten biri dolayısıyla onlardan kastedilen manalara münhasır kabul edilir: Ya konuşanın cahilliği ve ne söylediğini bilmemesi, ya maksadını iyice açıklayamaması ve buna güç yetirememesi yahut yalan söylemesi, aldatması ve gerçekleri gizlemesi dolayısıyla.

Kitab ve sünnetin nassları ise her bakımdan bu üç husustan büsbütün uzaktır. Allah'ın da, rasûlünün de sözleri son derece açık ve anlaşılırdır. Diğer taraftan doğrulukta ve sözlerinin vakıaya uygunluğu bakımından en üstün örnek de onundur. Çünkü bu söz harici nisbetleri kemal derecesinde bilen zattan sadır olmuştur. Aynı şekilde bu söz insanları hidayete iletip onlara doğru yolu göstermek noktasında mükemmel bir arzu ve istek sahibi, onların iyiliğini tam anlamıyla isteyen ve onlara karşı şefkatli olan bir zattan sadır olmuştur.

O halde en mükemmel şekilde maksada delâlet edip muhataba maksadı kavratmanın esasını teşkil eden üç unsur, onun sözlerinde bir arada bulunmaktadır.

Rasûlullah -*Sallallahu aleyhi ve sellem*- insanlara haber vermek istediği hususları en iyi bilendir. Bunu açıklamaya ve dile getirmeye de insanların en muktedir olanlarıdır. İnsanların hidayet bulmasını en ileri derecede isteyen ve böyle bir şeyi hepsinden daha çok arzu eden odur. Dolayısıyla O'nun sözlerinde herhangi bir eksiklik ve kusurun bulunmasına imkân yoktur. Başkalarının sözleri ise böyle olamaz. Çünkü bu başkalarının sözleri, bu üç husustan birisinde ya da hepsinde bir kusurdan uzak değildir. Bundan ötürü başkasının söylediği sözlerin onun sözlerine -sözleri bırakılıp başkasının sözlerine yönelmek şöyle dursun- denk tutulması doğru olamaz. Böyle bir işi yapmak son derece sapıklıktır ve çaresizliğin en ileri derecesidir.

"*Bundan dolayı yüce Allah: "İzzet sahibi olan Rabbin onların niteleyegeldiklerinden münezzehtir. Gönderilmiş peygamberlere selâm olsun, âlemlerin Rabbi Allah'a da hamdolsun." (es-Saffat, 37/180-182) diye buyurmaktadır.*

Böylelikle O, rasûllere muhalif olarak zatını vasfedenlerin bu nitelemelerinden kendi zatını tenzih etmekte, rasûllerine de -söylediklerinin eksiklik ve kusurdan uzak olması sebebiyle- selam olsun, demektedir."

"*Bundan dolayı... diye buyurmuştur*" sözleri daha önce geçen Allah ve Rasûlünün kelâmı doğruluk bakımından en mükemmel, açıklamak ve mahlukatın iyiliğini istemek bakımından en eksiksiz, herkesin sözlerindeki kusur ve eksikliklerden en uzak olduğuna dair kullandığı ifadelerin gerekçeleridir.

Tesbihin Anlamı:

"*Subhân* (tesbih ve tenzih etmek)" tesbîhten mastardır. Tesbih ise kötülükten tenzih etmek ve uzak tutmaktır. Aslı hız, ayrılıp gitmek ve uzaklaştırmak anlamını ihtiva eden "es-sebh"den gelmektedir. Hızlı koşan ata: "ferasun sebûhun" denilmesi de buradan gelmektedir.

"Rabbin izzet sahibi olduğu"nun söylenmesi O'nun böyle bir sıfata sahib olduğunu anlatmaktır.

O bakımdan yüce Allah müşriklerin kendisine nisbet ettikleri eşi bulunmaktan, çocukları olmaktan, her türlü eksiklik ve kusurdan kendisini tenzih etmekte, daha sonra da rasûllerine salât ve selâm getirmektedir. Bu yolla yüce Allah'ın tenzih edilmesinin ve her türlü eksiklik ve kusur şaibesinin ondan uzaklaştırılmasının gerektiğine işaret edildiği gibi, rasûllerin de aynı şekilde söz ve fiillerinde hertürlü kusurdan uzak olduklarına iman etmenin gereğine de işaret etmektedir. Çünkü onlar Allah'a yalan söylemezler, O'na ortak koşmazlar. Ümmetlerini aldatmazlar, Allah hakkında haktan başkasını söylemezler.

"*Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun*" buyruğu da Allah-*Subhanehu ve Teâla*-'nın sahib olduğu kemal ve celal sıfatları, övülmeye değer fiilleri dolayısıyla kendi zatına bir övgüdür.

Hamdin anlamına dair açıklamalar daha önceden geçtiğinden burada tekrarlamaya gerek yoktur.

"*Yüce Allah kendi zatını nitelendirdiği ve kendisine verdiği isimlerinde hem nefy, hem de isbatı birarada zikretmiş bulunmaktadır.*"

Önceki açıklamalarında ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in yüce Allah'ı kendi zatını ve Rasûlü'nün O'nu nitelendirdiği sıfatlarla vasfettiklerini açıkladıktan sonra -ve bütün bunların hepsi isbat ya da hepsi nefy olmadıklarından dolayı- bu hususa: "Yüce Allah hem..." sözleriyle işaret etmektedir.

Şunu belirtelim ki, isim ve sıfatlar hususunda nefy ve isbat, bir bakıma mücmel (toplu ve özlü) ifadelerdir. Bir bakıma da mufassaldır.

Nefy'de İcmal:

Nefy'de icmal aziz ve celil olan Allah'tan kemali ile çelişen her türlü kusur ve eksikliklerin uzak olduğunu belirtmektir. Yüce Allah'ın:"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur." *(eş-Şura, 42/11)*;"O'nun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?" *(Meryem, 19/65)*;"Allah onların niteleyegeldiklerinden münezzehtir." *(el-Muminun, 23/91)* buyrukları buna örnektir.

Nefy Hususunda Tafsilâtlı Açıklamalar:

Nefy hususunda tafsilâta (geniş açıklamaya) gelince, o da yüce Allah'ın bu kusur ve eksikliklerin herbirisinden ayrı ayrı tenzih edilmesi demektir. Babası, oğlu, ortağı, zevcesi, eşi, dengi, zıttı bulunmaktan cahillikten, âcizlikten, şaşkınlıktan, unutmaktan, uyuklamaktan, uykudan, abes işler yapmaktan, batıl işler yapmaktan... tek tek ve ayrı olarak tenzih edilmesi demektir.

Ne yüce Allah'ın kitabında ne de sünnet-i seniyye'de katıksız bir nefy sözkonusu değildir. Çünkü katıksız nefy'in övünülmeyi gerektiren bir tarafı yoktur. Her iki türüyle nefy'den maksat ise, bunların zıttını teşkil eden kemali isbat etmektir: O'nun ortağının, eşinin ve benzerinin olmadığını söylemek, azametinin kemalini isbat etmek (açıklamak, ortaya koymak) içindir. Âciz olmadığını kudretinin kemal derecesinde olduğunu; cahil olmadığını söylemek ise ilminin genişliğini ve kuşatıcılığını ortaya koymak, zalim olmadığını söylemek, adaletinin kemalini açıklamak; abes (boş iş) yapmadığını söylemek, hikmetinin kemalini ortaya koymak; uyuklama, uyku ve ölümün O'nun hakkında sözkonusu olmadığını söylemek, hayat ve kayyûmiyetinin kemalini ortaya koymak; içindir... İşte bundan dolayı kitab ve sünnette nefy, çoğu hallerde mücmel (toplu ve özlü) ifadelerle gelmektedir. İsbat ifadeleri ise böyle değildir. Bunlarda tafsilâtlı açıklamalar, özlü açıklamalardan fazladır. Çünkü bunlar bizatihi açıklanması istenen hususlardır.

İsbatta İcmalî İfadeler:

İsbat hususunda icmalî ifadelere gelince, mutlak kemalin, mutlak hamdin, mutlak mecdin (şan ve şerefin) ve buna benzer hususların Allah'ta bulunduğunu söylemektir. Yüce Allah'ın:"Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." *(el-Fâtiha, 1/2)*;"En yüce sıfatlar ise Allah'a aittir." *(en-Nahl, 16/60)* buyruklarında olduğu gibi.

İsbâtta Tafsîl (Geniş Açıklamalar):

İsbatta tafsili açıklamalara gelince, bu kitab ve sünnette vârid olmuş, hertürlü isim ve sıfatı kapsar. Bu da pek çoktur, öyle ki herhangi bir kimsenin bütün bunları sayıp dökmesi dahi mümkün değildir. Çünkü bunların bazılarını da yüce Allah kendi ilmine tahsis etmiş (başkalarına bildirmemiş)dir. Nitekim Peygamber *-Sallallahu aleyhi ve sellem-* şöyle buyurmaktadır: "Seni tenzih ederiz. Biz sana övgü ifadelerin tamamını sayıp dökemeyiz. Sen bizzat kendi zatını övdüğün gibisin."[1]

Darlık ve sıkıntı içerisinde olanın yapacağı dua ile ilgili hadiste de şöyle demektedir: "Kendine isim olarak verdiğin yahut kitabında indirdiğin yada mahlukatından herhangi bir kimseye öğrettiğin yahut gayb ilminde kendi nezdinde kendin için mahfuz tuttuğun, sahip olduğun herbir isimle senden diliyorum..."[2]

"*Ehl-i sünnet ve'l-cemaat rasûllerin getirdiklerinden başka tarafa sapmaz. Çünkü o yüce Allah'ın kendilerine nimetler ihsan etmiş olduğu peygamberlerin, sıddiykların, şehitlerin ve salihlerin yolu olan dosdoğru yol olan sırat-ı mustakim'dir.*"

"*Ehl-i sünnet ve'l-cemaat rasûllerin getirdiklerinden...*" ifadeleri daha önce geçmiş bulunan ifadelere bağlı bir sonuçtur. Çünkü peygamberlerin getirdiklerinin, uyulması gereken hakkın kendisi olduğu belirtilmiş idi. İşte bu yoldan sapmak doğru olamaz. Buna gerekçe olarak da bu yolun sırat-ı mustakim olduğunu göstermektedir. Yani hiçbir eğrilik ve sapmanın sözkonusu olmadığı, herşeyiyle mutedil ve dosdoğru yol demektir.

Sırat-ı Mustakim:

Sırat-ı mustakim (dosdoğru yol) ancak bir tane olabilir. Kim bundan sapar yahut kayarsa o sapıklığın ve zalimliğin yollarından herhangi birisine düşer. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun, başka yollara uymayın, sonra sizi O'nun yolundan ayırırlar." *(el-En'am, 6/153)*

Sırat-ı mustakim vasat ümmetin yoludur. İfrat ile tefrit uçları arasındaki yoldur. Bundan ötürü yüce Allah bizlere namazın herbir rekâtinde bizleri sırat-ı mustakim'e iletmesini istememizi emretmiş ve öğretmiştir. Yani biz ondan bu yolu izleyip tabi olma ilham ve başarısını vermesini istememizi dilemiştir. Çünkü yüce Allah'ın kendilerine nimetler ihsan etmiş olduğu peygamberlerin, sıddıkların, şehidlerin ve salihlerin yoludur. Esasen arkadaş olarak bunlar ne güzeldir.*

"*Kur'ân-ı Kerîm'in üçte birine denk düşen İhlas suresinde yüce Allah'ın kendi zatına dair belirttiği vasıfları da bu çerçeve içerisindedir. Yüce Allah bu surede şöyle buyurmaktadır:*

"*De ki; O, Allah'tır, bir tektir. Allah'tır, sameddir, doğurmamıştır, doğurulmamıştır. Kimse de O'nun dengi değildir.*" *(el-İhlas, 112/1-4)*" [1]

"*Bunun kapsamına... girer*" ifadeleri ile nefy ve isbat hususunda iman edilmesi gereken isim ve sıfatları ihtiva eden, kitab ve sünnetteki nassları zikretmeye başlamaktadır.

O, bu işe bu pek büyük sureyi zikrederek başladı. Çünkü bu sure başka surelerin kapsamadığı hususları kapsamaktadır. Bundan ötürü buna İhlas suresi adı verilmiştir. Çünkü bu sure tevhidi şirk ve putperestliğin hertürlü şaibesinden soyutlamaktadır.

İmam Ahmed, *Müsned*'inde kaydettiği rivayete göre Ubeyy b. Ka'b -*Radıyallahu anh*- bu surenin nüzul sebebi hakkında şöyle demiştir: Müşrikler: Ey Muhammed dediler. Bize Rabbini tanıt. Bunun üzerine şanı yüce Allah: "*Deki: O, Allah'tır. Bir, tektir. Allah'tır, sameddir...*" diye başlayan sureyi sonuna kadar indirdi.[2]

Sahih(-i Buharî)'de bu surenin Kur'ân'ın üçte birine denk düştüğüne dair rivayet sabit olmuştur. İlim adamları bunun yorumu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bunların doğru olma ihtimali en yüksek olan Şeyhu'l-İslam'ın, Ebu'l-Abbas'tan[3] naklettiği görüştür. Bu görüşün hülasası da şudur: Kur'ân-ı Kerîm şu üç temel maksadı kapsar:

1- Fıkıh ve ahlak ilminin konusunu teşkil eden ameli ahkâm ve şer'î hükümleri ihtiva eden emir ve nehiyler.

2- Geçmiş peygamberlerin -salât ve selâm onlara- ümmetleri ile başlarından geçen olayları, onları yalanlayanları kuşatan helâk türlerini, vaad ve tehdit çeşitlerini, mükafat ve ceza ile ilgili tafsilatı ihtiva eden kıssalar ve haberler.

3- Tevhide, kulların yüce Allah'ın bilmeleri gereken isim ve sıfatlarına dair ilim. İşte bu, bu üç hususun en şerefli olanıdır.

İhlas suresi de bu ilmin esaslarını ihtiva edip, bunları kapsamlı bir şekilde dile getirdiğinden ötürü bu sure Kur'ân'ın üçte birine denk düşer, demek doğrudur.

Bu surenin tevhid ilimlerinin tamamını ve ilmi ve itikadî tevhidin ana konularını teşkil eden esaslarını nasıl kuşatmış olduğuna gelince, bunun ile ilgili olarak da şunları söyleyebiliriz:

İsbat Tevhidi:

Yüce Allah'ın:"*Allah'tır, bir tektir*" buyruğu her bakımdan ortağının bulunmasının nefyedildiğine delildir. Zatında, sıfatlarında ve fiillerinde ortağının olmadığını ortaya koymaktadır. Şanı yüce Allah'ın azamet, kemal, mecd, celâl ve kibriyâ sıfatlarına da tek başına sahip olduğunun delilidir. Bundan dolayı isbat halinde "ehad: bir tek" lafzı, ancak yüce Allah hakkında kullanılır ve bu "bir (vâhid)"den daha beliğdir.

Samed:

Yüce Allah'ın:"*Allah'tır, sameddir*" buyruğunda geçen "samed"i İbn Abbas -*Radıyallahu anh*- şu sözleriyle açıklamıştır: "Efendiliği kemal derecesinde olan seyyid, şerefi kemal derecesinde olan şerif, azameti kemal derecesinde olan azim, hilmi (cahillerin cahilliğini affedişi) kemal derecesinde halim, başka varlıklara muhtaç olmayışı kemal derecesinde ğani, ceberrutu kemal derecesinde cebbâr, ilmi kemal derecesinde âlim, hikmeti kemal derecesinde hakîmdir. Samed hertürlü şeref ve efendilikte kemal sahibi olan demektir. O da aziz ve celil olan Allah'tır. İşte O'nun bu sıfatları ancak O'na yaraşır, O'nun dengi yoktur, O'nun benzeri yoktur."[1]

Samed, karın boşluğu olmayan[2] diye açıklandığı gibi bütün mahlukatın kendisine boyun eğdiği bütün ihtiyaç ve isteklerinde kendisine yöneldiği kimse[3] diye de açıklanmıştır.

Buna göre yüce Allah'ın ehadiyyetini kabul etmek ortaklığı ve benzerliği reddetmeyi ihtiva etmektedir.

Geçen bütün anlamlarıyla samediyyeti isbat etmek; bütün güzel isimlerin ve yüce sıfatların tafsilatını isbatı da ihtiva eder. İşte isbat tevhidi de budur.

Tenzih Tevhidi:

İkinci tür olan tenzih tevhidine gelince, bu da yüce Allah'ın: "*Doğmamıştır, doğurulmamıştır. Kimse de O'nun dengi değildir*" buyruğundan anlaşılmaktadır. Nitekim toplu olarak da "*O, Allah'tır, bir tektir*" buyruğundan da anlaşılmaktadır. Yani kimse ondan dallanıp budaklanmadığı gibi, kendisi de kimsenin dalı budağı değildir. O'nun dengi, misli ve benzeri yoktur.

İşte bu surenin itikad ve marifet tevhidini, şanı yüce Rab hakkında kabul edilmesi gereken ve mutlak olarak ortaklığa aykırı ehadiyyeti, hiçbir şekilde eksikliğin sözkonusu olmadığı bütün kemal sıfatlarını tesbit eden samediyeti, kimseye muhtaç olmayışının samediyet ve ehadiyetinin gereklerinden olan çocuk sahibi oluşu ve bir babadan doğuşu nefyedip sonra da teşbih, temsil ve onun benzeri oluşunu nefyetmeyi ihtiva eden O'nun denginin bulunmayışını nasıl da ihtiva etmiş olduğuna dikkatle bakmamız gerekir.

İşte bütün bu bilgileri ihtiva eden bir sureye, Kur'ân'ın üçte birine denk düşmek yaraşan bir özelliktir.

"*Kitabında yer alan en büyük âyette kendi zatını nitelendirmesi de bu kapsam içerisindedir ki; bu âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır:*

"*Allah... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, kayyûmdur, O'nu ne bir uyuklama alır, ne de bir uyku. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi yalnız O'nundur. O'nun izni olmaksızın nezdinde kim şefaat edebilir! O, yaratıkların önlerindekilerini, arkalarındakini bilir. O'nun ilminden kendisinin dilediğinden başka hiçbir şeyi kavrayamazlar. O'nun kürsisi gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onları koruması O'na ağır gelmez, O çok yücedir, çok büyüktür.*" *(el-Bakara, 2/255)* [1]

Müslim, Sahih'inde[2] şu rivayeti kaydetmektedir: Ubeyy b. Ka'b'dan; Peygamber -*Sallallahu aleyhi ve sellem*- kendisine:

"Allah'ın kitabındaki en büyük âyet hangisidir?" diye sormuş, Ubeyy:

-Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dedi. Bunu defalarca tekrarladıktan sonra Ubeyy: Ayete'l-Kürsî'dir diye cevab verdi. Bunun üzerine Peygamber -*Sallallahu aleyhi ve sellem*- elini Ubeyy'in omuzuna koyup dedi ki: "Bu ilimden dolayı sana ne mutlu ey Ebu'l-Munzir!"

Ahmed'in, *Müsned*'inde yer alan rivayette de şöyle denilmektedir: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki bu âyetin bir dili ve iki dudağı vardır. Arşın ayağı yakınında melik (olan Allah)'ı takdis etmektedir."[3]

Bunda hayret edecek bir şey yok. Çünkü bu büyük âyet-i kerîme başka herhangi bir âyetin ihtiva etmediği şekilde yüce Rabbin birtakım isim ve sıfatlarını kapsamaktadır.

Yüce Allah bu âyet-i kerîme'de ulûhiyetinde bir ve tek olduğunu belirterek kendi zatı hakkında haber vermektedir. Bütün türleri ve değişik şekilleriyle ibadetin yalnız kendisine yapılması gerektiğini bildirmektedir.

Daha sonra tevhid meselesinin akabinde buna tanıklık eden kamil sıfatları ve özelliklerini de zikretmektedir. Kemal derecesinde hayat sahibi hayy olduğunu sözkonusu etmektedir. Çünkü hayat O'nun varlığının gereklerindendir. O'nun hayatı ezeli ve ebedidir. Hayatının kemal derecesinde olması bütün zati kemal sıfatlarının kendisi hakkında sabit olmasını da gerektirmektedir. İzzet, kudret, ilim, hikmet, semî', basar, irade, meşiet ve daha başka diğer bütün kemal sıfatları. Çünkü bunlardan herhangi birisi ancak hayattaki bir eksiklikten dolayı bulunmaz. O halde hayat bakımından, hayatın kemal derecesinde olması aynı zamanda hayat için gerekli ve vazgeçilmez olan diğer sıfatlarda da kemal sahibi olmayı gerektirir.

Kayyûm:

Daha sonra yüce Allah kayyûm ismini zikretmektedir. Bu da bizatihi var olan ve bütün yarattıklarına mutlak olarak ihtiyacı olmayan hiçbir şekilde ihtiyaç şaibesine maruz kalmayan

demektir. Çünkü O'nun muhtaç olmayışı (müstağni olması) zatidir ve bütün varlıklar O'nunla var olabilmiştir. Bütün varlıkların O'na ihtiyaçları ise zati bir ihtiyaçtır. Bir an dahi hiçbir varlığın O'na muhtaç olmaması sözkonusu değildir. Bu derece sağlam ve mükemmel şekliyle bu varlıkları ta başından beri vareden O'dur. İşlerini çekip çeviren O'dur. Varlıklarını sürdürebilmeleri için ve bunlar için uğraşmalarını takdir etmiş olduğu kemal noktasına ulaşmaları için gerek duyacakları herbir şeyi onlara sağlayan da O'dur.

Bu isim, o halde bütün fiilî kemal sıfatlarını ihtiva etmektedir. Nitekim O'nun "hayy" ismi de bütün zatî kemal sıfatlarını kapsamına alır. İşte bundan dolayı rivayetlerde kaydedildiğine göre "el-hayy ve el-kayyûm"un, yüce Allah'ın kendisi anılarak, kendisinden dilekte bulunulması halinde isteneni verdiği ve kendisine onunla dua edildiği takdirde duayı kabul ettiği Allah'ın İsm-i A'zamı olduklarına dair rivayet varid olmuştur.

Daha sonra yüce Allah hayat ve kayyûmiyetinin kemâline delâlet eden ifadelerle şöyle buyurmaktadır:"*O'nu ne bir uyuklama alır, ne de bir uyku*" O'nu bastırır. Çünkü bu kayyûmiyete aykırıdır. Zira uyku ölümün kardeşidir. Bundan dolayı cennet ehli de uyumazlar.

Daha sonra yüce Allah bütün üst ve alt âlemleri kapsayan genel mâlikiyetini sözkonusu etmekte, bütün bu âlemlerdeki varlıkların hepsinin O'nun mutlak hükmü ve saltanatı altında bulunduğunu dile getirerek:"*Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi O'nundur*" diye buyurmaktadır. Onun ardından da, O'nun mülkünün eksiksiz olduğuna delâlet eden ifadeleri zikretmektedir ki, bu da şefaatin tamamıyla yalnız O'nun olduğu gerçeğidir. O'nun izni olmaksızın hiçbir kimse O'nun nezdinde şefaatçi olamaz.

Şer'î Şefaat:

Bu nefy ve istisnâ iki hususu ihtiva etmektedir:

1- Sahih şefaatin kabul edilmesi. Bu şefaat yüce Allah'ın söz ve amelinden razı olduğu kimselere izniyle gerçekleşecek şefaattir.

Şirkî Şefaat:

2- İkincisi ise müşriklerin putları hakkında inandıkları şirkî şefaati çürütmektir. Çünkü onların kanaatine göre yüce Allah'ın izni ve rızası olmadan dahi putlar kendilerine şefaatçi olacaktır.

Daha sonra yüce Allah, ilminin genişliğini ve kuşatıcılığını geçmiş ve gelecek hiçbir şeyin O'na gizli bulunmadığını sözkonusu etmektedir.

Yaratılmışlara gelince onlar:"*O'nun ilminden hiçbir şey kuşatamazlar.*" Burada O'nun ilmi ile kastedilenin, O'nun malumu olan şeyler olduğu söylendiği gibi, isim ve sıfatlarının ilminden şeyler diye de açıklanmıştır.

"*O'nun*" yani şanı yüce Allah'ın "*dilediğinden başka*" rasûlleri vasıtasıyla yahut bunun dışında araştırma, inceleme, sonuçlar çıkarma ve deney gibi çeşitli yollarla Allah'ın kendilerine öğretmeyi dilediği şeyler müstesnadır.

Daha sonra yüce Allah, mülkünün azametine, egemenliğinin genişliğine delâlet eden hususları sözkonusu etmekte, kürsîsinin gökleri ve yeri tamamıyla kuşattığını haber vermektedir.

Kürsî Ne Demektir?:

Kürsi ile ilgili olarak sahih olan görüş onun Arş'tan ayrı olduğu, Kürsînin ayakların konulduğu yer olup, Arş'ın içerisinde büyük bir düzlüğe bırakılmış bir halka gibi olduğudur. İbn Kesir'in, İbn Abbas'tan Kürsî hakkında onu ilim ile tefsir ettiği şeklinde naklettiği rivayete gelince, bu rivayet sahih değildir.[1] Çünkü bu, âyet-i kerîme'de tekrar olduğu sonucunu verir.

Bundan sonra yüce Allah kudretinin azametinden, kuvvetinin kemalinden de: "*Onları*" yani gökleri, yeri ve içindekileri "*koruması, O'na ağır gelmez*." buyruğu ile haber vermektedir.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* "*O'na ağır gelmez*" buyruğunu, O'na ağır gelmez ve O'nu sıkıp yormaz diye açıklamıştır ki, bu lafız bir işin, bir kimseye ağır gelmesi halini anlatmak için kullanılır.

Daha sonra yüce Allah bu âyet-i kerîme'nin sonunda kendisini oldukça değerli ve güzel şu iki vasıf ile nitelendirmektedir: "*O çok yücedir* (alîdir)" ve "*çok büyüktür* (azîmdir)."

Yüce Oluş (el-Uluvv)'un Çeşitleri:

"*el-Alî* (çok yüce)" bütün yönleri ile mutlak yücelik kendisinin olan demektir. Zatıyla yücelik: O'nun bütün mahlukatın üstünde, Arş'ın üzerinde olması demektir.

Kadriyle yüce: Çünkü bütün kemal sıfatlarına sahiptir. Bu sıfatların da en üstün ve en ileri derecesi O'nun hakkında sözkonusudur.

Kahredici oluşuyla yüce: O, bütün kulları üzerinde kahir olandır, O hakîmdir, habîrdir.

"*el-Azîm*"in anlamına gelince, kendisinden daha azametli, daha üstün, daha büyük hiçbir şeyin sözkonusu olmadığı azamet sıfatına sahib olan demektir. Peygamberlerinin, meleklerinin ve seçkin kullarının kalblerinde kemal derecesinde ta'zim yalnız O'nun içindir.

"*Yüce Allah'ın şu buyrukları da bu kabildendir:* "*O hem ilktir, hem âhirdir, hem zâhirdir, hem bâtındır. O, herşeyi en iyi bilendir.*" *(el-Hadid, 57/3)*

"*O hem ilktir*" cümlesi burada her iki kelimesi de marife olarak gelmiştir. O halde bu cümle şanı yüce Allah'ın bu dört isme ve bu dört ismin anlamına celal ve azametine layık olacak şekilde, özel olarak sahib olduğunu ifade etmektedir. Bunların hiçbir bölümü O'ndan başkası hakkında sözkonusu olamaz.

İlk, Âhir, Zâhir ve Bâtın:

Bu isimlerin açıklanması hususunda kelâmcıların kullandıkları ifadeler farklılık arzetmektedir. Bunların hatadan korunmuş peygamber tarafından yapılmış tefsirleri bize kadar ulaştığına göre, sözü geçen bu tefsirlere ihtiyacımız yoktur. Müslim, Sahih'inde Ebu Hureyre -*Radıyallahu anh*-'dan kaydettiği bir rivayete göre Peygamber -*Sallallahu aleyhi ve sellem*- uyumak üzere yatağına çekildiğinde şöyle derdi:

"Yedi semanın Rabbi, arzın Rabbi, herşeyin Rabbi, taneyi ve çekirdeği yaran, Tevrat'ı, İncil'i ve Kur'ân'ı indiren Allah'ım! Ben, senin alnından yakaladığın herbir şeyin şerrinden sana sığınırım. Sen, ilksin, senden önce hiçbir şey yoktur. Sen âhirsin, senden sonra hiçbir şey yoktur. Sen zâhirsin, senin üstünde hiçbir şey yoktur. Sen bâtınsın, senden ötende hiçbir şey yoktur. Benim borcumu ödet, fakirlikten beni kurtar."[1]

İşte bu şanı yüce Allah'ın azametinin kemaline, O'nun bütün eşyayı her bakımdan kuşatmış olduğuna delâlet eden oldukça kapsamlı ve açık bir açıklamadır.

İlk ve âhir olması O'nun zaman itibariyle kuşatıcılığını,

Zâhir ve bâtın oluşu mekân itibariyle kuşatıcılığını açıklamaktadır.

Aynı zamanda O'nun "ez-zahir" ismi O'nun bütün mahlukatının üstünde yüce olduğuna, mahlukatından hiçbir şeyin O'ndan daha yüksekte olmadığına delâlet etmektedir.

O halde bu dört ismin etrafında dönüp dolaştıkları anlam kuşatıcılıktır. O'nun ilk oluşu, âhir oluşu, ilkleri ve sonları kuşatmıştır. Zâhir ve bâtın oluşu da zâhir ve bâtın olan herbir şeyi kuşatıcı olduğunu ortaya koyar.

O halde O'nun ilk (el-evvel) ismi O'nun kadim ve ezeli oluşuna,

Âhir ismi O'nun bâkâ, kalıcı ve ebedî oluşuna,

Zâhir ismi O'nun yüceliğine ve azametine,

Bâtın ismi de O'nun yakın ve beraber oluşuna delalet etmektedir.

Daha sonra âyet-i kerîme yüce Allah'ın geçmiş, şimdiki ve gelecekteki bütün herşeyi kuşatıcı olduğunu, üst ve alt alemdeki herşeyi vâcib (varlığı zorunlu), caiz (varlığı ve yokluğu eşit) ile imkânsız (müstahil) bütün varlıkları kuşatıcı olduğunu ifade eden buyruklarla sona ermektedir. Yerde olsun, gökte olsun zerre ağırlığı kadar bir şey dahi O'nun bilgisinin dışında değildir.

O halde âyetin tümü şanı yüce Rabbimizin bütün yarattıklarını her bakımdan kuşatıcı oluşu, bütün âlemlerin O'nun avucunda oluşu ile ilgilidir. Tıpkı kulun elindeki bir hardal tanesi gibidir. Hiçbir şey O'nun tasarrufu dışında değildir.

Bu sıfatların hepsi tek bir mevsûf (nitelenen) hakkında gelmiş olmakla birlikte bu sıfatlar arasına "vav" edatının getirilmesi, gerçeği daha açık ifade etmek ve pekiştirmek içindir. Çünkü "vav" önceki vasfın tahkikini ve bu vasfın gerçek olarak var oluşunu gerektirmektedir. Ayrıca lafız itibariyle birbirine karşıt gibi görünen vasıflar arasında gelmesi de güzel düşmüştür. Çünkü ilk anda insanın hatırına bütün bu vasıflara birden sahib olmanın uzak olduğu vehmi gelebilmektedir. Çünkü ilk oluş zâhiren, ahir oluşa aykırı olduğu gibi, zâhir oluş ta, batın oluşa aykırı gibi görünmektedir. İşte bu pekiştirici ifade ile böyle bir şeyin olamayacağı vehmi ortadan kaldırılmış olmaktadır.

"Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"*Asla ölmeyen ve hayy olana tevekkül et.*" *(el-Furkan, 25/58)*"

"*Asla ölmeyen... tevekkül et*" cümlesi yine müellifin yüce Allah'ın birtakım isim ve sıfatlarının bulunduğuna delil olmak üzere kaydettiği âyetlerdendir.

Bu âyet-i kerîme'de yüce Allah'ın hayy adının bulunduğu ortaya konulmaktadır. Åyet-i kerîme'de aynı zamanda hayatın zıttı olan ölümün O'nun hakkında sözkonusu olmadığı muhtevası da vardır.

Biz daha önceden yüce Allah'ın zatından ayrılmayan bir sıfat olan hayat ile hayy olduğunu önceden açıklamış bulunuyoruz. Bu hayata ölüm ve zeval asla ârız olamaz. O'nun hayatı en mükemmel ve en eksiksiz bir hayattır. Dolayısı ile bu hayatın O'nun hakkında hayatın kemal derecesinde olması için, reddedilmesi gereken kemal ile çelişen herbir husustan ve özellikten uzak olarak O'nun hakkında sabit olması gerekmektedir.

Bundan sonraki âyet-i kerîme'lerde ise yüce Allah'ın ilim sıfatı ve bu sıfattan türemiş olan diğer sıfatları, alim olması, biliyor olması, ilmiyle herşeyi kuşatıcı olması gibi... sıfatların varlığı ortaya konulmaktadır.

"*Yüce Allah'ın şu buyrukları da böyledir:*"*O, en iyi bilendir. Hakîmdir.*" *(et-Tahrim, 66/2);* "*O, hakîmdir, herşeyden haberdardır (habîrdir) Yere gireni, ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir.*" *(Sebe', 34/1, 2);* "*Yaş ve kuru müstesna olmamak üzere hepsi apaçık bir kitabtadır.*" *(el-En'am, 6/59);* "*O'nun bilgisi dışında hiçbir dişi ne gebe kalır, ne de doğurur.*" *(Fussilet, 41/47); (Fatır, 35/11);* "*Allah'ın gerçekten herşeye kadir olduğunu ve muhakkak Allah'ın ilmi ile herşeyi kuşatmış olduğunu kesinlikle bilesiniz diye.*" *(et-Talâk, 65/12)*

İlim Sıfatı:

İlim, yüce Allah'ın sıfatıdır. O sıfat ile bütün malumatı olduğu şekilde bilir. Hiçbir şey -önceden de açıkladığımız gibi- O'na gizli kalmaz.

Hakîm:

Bu buyruklarda yüce Allah'ın el-Hakîm ismi de isbat edilmektedir. Bu, "hikmet"den alınmadır. Doğrudan başka bir şey söylemeyen ve yapmayan anlamındadır. O'ndan abes ve batıl hiçbir şey sâdır olmaz. Aksine O'nun yarattığı yahut emrettiği herbir şey O'nun hikmetine tabidir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu kelime "müf'il" vezninin anlamını vermek üzere "fail" vezninde gelmiştir. Yani O, eşyayı (herbir şeyi) son derece muhkem yani sağlam yapandır. Bu da ihkâm yani sağlam yapmak anlamından gelmektedir. Bundan dolayı O'nun yaratmasında bir tutarsızlık, bir gedik bulunmaz. O'nun tedbir ve idaresinde de bir boşluk yahut bir uygunsuzluk meydana gelmez.

Habîr:

Yine bu buyruklarda yüce Allah'ın Habîr adı da tesbit edilmektedir. Bu da hibret'ten gelmektedir ki bilginin kemali, sağlamlığı, etraflı bir şekilde herbir şeyi kuşatmak, ilminin gerek maddi, gerek manevi küçük ve basit herbir şeye ulaşmış olduğu anlamına gelir.

Şanı yüce Allah bu âyet-i kerîmelerde ilmiyle ilgili olan birtakım hususları sözkonusu etmektedir. Böylelikle yarattığı varlıkların bilgilerinin ulaşamadığı herbir şeyi O'nun bilgisi ile kuşatmış ve kapsamış olduğuna delâlet etmektedir. O: "*Yere gireni*" tane, tohum, su, haşerat ve maden gibi şeyleri, "*ondan çıkanı*" ekin, ağaç, pınar ve faydalı madenleri, "*gökten ineni*" kar, yağmur, yıldırım ve melek gibilerini, "*ve oraya yükseleni*" aynı şekilde melek, ameller, saf saf olmuş kuşlar ve buna benzer şanı yüce Allah'ın bildiği daha başka şeyleri "*bilir.*"

Yine bu âyetlerde yüce Allah:"*Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. O'ndan başkası bunları bilmez*" diye buyurmaktadır. Gaybın anahtarlarından maksadın hazineleri olduğu söylendiği gibi, onlar vasıtasıyla gayba ulaşılan yollar ve sebepler diye de açıklanmıştır ki, buradaki anahtarlar (anlamındaki mefâtıh) esreli mim ile "miftah" ya da -mefâîl veznindeki "ya" hazfedilerek- "miftâh"in çoğuludur.

Peygamber (bunları) şu buyruğuyla açıklamış bulunmaktadır:

"Gaybın anahtarları beş tanedir. Bunları yüce Allah'tan başkası bilemez. Daha sonra yüce Allah:'ın "Saatin ilmi muhakkak Allah'ın indindedir, yağmuru O indirir, rahimlerde olanı O bilir, hiçbir

kimse yarın ne kazanacağını bilemez, hiçbir nefis de hangi yerde öleceğini bilmez. Muhakkak Allah herşeyi bilendir, herşeyden haberdardır." *(Lokman, 31/34)* buyruğunu okudu[1]

Mutezile:[2]

Son iki âyet-i kerîme yüce Allah'ın kendisine ait bir sıfat olan ilim ile âlim olduğuna ve bu sıfatın O'nun zatı ile kaim olduğuna delâlet etmektedir. Sıfatlarını kabul etmeyen Mutezile ise bu hususta muhalefet etmektedir. Onlardan kimisi: O, zatıyla alîm, zatıyla kadir... derken, kimisi Allah'ın isimlerini selbî birtakım anlamlarla açıklayıp O'nun alîm olması, cahil olmaması demektir. Kadir olması, âciz olmaması demektir... diye açıklamışlardır.

Bu âyet-i kerîmeler onların aleyhine birer delildir. Bu âyetlerde yüce Allah ilmi ile her dişinin gebe kalışını veya doğurmasını mana ve keyfiyet itibariyle bilgisi ile kuşattığını haber verdiği gibi, O'nun kudretinin genel kapsamlı olup mümkün olan herşeyi kapsadığını, O'nun bilgisinin bütün eşyayı kuşatmış olduğunu haber vermektedir.

İmam Abdu'l-Aziz el-Mekkî[1]'nin "*el-Hayde*" adlı eserinde Mutezile alimlerinden Bişr el-Merisî[2] ile ilim meselesini tartışırken söylediği şu sözler ne kadar güzeldir:

"Yüce Allah kitabında, ilme sahib olduğuna delâlet etsin diye cahil olmadığını belirterek ne mukarreb bir meleği, ne mürsel bir peygamberi, ne de takva sahibi bir mü'mini övmüş değildir. O bunları alim olduklarını belirterek övmüş bulunmaktadır. Bununla da onların cahil olmadıklarını belirtmiş olmaktadır." Sonunda şunları söylemektedir: "İlmi kabul eden cehaleti zaten reddetmiş olur. Ancak cehaleti reddeden ilmi kabul etmiş olmaz."[3]

Yüce Allah'ın ilim sahibi olduğuna dair aklî delile gelince, cahil olmakla birlikte onun bunca varlığı yoktan var etmesi imkânsız bir şeydir. Çünkü bu varlıkları var etmesi iradesi ile olmuştur. İrade ise muradı (kastedileni) bilmeyi gerektirmektedir. Bundan dolayı yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"Yaratan bilmez mi hiç? O latiftir (ilmi eşyanın inceliklerini kuşatandır.) Herşeyden haberdardır." *(el-Mülk, 67/14)*

Diğer taraftan yaratılmış bütün varlıklardan onları meydana getirenin ilmine tanıklık edecek şekilde son derece muhkem, sağlam, olağanüstü sanat ve çok incelikli yaratılış özellikleri bulunmaktadır. Bütün bunların ise bilgi olmadan gerçekleştirilmesine imkân yoktur.

Diğer taraftan yaratılmışlar arasında âlim olanları vardır. İlim, bir kemal sıfatıdır. Eğer Allah alim olmasa idi, yaratılmışlar arasında bazı varlıklar O'ndan daha mükemmel olurdu.

Herbir mahlukun sahib olduğu bilgi aslında onu yaratandan gelmiştir. Mükemmel olan bir şeyi bağışlayanın o mükemmel vasfa sahip olması öncelikle sözkonusudur. Çünkü bir şeye esasen kendisi sahib olmayan, o şeyi başkasına veremez.

Filozoflar:

Filozoflar[1] yüce Allah'ın cüz'î şeyleri bildiğini kabul etmeyerek şöyle demişlerdir: O, eşyayı külli ve sabit bir şekilde bilir. Onların sözlerinin gerçek anlamı ise hiçbir şey bilmediğidir. Çünkü hariçte bulunan herbir şey cüz'î demektir.

Kaderiye:

Kaderiye[2]'nin aşırıları da yüce Allah'ın kulun fiillerini işlemedikçe bilebileceğini kabul etmemişlerdir. Çünkü onlara göre eğer bunları bilecek olursa, bu cebre götürebilir. Onların bu görüşlerinin bütün dinlerce kesin olarak batıl olduğu bilinen bir husustur.

"*Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır:* "*Çünkü şüphesiz ki Allah'tır hem rızkı veren, hem pek çetin kudret ve kuvvet sahibi olan.*" *(ez-Zâriyât, 51/58)*"

Yüce Allah'ın: "*Çünkü şüphesiz ki Allah'tır...*" buyruğu Allah'ın, rezzâk ismine sahib olduğunu ortaya koymaktadır. Rezzâk "rızk" kökünden gelen bir mübalağa ismidir. Kullarına çokça ve bol bir şekilde ardı arkasına rızık veren demektir. Yüce Allah'tan kullarına ulaşan herbir fayda ister mübah olsun, ister olmasın bir rızıktır. Şu anlamda ki: O bunu onlar için bir gıda ve bir yaşama aracı kılmıştır. Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Ve tomurcukları üstüste binmiş büyük ve yüksek hurma ağaçları(nı) da kullara rızık olmak üzere (yarattık)" *(Kaf, 50/10)*;"Rızkınız ve vaadolunduğunuz da semadadır." *(ez-Zariyat, 51/22)*

Şu kadar var ki eğer bir şeyin kullanılmasına izin verilmiş ise o hüküm itibariyle helaldir, aksi takdirde haramdır. Bunların hepsinin toplamı da rızıktır.

Ayet-i kerîme'de isim cümlesinin marife (belirtili) gelip, bu cümlede fasl zamirinin kullanılması rızkı kullarına ulaştırmanın özellikle Allah'ın işi olduğunu anlatmak içindir. İbn Mes'ud *-Radıyallahu anh-'*dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasûlullah *-Sallallahu aleyhi ve sellem-* bana (ez-Zariyat, 51/58. âyeti): Çünkü şüphesiz ki ben hem rızık verenim, hem de pek çetin kudret ve kuvvet sahibi olanım" diye okutmuştur."[3]

"*Kuvvet sahibi* (zu'l-kuvve)" kuvvete sahib olan demektir. Bu da yüce Allah'ın "el-kavi" isminin anlamını ifade eder. Ancak mana itibariyle daha beliğdir. Bu yüce Allah'ın kuvvetinde herhangi bir eksilmenin sözkonusu olmadığını, zamanla gücünün azalıp, bitmesinin düşünülemeyeceğini ortaya koymaktadır.[1]

"*Pek çetin kudret* (el-metin)" ise metanetten gelen bir isimdir. İbn Abbas bunu eş-Şedid (pek çetin güç sahibi) diye tefsir etmiştir.[2]

"Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O herşeyi işitendir, görendir." (eş-Şura, 42/11); "Gerçekten Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphe yok ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir." (en-Nisa, 4/58)"

"O'nun Benzeri Hiçbir Şey Yoktur":

Yüce Allah'ın: "*O'nun benzeri hiçbir şey yoktur...*" buyruğunda Allah'ın benzerinin bulunmadığı belirtildikten sonra semi' (işitmek) ve basar (görmek) sıfatlarına sahib olduğu ifade edilmektedir. O'nun benzerinin bulunmadığını belirtmekten kasıt ise -Muattıla'nın ileri sürüp doğru olmayan bir şekilde delillendirdikleri gibi- sıfatların da nefyedilmesi değildir. Aksine maksat bu sıfatların yaratılmışlarınkine benzemediğini belirtmekle birlikte, onun hakkında sabit olduğunu ortaya koymaktır.

Büyük ilim adamı İbnu'l-Kayyim (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) şöyle demektedir: "Yüce Allah'ın: "*O'nun benzeri hiçbir şey yoktur*" buyruğundan kastı -müşebbihe ile müşriklerin yaptıklarının aksine- onunla birlikte ibadet ve ta'zime layık herhangi bir ortak ya da bir ma'budun bulunmadığını ortaya koymaktır. Bu ifadelerden kasıt, O'nun kemalinin, mahlukatının üzerinde oluşunun, kitabları ile kelam edişinin, rasûlleri ile konuşmasının nefyedilmesi ile güneşin ve ayın bulutsuz bir günde görüldüğü şekilde mü'minlerin de gözleriyle Allah'ı açıkça göreceklerinin sözkonusu olmadığının anlatılması değildir..."

Semi' ve Basar:

"Semi" oluşunun, anlamı, ne kadar yavaş olursa olsun, bütün sesleri idrak eden demektir. O yaratıklarının işitmelerine benzemeyen bir sıfat olan semi' sıfatıyla gizli ve açık olan herbir şeyi işitir.

"Basîr" de ne kadar ince ve hissedilemez gibi görülse ya da uzak olsa dahi kişi, cisim ve renk türünden görülme özelliğine sahip herşeyi idrak eden demektir. Engellerin, perdelerin onun görmesine olumsuz bir etkisi yoktur. Bu müf'il (veznindeki ism-i faîl) anlamında "fail" veznindedir. Bu da şanı yüce Allah hakkında basar sıfatının kendi zatına layık şekliyle sabit olduğunun delilidir.

Ebu Davud, *Sünen*'inde Ebu Hureyre -*Radıyallahu anh*-'dan gelen rivayetine göre Peygamber -*Sallallahu aleyhi ve sellem*- yüce Allah'ın:"*Şüphe yok ki Allah hakkıyla işitendir hakkıyla görendir.*" âyetini okumuş ve baş parmağını kulağının üzerinde, ona bitişik olan (şehadet) parmağını da gözlerinin üzerine koymuştur.[1*]

Hadisin anlamı da şudur: Şanı yüce Allah sem' ile işitir, göz ile görür. Bu, yüce Allah'ın sem'ini işitilen şeyleri bilmesi, basarını görülen şeyleri bilmesi diye yorumlayan Eş'arî[2] mezhebine mensub birtakım kimselere karşı delildir ve bu hatalı bir yorumdur. Çünkü kör olan bir kimse semanın varlığını bilir, ancak semayı göremez. Sağır olan bir kimse seslerin varlığını bilir, fakat o sesleri işitemez.

"Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bağına girdiğin zaman mâşaallah (bu Allah'ın dilediğidir) Allah'ın yardımı olmadan (hiçbir şeye) güç yetirilemez, demeli değil miydin?" (el-Kehf, 18/39); "Eğer Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler kendilerine apaçık deliller geldikten sonra birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti, kimi de kâfir oldu. Eğer Allah dileseydi, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah dilediği şeyi yapar." (el-Bakara, 2/253); "İhramda iken avlanmayı helal saymamak şartı ile ve size okunanlar hariç olmak üzere size dört ayaklı hayvanlar helal kılındı. Şüphesiz Allah dilediği hükmü koyar."(el-Mâide, 5/1); "Allah kimi doğru yola iletmeyi dilerse, göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse, onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır, sıkıştırır..." (el-En'âm, 6/125)"

Yüce Allah'ın: "*Bağına girdiğin zaman... demeli değil miydin?*" buyruğu ile başlayan bu âyet-i kerîmeler, yüce Allah'ın irade ve meşîet sıfatlarına sahib olduğuna delil teşkil etmektedir. Buna dair deliller de sayılamayacak kadar pek çoktur. Eş'arî mezhebine mensup olanlar ezelde bütün irade edilen şeylere ilişik olan kadim ve tek bir iradenin varlığını kabul ederler. Buna göre Eş'arilerin kast edilen şeyi iradeden farklı ve ona aykırı görmeleri gerekir.

Mutezile'ye gelince, onlar sıfatları kabul etmediklerinden ötürü irade sıfatını da kabul etmez ve şöyle derler: O, belli bir yeri sözkonusu olmaksızın hâdis (sonradan varolan) bir irade ile irade eder. Buna göre Mutezilenin de sıfatın tek başına var olduğu kabul etmesi gerekir ki bu batılların en batılıdır.

Hak ehli olan kimseler ise şöyle derler: İrade iki türlüdür:

1- Meşîet ile eş anlamlı olan *kevnî irâde*. Bu iki tür irade de yüce Allah'ın yapmayı ve meydana getirmeyi dilediği herbir şeye taalluk ederler. Şanı yüce Allah bir şeyi murad eder ve meşîetiyle isterse, o şey var olmasını dilemesinin hemen arkasında meydana gelir. Nitekim yüce Allah şöyle

buyurmaktadır: "Bir şeyin olmasını istediği zaman, O'nun işi, ona "ol" demekten ibarettir, o da hemen oluverir." *(Yâsîn, 36/82)*

Hadiste de şöyle denilmektedir: "Allah'ın dilediği olur, dilemediği de olmaz."[1]

2- Yüce Allah'ın sevdiği ve razı olduğu şeylere ait kullarına vermiş olduğu emirlerle ilgili *şer'î irade*. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğu ile benzeri buyruklarında sözkonusu edilmektedir:"Allah size kolaylık diler, güçlük istemez." *(el-Bakara, 2/185)*

Bu iki irade arasında kopmaz bir ilişkinin varlığı sözkonusu değildir. Aksine bu iradelerin herbirisi diğerinin taalluk etmediği bir başka şeyle taalluk edebilir. Bundan dolayı aralarında bir bakıma genellik ve özellik ilişkisi vardır.

Kevnî ve Şer'î İrade:

Kevnî irade şanı yüce Allah'ın sevmediği ve razı olmadığı, küfür ve masiyetlere de taalluk etmesi bakımından daha geneldir. Ancak kâfirin iman etmesi, fâsıkın da itaat etmesi gibi şeylere taalluk etmemesi açısından da daha özeldir.

Şer'î irade ise ister vaki olsun, ister olmasın Allah'ın emretmiş olduğu herşeye taalluk etmesi bakımından daha geneldir. Ancak kevnî irade dolayısıyla vaki olan bir şeyin, bazan emrolunmayan bir şey olması açısından da daha özeldir.

Özetle söyleyecek olursak: Mü'minin iman etmesi, itaat edenin de itaat etmesi gibi hususlarda her iki irade de birarada bulunabilir. Ancak kâfirin kâfir olması, isyankârın da isyan etmesi gibi hallerde (Allah böylesini kullarından dilemediğinden) sadece kevnî irade sözkonusudur.

Kâfirin iman etmesi, günahkârın da itaat etmesi gibi hallerde ise (bunu kullarından Şer'an istediğinden) sadece şer'î irade sözkonusudur.

Yüce Allah'ın:"Bağına girdiğin zaman... demeli değil miydin?" *(el-Kehf, 18/39)* buyruğu, yüce Allah'ın iki bahçe sahibi'nden mü'min olan adamın kâfir arkadaşına söylemiş olduğu sözleri bize aktarması şeklindedir. Bu kişi kâfir olan arkadaşına, sözleriyle yüce Allah'ın nimetine karşı şükretmesi ve bunun Allah'ın meşîeti (dilemesi) dolayısı ile meydana geldiğini söyleyip kendi güç ve kuvvetinin bir neticesi olmadığını bilmesi hususunda bir öğüt vermiştir. Çünkü Allah'ın dilemesi ile olmadıkça, kuvvetin hiçbir faydası yoktur.

"Eğer Allah dileseydi... birbirlerini öldürmezlerdi" *(el-Bakara, 2/253)* buyruğu da bize rasûllere tabi olanlar arasında rasûllerden sonra ortaya çıkan anlaşmazlık, birbirlerine haksızlık ve kıskançlıkları sebebiyle duydukları düşmanlık hakkında verilen bir haberdir. Bu buyrukta meydana gelen bu hususların ancak yüce Allah'ın meşieti (dilemesi) ile olduğunu ortaya koymaktadır. Eğer O, bunların

olmamasını dilemiş olsaydı, hiç bunlar meydana gelmezdi. Fakat O, bunların meydana gelmesini dilediğinden ötürü bunlarda oldular.

Yüce Allah'ın:"Allah kimi doğru yola iletmeyi dilerse..." *(el-En'âm, 6/125)* buyruğuna gelince, hidayetin ve dalâletin (sapıklığın) yüce Allah'ın yaratması ile meydana geldiklerini göstermektedir. Allah kimi hidayete iletmeyi dilerse, -yani ona hidayeti ilham edip, hidâyete ulaşma başarısını vermek isterse- İslâm'a girmek için kalbine bir genişlik verir. Bu da onun kalbine bir nur bırakması suretiyle olur. Bu sefer İslam'a karşı kalbinde bir genişlik ve bir huzur vücuda gelir. Nitekim hadiste de böylece varid olmuştur. Kimi de saptırmak ve ilahi yardımdan yoksun bırakmak dilerse, bu sefer göğsünü son derece dar ve sıkıntılı kılar, o kalbe iman nuru nüfuz etmez. Yüce Allah bu hali göklere doğru çıkıp yükselen kimsenin durumuna benzetmektedir.

"Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır:Ve ihsan edin, muhakkak Allah ihsan edenleri sever." (el-Bakara, 2/195); "Ve adaletli olun, çünkü Allah adaletli olanları sever." (el-Hucurat, 49/9); "O halde onlar size karşı doğru davrandıkları sürece siz de onlara doğrulukla davranın. Şüphesiz ki Allah sakınanları sever." (et-Tevbe, 9/7); "Gerçekten Allah çokça tevbe edenleri de sever. Çok temizlenenleri de sever." (el-Bakara, 2/222); "Deki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin." (Al-i İmran, 3/31); "Allah... kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir..." (el-Maide, 5/54); "Gerçek şu ki Allah kendi yolunda birbirine kenetlenmiş bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever." (es-Saf, 61/4)

Bu âyet-i kerîmeler yüce Allah'ın muhabbet sıfatından ortaya çıkan birtakım fiillerini ihtiva etmektedir. Allah'ın bazı kişilere, amellere ve ahlâka muhabbeti O'nun kendisi ile kaim bir sıfatıdır. Bu da O'nun meşîeti ile alakalı ihtiyarî fiil sıfatlarındandır. O, ileri derecedeki hikmetinin gereği olarak bazı şeyleri sever bazı şeyleri sevmez.

Eş'arî'ler ile Mutezile muhabbet sıfatının varlığını kabul etmezler. Çünkü onların iddiasına göre bu sıfat bir eksiklik izlenimini vermektedir. Zira yaratılmış varlıkların muhabbeti, kendilerine münasib yahut zevk alacakları şeye meyletmeleri anlamındadır.

Eş'arî'ler ise muhabbet sıfatını irade sıfatına raci kabul eder ve şöyle derler: Allah'ın kuluna muhabbet (sevgi) duymasının tek anlamı sadece ona ikramda bulunması ve ona mükâfat vermesini irade etmesinden ibarettir. Rıza, gazab, hoşlanmayış ve öfke (sehat) sıfatları hakkında da bu açıklamayı yaparlar. Onlara göre bütün bu sıfatlar mükâfat vermek (sevab) ile cezalandırmak (ikab) iradesinde bulunmak anlamındadır.

Mutezile ise yüce Allah'ın zatı ile kaim bir irade sıfatının varlığını kabul etmediklerinden dolayı muhabbeti, onlara göre bu gibi kimseler için yüce Allah tarafından verilmesi icab eden mükafatın kendisi diye açıklarlar. Çünkü onlara göre itaat eden kimsenin mükâfatlandırılması ile isyankârın cezalandırılması vacibtir.

Hak ehline gelince, hak ehli yüce Allah'ın ona yakışan bir şekilde hakiki anlamıyla muhabbet sıfatına sahib olduğunu kabul ederler. O bakımdan onlara göre bu sıfat herhangi bir eksiklik ya da bir teşbihi gerektirmemektedir.

Muhabbetin gereği olanı da Allah hakkında sabit kabul ederler ki bu da yüce Allah'ın sevdiği ve mükâfatlandırmak istediği kimselere ikramda bulunmak iradesidir.

Keşke Peygamber *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'in Ebu Hureyre tarafından rivayet edilen şu hadis-i şerif'ine muhabbeti kabul etmeyenlerin ne şekilde cevab verdiklerini bir bilebilseydik: "Şüphesiz Allah bir kulu sevdiği takdirde Cibril *-Aleyhi Selam-*'a: Ben filanı seviyorum, sen de onu sev der. Bunun üzerine Cibril *-Aleyhi Selam-* da semavattakilere şöyle der: Şüphesiz sizin aziz ve celil olan Rabbiniz filan kimseyi sever, siz de onu seviniz. Bunun üzerine semadakiler o kimseyi sever. Yeryüzünde de onun için (hüsn-ü) kabul yerleştirilir. Bir kimseye buğzedecek olursa, yine bunun gibi söyler."[1] Hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

İhsan'ın Anlamı:

Birinci âyet-i kerîme'de yüce Allah'ın: "Ve ihsan edin" buyruğu her hususta genel olarak ihsanda bulunmayı emretmektedir. Özellikle de bundan önce yerine getirilmesi emredilmiş Allah'a cihad uğrunda infakta ihsanı ihtiva etmektedir. İnfakta ihsan cömertçe verip, cimrilik etmemekle yahut ta kısmak ile savurganlık derecesine varmak arasında orta yolu tutmakla olur. İşte yüce Allah'ın el-Furkan suresinde[1] emretmiş olduğu orta yollu harcama da budur.

Müslim'in, *Sahih*'indeki rivayete göre Şeddâd b. Evs Rasûlullah *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın şöyle buyurduğunu kaydetmektedir: "Muhakkak Allah herşeye ihsanı yazmıştır. O bakımdan öldürdüğünüz takdirde güzelce öldürünüz, boğazladığınız vakit güzelce boğazlayınız. Sizden (boğazlayacak) kimse bıçağını iyice bilesin ve keseceği hayvanı rahatlatsın."[2]

Yüce Allah'ın: "*Muhakkak Allah ihsan edenleri sever*" buyruğuna gelince, bu da ihsan emrinin bir gerekçesidir. Onlar ihsanın Allah tarafından sevilmeyi gerektirdiğini bildikleri takdirde bu emri yerine getirmekte ellerini çabuk tutarlar.

Adaletli Davranmak:

İkinci âyet-i kerîme'de yer alan: "*İkisinin arasını adaletle düzeltin*" buyruğuna gelince, bu da adaletli davranma (iksat) emrini ihtiva etmektedir. Mü'minlerden anlaşmazlık içerisinde bulunan iki taraf arasında adaletle hükmetmek demektir. Bu fiil "zulmetti" anlamında "kaseta" fiilinden gelmektedir.

Ayet-i kerîme'de kullanıldığı şekliyle hemzeli şekil ise zulümden uzak kalışı ifade etmek için gelmiştir. Yüce Allah'ın isimlerinden birisi de "el-muksit (mutlak adaletli)"dir.

Ayet-i kerîmede adalet yapmaya teşvik ve adaletin üstünlüğüne işaret vardır. Adaletli olmanın Allah'ın sevgisini kazanmanın sebebi olduğuna dikkat çekilmektedir.

Yüce Allah'ın:"O halde onlar size karşı doğru davrandıkları sürece, siz de onlara doğrulukla davranın." *(et-Tevbe, 9/7)* buyruğuna gelince, anlamı şudur: Sizler ile şu Mescid-i Haram'ın yakınlarında kendileriyle antlaşma yaptığınız bu kimselerle olduğu şekilde herhangi birileriyle aranızda antlaşma bulunuyor ise, onlar size karşı ahidlerinin gereklerini dosdoğru yerine getirdikleri sürece siz de onlara doğrulukla davranın.

Daha sonra yüce Allah bu emrin illetini (gerekçesini): "*Şüphesiz ki Allah sakınanları sever*" buyruğu ile açıklamaktadır. Yani yüce Allah her hususta Allah'tan sakınanları ve bu arada da ahitlerini bozmaktan sakınanları sever demektir.

Yüce Allah'ın:"Gerçekten Allah çokça tevbe edenleri de, çokça temizlenenleri de sever." *(et-Tevbe, 2/222)* buyruğuna gelince, bu da yüce Allah'ın kulları arasından bu iki kesimi sevdiğine dair verdiği bir haberdir.

Bunların birincisi tevbe edenlerdir. Yani yüce Allah'a çokça tevbe edip işlemiş oldukları günahları sebebiyle çokça mağfiret dileyen kullarını sever. Bunlar çokça tevbe etmek suretiyle günah ve masiyetler demek olan manevi kir ve pisliklerden arınmış olurlar.

İkinci kesim ise çok temizlenenlerdir. Bunlar temizlenmekte ileriye giden kimseler demektir. Bu ise abdest almak yahut gusletmek ile hadeslerden ve maddi pisliklerden temizlenmek anlamındadır. Burada sözü geçen "temizlenenler (el-mutetahhirîn)"den kastın, ay hali zamanlarında yahut arka yoldan hanımlara yaklaşmaktan sakınan kimseler olduğu da söylenmiştir. Ancak anlamın umumi olduğunu kabul etmek daha uygundur.

Yüce Allah'ın:"Deki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin." *(Al-i İmran, 3/31)* buyruğuna gelince, bu âyetin sebeb-i nüzulu ile ilgili olarak el-Hasen'den rivayet edildiğine göre âyet Allah'ı sevdiği iddiasında bulunan bir topluluk hakkında inmiştir. Bunun üzerine yüce Allah onları sınamak üzere âyet-i kerîme'yi indirdi.[1]

Bu âyet-i kerîme'de yüce Allah kulunu sevmeyi peygamberine tabi olma şartına bağlamıştır. Bu sevgiye Peygamber -*Sallallahu aleyhi ve sellem*-'e ancak güzel bir şekilde uyan ile onun yoluna sımsıkı sarılan kimseler nâil olabilirler.

"*Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: O çok mağfiret edendir. Pek sevendir.*" *(el-Buruc, 85/14);* "*Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile*" *(en-Neml, 27/30);* "*Rabbimiz rahmetin ve ilmin herşeyi kuşatmıştır.*" *(el-Mu'min, 40/7);* "*O mü'minlere çok merhametlidir.*" *(el-Ahzab, 33/43);* "*Rahmetim ise herşeyi kuşatmıştır.*" *(el-A'raf, 7/156);* "*Rabbimiz kendi üzerine rahmeti yazdı.*" *(el-En'am, 6/54);* "*O, mağfiret edendir, rahmet edendir.*" *(Yunus, 10/107);* "*Allah en hayırlı koruyucudur. O merhametlilerin en merhametlisidir.*" *(Yusuf, 12/64)*

Allah'ın /afûr ve Vedûd İsimleri:

Yüce Allah'ın:"O çok mağfiret eden (el-ğafûr) ve pek sevendir (el-vedûd)" *(el-Buruc, 85/14)* âyeti yüce Allah'ın Esma-i Hüsnâ'sından el-ğafûr ile el-vedûd isimlerini ihtiva etmektedir.

Birincisi mağfiret etmekten mübalağadır. Yani günahkar kullarının günahlarını çokça örten ve onları sorgulamayıp, affeden demektir.

"el-/afr (merhamet etmek)"in asıl anlamı setretmek, örtmek demektir. Boyanın kiri örtmesini anlatmak üzere de bu kökten gelen kelime kullanılır. Başı örten başlığa "el-miğfer" denilmesi de buradan gelmektedir.

İkinci isim olan "el-vedûd" ise katıksız sevgi ve sevginin en latifi olan "el-vudd"den gelir. Bu şekliyle ya "fail" anlamında "feûl" veznindedir. O takdirde anlamı kendisine itaat edenlere çokça sevgi besleyen ve onlara yardım ve verdiği zaferleriyle onlara yakın demek olur yahut ta "mef'ul" anlamında feûl vezninde olup o takdirde anlamı çokça ihsanda bulunması dolayısıyla sevilen ve yarattıkları tarafından sevilmeye layık olup, kendisine ibadet etmeleri ve hamdetmeleri gereken, anlamında olur.

Rahmet ve İlim Sıfatları:

Yüce Allah'ın:"Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla" *(en-Neml, 27/30)* buyruğu ile ondan sonra zikredilen âyet-i kerîme'ler yüce Allah'ın, rahman ve rahim isimleri ile rahmet ve ilim sıfatlarının Allah hakkında sözkonusu olduğunu ihtiva etmektedir. "Bismillahi'r-Rahmani'r-Rahim" açıklanırken rahman ve rahim isimlerine dair açıklamalar geçmiş, her ikisi arasındaki fark ile birincisinin zatî sıfata ikincisinin de fiilî sıfata delalet ettiği belirtilmiş idi. Eş'arî'lerle, Mutezile bunların yaratılmışlarda bir zayıflık, bir güçlük ve kendisine merhamet duyulan kişi dolayısıyla bir acı duymak anlamlarını ihtiva ettiği iddiası ile rahmet sıfatını kabul etmezler. Ancak bu, en kötü şekliyle bir cehalettir. Çünkü rahmet güçlüler tarafından zayıflara karşı beslenir. Hiçbir şekilde zayıflığı ve güçsüzlüğü gerektirmezler. Hatta gayet güçlü ve muktedir olmakla birlikte dahi rahmetli olmak sözkonusu olabilir. Güçlü olan insan küçük çocuğuna, yaşlanmış anne ve babasına ve kendisinden daha zayıf olanlara merhamet duyar. En kötü sıfatlardan birisi olan zayıflık ve güçsüzlük nerede? Yüce Allah'ın zatını kendisi ile nitelendirip bu sıfata sahip gerçek dostlarından övgüyle sözedip bunu biribirlerine tavsiye etmelerini emretmiş olduğu rahmet nerede?

Yüce Allah'ın:"Rabbimiz rahmetin ve ilmin herşeyi kuşatmaştır." *(el-Mu'min, 40/7)* buyruğunda geçen ifadeler yüce Allah'ın bizlere Arşı taşımakta olan ve onun etrafında bulunan meleklerin söylediklerini belirttiği sözleridir. Onlar bu duaları ile yüce Allah'ın rububiyetini, rahmet ve ilminin genişliğini, mü'minlere yaptıkları dualarında bir vesile olarak zikretmektedirler. Bu ise duanın kabul edilmesi ümidini oldukça yükselten tevessül şekillerinin en güzellerindendir.

"*Rahmetin ve ilmin*" anlamındaki lafızlar âyet-i kerîme'de fâilden dönüştürülmüş temyiz olarak nasbedilmişlerdir. İfadenin takdiri de şu anlamdadır: Senin rahmetin ve ilmin herşeyi kuşatmıştır. Buna göre yüce Allah'ın rahmeti dünyada mü'mini de, kâfiri de, iyiyi de, günahkârı da kuşatmış, ancak kıyamet gününde özellikle takva sahiblerine ait olacaktır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"Onu sakınanlara, zekâtı verenlere... yazacağım." *(el-A'raf, 7/156)*

Yüce Allah'ın:"Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı." *(el-En'am, 6/54)* buyruğuna gelince, o kendisinden bir lütuf ve ihsan olarak bunu kendi kendisine yazmıştır. Yoksa kimse bunu O'nun üzerine bir yükümlülük olarak yazmış değildir.

Buharî ile Müslim'de yer alan Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadiste de şöyle denilmektedir: "Şüphesiz Allah yaratıkları yaratınca, Arşın üstünde kendi nezdinde bulunan bir kitabta şunu yazdı: Muhakkak Benim rahmetim, Benim gazabımı geçmiştir -ya da geçer."[1]

Hâfız ve Hafîz Sıfatları:

Yüce Allah'ın:"Allah en hayırlı koruyucudur..." *(Yusûf, 12/64)* buyruğuna gelince; "el-Hafız ile el-Hafîz" isimleri korumak demek olan "el-hıfz"den alınmıştır. Anlamı ise kullarını genel olarak koruyan ve gıdalarını elde etmelerini kolaylaştıran, helâk olmak ve kötürüm düşmek sebeplerine karşı onları kollayan demektir. Aynı şekilde amellerini muhafaza eden, sözlerini tesbit edendir. Gerçek dostlarını da özel muhafazası ile korur, onları günahlara düşmekten, şeytanın tuzaklarına yakalanmaktan, kendilerine din ve dünyalarında zarar veren herbir şeyden korur anlamındadır.

"Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır." (el-Mâide, 5/119); (et-Tevbe, 9/100); "Kim de bir mü'mini kasten öldürürse, cezası orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, ona lanet etmiş...dir." (en-Nisâ, 4/93); "Bu böyledir. Çünkü

onlar Allah'ı gazablandıran şeylere uydular. O'nun rızasını hoş görmediler." *(Muhammed, 47/28); "Nihayet onlar bizi gazablandırınca kendilerinden intikam aldık."* *(ez-Zuhruf, 43/55); "Fakat Allah onların çıkmalarından hoşlanmadı da kendilerini alıkoydu."* *(et-Tevbe, 9/46); "Yapmayacağınız şeyi söylemeniz Allah'ın yanında büyük bir hışmı gerektirir."* *(es-Saff, 61/3)*

Yüce Allah'ın Rıza ve Gazab Gibi Sıfatları:

Yüce Allah'ın:" Allah onlardan razı olmuştur..." buyruğu ile diğer âyet-i kerîmeler yüce Allah hakkında rıza, gazab, lanet, hoşlanmamak, kızmak (saht) öfkelenmek ve öfke duymak gibi fiilî sıfatların Allah hakkında sözkonusu edildiğini ihtiva etmektedir.

Bu sıfatlar hak ehli'ne göre yüce Allah'a yakışan bir şekilde O'nun hakiki sıfatları olup bunların yaratılmışlardaki benzerlerine benzetilmesi sözkonusu değildir. Ayrıca bu sıfatlar dolayısıyla yaratılmışlar için gerekli olanların, Allah hakkında da sözkonusu edilmesi gerekmemektedir.

Bu sıfatların kabul edilmemesi ile ilgili olarak Eş'arîlerle, Mutezile'nin herhangi bir delilleri yoktur. Ancak onlar yüce Allah'ın bu sıfatlara sahip olması, bu sıfatların onda da yaratılmışlardaki şekle benzer olması gerektiğini sanmışlardır. Onların Rableri hakkındaki bu zanları onları yanıltmış ve sıfatları nefyetmek ya da ta'til etmek bataklığına düşürmüştür.

Eş'arîler önceden de gördüğümüz gibi bütün bu sıfatları iradeye raci kabul ederler. Onlara göre razı olmak sevab iradesi, gazab ve öfke ise cezalandırmak iradesidir.

Mutezile ise bu sıfatların bizzat sevab ve ikabın kendisine raci olduğunu kabul etmektedirler.

Rızâ'nın Anlamı:

Yüce Allah'ın: "Allah onlardan razı olmuştur. Onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır" *(el-Mâide, 5/119)* buyruğu yüce Allah ile gerçek dostları arasındaki karşılıklı rıza ve muhabbeti haber vermektedir.

O'nun kendilerinden razı olması hiç şüphesiz onlara verilmiş olan bütün nimetlerden daha büyük ve daha değerlidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın rızası ise hepsinden daha büyüktür." *(et-Tevbe, 9/72)*

Onların Allah'tan razı (hoşnut) olmalarına gelince, onların herbirisinin ne olursa olsun kendi konumuna razı olması ve bundan dolayı sevinmesidir. Öyle ki onların herbirisi kendisinden başkasına, kendisine verilenden daha iyisinin verilmemiş olduğunu zannedecektir. İşte bu da cennette olacaktır.

Yüce Allah'ın: "Kim de bir mü'mini kasten öldürürse..." *(en-Nisa, 4/93)* buyruğuna gelince, burada "bir mü'min" buyruğu ile kâfirin öldürülmesi dışarıda tutulmuştur; "kasten" buyruğu da onun kanı koruma altında bulunan bir insan olduğunu bilerek büyük bir ihtimalle öldürücü olduğu kabul edilen bir âletle öldürmesi demek olup, bununla da hata yoluyla öldürme kapsam dışında tutulmuş olmaktadır.

"*Ebediyyen kalmak üzere*" buyruğu da ebedi olmak üzere orada kalmayı ifade etmektedir. Ebedi kalmanın burada çok uzun bir süre kalmak olduğu da söylenmiştir.

Lanet:

Lanet, yüce Allah'ın rahmetinden kovmak ve uzaklaştırmak demektir. Laîn ile mel'ûn ise kendisine lanetin hak olduğu yahut ta kendisine lanet ile beddua olunan kişi demektir.

İlim adamları kasten başkasını öldüren kimsenin tevbesinin kabul olunmayacağı ve cehennemde ebedi bırakılacağının buyurulmuş olması dolayısıyla, bu âyetleri aşağıdaki buyruk ile birlikte uygun bir şekilde izah etmeyi zor bir iş olarak görmüşlerdir. Çünkü bu buyruk yüce Allah'ın: "Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar." *(en-Nisa, 4/48)* âyeti ile çatışma (teâruz) halindedir.

İlim adamları bu hususa dair bir kaç cevab vermişlerdir. Bunlardan bazıları:

1- Böyle bir ceza (ebedi cehennemde kalış), kasten mü'mini öldürmeyi helâl kabul eden kimseler içindir.

2- Eğer bir kimse bundan ötürü cezalandırılacak olursa, hak ettiği ceza budur. Bununla birlikte tevbe etmesi yahut ta yaptığı o kötü işten daha ağır basacak salih amel işlemesi suretiyle cezalandırılmaması da mümkündür. Ayet-i kerîme böyle bir günahın ne kadar ağır olduğunu anlatmak ve bu işten vazgeçirmek sadedindedir.

3- Ebedi olarak cehennemde kalmaktan kasıt önceden de açıkladığımız gibi uzun bir süre kalmaktır.

İbn Abbas ile bir grub ilim adamı kasten mü'mini öldüren kimsenin tevbesinin kabul edilmeyeceği görüşündedir. Öyle ki İbn Abbas şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîme son inen buyruklardandır ve hiçbir şey onu neshetmiş değildir."[1]

Sahih olan da şudur: Katilin üzerinde üç hak vardır: Allah'ın hakkı, mirasçıların hakkı ve öldürülenin hakkı.

Allah'ın hakkı tevbe ile düşer.

Mirasçıların hakkı ise ona cezanın uygulanması ile ya da affedilmek suretiyle düşer.

Maktulün hakkı ise kıyamet gününde kendisini öldüren ile bir araya gelmedikçe düşmez. Çünkü maktul kıyamet gününde başını eliyle tuttuğu halde gelecek ve: Rabbim buna sor, beni ne diye öldürdü? diyecektir.

İntikamın Anlamı:

Yüce Allah'ın: "Nihayet bizi gazablandırınca..." *(ez-Zuhruf, 43/55)* buyruğunda sözü geçen "esef (gazablanmak)" ileri derecede keder anlamında kullanıldığı gibi, aşırı şekilde öfkelenmek ve gazablanmak anlamında da kullanılır. Ayet-i kerîme'de kastedilen anlam budur.

İntikam almak ise cezalandırmak demektir. Bu da "nıkmet"den alınma olup ileri derecede tiksinmek ve gazablanmak anlamındadır.

"*Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin kendilerine gelivermesinden ve işlerin bitirilivermesinden başkasını mı bekliyorlar?" (el-Bakara, 2/210); "Onlar kendilerine meleklerin gelmesinden yahut Rabbinin gelmesinden yahut Rabbinin âyetlerinden birisinin gelmesinden başkasını mı bekliyorlar?" (el-En'âm, 6/158); "Hayır, yer dağılıp zerreler gibi parça parça edildiğinde Rabbin gelip melekler de saf saf dizildiğinde..." (el-Fecr, 89/21-22); "Ve o günde gökyüzü bulutla yarılacak, melekler ardı arkasına indirileceklerdir." (el-Furkan, 25/25)*

İtyan ve Mecî' (Geliş, Gelmek) Sıfatları:

Yüce Allah'ın:" *Allah'ın... gelivermesinden*" buyruğu ve diğer âyet-i kerîmeler yüce Allah'ın iki fiili sıfatını sözkonusu etmektedirler. Bunlar da ityân ve mecî' (gelmek, geliş) sıfatlarıdır. Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin kabul ettiği görüş, bunların hakiki anlamlarına inanmak ve gerçekte bir inkâr ve ta'til demek olan te'vilden uzak durmaktır.

Burada, bu çağda Cehmiyecilik ile ta'tilin önderliğini yapan Ve Zâhid el-Kevserî[1] diye bilinen şahsın söylediklerini nakletmemiz uygun düşebilir.

Beyhakî'nin "*el-Esmâ ve's-Sıfat*" adlı eserine düştüğü haşiyelerinde[2] şunları söylemektedir:

"ez-Zemahşerî[3] şu anlamda bir açıklama yapmaktadır: Yüce Allah kendisinden rahmetin beklendiği bulut içerisinde azab getirecektir. Böylelikle rahmetin beklendiği yerden azabın gelişi daha korkunç ve dehşetli olur.

İmamu'l-Harameyn'de âyet-i kerîme'de yer alan "be" harfinin anlamı hakkında önceki gibi açıklamalarda bulunmuştur. Fahru'd-Din er-Razî de: Allah'ın emrinin onlara gelmesi demektir, diye açıklamıştır."

Bu şahsın geçmiştekilerden ta'tile dair yapmış olduğu bu nakillerden de bu buyrukları açıklamalarındaki tutarsızlıklarının boyutu rahatlıkla görülmektedir.

Halbuki bu âyet-i kerîmeler, bu te'villerin hiçbirisi uygun düşmeyecek şekilde bu hususta gayet açıktır.

Birinci âyet-i kerîme küfürleri, inatları ve şeytana tabi oluşları üzerinde ısrar eden bu gibi kimseleri, onların bekledikleri tek şey yüce Allah'ın aralarında hüküm vermek için bulutlar arasında gelişi olduğunu belirterek tehdit etmektedir. Bu da kıyamet gününde gerçekleşecektir. Bundan dolayı yüce Allah daha sonra: "*Ve işlerin bitiriliverilmesinden*" diye buyurmaktadır.

İkinci âyet-i kerîme daha da açıktır. Zira buradaki "*geliş*"in ilâhî emir ya da azabın gelişi diye te'vil edilmesine imkân yoktur. Çünkü burada meleklerin gelişi ile Rabbin gelişi ya da yüce Rabbin bazı âyetlerinin gelişinden birarada sözedilmektedir.

Bundan sonra yer alan: "Rabbin gelip, melekler de saf saf dizildiğinde" âyetinin azabın gelişi diye yorumlanmasına imkân bulunmamaktadır. Çünkü burada melekler Allah'ı ta'zim etmek maksadı ile saf saf dizilmiş iken, hüküm vermek üzere yüce Allah'ın kıyamet günündeki gelişinden sözedilmektedir. İşte onun bu gelişi esnasında da son âyet-i kerîme'nin ifade ettiği gibi sema bulutlarla parçalanmış olacaktır.

O halde şanı yüce Allah gelir, iner, yaklaşır. Bununla birlikte O, mahlukattan ayrı Arşının üzerindedir.

Bütün bunlar yüce Allah'ın gerçek anlamıyla fiilleridir. Bunların mecaz olduklarını iddia etmek, Allah'ın fiilini ta'til etmektir. Bu gelişin yaratılmışların gelişi türünden olduğuna, onların gelişlerine benzediğine inanmak ise inkâr ve ta'tile kadar götürebilen bir teşbîhe yöneliştir.

"Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ancak celâl ve ikram sahibi Rabbinin yüzü bâkî kalacaktır" (er-Rahman, 55/27); "Onun vechinden başka herşey helak olacaktır." (el-Kasas, 28/88)

Ancak "celâl ve ikram sahibi Rabbinin yüzü bâkî kalacaktır" âyeti ile diğer âyet-i kerîme yüce Allah hakkında vech (yüz) sıfatını tesbit etmektedir."

Kitab ve sünnetteki "*yüz*" sıfatını isbat eden nasslar sayılamayacak kadar pek çoktur. Bunların hepsi de vechi (yüzü) cihet, mükâfat ya da zat diye tefsir eden Muattıla'nın te'villerinin anlamsız olduğunu ortaya koymaktadır.

Hak ehlinin kabul ettiği görüş, vechin zattan ayrı bir sıfat olduğudur. Bu sıfatın Allah hakkında sabit olduğunu kabul etmek yüce Allah'ın -Mücessime'nin belirttiği gibi- birtakım azalardan meydana gelmiş olduğunu gerektirmez. Aksine bu, yakışan şekliyle yüce Allah'ın bir sıfatıdır. Hiçbir yüz O'na benzemediği gibi, O'nun yüzü de hiçbir yüze benzemez. Muattile bu iki âyet-i kerîme'yi yüz'den zatın kastedildiğine delil göstermişlerdir. Zira kalıcılıkta ve sonunun gelmeyişi hususunda vechin herhangi bir özelliği bulunmamaktadır. Bizler böyle bir delillendirmeye şu şekilde karşı çıkıyoruz: Şâyet yüce Allah'ın gerçek anlamıyla bir vechi bulunmamış olsaydı, bu lafız zat anlamında kullanılmış olmazdı. Çünkü belli bir anlam için kullanılan bir lafzın o sıfata sahib olan zat hakkında o lafzın, aslî manası

sabit olmadığı sürece bir başka anlamda kullanılamaz. Çünkü zihnin gerektirici olandan, gerekene intikal edebilmesi başka türlü mümkün değildir.

Diğer taraftan onların bu mecazi yorumlarını başka bir yolla da çürütmek mümkündür. Burada vech lafzı kullanılıp zat kastedilmiştir, demek yerine, kalıcılık veche isnad edilmiştir. Bu ise zatın da kalıcı olmasını gerektirir, denilir.

el-Beyhakî'nin, el-Hattabî'den naklettiğine göre yüce Allah vechi zata izafe edip, sıfatı (celal ve ikram sahibi) da veche izafe ederek: "Celal ve ikram sahibi Rabbinin vechi ise kalıcıdır" diye buyurmuş olması, burada "vech"in zikredilmesinin sıfat olmadığına, buna karşılık "celal ve ikram sahibi" ibaresinin "vechin" sıfatı olduğuna, "vech"'in ise "zat"ın sıfatı olduğuna delil teşkil etmektedir.

Meselâ Peygamber -*Sallallahu aleyhi ve sellem-*'in Taif dönüşünde yaptığı belirtilen duanın zikredildiği hadis ile benzerlerindeki rivayetlerde geçen "vech"in zat veya başka bir şekilde te'vil edilmesi nasıl mümkün olabilir? Peygamber Taif dönüşü hadisinde şöyle demiştir: "Kendisi sebebiyle karanlıkların aydınlatıldığı, vechinin nuruna sığınırım..."[1]

Yine Ebu Musa el-Eş'arî'nin rivayet ettiği şu hadiste de şöyle denilmektedir: "O'nun hicabı nur yahut nâr'dır. Eğer hicabını açacak olur ise vechinin parıltıları yarattıklarından gözünün ulaştığı herbir şeyi muhakkak yakardı."[2]

"*Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır:* "*Kendi ellerimle yarattığıma secdeden seni ne alıkoydu?*" *(Sâd, 38/75);* "*Yahudiler: Allah'ın eli bağlıdır, dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlandı ve onlara lanet edildi. Hayır, Allah'ın iki eli de açıktır. O, nasıl dilerse öyle infak eder.*" *(el-Maide, 5/64)*

Yüce Allah'ın: "*Kendi ellerimle... seni ne alıkoydu?*" buyruğu ile bir sonraki âyet-i kerîme, şanı zatına yakışan bir şekilde gerçek anlamı ile onun sıfatı olmak üzere yüce Allah'ın iki elinin olduğunu ihtiva etmektedir. Birinci âyet-i kerîmede yüce Allah İblis'i elleriyle yaratmış olduğu Âdem'e secde etmediğinden dolayı azarlamaktadır.

Burada "*iki el* " in kudret diye yorumlanması imkânsızdır. Çünkü İblis de dahil olmak üzere herşeyi yüce Allah kudretiyle yaratmıştır. Bu durumda Âdem'in ayrıcalıklı bir konumda olduğunu belirten bir özelliği kalmaz.

Abdullah b. Amr yoluyla rivayet edilen hadiste Peygamber *-Sallallahu aleyhi ve sellem-* şöyle buyurmaktadır:

"Aziz ve celil olan Allah üç şeyi eliyle yaratmıştır: Adem'i eliyle yaratmış, Tevrat'ı eliyle yazmış ve Adn Cennetini (ağaçlarını) eliyle dikmiştir."[1]

Diğer yaratılmış varlıklarla birlikte bu üç şeyin de Allah'ın kudreti ile var olmalarına rağmen, özellikle bu üç şeyin sözkonusu edilmesi onların başkalarında bulunmayan ayrı bir özelliğe sahib olduklarını göstermektedir.

Aynı şekilde "el-yedeyn: iki el" lafzının tesniye (ikil) olarak ancak gerçek el hakkında kullanıldığı bilinen bir husustur. Bu lafız hiçbir zaman kudret ya da nimet anlamında varid olmuş değildir. Dolayısıyla; Yüce Allah onu iki kudret ile yahut iki nimet ile yaratmıştır, demek uygun düşemez.

Aynı şekilde "iki el"in ni'met, kudret veya başka bir anlamda kullanılmaları ancak gerçek anlamıyla iki ele sahib olarak nitelendirilen kimseler hakkında söz konusu olabilir. Bundan dolayı mesela, rüzgarın eli vardır, suyun eli vardır, denilmez.

Muattile'nin bazı âyet-i kerîme'lerde "el" lafzının tekil olarak kullanılmış olduğunu, bazı âyetlerde de çoğul olarak zikredildiğini delil diye ileri sürmelerinin delil olacak bir tarafı yoktur. Çünkü lugatta iki organ ile yapılan bir işin bazan tek organ ile yapılmış gibi sözkonusu edilmesi pekala mümkündür. Mesela; gözümle gördüm, kulağımla duydum denilir. Maksat ise iki göz ve iki kulaktır. Aynı şekilde çoğul da bazan tesniye anlamında kullanılır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz (ne alâ; çünkü) kalbleriniz meyletmiş bulunuyor." *(et-Tahrim, 66/4)* Maksad ikinizin kalbidir.

Ancak gerçek el için sözkonusu edilebilen, parmaklarıyla birlikte el, parmaklar, sağ, sol, yakalamak (kabz) ve bast (açmak) ve buna benzer hususların da varid olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, "el"in kudret ya da nimete yorumlanması nasıl mümkün olabilir?

İkinci âyet-i kerîme'de de şanı yüce Allah -müstehakları verilesice- yahudilerin söyledikleri sözleri aktarmakta ve onların -hâşâ- yüce Allah'ın elini bağlı olmakla vasfettiklerini belirtmektedir. Yani onun eli infak etmeyip cimrilik etmektedir.

Daha sonra yüce Allah onların söylediklerinin aksinin kendisi hakkında sözkonusu olduğunu belirtmektedir. O da iki elinin dilediği şekilde infak etmek ve bol bol bağışlarda bulunmak suretiyle

yayılmış olduklarını, açık olduklarını belirtmektedir. Nitekim hadiste şöyle denilmiştir: "Allah'ın eli dopdoludur. O gece gündüz durmadan infak eder. Hiçbir harcama onda bulunanları azaltmaz."[2]

Acaba yüce Allah'ın gerçek anlamıyla iki eli bulunmamış olsaydı, burada "iki elin açık olduğu"nun belirtilmesi güzel bir tabir olabilir miydi?

Evet, gerçekten gereksiz yere te'vil edenler bundan mahcub olmalıdır.

"*Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır:* "*Rabbinin hükmü (gele)ne kadar sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin.*" *(et-Tûr, 52/48);* "*Onu levhaları ve çivileri olan (gemi) üzerinde taşıdık. Gemi gözlerimizin önünde akıp gidiyordu.*" *(el-Kamer, 54/13, 14);* "*Ve Ben tarafımdan senin üzerine bir muhabbet bıraktım. Benim gözetimim altında yetiştirilesin diye.*" *(Tâ-hâ, 20/39)*

Yüce Allah'ın: "*Rabbinin hükmü gelene kadar sabret*" buyruğu ile diğer âyet-i kerîmelerde şanı yüce Allah kendi zatına görülme özelliğine sahip herşeyi kendisiyle gördüğü bir gözü nisbet etmektedir. Bu da yüce Allah'a ait, O'na yakışan şekilde hakiki bir sıfattır. Böyle bir sıfatı kabul etmek, onun yağ, sinir ve daha başka maddelerden meydana gelmiş bir organ olmasını gerektirmez.

Muattile'nin buradaki "göz"ü görmek, korumak ve muhafaza etmek gibi manalarla açıklaması bu sıfatı nefyetmek ve ta'til etmektir.

Bu sıfatın kimi nasslarda tekil, kimi nasslarda da çoğul olarak gelmiş olmasında bu sıfatı reddetmek için lehlerine delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü Arapça böyle bir ifade tarzına elverişli bir dildir. Çünkü Arapçada bazan çoğul lafzı ile tesniye (ikil) hakkında açıklamalarda bulunulur. Kimi zaman da tekil lafız "iki el"e dair yaptığımız açıklamalarda belirttiğimiz gibi, ikinin yerini tutabilmektedir.

Diğer taraftan Muattile'nin göz lafzı ile ilgili sözünü ettikleri açıklamalar, ancak gerçek anlamıyla gözü bulunan bir varlık hakkında kullanılabilir.

Acaba Muattile şunu mu söylemek istiyor: Allah kendisinde bulunmayan sıfatlarla kendisini övmeye çalışmaktadır. Böylelikle o sahib olmadığı halde kendisinin gözünün bulunduğunu belirtmektedir. Yoksa onlar şöyle mi demek istiyorlar: Onun eşyayı görmesi, görmeye has bir sıfatı ile

gerçekleşmemektedir. Aksine o eşyayı zatının tamamı ile görmektedir, mi demek istiyorlar? Nitekim Mutezilede: O zatıyla kadirdir, O zatıyla irade eden (murid)dir... derler.

Birinci âyet-i kerîme'de yüce Allah peygamberine kendi hükmü gelene kadar sabretmesini ve kavminden göreceği eziyetlere katlanmasını emretmektedir. Verdiği bu emre gerekçe olarak da Allah tarafından görülmekte olduğunu, Allah'ın muhafazası, gözetim ve koruması altında olduğunu göstermektedir.

İkinci âyet-i kerîme'de yüce Allah peygamberi Nuh *-Aleyhiselam-*'ın kavmi tarafından yalanlanmış olduğunu, bundan dolayı azab sözünün gereğinin aleyhlerine hak olduğunu, Allah'ın tufan ile onları cezalandırdığını belirtmektedir. Ayrıca Nuh *-Aleyhiselam-* ile beraberinde bulunan iman edenleri, çivilerle birbirine bağlanmış büyük tahta parçalarından yapılmış bir gemi üzerinde taşıdığını ve bu geminin Allah'ın gözü önünde, koruması ve gözetimi ile akıp gitmiş olduğunu haber vermektedir.

Üçüncü âyet-i kerîme'de ise yüce Allah peygamberi Musa *-Aleyhisselam-*'a hitab etmekte ve ona kendi tarafından bir sevgi bırakmış olduğunu bildirmektedir. Yani şanı yüce Allah onu sevdiği gibi, mahlukatına da sevdirmişti. Musa *-Aleyhisselam-*'ın kendi gözü önünde yetişmesini sağladığını ve risaletini Firavun ve kavmine taşımasını sağlayabilecek şekilde terbiye edilip, yetiştirilmesi için gerekli şartları sağlamış olduğunu haber vermektedir.

Semî', Basar ve Ru'yet (Görmek) Sıfatları:

"Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikâyet etmekte olan kadının sözünü elbetteki Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı da zaten işitiyordu. Çünkü Allah en iyi işitendir, en iyi görendir." (el-Mücadele, 58/1); "Andolsun Allah: Muhakkak Allah fakirdir ve biz zenginiz, diyenlerin sözlerini işitmiştir." (Al-i İmran, 3/181); "Yoksa onlar gizlediklerini ve fısıltılarını işitmez miyiz sanırlar? Öyle değil, hatta elçilerimiz de yanlarındadır yazıp duruyorlar." (ez-Zuhruf, 43/80); "Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm." (Ta-ha, 20/46); "Allah'ın muhakkak gördüğünü hiç bilmez mi?" (el-Alak, 96/14); "O, seni kalkınca da görür, secde edenler arasındaki dolaşmanı da. Muhakkak O, herşeyi işitendir, bilendir." (eş-Şuara, 26/218-220); "Deki: Haydi amel edin. Allah, rasûlü ve mü'minler de işlediğinizi görecektir." (et-Tevbe, 9/105)"

Müellif *-Allah Ona Rahmet Etsin-* yüce Allah'ın: "Kocası hakkında seninle mücadele eden... elbetteki Allah işitmiştir" buyruğu ile ondan sonraki âyet-i kerîmeleri, yüce Allah'ın semi' (işitme), basar (görme) ve ru'yet (görme) sıfatlarına sahib olduğunu ortaya koymak için zikretmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın semî' sıfatını âyet-i kerîmeler bütün iştikak (kökten türeme) kipleri ile dile getirmiş bulunmaktadır. Bu kökler ise işitti, işitir, çok iyi işiten (semi'), işitiriz, işitirim gibi kiplerdir. O halde bu yüce Allah'a ait hakiki bir sıfat olup önceden de açıkladığımız gibi, bununla sesleri idrâk eder.

Basar ise kendisi vasıtası ile kişileri ve renkleri idrak ettiği bir sıfatıdır. Ru'yet (görmek) de onun ayrılmaz bir gereğidir. Ebu Musa yoluyla gelen hadiste (peygamber -s.a-) şöyle buyurmaktadır:

"Ey insanlar, kendinize acıyınız. Siz ne sağır olan bir kimseye ne de hazır olmayan bir kimseye dua ediyorsunuz. Aksine sizler semî' ve basîr (herşeyi işiten ve herşeyi gören)e dua ediyorsunuz. Hiç şüphesiz kendisine dua ettiğiniz (o yüce zat) sizden herhangi birinize devesinin boynunun yakınlığından daha yakındır."[1]

Semî de, basar da birer kemal sıfatıdır. Yüce Allah müşrikleri işitmeyen ve görmeyen şeylere ibadet ettiklerinden dolayı da ayıplamıştır.

Nakledilen ilk âyet-i kerîme kocası kendisine zihâr yemini yapması üzerine Sa'lebe kızı Havle hakkında inmiştir. Bu hanım Rasûlullah *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'a gelerek şikâyette bulunmuş ve onunla karşılıklı konuşmuştu. O sırada da Peygamber *-Sallallahu aleyhi ve sellem-* ona: "Gördüğüm kadarıyla sen artık kocana haram olmuşsun." diyordu.[2]

Buharî de Sahih'inde, Urve'den, o Âişe (r.anhâ)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "İşitmesi bütün sesleri kuşatan Allah'a hamdolsun. Kocası hakkında tartışan kadın gelip Rasûlullah *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'a şikayette bulunduğunda ben de odanın bir tarafında bulunuyor ve ne söylediğini duyamıyordum. Aziz ve celil olan Allah: "Kocası hakkında seninle mücadele eden... kadının sözünü elbetteki Allah işitmiştir..." âyetlerini indirdi."[3]

İkinci âyet-i kerîme ise kötü şahsiyet olan yahudi Finhâs hakkında inmiştir. Ebu Bekir *-Radıyallahu anh-* onu İslam'a davet ettiğinde şöyle demişti: Allah'a yemin olsun ki ey Ebu Bekir, biz fakir olmadığımızdan ötürü Allah'a ihtiyacımız yoktur, oysa o fakir birisidir. Eğer muhtaç olmayan varlıklı bir zat olsaydı, bizden borç talebinde bulunmazdı.[1]

Üçüncü âyet-i kerîme'de ise "yoksa" lafzı ile birlikte soru sorulmaktadır. Bu soru inkârî bir soru olup, azar anlamını ihtiva etmektedir. Anlam şöyledir: Yoksa bunlar gizlenip, saklanmak suretiyle bizim gizlediklerini ve gizlice fısıldaşmalarını işitmeyeceğimizi mi sanıyorlar? Aksine biz bunları

işitiyoruz. Ayrıca hafaza meleklerimiz de onların yanıbaşlarında neler söyleyip neler yaptıklarını yazmaktadırlar.

Dördüncü âyet-i kerîme ise yüce Allah tarafından Musa ile Harun (ikisine de selâm olsun)' a bir hitabtır. Çünkü onlar Firavun'un kendilerini cezalandırmak maksadıyla yakalamasından korktuklarını arz etmişlerdi. Bunun üzerine yüce Allah da kendilerine: "*Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim. İşitir ve görürüm*." demişti.

Beşinci âyet-i kerîme ise Ebu Cehil (Allah'ın laneti üzerine olsun) hakkında Peygamber *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'ı Beytullah'ın yanında namaz kılmaktan alıkoymak istemesi üzerine nâzil olmuştur. Bu hususta yüce Allah'ın şu buyrukları inmiştir: "Bir kulu namaz kılarken engelleyeni gördün mü? Gördün mü (onun yaptığını)? Ya o (namaz kılan) doğru yol üzerinde ise yahut takvayı emretti ise? Gördün mü (ya bu engelleyen) yalanlayıp, yüz çevirdi ise? Allah'ın muhakkak gördüğünü hiç bilmez mi?..." buyrukları ve surenin sonuna kadar olan diğer buyruklar nazil oldu.[2]

Mekr ve Keyd Sıfatları:

"Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O kudret ve azabı çetin olandır." (er-Râd, 13/13); "Onlar hile yaptılar, Allah da hilekârlıklarına karşılık verdi. Allah hileye karşılık verenlerin en hayırlısıdır." (Âl-i İmran, 3/54); "Onlar tuzak kurdular, biz de -onlar farketmeksizin- bir tuzak kurduk." (en-Neml, 27/50)[3]*; "Gerçekten onlar oldukça hile yapıyorlar. Ben de bir hile yaparım." (et-Târık, 86/15-16)*

Yüce Allah'ın: "O kudret ve azabı çetin olandır..." buyruğu ve diğer âyet-i kerîmeler yüce Allah hakkında mekr ve keyd sıfatlarının sözkonusu olduğunu tesbit etmektedir. Bunlar ihtiyarî, fiilî sıfatlardandır.

Şu kadar var ki bu iki sıfattan onun hakkında isim türetilerek o mâkirdir (hilekârlık yapandır) ve o kâid'dir (hile yapan, düzen kuran) denilmez. Aksine nass'ın tesbit ettiği şekilde o mâkirlerin en hayırlısıdır ve o kâfir düşmanlarına keyd yapar (hile yapar, düzen kurar) denilir.

Yüce Allah'ın: "*O kudret ve azabı çetin olandır* " buyruğu ise şu buyruklarda olduğu gibi cezalandırmak maksadı ile çetin ve şiddetli bir şekilde yakalayan demektir: "Şüphe yok ki Rabbinin azabla yakalayı verişi pek çetindir." *(el-Buruc, 85/12)*; "Şüphesiz O'nun yakalayışı pek acıklı, pek şiddetlidir." *(Hud, 11, 102)*

İbn Abbas dedi ki: "Bunun manası gücü kuvveti pek çetin demektir." Mücahid de: "Oldukça çetindir demektir" demiştir. Görüşler birbirine yakındır.

"Allah hileye karşılık verenlerin en hayırlısıdır" buyruğuna gelince, O, hileye karşılık vermesi en etkin ve en çabuk olandır demektir.

Allah'ın Mekri (Hileye Karşılık Vermesi)'nin Anlamı:

Selef'ten bazıları Allah'ın kullarına mekrini, onların bilmedikleri bir yerden nimetler ile derece derece azaba yaklaştırması diye açıklamıştır. Onlar yeni bir günah işledikçe, O da onlara yeni bir nimet ihsan eder. Hadiste şöyle denilmektedir: "Bir kimse masiyetini işlemeye devam ettiği halde, ona Allah'ın dünyadan sevdiği şeyleri vermekte olduğunu görecek olursan, bil ki bu Allah tarafından (o kimseye) bir istidrâc (derece derece azaba yaklaştırılması)'dır."[1]

Bu âyet-i kerîme yahudilerin İsa *-Aleyhisselam-*'ı öldürmek istemeleri üzerine nazil olmuştur. O bir aydınlatma deliği bulunan bir odaya girmişti. Yüce Allah onu Cibril *-Aleyhisselam-* ile destekleyerek o aydınlatma deliğinden onu semaya yükseltti. Yahûzâ onu takib edenlere İsa'yı öldürmeleri için yerini göstermek üzere onun bulunduğu yere girince, yüce Allah o hain Yahuza'yı İsa'ya benzetti. İçeri girip de İsa'yı görmedi. Fakat dışarı çıktığında da bu sefer: İçeride kimse yok, dedi. İsa'yı takib edenler ise Yahuza'nın İsa olduğu inancıyla Yahuza'yı öldürdüler. İşte yüce Allah'ın: "*Onlar hile yaptılar. Allah da hilekârlıklarına karşılık verdi*." buyruğu bunu anlatmaktadır.[2]

Yüce Allah'ın: "*Onlar tuzak kurdular. Biz de...*" buyruğu ise Salih *-Aleyhisselam-* kavmine mensub dokuz kişinin: "*Onlar kendi aralarında Allah adına yemin ederek dediler ki: Ona ve aile halkına gece baskın yapalım.*" yani geceleyin kendisini ve aile halkını öldürelim. "*Sonra da velisine: Biz aile halkının helak edildikleri yere bile tanık olmadık... diyelim.*" diyen kimseler hakkındadır. Onların kurdukları bu tuzağın akibeti ise yüce Allah'ın onlara tuzak kurması sonucunda kendilerini ve kavimlerini toptan helâk etmesi olmuştur.[1]

el-Afuvv (Çok Affedici) İsmi:

"*Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bir hayrı açıklar veya gizlerseniz yahut bir kötülüğü affeder iseniz, şüphesiz Allah affedicidir, herşeye gücü yetendir." (en-Nisâ, 4/149); "Affetsinler ve görmezlikten gelsinler, Allah'ın size mağfiret etmesini sevmez misiniz? Allah çok bağışlayandır, bol bol rahmet edicidir." (en-Nur, 24/22)*

"Bir hayrı açıklar veya gizlerseniz..." diye başlayan bu âyet-i kerîmeler yüce Allah'ın çok affedici (afuvv), kudret, mağfiret, rahmet ve izzet, şanının yüceliği (tebârek), celâl ve ikram sahibi oluşu sıfatlarını ihtiva etmektedir.

Afuvv, yüce Allah'ın ismi olarak: Kendisine tevbe edip yöneldikleri takdirde kullarını cezalandırmayan demektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O kullarından tevbeyi kabul eden, kötülükleri affeden...dir." *(eş-Şûrâ, 42/25)*

Affın kemal derecesi intikam almaya ve sorgulamaya tam muktedir olmak halinde olduğundan ötürü afuvv ve kadir (çok affedici, herşeye gücü yeten) isimleri bu âyet-i kerîme'de olsun, başkasında olsun birlikte zikredilmişlerdir.

Kudret ise var etmek ve yok etmek bakımından mümkün olan varlıklar ile ilgisi bulunan bir sıfattır. Meydana gelen ve var olan herbir varlık ve oluş, yüce Allah'ın dilemesi ve kudreti ile ortaya çıkar. Nitekim hadis-i şerif'te şöyle buyurulmaktadır: "Allah'ın dilediği olur ve dilemediği olmaz."[2]

Yüce Allah'ın: "Affetsinler, görmezlikten gelsinler..." buyruğu Ebu Bekir *-Radıyallahu anh-*'ın Mistah b. Üsâse'ye infakta bulunmamaya dair yemin etmesi üzerine nazil olmuştu. Çünkü Mistah ifk (Hz. Âişe'ye iftira) olayına karışmış ve ileri geri konuşmuş bir kimse idi. Mistah'ın annesi ise Ebu Bekir *-Radıyallahu anh-*'ın teyzesinin kızı idi. Bu âyet-i kerîme nazil olunca, Ebu Bekir: "Allah'a yemin ederim ki Allah'ın günahımı bağışlamasını severim." deyip, Mistah'ı görüp gözetmeye devam etti.[1]

İzzet Sıfatı:

"*Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Halbuki izzet Allah'ındır, Rasûlünündür ve iman edenlerindir." (el-Münafikun, 63/8) Yüce Allah İblis'in şöyle dediğini de nakletmektedir: "İzzetin hakkı için hepsini mutlaka azdıracağım." (Sad, 38/82)*

Yüce Allah'ın: "İzzet Allah'ındır, Rasûlünündür ve mü'minlerindir" buyruğu münafıkların başı Abdullah b. Ubeyy b. Selul hakkında inmiştir. Gazalardan birisinde Rasûlullah *-Sallallahu aleyhi ve sellem-* ile ashabını Medine'den çıkartacağına dair yemin etmişti. Bunun üzerine yüce Allah'ın: "Derler ki: Eğer Medine'ye dönersek elbetteki en şerefli ve kuvvetli (aziz) olan en hakir olanı oradan mutlaka çıkaracaktır." *(el-Münafikun, 63/8)* buyrukları inmişti.

"En şerefli ve kuvvetli olan" ile -lanet olasıca- kendisini ve kendisi gibi diğer arkadaşlarını kastediyordu. "En hakir" sözleri ile de Rasûlullah *-Sallallahu aleyhi ve sellem-* ile beraberindeki mü'minleri kastetmişti. Yüce Allah da onun bu sözlerini: "İzzet Allah'ındır, Rasûlünündür, mü'minlerindir. Fakat münafıklar bilmezler" buyruğu ile onun bu iddiasını reddetmektedir.[2]

İzzet yüce Allah'ın kendi zatı hakkında sözkonusu ettiği bir sıfattır. Yüce Allah: "O azizdir, hakimdir." *(İbrahim, 14/4)*; "Allah, pek güçlüdür, azizdir." *(el-Ahzab, 33/25)* diye buyurmaktadır. Yine şefaat hadisinde geçtiği üzere şanı yüce Allah izzeti adına yemin etmektedir: "İzzetim, büyüklüğüm ve azametim hakkı için yemin ederim ki, ben oradan (cehennemden) lâ ilahe illallah diyen herkesi çıkartacağım."[3]

İblis'in: "İzzetin hakkı için hepsini mutlaka azdıracağım. Aralarından ihlâsa erdirilmiş kulların müstesna." *(Sad, 38/82-83)* demiş olduğunu da bize haber vermektedir.

Sahih-i Buharî'de ve başka hadis kaynaklarında Ebu Hureyre'den şu rivayet de zikredilmiştir: "Eyyub *-Aleyhisselam-*'ın çıplak olarak yıkandığı bir sırada üzerine altından çekirgeler döküldü. Bunları elbisesine toplamaya başladı. Rabbi kendisine: Ey Eyyub şu gördüğün duruma ihtiyaç duymayacak bir şekilde ben seni zenginleştirmedim mi? diye seslenince, o da: Öyledir Rabbim, izzetin hakkı için yemin ederim. Fakat senin bereketine muhtaç olmamam sözkonusu değildir, diye cevab vermiştir."[1]

Peygamber *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın da birtakım ağrılardan şikayet eden kimseye öğretmiş olduğu duanın zikredildiği hadiste de şöyle buyurduğu belirtilmektedir: "Duyduğum bu ağrıların ve çekindiğim şeylerin şerrinden Allah'ın izzet ve kudretine sığınırım."[2]

İzzet'in Anlamı:

İzzet galib olmak ve kahretmek anlamına gelir. Bir kimseyi yenik düşürmeyi anlatmak için bu fiil kullanılır.

Ayrıca güç ve metanet anlamında da kullanılır. Bu anlamı dolayısıyla son derece sert ve sağlam yere: "Ardun azazun" denilir.

Değerin yüceliği ve düşmanların zarar verememesi anlamına da kullanılır.

İşte bütün bu anlamlar şanı yüce Allah hakkında aynen geçerlidir.

"*Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Celal ve ikram sahibi Rabbinin adı ne yücedir!" (er-Rahman, 55/78)*"

Yüce Allah'ın: "Celal ve ikram sahibi Rabbinin adı ne yücedir." buyruğunda geçen "tebâreke: ne yücedir" lafzı "bereket"den gelmekte olup anlamı hayrın sürekli oluşu ve çok oluşudur.

"Celâl sahibi" ise kendisinden daha üstün ve daha azametli hiçbir şeyin olmadığı, celal ve azamet sahibi olması demektir.

"İkrâm" ise kendisine yakışmayan şeylerden mükerrem olan yani münezzeh olan demektir. Salih kullarına dünya ve âhirette türlü lûtuflarla lütufta bulunarak onlara ikramda bulunan demektir, diye de açıklanmıştır.

"*Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O halde O'na ibadet et ve O'na ibadetinde sabır göster. O'nun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?" (Meryem, 19/65); "Kimse de O'nun dengi değildir." (el-İhlâs, 112/4); "Artık siz de bildiğiniz halde Allah'a eşler koşmayınız." (el-Bakara, 2/22); "İnsanlar içinde Allah'tan başkasını eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler." (el-Bakara, 2/165); "Ve de ki: Çocuk edinmemiş, mülkte hiçbir ortağı olmayan, âcizliğinden ötürü velisi (yardımcısı) da bulunmayan Allah'a hamdolsun. Onu tekbir ettikçe et." (el-İsra, 17/111); "Göklerde ve yerde olan herşey Allah'ı tesbih eder. Mülk de yalnız O'nun, hamd de yalnız O'nundur ve O herşeye kadirdir." (et-Teğâbun, 64/1); "Hak ile batılı ayıranı (furkanı) âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir ki göklerin ve yerin mülkü yalnız O'nundur ve O hiçbir evlat edinmemiştir. Mülkünde de ortağı yoktur. Herşeyi yaratıp, onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir." (el-Furkan, 25/1-2); "Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur. Eğer olsaydı, bu takdirde herbir ilah yarattığını alır, elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı. Allah onların niteleyegeldiklerinden münezzehtir. O gizliyi de, açığı da bilendir. Ortak koşmalarından yücedir O." el-Mu'minûn, 23/91-92); "Artık Allah hakkında örnekler bulmaya kalkışmayın. Çünkü Allah bilir, siz bilmezsiniz." (en-Nahl, 16/74); "Deki: Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını, bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır." (el-A'raf, 7/33)*

Selbî Sıfatlar:

Yüce Allah'ın: "O halde ona ibadet et..." diye başlayan âyet ile diğer âyetler, selbî birtakım sıfatları ihtiva etmektedirler. Bu ise yüce Allah'ın adı ile anılan bir kimsenin olduğunu, denginin, eşinin, benzerinin, çocuğunun, ortağın, düşüklük ve ihtiyaç dolayısıyla veli ve yardımcısının olduğunu nefyetmek, bunların sözkonusu olmadığını açıklamaktır. Ayrıca subutî birtakım sıfatları da ihtiva etmektedirler. Allah'ın mutlak malik oluşu, hamdin O'na ait oluşu, kudret ve kibriyâ sahibi oluşu ve O'na tebâreke (şanı ne yücedir) denilmesi gibi.

Semiyy (Aynı Adla Anılan)'in Anlamı:

Yüce Allah'ın: "O'nun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?" buyruğu ile ilgili olarak Şeyhu'l-İslam *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* şunları söylemektedir:

"Dilbilginleri şöyle demişlerdir: O'nun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?" buyruğu şu demektir: Yani O'nun adının benzeri ile anılmaya hak kazanmış, O'nun benzeri bir kimse biliyor musun? İbn Abbas'tan rivayet edilen "O'nun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?" Yani O'na benzer yahut O'nun misli bir kimse biliyor musun? demektir."[1] şeklinde rivayet edilen ifadenin anlamı da budur."

Ayet-i kerîme'de istifham (soru) nefy anlamını ifade eden inkarî bir sorudur. Yani sen, O'nun adı ile anılan bir kimse bilmiyorsun, (çünkü böyle bir varlık yoktur) demektir.

"Kimse de O'nun dengi değildir." *(el-İhlâs, 112/2)* buyruğuna gelince, denk (el-küfv) ise onun ile aynı kefede konulan, ona eşit olan demektir.

Bu âyet-i kerîme şanı yüce Allah'ın hiçbir yönü ile benzerinin, dengінin bulunmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü "kimse" anlamındaki lafız nefyden sonra gelmiş bir nekredir. O bakımdan bu umum ifade eder. İhlas suresinin tamamının tefsirine dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır, oraya bakılabilir.

Eş (Nidd)'in Anlamı:

"Artık siz de bildiğiniz halde Allah'a eşler (nidd'in çoğulu: endâd lafzı ile...) koşmayınız" buyruğuna gelince, endâd, nidd'in çoğulu olup önceden de belirtildiği üzere eş ve benzer anlamındadır. Mesela Allah'ın niddi ve zıttı yoktur denilirken, maksat O'na denk ve eş olacak herbir şeyi, O'na zıt ve aykırı olacak herbir şeyi reddetmektir.

"Artık siz de bildiğiniz halde" cümlesi ise "koşmayınız" lafzındaki muhatab zamirinden hal olarak gelmiştir. Yani sizler, sizi yaratıp rızıklandıranın yalnızca Allah olduğunu, ancak ibadete hak kazanmak hususunda O'na eşit, eş ve benzer kıldığınız şu uydurma ilahların da hiçbir şey yaratmadığını, aksine onların yaratılmış olup sizlere bir zarar veremediklerini, fayda da sağlayamadıklarını bildiğinize göre, artık onlara ibadet etmeyi terkediniz, ibadet ve ta'ziminizi yalnızca yüce Allah'a tahsis ediniz.

Uydurma İlâhları Allah'ı Sever Gibi Sevmek:

"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır." *(el-Bakara, 2/165)* buyruğu ile yüce Allah bize müşriklerin uydurma ilâhlarını aziz ve celil olan Allah'ı sever gibi sevdiklerini haber vermektedir. Yani onlar bu uydurma ilâhlarını sevgi bakımından Allah'a eşit derecede görürler.

"İman edenlerin Allah'a sevgisi ise" müşriklerin kendi ilâhlarına karşı besledikleri sevgiden "çok daha sağlamdır." Çünkü onlar O'nu ihlâsla severler ve yalnızca O'nu severler. Müşriklerin ilâhlarına karşı duydukları sevgi ise ilahlar arasında paylaştırılır. Şüphesiz ki sevgi tek bir yönde ise daha sağlam ve daha güçlü olur.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani onlar uydurma ilâhlarını mü'minlerin Allah'ı sevdikleri gibi severler. Ancak iman edenlerin Allah'a duydukları sevgi, kâfirlerin koştukları ortaklara duydukları sevgiden daha güçlü ve daha sağlamdır.

"Ve deki: Çocuk edinmemiş... Allah'a hamdolsun" *(el-İsrâ, 17/111)* buyruğunda sözü geçen "*hamd* "in anlamına dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.[1] Orada hamdin nimet ve başka şeyler dolayısıyla dil ile övgü anlamında olduğunu söylediğimiz gibi şunu da belirtmiştik: Hamdin yüce Allah için sözkonusu olduğunun ifade edilmesi, mutlak olarak hamdi, ancak bütün kemalatta en ileri derecede ulaşan kimsenin hakettiğinin de ifade edilmiş olduğunu belirtmiştik.

Daha sonra yüce Allah çocuk sahibi olmak, ortağı bulunmak ve fakirlik ve ihtiyaç gibi herhangi bir âcizlikten ötürü velisi ve yardımcısı bulunmak gibi kemale aykırı hususların kendisi hakkında söz konusu olmadığını belirtmektedir. O hiçbir zaman ihtiyaç duyduğundan yahut âcizliğinden ötürü yarattığı varlıklardan herhangi bir kimseyi veli (dost) edinmez.

Daha sonra kulu ve rasûlüne yüce Allah'ın şanını büyüttükçe büyütmesini (tekbir getirmesini) emretmektedir. Yani onu alabildiğine ta'zim ederek, ona düşman olan müşriklerin onu nitelendirmiş olduğu her türlü eksik sıfattan da tenzih etmesini emretmektedir.

"Göklerde ve yerde olan herşey Allah'ı tesbih eder..." *(et-Teğâbun, 64/1)* buyruğunda geçen tesbih, önceden de açıklandığı gibi tenzih etmek ve kötülüklerden uzak olduğunu bildirmek demektir.

Şüphesiz göklerde ve yerde bulunan herbir şey Rabbini hamd ile tesbih etmekte, O'nun ilim, kudret, izzet, hikmet, tedbir ve rahmetinin kemaline tanıklık etmektedir. İşte yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz, onların tesbihlerini anlamazsınız." *(el-İsrâ, 17/44)*

Cansız Varlıkların Tesbihi:

Konuşma kabiliyeti bulunmayan cansız varlıkların tesbihi hususunda bu tesbihler hal dili ile midir yoksa kâl (söz söyleyen) dili ile midir? hususunda farklı görüşler vardır. Kanaatime göre onların bu tesbihi kendilerine has söz ve dilleri ile olduğudur. Buna delil de yüce Allah'ın: "Fakat siz onların

tesbihlerini anlamazsınız" ifadesidir. Zira varlıkların hal dili ile tesbih ettikleri anlatılmak istenmiş olsaydı, bu zaten bilinen bir husus olarak kabul edilirdi. Dolayısıyla ondan sonra; "*fakat siz...*" demek doğru bir anlatım olmazdı.

Yüce Allah Davud *-Aleyhiselam-* hakkında da şunu bildirmektedir: "Gerçekten biz dağları -akşemleyin ve kuşluk vakti onunla birlikte tesbih eder halde- musahhar kıldık. Toplanıp gelen kuşları da; herbirisi O'na yönelmiştir." *(Sâd, 18-19)*

"Tebâreke"nin Anlamı:

"... indiren (Allah) ne yüce, ne mübârektir (tebâreke...)" *(el-Furkan, 25/1)* buyruğuna gelince, daha önce "tebâreke"nin anlamının bereketten geldiğini söylemiştik. Bereket, hayrın sürekliliği ve çok oluşu demektir. Ancak bu çok oluştan ve artıştan maksat daha öncesinin eksik olduğu anlamı çıkmaz. Çünkü maksat yüce Allah'ın meşîet ve kudretine tabi olan ihtiyarî kemalâtın kesintisiz olarak yenilenip durmasıdır. Bu kemalat O'nun hikmetine uygun olarak zatında yenilenip durur. Hikmetinin bunları gerektirmesinden önce bunların olmaması ise herhangi bir eksiklik olarak değerlendirilemez.[1]

Bazıları da "tebâreke"yi sebat etmek ve değişmemek diye açıklamışlardır. Suyu içinde sabit kaldığından dolayı havuza -aynı kökten gelen-: "el-birke" denilmesi de burdandır, ancak bu uzak bir anlamdır.

"Furkan (hakkı batıldan ayıran)"den kasıt Kur'ân-ı Kerîm'dir. O, hak ile batılı, hidayet ile sapıklığı çok güçlü ve açık bir şekilde ayırdığından dolayı bu ismi almıştır.

"İndiren" (anlamındaki buyruğun: nezzele şeklinde) "ze" harfinin şeddeli kullanılması ise Kur'ân'ın nüzulünün tedrici (kısım kısım) olduğunu ve bir defada inmediğini anlatmak içindir.

"Kuluna" buyruğu ile kastedilen ise Muhammed *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'dır. Ondan "kul" diye sözedilmesi -önceden de geçtiği üzere- onun şerefini yüceltmek ve şerefine dikkat çekmek içindir.

"Âlemler"de "âlem"in çoğuludur. "Âlemîn: alemler" lafzı akıl sahibi varlıklar için kullanılan şekilde çoğul yapılmıştır. Bununla neyin kastedildiği hususunda farklı açıklamalar vardır. İnsanların kastedildiği söylendiği gibi, insanlar ve cinlerin kastedildiği de söylenmiştir. Doğru olan da budur. Çünkü Peygamber *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın aynı zamanda cinlere de peygamber olarak gönderildiği, onlarla buluşup biraraya geldiği, onlara Kur'ân-ı Kerîm okuduğu, Kur'ân-ı Kerîm'i dinlediklerinde cinlerden bir kesimin de müslüman olup Kur'ân-ı Kerîm ile kavimlerini uyarıp korkutmak üzere geri gittikleri de sabit olmuştur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Hani

cinlerden bir grubu Kur'ân'ı dinlesinler diye sana yöneltmiş idik. Onun huzuruna geldiklerinde: Susup dinleyin dediler. Bitirilince de kavimlerine uyarıcılar olarak döndüler." *(el-Ahkaf, 46/29)*

Nezir ile münzir ise korkutmakla birlikte birşeyi haber veren demektir. *Beşir ya da mübeşşir* bunun zıt anlamlısıdır. Bu da sevindirici bir şeyi haber getiren kimse demektir.

"Allah hiçbir evlât edinmedi..." *(el-Mu'minun, 23/91)* âyet-i kerîmesi de yüce Allah'a yakışmayan şeyleri nefyedip reddeden birtakım tenzihi sıfatları ihtiva etmektedir. Şanı yüce Allah bu âyet-i kerîmede evlat edinmekten, kendisiyle birlikte bir başka yaratıcının bulunmasından, müfteri ve yalancıların O'nu nitelendirdiği vasıflardan tenzih etmektedir. Aynı şekilde O'na örnekler bulmanın yasaklandığı, herhangi bir delil ve belge bulunmaksızın, O'na ortak koşup herhangi bir bilgi ve delil bulunmaksızın O'nun hakkında söz söylemenin de yasaklandığını görüyoruz.

Bu âyet-i kerîme hem ulûhiyetin tevhidi, hem de rububiyetin tevhidini ihtiva etmektedir. Şanı yüce Allah kendisi ile birlikte herhangi bir ilahın var olmadığını haber verdikten sonra, bunu kat'î bir delil ve göz kamaştırıcı bir belge ile de açıklayarak: "Eğer olsaydı..." diye buyurmaktadır. Yani şâyet bu müşriklerin söyledikleri gibi, onunla birlikte başka ilâhlar bulunmuş olsaydı "*bu takdirde herbir ilah yarattığını alır. Elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı*" diye buyurmaktadır.

Temânu' Delili:

Bu delil şöylece açıklanır: Yaratıcı ilâhlar birden çok olmaları halinde herbirisinin ayrı ayrı yaratma ve fiilinin olması gerekir. Kendi aralarında yardımlaşmalarına da imkan yoktur. Biribirleriyle anlaşmazlığa düşmeleri kaçınılmaz bir şeydir. Diğer taraftan yaratma hususunda biribirleriyle yardımlaşmaları herbirisinin tek başına aciz olmalarını gerektirir. Aciz olan varlık ise ilah olamaz. Dolayısıyla onlardan herbirisinin yaratma ve fiilinin bağımsız olması kaçınılmaz bir şeydir. O takdirde ya kudret bakımından birbirlerine denk olacaklar, onlardan biri diğerlerini kahredip yenilgiye düşüremeyecek, bunun sonucunda da herbirisi yarattığını alıp bir kenara çekilecek ve kendi özel mülkünde egemen olacak. Tıpkı dünya hükümdarlarının bir başkasını hakimiyeti altına alma imkanı bulamadığı takdirde herbirisinin kendi hakimiyeti altındaki alan ile yetinmesi gibi. Yahut bu ilahların biri diğerinden güçlü olacak, diğerlerini yenik düşürüp emri altına alacak, tek başına yaratacak ve kâinatı idare edecek. O halde ilahlar birden çok olduğu takdirde, bu iki durumdan birisi sözkonusu olur: Ya herbir ilah yaratmış olduğunu alıp bir kenara çekilecek yahut biri diğerlerine üstünlük sağlayacak. Herbir ilahın yarattığını alıp bir kenara çekilmesi olmuş bir şey değildir. Zira bu, kainatın parçaları arasında çatışmayı ve birbirinden ayrı olmayı gerektirir. Halbuki gözlemlenen durum âlemin tümünün parçaları arasındaki sıkı ilişki ve bağlantı dolayısıyla tek bir cisim gibi olduğu, herbir yönünün diğeri ile uyum arzettiği şeklindedir. O halde âlem ancak bir ve tek ilâhın eseri olabilir.

İlâhların birbirlerine üstünlük sağlamaları ise en üstün ilâhın tek başına ilâh olmasını gerektirir.

Yüce Allah'ın: "Artık Allah hakkında örnekler bulmaya kalkışmayın." *(en-Nahl, 16/74)* buyruğuna gelince, bu buyruğu ile yüce Allah'ı yarattıklarından herhangi bir şeye benzetmelerini yasaklamaktadır. Çünkü hiçbir mahlukun kendisine ortaklığının söz konusu olmadığı en üstün örnek şanı yüce Allah içindir.

Kıyas-ı temsil ve kıyas-ı şümûl gibi yüce Allah ile başkaları arasında benzerliği ya da eşitliği gerektiren herhangi bir kıyas şeklinin yüce Allah hakkında kullanılmasının caiz olmadığına dair açıklamalar, daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Kıyas-ı Evlâ:

Ancak bu hususta muhtevası şu olan kıyas-ı evlâ kullanılabilir: Herhangi bir şekilde yokluğu ve eksikliği gerektirmeyen ve varlığın kemal derecesini ifade edip mahluka sıfat olan herbir husus ve sıfata yaratıcının sahip olması öncelikle sözkonusudur. Çünkü yarattığına bu kemali bağışlayan O'dur. Diğer taraftan böyle bir sıfata sahip olması mümkün olmakla birlikte bu kemal sıfatına sahib olmaması halinde mümkin (var olması da, yok olması da düşünülebilen) varlıklardan herhangi birisinin ondan daha mükemmel olmasını gerektirir. Bu ise imkânsız bir şeydir. Yaratılmışın münezzeh olduğu herbir eksiklik de aynı şekildedir. Yaratıcının ondan münezzeh olması öncelikle sözkonusudur.

"*Deki: Rabbim ancak hayasızlıkları... haram kılmıştır*" buyruğunda yer alan ve "ancak" anlamı verilen edat sözü edilen şeylerin özellikle haram kılındığını belirten bir hasr edatıdır. Bu ifadeden sözü edilenlerin dışında kalan hoş ve temiz şeylerin -bundan önceki âyetin de ifade ettiği gibi- mubah ve kullanılmalarında sakınca olmadığı anlamı çıkmaktadır.

"*Hayasızlıklar: el-fevâhiş*" lafzı "fâhişe"nin çoğulu olup son derece çirkin olan davranış demektir. Bazıları ise zina ve Lut kavminin ameli gibi arzu ve lezzeti ihtiva eden masiyetler ve bunlara benzer zahir olan birtakım hayasızlıklar hakkında ile ucb ve başkanlık arzusu gibi bâtınî fevâhiş türünden masiyetler hakkında kullanılan özel bir kavram olduğu görüşündedirler.

"*Günah: ism*"i kimisi mutlak olarak masiyet diye yorumlamıştır. O vakit bu tabir ile hayasızlıklardan daha aşağı durumda olan günahlar kastedilir. Kimisi de bunu özel olarak içki diye yorumlamıştır. Çünkü bütün kötülüklerin odak noktası odur.

"*Haksız isyanı*" buyruğu ise insanlara kısas ve misilleme yoluyla verilen meşru bir ceza olmaksızın yapılan herhangi bir tasallut ve saldırıyı ifade eder.

"*Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı*" buyruğu ile yüce Allah kendisi ile birlikte başkasına ibadet etmeyi, kendisinden başka varlıklara herhangi bir ibadet ve Allah'a

yakınlaştırıcı amel türlerinden birisi ile yakınlaşmaya kalkışmayı haram kılmaktadır. Dua etmek, adakta bulunmak, onun için hayvan kesmek, korkmak, ümid etmek (havf ve recâ) ve buna benzer kulun yalnızca Allah'a kalbini ihlâsla yöneltip teslim olmasını gerektiren ameller onlardandır. Ayrıca o, kendisinden başka ibadet ve muamelatlarında Allah'ın izin vermemiş olduğu hususları dinden kendilerine şeriat yapan veliler (dost ve yöneticiler) edinmelerini de yasaklamıştır. Kitab ehlinin hahamlarına ve rahiblerine karşı takındıkları tavrın benzerini takınmalarını yasaklamıştır. Çünkü kitab ehli bunları Allah'ı bırakarak, teşrî hususunda rabler edindiler. Allah'ın haram kıldığını helal, helal kıldığını da haram kılmaları hususunda kitab ehli arkalarından gittiler.

"Hakkında asla bir delil indirmediği" buyruğu da vakıayı beyan etmek için gelmiş bir kayıttır. Çünkü Allah'tan başka kendisine ibadet olunan yahut buyruklarına uyulan ya da itaat olunan herbir varlığa karşı takınılan bu tutumun herhangi bir delili olamaz.

Allah Hakkında Bilgisizce Söz Söylemek:

Allah hakkında bilgisizce söz söylemeye gelince, bu oldukça geniş bir alandır. Bunun kapsamına herhangi bir delil ve belge olmaksızın Allah'a haber vermenin her türlüsü girmektedir. Allah'ın olumlu olarak ortaya koyup varlığını belirttiği şeyi nefyetmek yahut nefyettiğini kabul etmek yahut O'nun âyetleri hakkında tahrif ve yersiz te'vil ile sapmak gibi.

Büyük ilim adamı İbnu'l-Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakkıîn*[1] adlı eserinde şöyle demektedir: "Allah fetva ve yargı alanında bilgisizce söz söylemeyi haram kılmış ve bunu en büyük haramlar arasında saymıştır. Hatta bu haramların en ileri mertebesi olarak değerlendirmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Deki: Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını gizli olanını... haram kılmıştır" diye buyurmakta ve haramları dört mertebe olarak sıralamaktadır. Bunların en alt mertebede olanlarından başlamıştır ki bu da hayasızlıklardır. İkinci olarak bundan daha ağır derecede haram kılınan şeyleri sözkonusu etmiştir ki bu da günah ve zulümdür. Üçüncü olarak bu ikisinden daha ağır bir haramı sözkonusu etmiştir ki bu da yüce Allah'a şirk koşmaktır. Daha sonra dördüncü olarak bütün bunlardan daha ağır haram hükmü ihtiva eden Allah hakkında bilgisizce söz söylemeyi sözkonusu etmiştir. Bu ise şanı yüce Allah hakkında isimleri, sıfatları, fiilleri, dini ve şeriatı hususunda bilgisizce söz söylemeyi kapsamaktadır."

İstivâ Sıfatı:

"Yüce Allah'ın: "Rahman arşa istivâ etti" buyruğu yedi[1] *yerde geçmektedir: [el-A'raf suresinde: "Şüphesiz Rabbiniz O Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra arşa istivâ etti." (el-A'raf, 7/54)*

Yunus -aleyhisselâm- suresinde şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz ki sizin Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da arş üzerine istivâ eden Allah'tır." (10/3)

er-Râd suresinde de şöyle buyurmaktadır:"Allah O'dur ki gökleri gördüğünüz şekilde direksiz yükseltmiştir. Sonra arş üzerinde istiva etmiştir." (er-Rad, 13/2)

Ta-ha suresinde de şöyle buyurmaktadır: "Rahman arşa istivâ etti." (20/5)

el-Furkan suresinde de şöyle buyurmaktadır: "Sonra arş üzerinde istiva edendir. Rahman'dır." (el-Furkan, 25/59)

Elif. Lam. Mim es-Secde suresinde de şöyle buyurmaktadır: "Allah göklerle yeri ve onların aralarında olanları altı günde yaratan sonra arşa istivâ edendir." (es-Secde, 32/4)

el-Hadid suresinde de şöyle buyurmaktadır: "O, gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra da arş'a istivâ edendir." (el-Hadid, 57/4)] [1]

"Rahmân arş üzerine istivâ etmiştir..." buyruğu şanı yüce Allah'ın arşın üzerine istivâ ettiğini haber verdiği bu yedi yerde geçmektedir. Hepsinin de sabit oldukları kesindir. Çünkü bu yedi buyruk ta Allah'ın kitabında yer almaktadır. Cehmiye mensubu muattıl bir kimse bunları red de edemez, inkar da edemez. Aynı şekilde bu buyruklar bu hususta gayet açıktır. Herhangi bir te'vil ihtimali yoktur. Çünkü "istiva" lafzı dilde "alâ: ...e, a, üzerine" ile geçiş yaptığı takdirde bu lafızdan ancak yükseklik ve yükseğe çıkış anlaşılır. Bundan dolayı selef'in bu lafzı açıklaması dört türlü tabir ile gelmiş ve bunların dışına çıkmamıştır. Bu dört türlü açıklamayı büyük ilim adamı İbnu'l-Kayyım'ın "en-Nûniyye"[2] diye bilinen şiirinde şu ifadeleri ile dile getirmektedir:

"Onların bu hususta dört türlü ibareleri vardır,

İyi süvari ve iyi mızrak kullanan kimse bunları öğrenebilmiştir.

Bu dört açıklama: İstikrar etti (yerleşti) üstüne çıktı ve aynı şekilde,

Üzerine yükseldi şeklinde olup, bunda herhangi bir tepki yoktur.

Yine dördüncüsü olan suûd etti (üzerine çıktı) da böyledir.

Ki eş-Şeybanî'nin arkadaşı Ebu Ubeyde

Tefsirinde bu görüşü tercih etmektedir.

O elbette Cehmî'den daha iyi Kur'ân'ı bilen birisidir."

O halde ehl-i sünnet ve'l-cemaate göre yüce Allah'ın kendi zatı hakkında haber verdiği şekilde arşı üzerinde kendi yüce zatının bildiği bir keyfiyet ile yarattıklarından ayrı olmak üzere istiva etmiştir. Nitekim Malik ve başkaları da: "İstiva"nın ne demek olduğu bilinmektedir, ancak keyfiyeti meçhuldür."[3] diye açıklamışlardır.

Ta'tilcilerin körükledikleri, istivanın kabul edilmesi halinde doğru olmayan birtakım şeylerin de kabul edilmesi gerekir, şeklindeki ifadeler bizim için bağlayıcı değildir. Çünkü bizler, onun arşın üzerinde oluşu herhangi bir mahlukun, bir başka mahlukun üzerinde oluşu gibidir, demiyoruz.

Bu sarih âyet-i kerîmeleri onların şaşkınlık ve tutarsızlıklarına delâlet eden şekilde bozuk te'villerle zahiri anlamlarından uzaklaştırma çabalarına gelince... Mesela "istiva" lafzını "istila" diye açıklamaları buradaki "alâ: üzerine" lafzını "ilâ: e, a" anlamına yorumlayışları ile "istivâ" lafzını "kastetmek" anlamına alışları şeklindeki yorumlarına ve cehmiyecilik ve ta'tilin sancağını taşıyan Zahid el-Kevserî'nin[4] naklettiği diğer açıklamaların tümüne gelince, bunlar batıl açıklamaları körüklemekten ve hakkın şeklini değiştirmekten başka bir şey değildir. Bunun onlara az olsun, çok olsun hiçbir faydası olmaz.

Keşke bu Muattile'nin neler söylemek istediklerini bir bilebilseydik.

Acaba bunlar: Semada kendisine yönelinecek bir rab, arşın üzerinde kendisine ibadet olunan bir ilah yoktur, mu demek istiyorlar?

O halde O nerededir?

Allah Semâdadır:

Belki de bizlerin "nerededir" diye ona dair soru sormamıza gülebilirler, fakat yaratılmışların en mükemmeli, rablerini en iyi bilenleri olanın (Allah'ın salat ve selamları ona olsun) Allah hakkında: "Nerede" diye soru sorduğunu unutuyorlar. O cariyeye: "Allah nerededir?" diye sormuş ve: "semadadır" diye cevab vermesini de beğenmişti.[1]

Aynı şekilde: Rabbimiz semavâtı ve arzı yaratmadan önce nerede idi? diye soran kimseye de o: Tek başına vardı, O'ndan başka bir varlık yoktu... diye cevab vermiştir.[2]

Peygamber -*Sallallahu aleyhi ve sellem*-'dan böyle soru soranı azarladığına yahut ta ona: Sen yanlış bir şekilde soru sordun, dediğine dair bir rivayet gelmemiştir.

Bu hususta binbir dereden su getirmeye çalışan kimsenin en ileri derecede söyleyebileceği söz şudur: Yüce Allah vardı ve o zaman mekân diye birşey yoktu. Sonra mekânı yarattı, şu anda o mekânı yaratmadan önceki hali üzeredir.

Acaba Allah varken olmayan mekân ile bu tahrifçinin kastettiği nedir?

O bununla âlemin kapsamı içerisine giren varlık mekânlarını mı kastetmektedir?

Bunlar sonradan yaratılmış mekanlardır. Bizler ise yüce Allah'ın sonradan yaratılmış bu mekanların herhangi birisinde olduğunu söylemiyoruz. Zira onun bu yarattığı varlıklardan hiçbir şey O'nu kuşatamaz ve O'nu sınırlayamaz. Eğer hiçbir varlığı bulunmayan katıksız boşluk demek olan yokluk mekanını kastediyorsa, bu durumda: Orada bir yaratma yoktur, denilemez. Çünkü böyle bir yokluğa yaratmanın taalluku sözkonusu değildir. Çünkü bu yokluk ile alakalı bir iş, bir emirdir. Eğer: Yüce Allah bu anlamıyla bir mekandadır -âyet ve hadislerin delalet ettiği şekilde- denilecek olursa, bundaki sakınca nedir?

Ancak hak olan şöyle söylemektir: Allah vardı ve O'ndan önce hiçbir şey yoktu. Sonra O, gökleri ve yeri altı günde yarattı. Arşı da su üzerinde bulunuyordu, sonra da arşa istiva etti. Buradaki "sümme: sonra" mücerred atıf (bağlaç) değil, zamanî tertib (zaman sıralamasını bildirmek) içindir.

Yüce Allah'ın Uluvv Sıfatı ve O'nun Semâda Oluşu:

Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey İsa! Muhakkak ben seni öldüreceğim ve seni kendime yükselteceğim." (Âl-i İmran, 3/55); "Bilakis Allah onu kendi katına doğru kaldırmıştır." (en-Nisâ, 4/158); "Güzel söz yalnız O'na yükselir, onu da salih amel yükseltir." (Fatır, 35/10); "Ey Hâmân! Benim için yüksek bir köşk yap. Belki o yollara ulaşırım, göklerin yollarına. Sonunda belki Musa'nın ilâhının yanına çıkarım. Doğrusu şu ki ben onu yalancı sanıyorum." (el-Mu'min, 40/36-37); "Göktekinin sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz? O zaman onun durmadan çalkalanmakta olduğunu göreceksiniz. Yahut göktekinin üzerinize taş yağdıran bir rüzgar göndermesinden emin mi oldunuz. Hem benim korkutmamın nasıl olduğunu bileceksiniz." (el-Mülk, 67/16-17)

Yüce Allah'ın: "*Ey İsa! Muhakkak ben seni öldüreceğim...*" diye başlayan âyet-i kerîmeler bundan önceki âyet-i kerîmelerde sözkonusu edilen yüce Allah'ın mahlukattan ayrı olmak üzere yüksekte oluşu ve arşın üzerinde oluşu gerçeğini desteklemektedir. Ayrıca Muattıla'nın bunu red ve inkârlarının isabetsizliğini de ortaya koymaktadır. Yüce Allah onların söylediklerinden alabildiğine münezzehtir.

İlk âyet-i kerîme'de yüce Allah Rasûlü ve kelimesi olan Meryem oğlu İsa *-Aleyhisselam-*'a eceli gelince kendisini öldüreceğini ve yahudilerin ona komplo hazırlayacakları vakit de onu kendisine yükselteceğini haber vermektedir. "Kendime"deki zamir şanı yüce Allah'a aittir. Başka bir kimseye ait olma ihtimali yoktur. Bunun: Rahmetimin bulunduğu yere yahut meleklerimin mekânına diye yorumlanmasının hiçbir anlamı yoktur. Yüce Allah'ın yahudilerin İsa'yı öldürüp, astıklarına dair iddialarını reddetmek üzere: "*Bilakis Allah onu kendi katına kaldırmıştır.*" buyruğu hakkında da benzeri açıklamalar yapılır.

Ayet-i kerîme'de sözkonusu edilen teveffî (öldürme) ile neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler vardır. Bazıları bunu ölüm diye açıklamış iseler de çoğunluk bundan kastın uyku olduğu kanaatindedirler. Müteveffâ lafzı da bu anlamda kullanılabilmektedir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O geceleyin sizi öldüren (teveffî eden), gündüzün de ne kazandığınızı bilendir." *(el-En'âm, 6/60)*

Kimisinin iddiasına göre de ifadede bir takdim ve te'hir olup ifadenin takdiri şöyledir: Seni kendime yükselteceğim, sonra vefat ettireceğim. Yani bundan sonra canını alacağım.

Gerçek şu ki; İsa *-Aleyhisselam-* canlı olarak yükseltilmiş ve kıyametin kopacağı vakte yakın bir zamanda inecektir. Çünkü bu husustaki hadis sahihtir.[1]

Yüce Allah'ın: "*Güzel söz yalnız O'na yükselir*" buyruğu ise kulların söz ve amellerinin yüce Allah'a yükselmesi hususunda gayet açık bir ifadedir. Kirâmen kâtibin hergün ikindi namazının ve sabah namazının peşinden -şu hadis-i şerif'te de belirtildiği gibi- bunları yüce Allah'a yükseltirler: "Geceleyin aranızda kalanlar yukarı çıkarlar. Rableri -en iyi bilen o olduğu halde- onlara Kullarımı ne halde

terkettiniz, diye sorar. Onlar da: Rabbimiz biz onlara namaz kılıyorlarken gittik, yine onları namaz kılıyorlarken bırakıp geldik, derler"[2]

Şanı yüce Allah'ın Fir'avun'un söylediğini naklettiği: "Ey Hâmân..." buyruğuna gelince, bu Musa -*Aleyhisselam*-'ın azgın Firavun'a ilahının semada olduğunu haber verdiğine, Firavun'un da kavminin gerçeği görmesini önlemek maksadıyla ona ulaşmanın yollarını aramaya kalkıştığına, bundan dolayı Haman'a kendisi için yüksekçe bir kule yapmasına dair emir verdiğine delildir. Daha sonra ise: "*Doğrusu şu ki ben onu yalancı sanıyorum*" demiştir. Yani Musa'nın ilahının semada olduğuna dair vermiş olduğu haberin yalan olduğu kanaatindeyim. O halde şunu sormak lazım: Nisbet itibariyle kim Fir'avun'a daha yakın olur? Allah'ın yukarıda oluşunu kabul eden bizler mi yoksa şu Muattıla mı? Hiç şüphesiz Fir'avun, Musa -*Aleyhisselam*-'ı ilâhının semada oluşu hususunda yalanlamıştır. Onun bu söyledikleri ile bunların söyledikleri aynı şeydir.

"*Göktekinin sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz?...*" âyetlerine gelince, bu iki âyet-i kerîme yüce Allah'ın semada olduğunu açıkça ifade etmektedir. Bunun, bu ifadelerle kastedilen azab yahut emir ya da melektir diye Muattile'nin yaptığı şekilde yorumlanması caiz değildir. Çünkü burada "*kimse*" anlamındaki: "*men*" lafzı kullanılmıştır ki, bu da akıl sahibi varlıklar için kullanılır.[3]

Bunun melek hakkında yorumlanması ise, bunu gerektiren herhangi bir karine olmaksızın lafzın zahir anlamının dışına çıkartılmasıdır.

Yüce Allah'ın: "*Semada*" buyruğundan ise semanın Allah'ın zarfı (içinde bulunan mekân) diye anlaşılması caiz olamaz. Aksine eğer sema ile bu bilinen sema kastedilmiş ise buradaki "fi: ...de, da" "ala: üzerinde" anlamında olur. Yüce Allah'ın: "Andolsun ki sizi... hurma dallarında asacağım" *(Ta'ha, 20/71)* buyruğundaki ("fi: de, da" lafzının "ala: üzerinde" anlamında kullanıldığı) gibidir. Şâyet sema lafzı ile yüksek cihet kastedilmiş ise bu takdirde "fi" edatı gerçek anlamı ile kullanılmış olmaktadır. Çünkü şanı yüce Allah yüceliğin en yücesindedir.

Maiyyet (Beraber Oluş) Sıfatı:

"O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da Arş üstüne istivâ edendir. O yere gireni de, ondan çıkanı da, gökten ineni de oraya yükseleni de bilendir. Nerede olursanız O, sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir." (el-Hadid, 57/4); "Üç kişi fısıldaşmayı versin, muhakkak O, onların dördüncüleridir. Beş kişi olmayıversinler, mutlaka O, onların altıncılarıdır. İster bundan daha az veya daha çok olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir. Sonra kıyamet gününde kendilerine yaptıklarını haber verir. Gerçekten Allah herşeyi çok iyi bilendir." (el-Mücadele, 58/7); "Tasalanma şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir." (et-Tevbe, 9/40); "Çünkü Ben sizinle beraberim işitir ve görürüm." (Ta-ha, 20/46);"Çünkü Allah sakınanlarla ve daima iyi davrananlarla beraberdir." (en-Nahl, 16/128); "Bir de sabredin. Şüphesiz Allah

sabredenlerle beraberdir." *(el-Enfal, 8/46); "Nice az bir topluluk, daha fazla bir topluluğu Allah'ın izniyle yenmiştir. Allah sabredenlerle berabedir." (el-Bakara, 2/249)"*

Yüce Allah'ın: "*O gökleri ve yeri altı günde yaratan...*" buyruğu ile başlayan bu âyet-i kerîmeler yüce Allah hakkında maiyyet (beraber oluş) sıfatının sözkonusu olduğunu ihtivâ etmektedir. Bu beraber oluş iki türlüdür:

1- Genel olarak beraber oluş: Bu bütün mahlukatı kapsar. Şanı yüce Allah, ilmi, kudreti kahr-u galebesi ve kuşatıcılığı ile herşeyle beraberdir. Hiçbir şey O'ndan gizli değildir, hiçbir şey O'nu âciz bırakamaz. İşte âyet-i kerîmede sözkonusu edilen beraber oluş budur.

Bu âyet-i kerîmede yüce Allah kendi zatı hakkında gökleri ve yeri yaratanın yalnız kendisi olduğunu bildirmektedir. Yani önceden bir tertib ve bir takdire göre altı günde onları var etmiştir. Bundan sonra yarattıklarının işlerini çekip çevirmek ve idare etmek için de Arşının üstüne yükselmiştir. O, arşının üzerinde bulunmakla birlikte ister yüce, ister alt alemden olsun hiçbir şey O'na gizli ve saklı kalmaz. Çünkü O: "*Yere gireni de, ondan çıkanı da, gökten ineni de, oraya yükseleni de bilendir.*" Şüphesiz ilim ve kudreti herşeyi kuşatan, elbetteki herşeyle beraberdir. Bundan dolayı da: "*Nerede olursanız, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir*" diye buyurmaktadır.

"*Üç kişi fısıldaşmayıversin...*" buyruğu ile yüce Allah ilminin kapsamlı olduğunu ve herşeyi kuşattığını, kendi aralarında fısıldaşanların fısıltılarının kendisine gizli ve saklı kalmadığını, her şeye tanık olup herşeyden haberdar olduğunu belirtmektedir. Buradaki "*üç kişi fısıldaşmayıversin*" buyruğundaki "fısıldaşma"nın üç kişiye izafe edilmesi, sıfatın mevsufuna izafe edilmesi kabilindendir. Yani üç kişi kendi aralarında fısıldaşacak olsalar... demektir.

2- Geri kalan âyet-i kerîmelerde ise O'nun rasûlleriyle, dostlarıyla, yardımı, desteklemesi, muhabbeti, tevfıki ve ilhamı ile birlikte oluşunu ifade eden özel bir birlikte oluşu ortaya koymaktadır.

Yüce Allah'ın: "*Tasalanma. Hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir*" buyruğu Peygamber *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın Ebu Bekir es-Sıddîk'a mağarada bulundukları sırada söylediği sözü nakletmektedir. Müşrikler Peygamber *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'ı takib etmek üzere çıktıklarında, mağaranın ağzına kadar gelmiş ve orayı tutmuşlardı. Ebu Bekir bunu görünce dehşetle: Allah'a yemin olsun ey Allah'ın Rasûlü, onlardan herhangi birisi ayağına bakacak olursa, mutlaka bizi görecektir, demişti. Bunun üzerine Rasûlullah *-Sallallahu aleyhi ve sellem-* da ona yüce Allah'ın burada naklettiği şekilde: "*Tasalanma! Hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir*" demişti.[1] O halde buradaki beraberlikten kasıt, yardım ve düşmanlardan korumak anlamıyla bir beraberliktir.

Yüce Allah'ın: "*Çünkü Ben, sizinle beraberim. İşitir ve görürüm*" buyruğuna gelince, buna dair açıklamalar daha önceden geçtiği gibi, bunun Musa ve Harun *-Aleyhisselam-*'a bir hitab olup Fir'avun'un onları yakalamasından yana korkmamalarını ihtiva ettiği belirtilmiş idi. Çünkü yüce Allah yardım ve desteğiyle

onlarla birliktedir. Diğer âyet-i kerîmeler de böyledir. Bu âyet-i kerîmelerle yüce Allah emir ve nehiyleri hususunda Allah'ın gözetimi altında olduklarını bilen, onun hududlarını koruyan takva sahibleri ile her hususta ihsandan ayrılmayan ihsan edicilerle birlikte olduğunu haber vermektedir. İhsan ise herbir şeyde kendi durumuna göredir. Mesela ibadette yüce Allah'ı görüyormuş gibi Allah'a ibadet etmektir. Eğer kişi Allah'ı görmüyor ise dahi Allah onu görmektedir. Tıpkı Cibril hadisinde geçtiği gibi.[1]

Aynı şekilde yüce Allah nefsin hoşuna gitmeyen şeylere katlanan, Allah yolunda ve Allah'ın rızasını isteyerek zorluk ve eziyetlere tahammül eden, Allah'a itaat üzere direnen, O'na isyandan uzak durmak ve hükümlerine katlanmak suretiyle sabredenlerle birlikte olduğunu da haber vermektedir.

Kelâm Sıfatı:

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah'tan daha doğru sözlü kimdir?" (en-Nisa, 4/87); "Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?" (en-Nisa, 4/122); "Allah: Ey Meryem oğlu İsa... diyeceği zaman" (el-Mâide, 5/116); "Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir." (el-En'am, 6/115); "Ve Allah Musa ile de konuştu." (en-Nisa, 4/164); "Allah onlardan kimisi ile söyleşmiş..." (el-Bakara, 2/253); "Musa tayin ettiğimiz vakitte gelip ve Rabbi de onunla konuşunca..." (el-A'raf, 7/143); "Biz ona Tûr'un sağ tarafından seslendik ve onu kendimize yaklaştırarak özel bir şekilde konuştuk" (Meryem, 19/52); "Hani Rabbin Musa'ya şöyle seslenmişti: Git, o zalimler topluluğuna..." (eş-Şuara, 26/10); "Rableri her ikisine: Ben size bu ağacı yasak etmedim mi?... diye seslendi." (el-A'raf, 7/22); "O gün onları çağırıp buyuracak ki: Peygamberlere ne cevap verdiniz?" (el-Kasas, 28/65)" [1]

Bu âyet-i kerîmeler yüce Allah'ın kelâm sıfatına sahib olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu hususta insanlar büyük çapta anlaşmazlığa düşmüşlerdir.

Onlardan kimisi yüce Allah'ın kelâmını zatından ayrı ve bir mahlûk olarak kabul etmiş ve: O'nun mütekellim olması demek, kelâmın yaratıcısı olması demektir, demişlerdir. Böyle diyenler Mutezile mezhebine mensub olanlardır.

Kimileri de kelâmı yüce Allah'ın ezel ve ebedde zatından ayrılmaz, O'nun meşîet ve kudreti ile ilgisi bulunmayan bir sıfat olarak kabul etmiş; harf ve sesinin olmadığını söyleyerek, bu ezelden bir manadır demişlerdir. Böyle diyenler ise el-Küllabîye[2] ile Eş'arî'lerdir.

Kimileri kelâmın Allah'ın zatından ayrılmayan kadim harf ve sesler olduğu iddiasında bulunmuşlar ve şöyle demişlerdir: Bunlar ezelde birliktedirler. Şanı yüce Allah kısım kısım bunları söylemez. Böyle diyenler ise ğulat (aşırı giden) bazı kimselerdir.

Kimileri de kelâmı yüce Allah'ın zatı ile kaim, O'nun meşîet ve kudreti ile ilgili fakat hâdis (sonradan yaratılmış) kabul etmişlerdir. Bunların iddialarına göre kelâmın Allah'ın zatında bir başlangıcı vardır. Yüce Allah ezelden beri mütekellim değildir. Böyle diyenler de kerramiye mezhebi mensublarıdır.[3]

Bizler bu görüşlerin tutarsız olduğu, sağlıklı bir anlayış ve doğru bir bakış açısına sahip olan herkes tarafından açıkça anlaşılmakla birlikte, bu görüşleri tartışacak ve bunları çürütmeye kalkışacak olursak, uzun uzun açıklamalarda bulunmamız gerekir.

Şu kadar var ki bu meselede ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in kabul ettiği görüşün özeti şöyledir: Yüce Allah her zaman dilediği takdirde kelam sıfatı ile konuşabilir. Kelâm O'nun zatı ile kaim bir sıfatıdır. Meşîet ve kudreti ile bu sıfatı ile konuşur. O, her zaman, dilediği vakit söz söyleyebilir. Yüce Allah'ın söylediği sözler, O'nun ile kaimdir. Mutezile'nin söylediği gibi mahluk ve ondan ayrı değildir. Eş'arîlerin söyledikleri gibi de hayat sıfatının O'nun zatının bir gereği ve ayrılmaz bir vasfı olduğu gibi; zatına ait ayrılmaz bir vasıf değildir. Aksine bu O'nun meşîet ve kudretine tabi olan bir vasıftır.

Şanı yüce Allah Musa'ya da, Âdem ile Havva'ya da özel bir ses ile nidada bulunmuştur. Kıyamet gününde de kullarına sesiyle nidâ edecektir. Yine özel bir ses ile vahyi ile konuşur. Ancak şanı yüce Allah'ın kendileri ile söz söylediği harfler ve sesler O'nun bir sıfatıdır ve yaratılmış değillerdir. Yaratılmış varlıkların ses ve harflerine de benzemez. Tıpkı yüce Allah'ın ilim sıfatının kendi zatı ile kaim olup, kullarının ilmine benzemediği gibi. Şanı yüce Allah hiçbir sıfatı ile yaratılmışlara benzemez.

Burada zikredilen ve en-Nisâ suresinde yer alan iki âyet-i kerîme Allah'tan daha doğru sözlü kimsenin olamayacağını, aksine haber verdiği herbir hususta, herkesten daha doğru söz söyleyenin O olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü O'nun hakkında haber verilen gerçeklere dair bilgisi daha kapsamlı ve daha doğrudur. O bakımdan O, herbir şeyi her bakımdan gerçek şekli ile bilir. Başkasının ilmi ise böyle değildir.

"*Allah: Ey Meryem oğlu İsa... diyeceği zaman*" buyruğu kıyamet gününde gerçekleşecek olan yüce Allah'ın rasûlü ve kelimesi olan İsa'ya soracağı soruyu anlatmaktadır. Bu soru hristiyanlar arasından onu ve annesini ilah kabul edip kendisine nisbet etmeleri, kendisini ve annesini Allah'tan ayrı iki ilah edinmelerini emredip emretmediği hakkında olacaktır.

Bu soruyu sormak ise İsa *-aleyhisselam-*'ın günahsızlığını açığa çıkarmak ve bu ahmak ve sapıkların yalan söyleyip, iftira ettiklerini tescil etmektir.

"Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir." *(el-Mâide, 6/115)* buyruğundan maksat ise verdiği haberlerde doğru, ahkâmında da adaleti ihtiva ettiğidir. Çünkü yüce Allah'ın kelamı ya verilen birtakım haberlerdir, bu haberlerin tamamı da doğruluğun en ileri derecesindedir yahut ta

birtakım emir ve nehiylerdir, bunların hepsi de hiçbir zulum ihtiva etmeyen adaletin en ileri derecesini ifade eder. Çünkü bunların dayanağı ilahi hikmet ve rahmettir.

Burada "*söz*"den kasıt ise "sözler"dir. Zira söz lafzı marife olan bir lafza izafe edilmiştir. O bakımdan çoğul anlamını ifade eder. Allah'ın rahmeti, Allah'ın nimeti demeye benzer.

"Ve Allah, Musa ile konuştu." *(en-Nisâ, 4/164)* buyruğu ile ondan sonra gelen ve yüce Allah'ın Musa'ya seslenip onunla konuştuğunu, perde arkasından ve herhangi bir meleğin vasıtası ile olmaksızın gerçek anlamıyla onunla konuştuğuna delâlet eden âyet-i kerîmeler, kelâmı harf ve ses sözkonusu olmaksızın nefs ile kaim bir mana olarak kabul eden Eş'arî'lerin kanaatlerini reddetmektedir.

Onlara şöyle denilir: Peki Musa, bu kelâm-ı nefsî dediğiniz kelamı nasıl işitmiştir? Şâyet: Allah, onun kalbinde kendisi ile konuşmayı murad ettiği manaları kesin olarak bilmesini sağlayacak bir bilgi bıraktı, denilecek olursa, o vakit bu bakımdan Musa *-Aleyhisselam-*'ın bir özelliğinin olduğundan sözedilemez.

Şâyet: Allah ağaçta yahut havada bir kelâm yarattı ve buna benzer bir söz söyleyecek olurlarsa, o takdirde Musa'ya: "*Şüphesiz ben senin Rabbinim*" diyenin ağaç olması gerekir.

Aynı şekilde bu ayet-i kerimeler onların kelâmı "Allah'ın zatında, ondan hiçbir şeyin hadis oluşu sözkonusu olmaksızın, ezelden beri tek bir mana olarak" kabul edişlerini de reddetmektedir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Musa tayin ettiğimiz vakitte gelip ve Rabbi de onunla konuşunca dedi ki..." *(el-A'raf, 7/143)* Bu buyruk ise Musa *-Aleyhisselam-*'ın tayin edilen vakitte gelişi esnasında kelâmın hudûs ettiğini (meydana geldiğini) ifade etmektedir. Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz ona Tûr'un sağ tarafından seslendik." *(Meryem, 19/52)* İşte bu, Tûr'un sağ tarafında seslenişin hâdis olduğunun (sonradan var edildiğinin) delilidir.

Sesleniş (nidâ) ise ancak işitilen bir ses ile olur.

Yüce Allah'ın Adem ve Havva hakkında: "Rableri her ikisine... diye seslendi." *(el-A'raf, 7/22)* âyeti de bu şekildedir. Buradaki nida (sesleniş) ancak onların günah işlemelerinden sonra olmuştur. O halde bu nidânın hâdis olduğu kat'idir.

Yine yüce Allah'ın: "O gün onları çağırıp, buyuracak ki..." *(el-Kasas, 28/65)* buyruğu da böyledir. Burada sözü edilen buyurmak (nidâ) ve söylenecek söz kıyamet gününde gerçekleşecektir.

Hadis-i şerif'te de: "Kıyamet gününde Allah ile kulun arasında herhangi bir tercüman (vasıta) bulunmaksızın Allah'ın kendisi ile konuşmayacağı hiçbir kul yoktur."[1] diye buyurulmaktadır.

"*Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse, ona eman ver; ta ki Allah'ın kelâmını dinlesin.*" (et-Tevbe, 9/6); "*Halbuki onların bir zümresi vardır ki, Allah'ın kelamını dinlerlerdi de onu anladıktan sonra bile bile onu tahrif ederlerdi.*" (el-Bakara, 2/75); "*Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: Sizler asla peşimizden gelemezsiniz. Allah daha önceden böyle buyurmuştur.*" (el-Feth, 48/15); "*Rabbinin kitabından sana vahyolunanı oku! O'nun sözlerini değiştirebilecek yoktur.*" (el-Kehf, 18/27); "*Gerçekten bu Kur'ân İsrailoğullarına hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeylerin çoğunu anlatır.*" (en-Neml, 27/76); "*Bu ise indirdiğimiz bir kitabtır, mübarektir.*" (el-En'am, 92/155); "*Şâyet biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirse idik, muhakkak ki Allah'ın korkusundan onun, başını eğerek dağılıp parça parça olduğunu görürdün.*" (el-Haşr, 59/21); "*Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: Sen ancak bir iftiracısın dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler. De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrail) iman edenlere tam bir sebat vermek, müslümanlara bir hidayet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak indirmiştir. Andolsun ki onların: Ona muhakkak bir insan öğretiyor, dediklerini biliyoruz. İnkâra saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu ise apaçık bir Arapçadır.*" (en-Nahl, 16/101-103)

Kur'ân Allah'ın Kelâmıdır:

"*Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse...*" âyeti ile diğer âyet-i kerîmeler mushaf'ın iki kapağı arasında yazılı okunan ve okunması dinlenen Kur'ân-ı Kerîm'in Allah'ın gerçek anlamıyla kelâmı olduğunu, Eş'arîlerin dedikleri şekilde Allah'ın kelâmının tabiri yahut Allah'ın kelâmının aktarılması olmadığını ortaya koymaktadır.

O'nun (Allah'ın kelâmı diye) yüce Allah'a izafe edilmesi Allah'ın zatı ile kaim bir sıfatı olduğunu, Allah'ın evi ya da Allah'ın dişi devesi gibi bir izafet olmadığını göstermektedir. Burdaki izafet bir mananın zata izafe edilmesi olup, o mananın o zat hakkında sabit olduğuna delildir. Oysa evin ya da dişi devenin izafesi bu türden değildir. O aynî şeylerin izafe edilmesidir. İşte bu Mutezile'nin: Allah'ın kelâmı (Kur'ân-ı Kerîm) Allah'tan ayrı bir mahluktur, şeklindeki kanaatlerini reddetmektedir.

Yine bu âyet-i kerîmeler Kur'ân-ı Kerîm'in Allah tarafından indirilmiş olduğuna da delâlet etmektedir. Yani yüce Allah bu Kur'ân-ı Kerîm ile Cibril *-aleyhisselâm-*'ın işittiği bir ses ile söylemiş, Cebrail de onu indirmiş ve Rasûlullah *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'a şanı yüce Rabbimizden işittiği şekliyle aynen ulaştırmıştır.

Bu husustaki açıklamaların özeti şudur: Arabî olan Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın kelâmı olup, peygambere indirilmiştir. Mahluk değildir, ondan gelmiş ve ona döner. Allah gerçek manasıyla Kur'ân-ı Kerîm'i kelâm olarak söylemiştir. Kur'ân-ı Kerîm gerçek olarak Allah'ın kelâmıdır, başkasının kelâmı değildir. İnsanların Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup yahut ta mushaf'lara yazmaları onu Allah'ın kelâmı olmaktan çıkarmaz. Çünkü kelâm gerçek anlamı ile ilk olarak onu söyleyene izafe edilir. Aldığı kelâmı başkasına tebliğ eden kimseye değil. Kendi lafzı ile harf ve manaları ile onu kelâm olarak söyleyen yüce Allah'tır. Kur'ân-ı Kerîm'in içinde ondan başkasının kelâmı yoktur. Ne Cebrail'in, ne Muhammed'in ne de, başkalarının. Yine yüce Allah bu Kur'ân-ı Kerîm'i kendi sesi ile konuşmuştur. Kullar bu Kur'ân'ı okudukları takdirde kendi sesleriyle okumuş olurlar. Mesela Kur'ân okuyan kimse: "Elhamdu lillahi Rabbi'l-alemiyn" diyecek olursa, ondan söylediği işitilen bu söz Allah'ın sözüdür. O kimsenin bizzat kendi sözü değildir. Onu okuyan şahıs ise Allah'ın sesi ile değil, kendi sesiyle okumuş olur.

Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın kelâmı olduğu gibi Allah'ın kitabıdır da. Çünkü yüce Allah onu Levh-i Mahfuz'da yazmış ve mushaflarda yazılı bulunmaktadır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz o, oldukça şerefli bir Kur'ân'dır. Korunan bir kitabtadır." *(el-Vakıa, 56/77-78)* Yine bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Daha doğrusu o çok şerefli bir Kur'ân'dır. Levh-i Mahfuz'dadır." *(el-Buruc, 85/21-22)*; "Çok şerefli, son derece yüksek ve tertemiz sahifelerdedir. Emrine itaatkâr, değerli kâtiblerin elleri ile yazılmıştır." *(Abese, 80/13-16)*

"Kur'ân" lafzı asıl itibariyle "kırâat" gibi bir mastardır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Çünkü sabah Kur'ân'ı (namazda Kur'ân okunması) tanık olunandır." *(el-İsrâ, 17/78)*

Burada Kur'ân-ı Kerîm'den kasıt ise Allah tarafından indirilmiş, mushafın iki kapağı arasında yazılı, tilâveti ile Allah'a ibadet olunan, en kısa suresinin benzerinin de meydana getirilmesi için meydan okunulan özel bir kitab kastedilmektedir.

"De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs iman edenlere tam bir sebat vermek... için Rabbinden hak olarak indirmiştir." *(en-Nahl, 16/101)* buyruğu da Kur'ân-ı Kerîm'in ilk olarak Allah nezdinden indirilmiş olduğuna Ruhu'l-Kudüs olan Cebrail *-aleyhisselâm-*'ın şanı yüce Allah'tan ancak kendisinin bildiği bir şekilde algılamış olduğuna delâlet etmektedir.

Kıyamet Gününde Mü'minlerin Rablerini Görmesi:

"Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O günde yüzler var ki apaydınlıktır. Rablerine bakıcıdırlar." (el-Kıyame, 75/22-23); "Tahtlar üzerinde seyrederler." (el-Mutaffifin, 83/23 ve 35); "İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır." (Yunus, 10/26); "Orada onlara diledikleri herşey var, yanımızda fazlası da var." (Kaf, 50/35) Yüce Allah'ın kitabında bu kabilden âyet-i kerîme'ler pek çoktur. Kur'ân üzerinde, hidayeti Kur'ân'dan isteyerek iyice düşünen kimse için hak yolun hangisi olduğu açıkça ortaya çıkar."

"O günde yüzler var ki apaydınlıktır..." *(el-Kıyame, 75/22)* buyruğu ile diğer âyet-i kerîmeler, kıyamet gününde cennette mü'minlerin yüce Allah'ı göreceklerini ortaya koymaktadır.

Mutezile, Allah için ciheti kabul etmediklerinden ötürü Allah'ın görülmesini de kabul etmezler. Çünkü görülen bir varlığın, görenin önünde belli bir cihette olması gerekir. Allah hakkında cihet imkânsız olduğuna, görmek için ise şart olduğuna göre; o halde Allah'ın görülmesi de imkansız bir şeydir.

Gösterdikleri naklî delil de yüce Allah'ın: "Gözler O'nu idrâk edemez" *(el-En'am, 6/103)* buyruğu ile Musa *-aleyhisselâm-* yüce Allah'ı görmeyi dilediğinde ona söylemiş olduğu: "Beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse, sen de beni görebileceksin." *(el-A'raf, 7/143)* buyruğudur.

Eş'arî'lere gelince, onlar da Mutezile gibi ciheti kabul etmemekle birlikte, Allah'ın görüleceğini kabul ederler. Bundan dolayı bu görmenin nasıl olacağı hususunda hayrete düşmüşlerdir. Onlardan

kimisi: Allah'ı bütün cihetlerden göreceklerdir derlerken, kimisi bu görmeyi basar (baş gözü) ile değil de basire (kalb gözü) ile kabul etmişler ve şöyle demişlerdir: Maksat ise adeta gözle görüyorlarmışcasına daha çok inkişaf ve tecellinin gerçekleşeceğidir.

Ancak müellifin kaydetmiş olduğu bu âyet-i kerîmeler ru'yeti kabul etmeyen Mutezile aleyhine bir delildir. Çünkü birinci âyet-i kerîme'de bakmak "ilâ: ...e, a" ile geçiş yapmıştır. Bu durumda bu göstermek anlamını ifade eder. Mesela, ben ona nazar ettim ve ona basar ettim denilince, bu anlamda kullanılır. Burada nazar etmek şanı yüce Rab ile alakalıdır. (Yani ona bakılacaktır.)

Mutezile'nin kendilerini zorlayarak "bakıcıdırlar" anlamındaki lafzı "gözetleyicidirler" şeklinde "ilâ"yı da nimet diye yorumlamalarına gelince, bu Rabbinin vereceği mükâfatı bekleyeceklerdir, demek olur. Ancak böyle bir te'vil gerçekten gülünçtür.

İkinci âyet-i kerîme'ye gelince, bu âyet-i kerîme cennet ehlinin tahtları üzerinde iken Rablerine bakacaklarını ifade etmektedir.

Son iki âyet-i kerîme'de ise Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'dan "fazlalığı" yüce Allah'ın yüzüne bakmak diye yorumladığı sahih rivayetlerle sabit olmuştur.[1]

Yine bu görüşün lehine yüce Allah'ın kâfirler hakkındaki: "Hayır, muhakkak onlar o günde Rablerinden elbette perdelenmiş olacaklardır." *(el-Mutaffifin, 83/15)* buyruğu tanıklık etmektedir. Kâfirlerin perdelenmiş olacakları, O'nun dostu olan mü'minlerin O'nu göreceklerine açıkça delil teşkil etmektedir.

Hadis ilmini bilen ehil kimselere göre Allah'ın görüleceği ile ilgili hadisler mana itibariyle mütevatirdir. Bunları ancak inkârcı ve zındık bir kimse reddeder.

Mutezile'nin görüşlerine delil olarak gösterdikleri yüce Allah'ın: "*Gözler O'nu idrâk edemez*" buyruğunda lehlerine delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü O'nun idrâk edilemeyeceğinin belirtilmesi görülmemesini gerektirmez. Maksat gözler onu görecektir, fakat görmek ile onu kuşatamayacaklardır. Nitekim akıllar onu bilirler amma bilgileriyle onu kuşatamazlar. Çünkü idrak etmek kuşatmak suretiyle görmek demektir. Özel bir görme çeşidinin sözkonusu olmayacağının belirtilmesi ise mutlak olarak görmenin olmayacağını gerektirmez.

Aynı şekilde yüce Allah'ın Musa *-aleyhisselam-*a: "*Beni asla göremezsin*" demiş olmasını da delil olarak göstermeleri uygun değildir. Aksine âyet-i kerîme bir çok bakımdan görülmenin gerçekleşeceğine delildir. Bunların bazıları:

1- Musa, Allah'ın Rasûlü ve O'nun Kelîmi olduğu halde, Allah hakkında neyin imkânsız olduğunu bu Mutezili'lerden daha iyi bilirdi. Bununla birlikte böyle bir talebte bulunmuştu. Eğer onun görülmesi imkansız olsaydı, böyle bir istekte bulunmazdı.

2- Yüce Allah görülmeyi, tecelli etmesi halinde dağın yerinde durması şartına bağlamıştır. Bu ise mümkün olan bir şeydir. Bir şeyin varlığını mümkün olan bir şeye bağlamak, onun var olmasının mümkün olması demektir.

3- Yüce Allah, cansız bir varlık olduğu halde, fiilen dağa tecelli etmiştir. O halde sevdiği ve seçtiği kimselere tecelli etmesi imkânsız değildir.

Onların; "buradaki: "len: asla" edatı ebediyyen nefyi ifade eder. Bu görmenin asla gerçekleşmeyeceğine delâlet etmektedir" şeklindeki iddialarına gelince, bu dil bakımından doğru değildir. Mesela yüce Allah kâfirler hakkında: "Onu (ölümü) ebediyyen asla temenni etmezler." *(el-Bakara, 2/95)* diye buyurmakla birlikte, bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Ey Mâlik, Rabbin hakkımızda (ölümle) hüküm versin diye seslenecekler." *(ez-Zuhruf, 43/77)* diye buyurmakta ve böylelikle onların ilk âyet-i kerîme'de ölümü asla temenni etmeyeceklerini "len" edatı ile haber verdikten sonra cehennemde bulunacakları vakit onların ölümü temenni edeceklerini bildirmektedir.

Buna göre yüce Allah'ın: "*Asla beni göremezsin*" buyruğunun anlamı dünyada beni görme gücünü bulamayacaksın, demektir. Çünkü insanların dünyada yüce Allah'ı görme güçleri yoktur. Eğer bizatihi görmek imkânsız bir şey olsaydı, yüce Allah'ın: Ben görülmem yahut ta benim görülmem mümkün değildir ya da ben görülen bir varlık değilim gibi bir ifade ile cevab vermesi gerekirdi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Sıfat Âyetleri ile İlgili Genel Bazı Bahisler:

Müellifin *-Allah Ona Rahmet Etsin-* sıraladığı sıfat âyetlerini tetkik eden bir kimse bu hususta başvurulması gereken önemli birtakım kaide ve esaslar çıkartabilir:

Birinci Esas: Selef bütün Esmâ-i Hüsnâ'ya, bu güzel isimlerin delâlet ettiği sıfatlara ve bunlardan ortaya çıkan fiillerin tümüne iman etmenin vacib olduğunu ittifakla kabul etmiştir.

Buna kudreti örnek gösterebiliriz. Yüce Allah'ın herşeye kadir olduğunu, O'nun kudretinin mükemmel olduğuna ve bütün kainatın kudreti ile meydana geldiğine iman etmek vacibtir.

Diğer Esmâ-i Hüsnâ'da bu şekilde.

Buna göre musannıf'ın -*Allah Ona Rahmet Etsin*- serdettiği âyet-i kerîmelerde geçen bu Esma-i Hüsna'dan ortaya çıkan sıfatlara iman etmek, bu isme iman etmenin kapsamı içerisindedir.

Bu âyetlerde geçen Allah'ın izzeti, kudreti, ilmi, hikmeti, iradesi ve meşîeti gibi sıfatlara gelince, bunlara da iman etmek, sıfatlara iman kapsamı içerisindedir.

Buralarda sözkonusu edilen mutlak ve mukayyed fiiller yüce Allah'ın şunu bilmesi, dilediğine hükmetmesi, görmesi, işitmesi, nidâ etmesi, konuşması, özel şekilde söyleşmesi gibi bütün fiiller Allah'ın fiillerine imanın kapsamı içerisindedir.

İkinci Esas: Bu Kur'ânî nasslar yüce yaratıcının sıfatlarının iki kısım olduğunu göstermektedir:

1- Zatî Sıfatlar: Bunlar Allah'ın zatından asla ayrılmazlar. Aksine bu sıfatlar ezelde ve ebedde O'nun zatından ayrı olmadığı gibi, yüce Allah'ın meşîet ve kudreti de bunlara taalluk etmez. Hayat, ilim, kudret, kuvvet, izzet, mülk, azamet, kibriyâ, mecd, celâl... sıfatları gibi.

2- Fiilî Sıfatlar: Bunlara da yüce Allah'ın meşîet ve kudreti her zaman ve her an taalluk eder. Bu fiilî sıfatların ayrı ayrı tecellileri O'nun meşîet ve kudreti ile meydana gelir. Ezelden beri bu sıfata sahib olsa bile. Yani meydana gelen bu fiillerin türü kadimdir, ancak tek tek meydana gelmeleri hâdistir. Şanı yüce Allah ezelden beri dilediğini yapandır. Şimdi de böyledir, ebediyyen de böyle olacaktır. Her zaman için O, söyler konuşur, yaratır, işleri çekip çevirir, idare eder. O'nun fiilleri hikmet ve iradesi bağlı olarak kısım kısım meydana gelir.

Buna göre mü'mine düşen, şanı yüce Allah'ın zatı ile alâkalı olup kendisine nisbet ettiği herşeye iman etmektir. Arş'ın üzerine istivâ etmek, gelmek, dünya semasına inmek, gülmek, rıza, gazab, hoşlanmayış ve muhabbet gibi. O'nun mahlukatı ile alakalı olanlara da aynı şekilde iman etmek gerekir. Yaratmak, rızık vermek, hayat vermek, öldürmek, ve çeşitli tedbir ve idare türleri gibi.

Üçüncü Esas: Yalnızca şanı yüce Rabbimizin kemal sıfatlarına sahib olduğunu bilip, kabul etmek bu sıfatların hiçbirisinde O'nun hiçbir ortağının yahut benzerinin bulunmadığına inanmak.

Daha önce geçen âyet-i kerîmelerde belirtilen en yüce örneğin (sıfatların) yalnızca O'nun için sözkonusu olduğu, eşinin, benzerinin, denginin, O'nun adı ile anılan bir varlığın ve ortağının bulunmadığını belirten buyruklar buna delil teşkil etmektedir. Aynı şekilde O'nun her türlü eksiklik, kusur ve âfetten münezzeh olduğuna da delildirler.

Dördüncü Esas: Kitab ve sünnette varid olmuş bütün sıfatları kabul etmek, bunların ilim, kudret, irade, hayat, semî', basar ve buna benzer zatî olanları ile rıza, muhabbet, gazab ve hoşlanmayış gibi fiili sıfatlar arasında hiçbir fark gözetmemek yine Allah'ın sahib olduğu belirtilen vech, eller ve buna benzer sıfatlar ile Arşın üzerine istiva etmek ve nüzul (inmek) gibileri arasında da hiç fark

gözetmemek. Selef bütün bunları herhangi bir te'vil, ta'til, teşbih ve temsil sözkonusu olmaksızın ittifakla kabul etmiştir.

Bu esas ile ilgili olarak muhalefet edenler iki kesimdir:

1- Cehmiye: Bunlar bütünüyle isim ve sıfatları kabul etmezler.

2- Mutezile: Bunlar bütün sıfatları kabul etmezken, isimler ile ahkâmı kabul ederler. Derler ki: O alimdir fakat ilmi yoktur, kadirdir kudreti yoktur, hayy'dır hayatı yoktur...

Böyle bir kanaat ise son derece tutarsızdır. Çünkü sıfatsız olarak bir mevsufu kabul etmekle birlikte sıfatın özelliğini de mücerred (yani sıfatı bulunmayan) bir zat hakkında kabul etmek şer'an batıl olduğu gibi aklen de imkânsız bir şeydir.

Eş'arî'ler ile onlara tabi olanlara gelince, onlar Meânî sıfatları adını verdikleri ve bunların akıl ile sahib olduğunu ileri sürdükleri yedi sıfatı kabul etmek hususunda ehl-i sünnet'e uygun kanaat belirtirler. Sözkonusu bu sıfatlar hayat, ilim, kudret, irade, semî', basar ve kelâm'dır.

Fakat haberlerde sahih olarak belirtilmiş haberi sıfatlardan olup, bu yedisi dışında kalanları kabul etmemek bakımından da Mutezile'ye uygun kanaat belirtmişlerdir.

Hepsine karşı ise kitab, sünnet, ashabın ve faziletli kılınmış nesillerin bütün bu sıfatların sabit olduğunu kabul etmekte icma etmiş olmaları, bunların hepsine karşı bir delildir.

Kur'ân'a Göre Sünnetin Konumu:

"Diğer taraftan Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın sünnetinde (de bu sıfatlar varid olmuştur.) Çünkü sünnet Kur'ân'ı tefsir eder, açıklar, ona delâlet eder, onu yorumlar. Allah Rasûlünün Rabbini kendileri ile vasfetmiş olduğu ve bu hususta bilgi sahibi kimselerin kabul ile karşılamış olduğu sahih hadislerde yer alan sıfatların tümüne de aynı şekilde iman etmek vacibtir."

"*Diğer taraftan Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın sünnetinde de...*" ifadesi daha önce geçmiş bulunan: "Bu çerçeve içerisine yüce Allah'ın kendi zatını İhlâs sûresinde nitelendirmiş olduğu vasıflar... da girmektedir..." sözlerine atfedilmiştir (bağlanmıştır.) Yani sahih sünnette vârid olduğu şekliyle Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın yüce Rabbini kendileriyle vasfettiği sıfatlar da bunun kapsamına girer.

Sünnet kendisine başvurulması gereken ve yüce Allah'ın kitabından sonra esas alınması gereken ikinci esastır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş...dir." *(en-Nisâ, 4/113)* Burada "hikmet"ten kasıt sünnettir.

Yine bir başka yerde: "Onlara kitabı ve hikmeti öğreten..." *(el-Bakara, 2/129)* diye buyurmaktadır. Peygamberinin hanımlarına da şöyle emretmektedir: "Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın." *(el-Ahzab, 33/34)* diye buyurmaktadır.

Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Peygamber size ne verdi ise onu alın, neyi de yasak etti ise ondan sakının." *(el-Haşr, 59/7)*

Peygamber *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'da şöyle buyurmuştur: "Dikkat edin gerçek şu ki bana Kur'ân-ı Kerîm ve onunla birlikte de onun bir benzeri verilmiştir."[1]

İlmin, yakînin, itikad ve amelin sabit olması hususunda Kur'ân'ın hükmü ne ise, sünnetin hükmü de odur. Çünkü sünnet Kur'ân'ın bir açıklaması ve ondan neyin kastedildiğinin beyan edicisidir: Sünnet, Kur'ân'ın mücmelini tafsil eder, mutlakını kayıtlandırır, umumi olanını tahsis eder. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın diye sana da bu zikri (Kur'ân'ı) indirdik." *(en-Nahl, 16/44)*

Bid'at Ehlinin Sünnete Karşı Tutumları:

Sahih sünnete karşı bid'at ve hevâ ehli kimseler sünnete karşı tutumlarına göre ikiye ayrılırlar:

1- Kendi mezhebine muhalif olarak varid olduğu takdirde sünneti red ve inkâr etmekten çekinmeyen bir kesim. Bunu yaparken de bu sünnetin zannın dışında bir şey ifade etmeyen âhâd hadisler olduğu iddiasını ileri sürerler. Onlara göre itikad bahislerinde yakîn gerekir. Böyle diyenler Mutezile ve Felsefecilerdir.

2- Sünneti kabul edip, naklinin sıhhatine inanmakla birlikte kitabın âyetlerini te'vil ile uğraştığı gibi sünneti de te'vil etmeye çalışan kimseler; ta ki bunları zahir manalarından çıkartıp, sapma ve tahrif türünden istediği anlama göre yorumlayabilsinler. Bunlar ise Eş'arî mezhebine mensub müteahhir kimselerdir. Bu hususta en ileri derecede yorumu genişleten kimseler ise el-Gazzali[1] ile er-Razî[2]'dirler.

"*Allah Rasûlünün kendisini vasfettiği şeyler...*" ifadesi de şu demektir: Yüce Allah Kitab-ı Kerîm'inde kendisini vasfettiği bütün sıfatlara tahrif, ta'til, keyfiyetlendirme ve temsil sözkonusu olmaksızın iman etmek gerektiği gibi; aynı şekilde bütün mahlukat arasında Rabbini ve O'nun hakkında inanılması gerekenleri en iyi bilen yüce zatın Allah'ı nitelendirdiği herşeye de iman etmek aynı şekilde gereklidir. Çünkü o, Allah'ın doğru söyleyen ve doğruluğu tasdik eden rasûlüdür. Allah'ın salat ve selamları onun ve aile halkının üzerine olsun.

Bunlara imanın da aynı şekilde Kur'ân'daki buyruklara iman gibi olması gerekir. Tahrif, ta'til, keyfiyetlendirme ve temsilden uzak bir şekilde aksine bütün bu sıfatları şanı yüce Rabbimizin azametine yakışan şekliyle kabul etmek gerekir.

Sıfatları İhtiva Eden Hadisler:

"*Bu türden bir örnek Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın şu buyruğu gösterilebilir:* "*Rabbimiz her gece, gecenin son üçte biri geriye kaldığında dünya semasına iner ve: Yok mu bana dua eden, duasını kabul edeyim. Yok mu benden istekte bulunan, ona vereyim. Yok mu benden mağfiret dileyen ona mağfiret edeyim, der. Hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.*[1]"

Nüzûl Sıfatı:

"*Bunlardan birisi de Peygamber -Sallallahu aleyhi ve sellem-'ın şu buyruğudur...*" diye naklettiği hadis-i şerif ile ilgili iki açıdan açıklamalarda bulunacağız:

1- Nakil açısından sıhhati: Müellif *-Allah Ona Rahmet Etsin-* hadisin müttefekun aleyh (Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiş) olduğunu belirtmektedir. ez-Zehebî de "el-Uluvv li'l-Aliyyi'l-/affar"[2] adlı eserinde şöyle demektedir: "Nüzul ile ilgili hadisler kat'îlik ifade edecek şekilde mütevâtirdir."

Buna göre bunun inkâr ya da reddedilmesine imkân bulunmamaktadır.

2- Bu, hadisin ne ifade ettiği ile ilgilidir. Bu hadis şanı yüce ve mübarek Rabbimizin her gece... indiğini haber vermektedir.

Bunun da anlamı şudur: Nüzûl (inmek); yüce Allah'ın celâline ve azametine yakışır bir şekilde sıfatıdır. Onun nüzûlü tıpkı istivâsı, yaratılmışların istivâsına benzemediği gibi, yaratılmışların nüzulüne benzemez.

Şeyhu'l-İslam (İbn Teymiyye) -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- İhlas suresinin tefsirinde şunları söylemektedir:

"Şanı yüce Rabbimizi, rasûlü her gece dünya semasına inmekle vasfedip, arafe günü onun hacılara yaklaştığını belirttiğine göre, yüce Allah da Musa ile o mübarek vadide sağ taraftan, ağaçtan konuştuğunu sema duman halinde iken ona yöneldiğini (istivâ ettiğini) belirterek semaya ve arza: İsteyerek ya da istemeyerek geliniz diye emrettiğini belirtmiş ise bütün bunlarda sözkonusu olan fiillerin şu gördüğümüz varlıkların gördüğümüz şekildeki inişi türünden olması icab etmez ki böyle bir şeyi kabul etmek bir mekânın boşaltılmasını ve bir diğer mekânın da işgal edilmiş olmasını gerektirir denilebilsin."[3]

O halde ehl-i sünnet ve'l-cemaat nüzulün yüce Allah'ın gerçek anlamda ve O'nun dilediği keyfiyette olmak üzere hakiki bir sıfatı olduğuna iman ederler. Onlar kitab ve sünnette sabit olan bütün sıfatları kabul ettikleri gibi nüzulü de kabul ederler ve burada dururlar. Herhangi bir keyfiyetlendirme ve temsile gitmezler. Böyle bir sıfatı reddetmez ve ta'til etmezler. Şöyle derler: Allah Rasûlü bizlere Rabbimizin indiğini haber vermiş, ancak nasıl indiğini bize haber vermemiştir. Ayrıca biz yüce Allah'ın dilediğini yapan olduğunu ve herşeye de kadir olduğunu biliyoruz.

Bundan dolayı mü'minlerin havas olanları bu değerli zamanda Rablerinin lütuflarına ve bağışlarına nail olmak maksadı ile boyun eğerek zilletle yalvarıp, yakararak O'na ibadet etmeye

kalkarlar. Allah'ın kendilerine rasûlü vasıtası ile vaadetmiş olduğu ihtiyaçlarının karşılanmasını ümit ederler.

Sevinme Sıfatı:

"*Yine Peygamber -Sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmaktadır:* "*Sizden herhangi birinizin üzerinde yükünün bulunduğu devesini bulmasından daha çok, yüce Allah tevbe eden mü'min kulunun tevbesinden ötürü sevinir.*" *Bu hadis te müttefeku'n-aleyh'tir.*[1]"

Müellifin işaret ettiği: "Allah... daha çok sevinir..." hadisinin tamamı Buharî ve diğerlerindeki şekliyle şöyledir:

"Allah'ın tevbe eden mü'min kulu dolayısıyla duyduğu sevinç, üzerinde yiyecek ve içeceği bulunan devesi ile birlikte helâk edici özellikte uçsuz bucaksız bir çöldeki bir adama benzer. Bu adam devesinin üzerinden inip, devesi yanıbaşında olduğu halde uykuya dalar. Uyandığında devesinin gitmiş olduğunu görür. Onu aramaya koyulur, fakat bir türlü bulamaz. Nihayet susuzluktan ölecek hale gelince: Allah'a yemin ederim, yükümün bulunduğu yerde ölmek üzere geri döneceğim, der ve orada uykuya dalar, uyandığında devesinin yanıbaşında olduğunu görür. Aşırı sevincinden dolayı yanlışlıkla: Allah'ım sen benim kulumsun ben de senin Rabbinim der."[2]

Bu hadis-i şerif'te yüce Allah hakkında sevinmek sıfatı söz konusu edilmektedir. Buna dair söylenecek sözler de diğer sıfatlar hakkında söylenecek sözler gibidir: Bu şanı yüce Allah'a yakışan şekilde onun hakiki bir sıfatıdır. Bu yüce Allah'ın meşiet ve kudretine tabi fiili sıfatlarındandır. Burada "sevinmek" diye tabir edilen bu mana kulu tevbe edip, kendisine döndüğü takdirde meydana gelir. Bu aynı zamanda tevbe eden kulundan razı olmasını ve tevbesini kabul etmesini de gerektirir.

Yaratılmışın sevinmesi çeşitli şekillerde olduğuna göre kimi zaman bu sevinç duyulan bir hafiflik, neşe ve zevk dolayısıyla olabilir. Kimi zaman bu sevinç şımarıklık ve azgınlık dolayısıyla olabilir. Ancak şanı yüce Allah bütün bunlardan münezzehtir. O'nun sevinmesinin ne zatında, ne sebeplerinde, ne amaçlarında yarattıklarından hiçbirisinin sevincine benzemez. O'nun sevinmesinin

sebebi rahmetinin kemali ve kullarından bu rahmetine nâil olmalarını dilediği kimselere ihsanda bulunması, tevbe edip, kendisine yönelenen kimselere de nimetini tamamlamasıdır.

Sevinmenin, gereği olan rıza ile yorumlanması, rızanın da ona mükafat verme iradesi ile yorumlanmasına gelince, bütün bunlar yüce Allah'ın sevinme ve rızasını nefyetmek ve ta'til etmektir. Bu Muattile'nin Rableri hakkında kötü zanları onları bu noktaya itmiştir. Çünkü onlar bu gibi hususların mahlukatta olduğu gibi onun hakkında söz konusu olacağı vehmine kapılmışlardır. Yüce Allah ise onların benzetmelerinden ve ta'tillerinden yüce ve münezzehtir.

Gülmek Sıfatı:

"*Yine Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmaktadır:* "*Yüce Allah her ikisi de cennete girecek olan ve biri diğerini öldürmüş iki adamın bu halinden ötürü güler.*" *Bu hadisi de Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.*[1]"

"*Yüce Allah... güler*" hadisi ile ilgili olarak ehl-i sünnet ve'l-cemaat, -bu hadisin ve başkalarının da ifade ettiği şekilde- yüce Allah hakkında O'nun zatına yakışır şekilde gülmek hususiyetini kabul etmektedirler. O'nun bu gülmesi, elbetteki sevinçten dolayı bir hafiflik hissettiklerindeki yahut ta neşenin kendilerini hafifliklere ittiğindeki gülmelerine benzemez. Aksine bu onu gerektiren hususun varlığı sırasında zatında meydana gelen bir manadır ve bu mana O'nun meşîet ve hikmetiyle meydana gelir.

Gülmek, yaratılmış olan varlıkta benzerleri dışına çıkan hayret verici bir işi idrâk etmesi esnasında sözkonusu olur. Bu hadiste sözü edilen durum da bunun gibidir. Kâfirin, müslüman kimseyi öldürme imkanına sahib kılınması ilk anda yüce Allah'ın o kâfire gazab etmesini, onu yardımsız bırakmasını, dünya ve âhirette onu cezalandırmasını gerektirir. Ancak yüce Allah daha sonraları bu kâfire lütuf ve ihsanda bulunacak olur ve onu İslâm'a girmeye hidayet edecek olup o da şehit oluncaya kadar Allah yolunda çarpışarak cennete girmesini lutfedecek olursa, bu gerçekten hayret edilecek işlerden birisi demektir.

Bu da şanı yüce Allah'ın rahmetinin kemalî, kullarına ihsan ve lutfunun genişliğindendir. Müslüman Allah yolunda savaşır, kâfir tarafından öldürülürse, müslüman kimse şehit olmak lütfuna

mazhar olur. Daha sonra yüce Allah o müslümanı öldürene lütufta bulunur, onu İslâm'a iletir ve ona da Allah yolunda şehit olmayı nasib eder. Her ikisi de böylelikle beraberce cennete girerler.

Yüce Allah'ın gülmesini, rıza yahut kabul ile te'vil etmeye ya da bu iş kendisi dolayısıyla gülünen bir işe benzer ve o konumdadır, yoksa ortada gerçek manada bir gülme yoktur; diye yorumlamaya gelince, bu Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın Rabbi hakkında tesbit ettiğini nefyetmektir, böyle bir yoruma da iltifat edilmez.

Aceb (Hayret Etmek) Sıfatı:

"*Yine Peygamber -Sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur: "Rabbimiz hayrının yakınlığına rağmen, kullarının ümit kesmelerinden hayret eder. O sizin darlık ve sıkıntı içerisinde halinize bakar ve sizin ümit kestiğinizi görür. Sizin kurtuluşunuzun pek yakın olduğunu bilerek gülmeye devam eder.*[1] *Bu hasen bir hadistir.*"

"Rabbimiz... hayret eder" hadisi hayret etme (aceb) sıfatını hakkında tesbit etmektedir. Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın şu hadisi de bu anlamdadır: "Rabbim eğlenceye herhangi bir düşkünlüğü bulunmayan bir gencin haline hayret eder."[2 ve 3]

Yüce Allah'ın: "Evet sen şaşıyorsun, onlar ise alay ediyorlar." *(es-Saffat, 37/12)* buyruğunu İbn Mes'ud "evet, ben şaşıyorum, onlar ise alay ediyorlar" anlamına gelecek şekilde okumuştur.[4]

Yüce Allah'ın hayret etmesi, şaşkınlığı (aceb duyması) sebeplerin gizliliğinden yahut işlerin gerçeğini bilmeyişinden -yaratılmışların hayretinde olduğu gibi- kaynaklanmaz. Aksine bunu gerektiren şeyin varlığı esnasında meşîet ve hikmetinin gereği olarak bu husus yüce Allah hakkında sözkonusu olur. Gerektirici şey ise kendisinden hayret edilmesi gereken herbir husustur. Burada Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın Rabbini nitelendirdiği hayret etmek, rahmetinin eserlerindendir ve bu, yüce Allah'ın kemalinin bir tecellisidir. Kulların fakirliklerine, ileri derecedeki ihtiyaçlarına rağmen yağmurun yağması gecikecek olursa, ümitsizlik onları kuşatırsa ve onlar sadece zahiri sebeplere bakıp kalacak olurlarsa, bunun arkasında da pek yakın ve duaları kabul edenin kurtuluşunun gelmeyeceğini zannedecek olurlarsa, yüce Allah gerçekten onların bu hallerine hayret

eder. Bu, gerçekten hayret edilecek bir konudur. Çünkü rahmeti herşeyi kuşatmış olduğu halde ve bu rahmetin meydana gelmesi için sebebler bütünüyle mevcutken nasıl ümit kesebilirler?

Kulların muhtaç oluşları ve fakr-u zaruret içeriside bulunuşları O'nun rahmetinin sebebleri arasındadır. Aynı şekilde yağmurun yağması için dua etmek ve Allah'tan ümit etmek de bunun sebebleri arasındadır. Sıkıntılı zamanlarla birlikte kurtuluşu nasib etmek, zorlukla birlikte kolaylığı vermek, darlık ve sıkıntının devamlı olmayışı yüce Allah'ın yarattıklarında cereyan edegelen bir adetidir. Buna ek olarak bir de güçlü bir şekilde Allah'a sığınılır, Allah'ın lütfuna ümit bağlanır, O'na yalvarılıp yakarılacak olursa, Allah da hatıra gelmeyecek kadar rahmetinin hazinelerini üzerlerine açar.

Ümit kesmek anlamına gelen "el-kunût" "kanata"nın mastarıdır. Bu Allah'ın rahmetinden ümit kesmek demektir. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Rabbinin rahmetinden sapıklardan başka kim ümit kesebilir?" *(el-Hicr, 15/16)*

"Hayrının yakınlığına rağmen" ise lütuf ve rahmetinin yakınlığına rağmen demektir. "Hayrı" kelimesi "ğıyeri" diye de rivayet edilmiştir ki "ğıyer" bir şeyin değiştirilmesi, değişikliğe uğraması kökünden gelmektedir. Nitekim "istiska hadisi (yağmur duası)"nde şöyle denilmiştir: "Kim Allah'ı inkâr eder ise ğıyer ile karşılaşır."[1] Bundan kasıt ise halin değişikliğe uğraması ve iyilikten fesada, bozuluşa doğru yönelmesi demektir.

Ayak (Ricl ve Kadem) Sıfatı:

"Yine Peygamber -Sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmaktadır: "Cehennem izzetin Rabbi oraya ayağını (ricl) -bir rivayette ise: kademini- koyuncaya ve bunun sonucunda biri birinin içine geçinceye ve nihayet: Artık yeter, artık yeter deyinceye kadar, içine (cehennemlikler) her atıldıkça o: Daha var mı? deyip durur." [2] *Bu hadis muttefekun aleyh (Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiş)'dir."*

"... Cehennem... demeye devam eder..." hadisinde yüce Allah hakkında ricl ve kadem (ayak) sözkonusu edilmektedir. Bu sıfat da diğer sıfatlar gibi değerlendirilir. Onun azametine yakışır şekilde bu sıfata sahib olduğu kabul edilir.

Yüce Allah'ın cehennem ateşine ayağını koymasındaki hikmete gelince, O'nun: "Andolsun ki Ben cehennemi cin ve insanlarla dolduracağım." *(Hud, 11/119)* buyruğunda geçtiği üzere orayı dolduracağını vaadetmiş olmasıdır.

Günahsız olarak kimseyi azab etmemesi, O'nun rahmet ve adaletinin bir gereği olduğundan, cehennem ise son derece geniş ve derin olduğundan yüce Allah vaadini gerçekleştirmek üzere içine ayağını koyacak, işte o vakit cehennemin her iki tarafı birbirine kavuşmuş olacak ve onda fazlalık kalmayacaktır.

Cennette ise yüce Allah'ın cennetliklere pek çok lütuf ve ihsanlarda bulunacak olmasına, onların yerlerini geniş tutacak olmasına rağmen, cennet ehlinin bulunmadığı geniş yerler de kalacaktır. Hadis-i şerif'te sabit olduğu üzere bu yerler için yüce Allah başka yaratıklar var edecektir.[1]

Nidâ Sıfatı:

"Yine Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyuracaktır: "Yüce Allah ey Adem diye buyuracak, Adem emret Rabbim emrine hazırım diyecek. Ona şöyle bir sesle nida edilecek: Şüphesiz Allah sana soyundan gelenler arasından cehennem ateşine gidecekleri çıkartmanı emretmektedir..." hadis muttefeku'n-aleyh (Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiş)'dir.[2]"

"*Yine Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmaktadır: "Kişinin kendisi ile Rabbi arasında herhangi bir tercüman bulunmaksızın, aranızda Rabbinin kendisi ile konuşmayacağı hiçbir kimse yoktur.*"[3]

"Yüce Allah ey Âdem... diye buyuracak..." diye başlayan bu iki hadis-i şerif'te yüce Allah hakkında söz söylemek, nidâ'da bulunmak ve yüce Allah'ın konuşması (teklim)'i sözkonusu edinmektedir. Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin bu husustaki mezhebini daha önceden açıklamış, onların şanı yüce Allah'ın bu fiilî sıfatlarına iman ettiklerini ve bu fiilî sıfatların O'nun meşîet ve hikmetine tabi olduğunu kabul ettiklerini belirtmiştik. Sözkonusu bu sıfatlar dedi, der, nidâ etti, nidâ eder, konuştu, konuşur... diye zikr edilmiştir. O'nun söz söylemesi, nidâsı ve konuşması harflerle ve seslerle olur. Bunları da nidâ ettiği, seslendiği ve kendisiyle konuştuğu kimseler duyarlar. Bu açıklamalar Allah'ın kelâmı kadim'dir, O'nun kelâmı harfsiz ve sessizdir, diyen Eş'arîlerin görüşlerini reddetmektedir.

İkinci hadis yüce Allah'ın bütün kulları ile aracısız olarak konuşacağını ortaya koymaktadır. Bu ise umumi bir konuşmadır, çünkü bu, hesaba çekmek için olacaktır. Böyle bir konuşma mü'mini, kâfiri, iyiyi, kötüyü kapsar. Yüce Allah'ın:"Allah onlarla konuşmayacaktır." *(el-Bakara, 2/174, Al-i İmran, 3/77)* buyruğuna aykırı değildir. Çünkü burada olmayacağı belirtilen konuşma kendisiyle konuşulanı sevindirecek türden olan konuşmadır. Bu özel bir konuşma şeklidir. Bunun karşılığında ise şanı yüce Allah'ın cennet ehline sevgi, rıza ve ihsanı ifade edecek şekilde konuşması yer almaktadır.

Yukarıda ve Üstte Oluş:

Yine Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- hasta olanın rukye (okumak suretiyle) tedavisi hakkında şöyle buyurmuştur: "Ey semada olan Rabbimiz Allah, ismin pak ve münezzehtir. Emrin hem semada, hem yerde geçerlidir. Nasıl ki semada rahmetin varsa, yeryüzünde de rahmetini ihsan et. Günahımızı bağışla, hatalarımızı bağışla. Sen iyilerin Rabbisin. Rahmetinden bir rahmet, şifandan bir şifayı bu ağrıya indir.[1] *[O vakit bu hasta iyileşir.]"* [2] *[Hasen bir hadistir.]* [3] *Bu hadisi Ebu Davud [ve başkaları]* [4] *rivayet etmiştir.*

Yine Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Semada bulunanın emini olduğum halde bana güvenmez misiniz?" [5] *[Sahih bir hadistir.]* [6]

Yine Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Ve arş [suyun] [7] *üstündedir. Allah da arşın üstündedir ve O sizin neyin üzerinde (halinizin ne olduğunu) bilir."* [8] *[Hasen bir hadistir. Bunu Ebu Davud ve başkaları rivayet etmiştir.]* [9]

Yine Peygamber cariye'ye: "Allah nerede?" diye sormuş, o: Semadadır, diye cevap vermiş. Bu sefer: "Ben kimim?" diye sormuş, yine cariye: Sen Allah'ın Rasûlüsün deyince, Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-: "Sen bunu azad et, çünkü o mü'min birisidir." demiştir.[10] *Bu hadisi de Müslim rivayet etmiştir.*

Peygamber efendimizin: "Ey semada olan Rabbimiz Allah..." diye başlayan ilk hadisi ile [ikinci hadisi][11] yüce Allah'ın uluvv ile fevkıyyeti (yani yukarıda ve üstte oluşu) hususunda açık ifadeler taşımaktadır. O bakımdan bu yüce Allah'ın: "Gökte olanın sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz?" *(el-Mülk, 67/16)* buyruğuna benzemektedir.

Daha önceden şöyle demiştik: Bu nasslardan kasıt semada yüce Allah'ı ihtiva eden bir zarfın bulunduğunu anlatmak değildir. Aksine: "fi: ...de, da" birçok ilim ehli ve dilbilginlerinin söyledikleri gibi "ala: üzerinde, ...e, a" anlamındadır ve birçok yerde "fi" edatı "alâ" anlamında da kullanılmaktadır. Yüce Allah'ın: "Ve andolsun hurma dallarına asacağım." *(Tâ-hâ, 20/71)* buyruğunda olduğu gibi; yahut ta semadan kasıt üst cihettir. Her iki anlama göre de bu buyruklar yüce Allah'ın yarattıklarının üstünde oluşuna dair açık bir nass teşkil etmektedir.

Sözü geçen rukye (okumak yoluyla hastaya şifa talebinde bulunmak, tedavi etmek) hadisinde rububiyeti, uluhiyeti, isminin takdisi, yarattıklarının üstünde oluşu, şer'î ve kaderî emrinin umumi oluşu belirtilerek O'na senada bulunulmak suretiyle tevessülde bulunulmaktadır. Daha sonra da bütün semavattakileri kuşatan rahmeti vesile olarak zikredilip yeryüzünde bulunanlara da bu rahmetinden bir pay ayırması istenmektedir. Arkasından büyük ve küçük günahların bağışlanması için yalvarılmaktadır. Sonra da yüce Allah'ın kulları arasından hoş ve temiz kimseler olan peygamberler ile onlara tabi olanlar hakkındaki özel anlamıyla rububiyeti vesile kılınmaktadır. Bu rububiyetinin eserleri arasında ise onları din ve dünyanın gizli ve açık nimetlerine garketmiş olmasıdır.

Yüce Allah'a bu çeşitli vesileler ile yapılan bir duanın hemen hemen reddi sözkonusu olmaz. Bundan dolayı Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* bu duadan sonra ne kadar hastalık varsa, mutlaka ortadan sildiği Allah'ın şifasını istemek için dua etmiş bulunmaktadır. Bu duasında da yüce Allah'tan başkasına yalvarmak sözkonusu değildir. Bu duada Allah'tan başkasına yapılan herhangi bir yalvarıp yakarma yoktur.

Birtakım zatlarla, şahıslarla, filanın hakkı, filanın yüzü suyu hürmeti ve buna benzer ifadeler ile vesileler kılan, aracılar koyan, kabir abidleri acaba bunun farkına varırlar mı?

Arş:

Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın: "Arş da suyun üzerindedir..."[1] hadisine gelince, bu hadiste hem yüce Allah'ın arşının üstünde oluşuna, hem ilminin bütün varlıkları kuşatmasına iman birarada zikredilmektedir. Yakınlığı halinde bile yüce olan, yüceliğinde bile yakın olan Allah'ın şanı ne yücedir! O bütün eksikliklerden münezzehtir.

Dördüncü hadise[2] gelince, bu hadis Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın yüce Allah'ın yarattıklarının üzerinde olduğunu itiraf eden cariyenin mü'min olduğuna tanıklığını ihtiva etmektedir. İşte bu yüce Allah'ın yukarıda oluş (uluvv) sıfatının en büyük sıfatlarından birisi olduğunun delilidir. Çünkü Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* diğer sıfatlar arasında özellikle onun hakkında soru sormuştur. Yine yüce Allah'ın her bakımdan mutlak olan uluvv'üne (yukarda oluşuna) iman etmenin imanın en büyük esaslarından birisi olduğuna da delildir. O'nu inkâr eden bir kimse sahih bir imana sahib olmaktan da yoksun kalır.

Allah'ı, Rasûlünden daha iyi bildiği iddiasını ortaya koyarcasına bu sıfatları nefyeden Muattile diye bilinen bu ahmak kimselere hayret doğrusu! Bu hadiste görüldüğü gibi kimi zaman başkasına soru sormak suretiyle, kimi zaman da: Rabbimiz nerede idi? Diye soru soran kimseye bu şekilde cevab vermek suretiyle bizzat Allah Rasûlü bu lafzı kullandığı halde, onlar yüce Allah'ın "nerede oluşu" ile ilgili bilgileri kabul etmemektedirler.

Beraber Oluş Sıfatı:

Yine Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmaktadır: "İmanın en faziletlisi nerede olursan ol, Allah'ın seninle beraber olduğunu bilmendir." [1] *Bu hasen bir hadistir. Bir başka hadisinde şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse namaza kalktığında yüzünün döndüğü tarafa doğru ve sağına sakın tükürmesin. Çünkü yüce Allah onun yüzünü döndüğü taraftadır, ama soluna yahut ta ayağının altına (tükürebilir.)*[1] *Hadis müttefeku'n-aleyh (Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiş)dir.*

Bir başka hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Yedi semavatın [ve arzın] [2] *Rabbi! Büyük arşın Rabbi olan Allah'ım! Bizim Rabbimiz ve herşeyin Rabbi, taneyi ve çekirdeği yaran, Tevrat'ı, İncil'i ve Kur'ân'ı indiren. Ben [nefsimin şerrinden]* [3] *ve alnından yakaladığın herbir canlının şerrinden sana sığınırım. Sen ilk olansın, senden önce hiçbir şey yoktur. Sen ahirsin, senden sonra da hiçbir şey yoktur. Sen zâhirsin, senin üstünde hiçbir şey yoktur. Sen batınsın, senden öte bir şey yoktur. Benim borcumu öde ve fakirlikten, muhtaçlıktan beni kurtar."* [4] *Müslim'in [rivayeti]* [5] *bu şekildedir.*

Yine [ashab-ı kiram] [6] *zikrederlerken seslerini yükselttiklerinde Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar, kendinize acıyınız. Çünkü sizler ne sağır olan birisine, ne de gaib (hazır olmayan) birisine dua ediyorsunuz. Sizler herşeyi işiten [herşeyi gören]* [7] *ve çok yakın olan birisine dua ediyorsunuz. Sizin kendisine dua ettiğiniz sizden herhangi birinize devenizin boynundan bile daha yakındır."* [8] *Hadis muttefekun aleyh (Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiş)'dir."*

İhsan:

"İmanın en faziletli hali... bilmendir." hadisinde imanın en faziletli halinin ihsan ve murakabe (Allah'ın gözetimi altında olduğunu bilmek) makamı olduğunu göstermektedir. Bu ise kulun görüyor ve O'nu müşahede ediyormuşcasına Rabbine ibadet etmesidir. Nerede olursa olsun, Allah'ın da kendisiyle birlikte olduğunu bilmesidir. Her ne konuşur, ne yapar ve her ne işe dalarsa mutlaka yüce Allah'ın kendisini görmekte ve gözetmekte olduğunu bilmesidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Herhangi bir işte bulunsan, ona dair Kur'ân'dan bir şey okusan ve siz her ne yaparsanız yapınız, o işe daldığınızda biz mutlaka üzerinize şahidiz." *(Yunus, 10/61)*

Şüphesiz ki kul bütün hallerinde yüce Allah'ın bu beraberliğini hatırından çıkartmayacak olursa, Allah'ın yasaklamış olduğu bir yerde kendisini görmesinden yahut ta yapmasını emretmiş olduğu bir işi yapmadığını tesbit etmesinden utanır. Bu durumda böyle bir birlikte oluşa inanç, Allah'ın haram

kıldığı şeylerden uzak durmaya ve yerine getirilmesini emretmiş olduğu itaat olan işleri zahiren ve batınen en mükemmel şekilde yapmakta eli çabuk tutmak için çok yardımcı olur. Özellikle kul ile Rabbi arasında bir sesleniş ve en büyük bağı teşkil eden namaza başlaması halinde bu böyledir. Bu durumda kalbi huşu ile dolar, yüce Allah'ın azamet ve celalini hatırlar. Namazın dışındaki hareketleri azalır, önüne ya da sağına tükürmek gibi Rabbine karşı güzel olmayan edebe aykırı davranışları olmaz.

Peygamber efendimizin: "Sizden herhangi bir kimse namaza kalktığında..." diye başlayan hadis-i şerif'i yüce Allah'ın namaz kılan kimsenin kıblesinin karşısında olduğuna delil teşkil etmektedir. Şeyhu'l-İslam (İbn Teymiyye): "el-Akîdetu'l-Hameviyye" adlı eserinde[1] şöyle demektedir:

"Şüphesiz ki hadis zahiri üzeredir ve haktır. Şanı yüce Allah arşın üstündedir ve O namaz kılanın kıblesinin karşısındadır. Hatta bu vasıf mahlukat hakkında da böyledir. Çünkü insan şâyet semaya yahut güneşe ve aya dua edecek olursa, şüphesiz ki sema, güneş ve ay onun üzerinde bulunur ve aynı şekilde bunlar yüzünü döndürdüğü tarafta bulunurlar."

"Göklerin ve yerin Rabbi olan Allah'ın..." hadisi de yüce Allah'ın ilk (el-evvel), âhir, zahir ve bâtın isimlerini ihtiva etmektedir. Bunlar yüce Allah'ın güzel isimlerindendir. Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* da bunları herhangi bir kimsenin başka bir söz söylemesine ihtiyaç bırakmayacak şekilde açıklamış bulunmaktadır. O Rabbinin isimlerini ve bu isimlere delâlet eden anlamları bütün yaratıklar arasında en iyi bilendir. Dolayısıyla kim olursa olsun, O'ndan başkasının sözlerine iltifat edilmez.

Yine hadis-i şerif'te peygamberimiz bizlere dilekte bulunmadan önce yüce Rabbimize nasıl övgülerde bulunacağımızı da öğretmektedir. O bu hadisiyle yüce Allah'a herşeyi kuşatan umumi ve kapsamlı rububiyetini sözkonusu ederek, O'nu övmekte daha sonra O'nun kullarına hidayet ve nuru getirmiş olan üç kitabı indirmiş olmasında müşahhaslaşmış özel rububiyetini, arkasından kendisinin ve yaratmış olduğu ve kötülük verebilme imkânına sahip herbir varlığın şerrinden O'na sığınmakta, sonra da hadisin sonlarında borcunu ödeyip kendisini ihtiyaçtan kurtarmasını dilemektedir.

"Ey insanlar! Kendinize acıyınız..." hadisine gelince, bu hadis şanı yüce Allah'ın kullarına ne kadar yakın olduğunu ve seslerini yükseltmelerine ihtiyacının bulunmadığını dile getirmektedir. Çünkü yüce Allah hem gizlice söylenen sözleri, hem de fısıltıları bilir. Hadis-i şerif'te sözü edilen bu yakınlık kuşatıcılık, ilim, işitmek ve görmek anlamı ile bir yakınlıktır. O'nun kullarının üzerinde oluşuna aykırı değildir.

Mü'minlerin Kıyamet Gününde Rablerini Görmeleri:

"Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur: "Sizler ondördünde ay'ı onu görmek için herhangi bir sıkıntı çekmeden gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksinizdir. Bundan dolayı eğer güneş doğmadan önceki bir sabah namazını cemaatle kılmak ve batmadan önceki bir ikindi namazını geçirememek (vaktinde eda etmek) gücünüz varsa, bunu yapınız." [1] *Hadis müttefekun aleyh'tir."*

Sahih ve mütevatir olan bu hadis-i şerife daha önce mü'minlerin cennette Allah'ı göreceklerine ve onun kerim zatının, kerim vechine bakmakla ni'metleneceklerine dair âyet-i kerîmelerin delâlet ettiği hususların da lehine tanıklık etmektedir.

Âyet ve hadislerden oluşan bu nasslar şu iki hususu göstermektedir:

1- Yüce Allah'ın yaratıklarının üstünde oluşuna delildir. Çünkü bu nasslar onların Rablerini üstlerinde olduğu halde görecekleri hususunda açık ifadeler taşımaktadır.

2- En büyük nimet çeşidi şanı yüce Allah'ın kerim vechine bakmaktır.

Peygamber efendimizin: "Ondördünde ay'ı gördüğünüz gibi" diye buyurmasından kasıt görmenin görmeye benzetilmesidir. Görülenin görülene benzetilmesi değildir. Yani onların Rablerini görmeleri ayın en mükemmel hali olan ondördünde olup, herhangi bir bulut tarafından gölgelenmediği sıradaki görülmesi ne kadar açık seçik ise Rablerini de görmeleri böylece olacaktır. Bundan dolayı hemen arkasında: "Onu görmekte herhangi bir sıkıntı çekmeksizin..." kaydını kullanmıştır. Bu ibarenin bir rivayeti de birbirinizi sıkıştırmaksızın ve biriniz diğerine yapışmaksızın anlamına da gelebilir. Bir rivayette de; onu görmekte siz herhangi bir sıkıntı ya da bir aldanışa düşmeyeceksiniz, anlamındadır.

Bu hadis-i şerif'te Peygamber -*Sallallahu aleyhi ve sellem*-'ın özellikle ikindi ve sabah namazlarını kılmaya teşvikte bulunması, bu namazları cemaatle birlikte kılmaya özen gösteren kişinin her türlü nimetin kendisine oranla küçüldüğü, o mükemmel nimete nail olacağını gösterdiği gibi, diğer hadisin

de delâlet ettiği üzere bu iki namazın önemini vurgulamaktadır: "Gece melekleri ile gündüz melekleri aranızda görev teslimi yaparlar ve bu melekler sabah namazı ile ikindi namazında bir arada olurlar."[2]

Hadis müttefeku'n-aleyh (Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir.)

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Diğer Fırkaların Ortasındadır

"... ve Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın Rabbi hakkında bize haberler verdiği benzeri daha başka hadisler de vardır.

Şüphesiz ki Fırka-i Nâciye (kurtulmuş fırka) olan ehl-i sünnet ve'l-cemaat Allah'ın kitabında haber verdiği şeylere iman ettikleri gibi, bunlara da herhangi bir tahrif ve ta'til, herhangi bir keyfiyetlendirme ve misillendirme sözkonusu olmaksızın iman ederler. Aksine onlar ümmetin fırkaları arasında vasattırlar. Tıpkı bu ümmetin diğer ümmetler arasında vasat ümmet oluşu gibi."

Müellif-*Allah Ona Rahmet Etsin-*: "Ve benzer, diğer hadisler..." sözleri ile şunu anlatmak istemektedir: Zikretmiş olduğu hadisler sıfatlara dair haberlerde varid olanların tamamı olmadığından dolayı onun sözkonusu etmiş olduğu bu hadislerin benzerleri ile Rasûlullah *-Sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın Rabbi hakkında başka hadislerde haber verdiğine de dikkat çekmektedir. İşte diğer hadislerin de hükmü budur. Yani bu hadislerin ihtiva etmiş olduğu yüce Allah'ın isim ve sıfatlarına da iman etmek gerekir.

Daha sonra ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in inancının mahiyetini, pekiştirici ifadelerle dile getirmektedir. Onlar sahih sünnette varid olmuş sıfatlara inanırlar. Tıpkı yüce Allah'ın Kitab-ı Kerîm'inde haber verdiklerine inandıkları gibi, herhangi bir tahrif, ta'til, keyfiyetlendirme ve temsil yoluna da gitmezler.

Arkasından ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in bu ümmet arasında bulunan çeşitli sapık fırkalar arasında vasat olduğunu, tıpkı bu ümmetin önceki ümmetler arasında vasat ümmet oluşuna benzediğini bildirmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık. Bütün insanlara karşı şâhidler olasınız, bu peygamber de size karşı şâhit olsun diye." *(el-Bakara, 2/143)*

Vasat Oluşun Anlamı:

"*Vasat* " adaletli, hayırlı kimseler anlamındadır. Nitekim bu hususta (anlamının bu olduğuna dair) hadis vârid olmuştur.[1]

O halde bu ümmet zarar veren aşırılığa sapmış ümmetler ile helâke götüren kusurlu yollara meyletmiş ümmetler arasında vasat bir ümmettir.

Ümmetlerden kimisi yaratılmışlar hakkında aşırılığa kaçmış ve onlar hakkında yaratıcının sıfatlarının ve haklarının bir kısmını kabul etmişlerdir. Mesih *-Aleyhisselam-* ve rahibler hakkında aşırıya kaçmış hristiyanlar gibi.

Kimileri peygamberlere ve peygamberlerin izinden gidenlere katı davranmış, hatta onları öldürmüş, onların davetlerini reddetmiştir. Zekeriya ve Yahya'yı öldüren, Mesih'i öldürmeye kalkışan ve ona iftirada bulunan yahudiler gibi.

Bu ümmet ise Allah'ın göndermiş olduğu bütün rasûllere iman etmiş, onların risaletlerine inanmış, Allah'ın kendilerini üstün kılmış olduğu yüce makamlarını kabul etmişlerdir.

Yine bazı ümmetler kötü, pis olsun, temiz olsun herşeyi helâl kabul etmiştir.

Bazıları ise aşırıya kaçarak, haddi aşarak tertemiz olan şeyleri haram kılmıştır.

Yüce Allah ise bu ümmete hoş ve temiz şeyleri helal kılmış, pis ve murdar şeyleri de haram kılmıştır.

Ve buna benzer yüce Allah'ın vasat olmakla kemali yakalamış olan bu ümmete lutfetmiş olduğu daha pek çok hususlar da vardır.

İşte ehl-i sünnet ve'l-cemaat de böyledirler. Onlar sırat-ı müstakim'den sapmış bulunan ümmetin bid'atçi fırkaları arasında orta yolu tutturmuş vasat fırkadır.

Cehmiye ve Müşebbihe:

"*Onlar şanı yüce Allah'ın sıfatları bahsinde ta'til ediciler olan cehmiye*[1] *ile temsil ehli olan müşebbihe* [2] *arasındadır(vasat)lar.*"

"Onlar yüce Allah'ın sıfatları bahsinde... vasattırlar" ifadeleri şu demektir: Ehl-i sünnet ve'l-cemaat yüce Allah'ın sıfatlarını kabul etmeyerek yüce zatı bu sıfatlara sahib olmadığını belirten ta'til ediciler ile bu hususta varid olmuş âyet ve hadisleri sahih manalarından uzaklaştırıp sağlam bir delil ile açık bir aklî belgeye dayanmaksızın, kendisinin inancına göre tahrif ederek yorumlayanlar arasında orta yolu takib etmişlerdir. Bu tahrifçiler mesela Allah'ın rahmeti, O'nun ihsanda bulunmak iradesi, eli O'nun kudreti, gözü O'nun koruması ve gözetmesi, arşın üzerine istiva etmesi, istila edip kuşatması demektir... diye açıklarlar ve buna benzer Rableri hakkındaki kötü zanları ile bu sıfatların O'nun zatı ile kaim olmasının ancak bu sıfatların yaratılmış varlıklarda bulunduğu şekliyle bulunması halinde akıl ile kavranılabileceği vehmine kapılmaları sonucunda içine düştükleri daha başka türden diğer nefy ve ta'til örnekleri de vardır. Şu beyiti söyleyen ne güzel söylemiş:

"Te'vil yapan kimsenin te'vilinin en ileri derecesi şu ki:

Bir takım zanlarda bulunarak,

Rahman hakkında bilmedikleri şeyleri söylerler."

Sıfatları ta'til eden kimselere cehmiye denilmesinin sebebi Tirmiz'li ve fitne ve sapıklığın başını çeken Cehm b. Safvan'a nisbetledir. Bu lafız anlamı itibariyle geniş bir kullanma alanına ulaşmış ve sonunda isim ve sıfatlardan herhangi birisini kabul etmeyen herkes hakkında kullanılır olmuştur. Bundan dolayı cehmiye, filozof, mutezile, eş'ariye, batınî karmatîler gibi bütün fırkaları kapsayan bir isimdir.[3]

İşte ehl-i sünnet ve'l-cemaat sıfatları nefyeden bu cehmiye ile yüce Allah'ı yarattıklarına benzeten ve O'nu kullarının misli gibi kabul eden, temsile sapan müşebbihe arasında vasattırlar.

Yüce Allah: "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur" buyruğu ile müşebbihe'nin kanaatlerini "ve O herşeyi işitendir, görendir" buyruğu ile de Muattile'nin kanaatlerini reddederek aynı âyet-i kerîme'de (eş-Şûrâ, 42/11) her iki kesimin de kanaatlerini reddetmiş olmaktadır.

Hak ehli ise yüce Allah'ın sıfatlarını temsil sözkonusu olmaksızın kabul edenler ve ta'til sözkonusu olmaksızın O'nu yaratılmışlarına benzemekten tenzih eden kimselerdir. Böylelikle hak ehli, her iki kesimde bulunan en güzel hususiyetleri kendisinde toplamış olmaktadır. Yani hem tenzih, hem

de sıfatların isbatını kabul etmektedir. Bununla birlikte hataya düşüp yanlışlık yaptıkları ta'til ve teşbihi de terketmiş bulunmaktadırlar.

Cebriye ve Kaderiye:

"*Onlar aynı şekilde yüce Allah'ın fiilleri hususunda da Cebriye*[1] *ile Kaderiye* [2] *[ile başkaları arasında]* [3] *vasattırlar.*"

"...Onlar... vasattırlar..." ifadelerine gelince, büyük ilim adamı Muhammed b. Abdu'l-Aziz b. Manî' bu ifadeler ile ilgili olarak şu açıklamaları yapmaktadır[4] :

Kulların Fiilleri:

"Şunu bil ki insanlar kulların fiilleri hususunda farklı görüşlere sahiptirler: Bu fiil Rabbin makdûru (kudretinin bir neticesi) midir? Yoksa kulun makduru mudur?

el-Eş'arî ve ona tabi olanlar şöyle demişlerdir: Makdura etki eden şey kulun kudreti değil, Rabbin kudretidir. Mutezile'nin çoğunluğu -ki bunlar kaderi kabul etmeyen Kaderiye'dir- de şöyle demişlerdir: Yüce Rab kulun kudreti ile yaptığı şeyin bizatihi kendisine kadir değildir. Acaba kulun güç yetirdiği şeyin benzerine kadir midir? hususunda da farklı görüşlere sahibtirler. Ebu Ali, Ebu Haşim gibi Basra'lılar bu soruya olumlu cevab verirlerken, el-Ka'bî ile ona tabi olan Bağdat'lılar bunu kabul etmezler.

Hak ehli ise şöyle demişlerdir: Kullar işledikleri fiilleriyle Allah'a itaatkâr ya da isyankâr olurlar. Bunlar yüce Allah tarafından yaratılmışlardır. Şanı yüce Allah bütün mahlukatı tek başına yaratır, O'ndan başka mahlukatın yaratıcısı yoktur.

Buna göre Cebriye kaderi kabul etmekte aşırı gitmiş ve kulun fiilini kökten kabul etmemişlerdir.

Kaderi reddeden Mutezile ise kulların Allah ile birlikte yaratıcı olduğunu kabul etmişlerdir. Bundan dolayı onlara bu ümmetin mecusileri denilmiştir.

Yüce Allah ehl-i sünnet olan mü'minleri kendi izniyle hak ile ilgili olarak ihtilâfa düştükleri hususlarda hidayete iletmiştir. Allah dilediğini dosdoğru yola iletir. Ehl-i sünnet şöyle demişlerdir: Kullar fiilleri işleyenlerdir. Kulları da, fiillerini de yaratan Allah'tır. Nitekim yüce Allah: "Halbuki sizi de, yapıp ettiklerinizi de Allah yaratmıştır." *(es-Sâffât, 37/96)* diye buyurmaktadır."

Biz bu ifadeleri aynen nakletmiş bulunuyoruz. Çünkü gerçekten de kader ve kulların fiilleri ile ilgili görüş belirtmiş mezheblerin çok güzel bir özeti mahiyetindedir.

Mürcie ve Vaîdiye:

"*Allah'ın vaîdi (tehdidi) hususunda da Mürcie* [1] *ile Kaderiye'ye ve başkalarına mensub Vaîdiye* [2] *[arasında]* [3] *dırlar.*"

"Allah'ın vaîdi (azab tehdidi) hususunda..." sözleri şu demektir: Ehl-i sünnet ve'l-cemaat vaîd (azab ile tehdit) hususunda da aşırıya gidenler arasında orta yolu temsil eden vasattırlar. Aşırıya giden Mürcie şöyle derler: Nasıl ki küfür ile birlikte itaatin faydası söz konusu değilse, iman ile birlikte günahın da hiçbir zararı olmaz. Bunların iddialarına göre iman sadece kalb ile tasdikten ibarettir. İsterse dil ile bunu söylemese bile. Onlara ircâ'a nisbet edilerek bu isim verilmiştir. Bu da ertelemek, geriye bırakmak anlamındadır. Çünkü onlar (bu görüşleriyle) ameli imandan geri bırakmış olmaktadırlar.

Bu anlamıyla ircâ'ın kişiyi dinden çıkartacak türden bir küfür olduğunda şüphe yoktur. Çünkü iman için hem sözle söylemek, hem kalbten inanmak, hem de azalarla amel etmek kaçınılmaz bir şeydir. Bunlardan birisi olmayacak olursa, kişi mü'min olamaz.

Ebu Hanife gibi Kufe'lilerin önder ilim adamları ile daha başkalarına nisbet edilen Mürcie'liğe gelince, onlar şöyle derler: Ameller imandan değildir. Ancak bununla birlikte onlar da ehl-i sünnet gibi yüce Allah'ın büyük günah işleyen kimselerden dilediği kimseleri cehennem ateşinde azablandıracağını kabul etmektedirler. Daha sonra yüce Allah şefaat ve başka bir yolla bu kimseleri cehennemden çıkartacaktır. Ayrıca onlar da iman için dil ile söylemeyi kaçınılmaz kabul ettikleri gibi, farz olan amellerin yerine getirilmesi gerektiğini ve onları terkedenin yerilmeyi ve cezalandırılmayı hakettiğini de kabul ederler. Böyle bir ircâ' asla küfür değildir. Her ne kadar sonradan ortaya çıkmış batıl bir söz olsa dahi. Çünkü onlar amelleri imanın dışına çıkartmış olmaktadırlar.

Vaîdiye'ye gelince, bunlar aklen Allah'ın isyankâr kimseyi cezalandırması gerektiğini kabul ederler. Tıpkı itaat eden kimseyi mükâfatlandırması vacib olduğu gibi. Onlara göre büyük günah

işleyip, tevbe etmeden ölen kimseye Allah'ın mağfiret etmesi caiz değildir. Ancak mezhebleri bâtıldır, kitab ve sünnete muhaliftir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar." *(en-Nisâ, 4/48 ve 116)*

Tevhid üzere ölen isyankâr kimselerin cehennem ateşinden çıkartılıp cennete gireceklerine dair hadisler ise pek çoktur.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in mezhebi işte Mürcie'den olup vaidi (tehdidi) kabul etmeyenler ile vaidi gerekli gören Kaderiye mensubları arasında orta bir yoldur. Ehl-i sünnete göre büyük günah işleyerek ölen kimsenin durumu Allah'a kalmıştır. Dilerse onu cezalandırır, dilerse onu affeder. Az önceki âyetin delâlet ettiği gibi.

Bu günahı dolayısıyla kulu cezalandıracak olursa, elbetteki kâfirler gibi orada ebedi kalmaz. Aksine cehennemden çıkar ve cennete girer.

Harurîler:

"*İman[ın isimleri]* [1] *ve din hususunda ise Harurîler* [2] *ile Mutezile* [3] *arasında ve Mürcie ile Cehmiye* [4] *arasındadırlar.*"

"İmanın... isimleri hususunda da..." ifadesine gelince: İsimler ve bu isimlerin hükümleri meselesi İslam tarihinde farklı mezhebler arasında anlaşmazlıkların ortaya çıktığı ilk meselelerdendir. Siyasi olaylar ile o dönemlerde Ali ile Muaviye (r.anhuma) arasında meydana gelen savaşlar ile bunlara bağlı olarak ortaya çıkan Hâricî'ler, Râfızî'ler ve Kaderî'lerin bu anlaşmazlıklarda pek büyük etkisi olmuştur.

"İsimler" ile burada kastedilen mü'min, müslim, kâfir, fâsık ve buna benzer dine bağlı olarak verilen isimlerdir.

"Hükümler" ile kastedilen ise bu isimleri taşıyan kimselerin dünya ve âhirette tabi olmaları gereken hükümlerdir.

Haricîler, Harurîler ve Mutezile kalbiyle tasdik edip, dili ile ikrar eden ve bütün farzları yerine getirmekle birlikte bütün günahlardan kaçınan kimseler dışında kimse iman ismine layık değildir,

derler. Onlara göre büyük günah işleyen (murtekib-i kebire)ye her iki kesimin ittifakı ile mü'min adı verilmez.

Ancak böyle bir kimseye kâfir adı verilir mi, verilmez mi? hususunda farklı görüşlere sahibtirler.

Hariciler böyle bir kimseye kâfir derler. Kanını ve malını helâl kabul ederler. Bundan dolayı Ali, Muaviye ve onlarla birlikte olanlara kâfir demişler ve kâfirlerin neleri helal oluyor ise bunların da aynı durumda, sahib olduklarının helâl olduğunu kabul etmişlerdir.

Mutezile ise şöyle demişlerdir: Büyük günah işleyen kimse imandan çıkar fakat küfre girmez. O iki menzile arasındaki bir yerdedir. Bu da Mutezile mezhebinin üzerinde yükseldiği esaslardan birisidir.

Yine her iki kesim büyük günah işleyerek tevbe etmediği halde ölen kimsenin ebedi olarak cehennemde kalacağını ittifakla kabul etmişlerdir.

Buna göre bu iki fırka iki hususta birbirleriyle ittifak halindedirler:

1- Büyük günah işleyen kimseye mü'min adının verilemeyeceği,

2- Kâfirlerle birlikte cehennemde ebedi kalacağı.

İki hususta da birbirleriyle ihtilaf etmektedirler:

1- Böyle birisine kâfir adı verilmesi,

2- Kanının ve malının helal kabul edilmesi. Bu ise dünyevi bir hükümdür.

Mürcie'nin mezhebine dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Onların kanaatlerine göre iman ile birlikte hiçbir günahın zararı yoktur. Onlara göre büyük günah işleyen bir kimse iman-ı kamil bir mü'mindir ve cehenneme girmeyi haketmemiştir.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in mezhebi ise bu iki mezheb arasında vasat bir mezhebdir. Onlara göre büyük günah işleyen bir kimse imanı eksik bir mü'mindir. İşlediği masiyet kadarıyla imanı eksilmiştir. Haricilerle Mutezile gibi, asla imanı yoktur, demezler. Mürcie ile Cehmiye gibi imanı kâmildir, de demezler. Onlara göre böyle birisinin âhiretteki hükmü şudur: Yüce Allah doğrudan onu affedebilir ve baştan onu cennete girdirebilir yahut ta masiyeti kadarıyla onu azablandırabilir, sonra onu cehennemden çıkartıp -önceden de belirttiğimiz gibi- cennetine koyabilir. Bu hüküm de aynı şekilde böyle birisinin ebedi olarak cehennemde kalacağını söyleyenler ile masiyeti dolayısıyla herhangi bir cezayı haketmez, diyenlerin görüşleri arasında vasat bir hükümdür.

Rafızîler:

"*Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın ashabı hususunda da Râfızîler* [1] *ile Hariciler* [2] *[arasında]* [3] *arasında yer alırlar.*"

"Rasûlullah'ın ashabı hususunda da..." sözlerine gelince, bilindiği gibi Râfızîler -Allah müstehaklarını versin ashab *-radiyallahu anhum-*'a dil uzatırlar, onlara lanet okurlar. Hatta onların bazılarını ya da hepsini tekfir dahi ederler. Onların büyük çoğunluğu ise ashabın çoğuna ve halifelere dil uzatmakla, birlikte Ali ve onun çocukları hususunda aşırıya gider, onların ilâhlıklarına inanırlar.

Bunlar önceleri yahudi olan, sonradan İslam'a girip, müslümanlara ve İslam'a kötülük yapmak maksadını güden Abdullah b. Sebe'in önderliğinde Ali *-radıyallahu anh-*'ın hayatında ortaya çıkmışlardır. Nitekim daha önceden yahudiler de hristiyanlığa karşı böyle tuzaklar kurmuş ve hristiyanlığı ifsad etmişlerdi. Ali *-radıyallahu anh-* bunları fitnelerin sonunu getirmek maksadı ile ateş ile yakarak cezalandırmıştır. Bu hususta onun şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Ben işin oldukça münker (kötü ve benzeri görülmedik) bir iş olduğunu görünce,

Ateşimi yaktım ve Kumber (kamber)'i çağırdım."[1]

Hariciler ise bu Rafızîlerin zıttına Ali ile Muaviye'yi onlarla birlikte bulunan ashabın kâfir olduğunu söylemişler, onlarla savaşmışlar, kan ve mallarını helâl kabul etmişlerdir.

Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat'in Ashaba Karşı Tutumu:

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'e gelince, onlar da bir kesimin aşırıya gitmesi ile öbürlerinin kusurlu davranması arasında vasat bir yoldadırlar. Yüce Allah peygamberlerinin ashabının faziletini kabul etmek, onların iman, İslam, ilim ve hikmet bakımından bu ümmetin en mükemmelleri olduğunu söylemek hususunda hidayete iletmiştir. Ancak onlar hakkında aşırıya kaçmazlar. Onların masum (günahsız) olduklarına da inanmazlar. Aksine onların haklarını yerine getirmişler, geçmişteki büyük işleri dolayısıyla İslam'ın zafere kavuşması ve Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-* ile birlikte cihad etmeleri hususundaki güzel sınavları dolayısıyla onları sevmişlerdir.

Arş'ın Üzerine İstiva Etmek Sıfatı:

"*Daha önce sözünü ettiğimiz Allah'a ve Allah'ın kitabında haber verdiği hususlara iman etmek ile rasûlünden mütevatir olarak nakledilip, ümmetin selefinin icma ile kabul ettiği şanı yüce Allah'ın semavatının üzerinde, arşının üstünde, mahlukatına âlî* [1] *yüce oluşuna iman etmek de sözünü ettiğimiz bu hususların kapsamı içerisine girmektedir. O şanı yüce Allah nerede olursa olsunlar, kulları ile birliktedir. Onların neler yapmakta olduklarını bilir. Nitekim bu hususları şu buyruğunda bir arada zikretmiş bulunmaktadır:*

"*O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da arş üstüne istivâ edendir. O yere gireni de, ondan çıkanı da, gökten ineni de, oraya yükseleni de bilir. Nerede olursanız O, sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir.*" *(el-Hadid, 57/4)*

Yüce Allah'ın: "*O sizinle beraberdir*" *buyruğu yaratılmışlar ile karışık ve içiçedir demek değildir. Dil böyle bir anlamayı gerektirmez.* [2] *[Ayrıca bu ümmetin selefinin icma ile kabul ettiğine muhaliftir. Yüce Allah'ın mahlukatı üzerinde yaratmış olduğu fıtrada da aykırıdır.]* [3] *Aksine (mesela) ay Allah'ın âyetlerinden ve yarattıklarının en küçüklerinden olan bir âyettir. O semada yerleştirilmiştir. Bununla birlikte o yolcu nereye giderse gitsin, onunla beraberdir, fakat ondan başka bir şeydir.*

Şanı yüce Allah arşının üstündedir. Mahlukatının üzerinde rakib (gözetleyici)dir. Onların üzerinde egemendir ve onlara muttalidir... ve buna benzer O'nun rububiyetinin diğer hususiyetlerine de sahibtir.

"*Yüce Allah'ın sözkonusu ettiği arşının üzerinde olması, O'nun bizimle birlikte olması gibi bütün bu hususlar gerçektir ve hakikati üzeredir. Herhangi bir tahrife ihtiyacı yoktur. Bununla birlikte yalan zanlardan korunması gerekir. Mesela* "*gökte*" *(el-Mülk, 67/7) buyruğunun zahiri kabul edilerek semanın onu gölgelediği yahut ta onu taşıdığı söylenemez. Bu ilim ve iman ehlinin icmaı ile batıldır.* "*Şüphesiz Allah'ın Kürsîsi gökleri ve yeri kuşatmıştır.*" *(el-Bakara, 2/255)* "*İzni ile olması dışında Allah gökleri ve yeri zeval bulmasınlar diye (Fâıır, 35/42) ve semada yerin üzerine düşmesin diye tutar. (el-Hacc, 22/65); Göklerin ve yerin emri ile ayakta durması da O'nun âyetlerindendir.*"

"Sözünü ettiğimiz... imanın kapsamına... da girmektedir" ifadeleriyle müellif yüce Allah'ın uluvv (yücelik) ve arşı üzerinde yarattıklarından ayrı olmak üzere istiva ettiğini açıkça söz konusu etmektedir. Nitekim bu hususu yüce Allah Kitab-ı Kerîm'inde böylece haber verdiği gibi, rasûlünden gelen haberler de böylece mütevatir olarak gelmiştir. İlim ve iman bakımından bu ümmetin en mükemmelleri olan selef de bu husus üzerinde bu şekilde icma etmişlerdir. Müellif buradaki

ifadeleriyle daha önce bu hususta geçmiş açıklamaları pekiştirmekte ve bunları kabul etmeyen Cehmiye, Mutezile ile Eş'arîler' onlara tabi olanlara karşı tepkisini ağırlaştırmaktadır.

Daha sonra yüce Allah'ın arşı üzerinde istiva etmesinin, O'nun yarattığı kulları ile birlikte olup onlara yakın olmasına aykırı düşmediğini açıklamaktadır. Çünkü birlikte oluşun anlamı maddi olarak hissedilen karışık ve birlikte oluş ile yakınlık demek değildir.

O buna semada bulunan ay'ı misal olarak vermektedir. Ay yolcularla ve başkalarıyla nerede olurlarsa olsunlar birliktedir. Bu birlikte oluşu, onun görünmesi ile ışığının ulaşması iledir. Ay'a nisbetle böyle bir şey mümkün olduğuna göre -ki o Allah'ın yarattıklarının küçüklerindendir- acaba ilim ve kudreti ile kullarını kuşatmış bulunan, herşeye tanık ve onlara muttali bulunan, sözlerini işiten, durumlarını gören, gizlediklerini ve fısıldaşmalarını bilen, herşeyden haberdar ve latif olan hakkında böyle bir şey caiz olmaz mı? Semavatıyla, arzı ile arştan ferşe kadar kainatın tümü yüce Allah'ın önündedir. Bunların durumu adeta bizden herhangi birimizin elindeki yuvarlak bir taş gibidir.[1] Acaba bu durumda olan kimsenin hakkında: O, arşının üzerinde, kullarından ayrı ve kullarının üstünde olmakla birlikte yarattıklarıyla birliktedir, denilmesi mümkün olmaz mı?

Elbetteki mümkündür. Şanı yüce Allah'ın yüceliğine, kullarıyla beraber oluşuna iman etmek gerektiği gibi; bütün bunlar yanlış anlaşılma sözkonusu olmaksızın yahut doğru olmayan anlamlara çekilmeksizin gerçek şekliyle haktır. Yüce Allah'ın: "*O sizinle beraberdir*" buyruğundan Hulûliye[2]'nin iddia ettiği şekilde karışıklık ve içiçe oluş birlikteliğinin anlaşılması yahut ta "(O) *semadadır*" buyruğundan semanın O'nu kuşatan ve O'nu içine alan bir zarf olduğu manasının çıkartılması, bu yanlış yorum ve kötü anlayışlara bir örnektir. O'nun kürsîsi bütün gökleri ve arzı kuşatmış iken böyle bir anlayış nasıl doğru olabilir! İzni ile olması hali dışında semayı arzın üzerine düşmesin diye tutan O iken, bu anlayış nasıl doğru olabilir?

Vehmedenlerin vehminin hakkında doğruya ulaşamadığı, âlemlerin kavrayışının kendisini idrâk edemediği o yüce zat, her türlü eksiklikten münezzehtir.

Yüce Allah'ın Yakınlığı ve Birlikte Oluşu (Maiyeti):

"*Yine bunun kapsamına yüce Allah'ın [yarattıklarına]* [1] *yakın ve dualarını kabul edici olduğuna iman etmek de girer. Nitekim yüce Allah bu hususları şu buyruğunda bir arada sözkonusu etmektedir*: "*Kullarım sana Beni sorarlarsa, işte muhakkak ben pek yakınım...*" *(el-Bakara, 2/186);* "*Şüphesiz sizin kendisine dua ettiğiniz zat sizden herhangi birinize devesinin boynundan daha yakındır.*" [2] *Yine kitab ve sünnette sözkonusu edilmiş O'nun yakın ve birlikte oluşu, ayrıca sözkonusu edilen olan yüceliği ve yukarda oluşuna da aykırı değildir. Çünkü bütün sıfatlarında şanı yüce Allah'a benzer bir şey yoktur. O yakın oluşunda da yücedir, yüceliğinde de yakındır.*"

"Bunun (yani Allah'a imanın) kapsamına... da girmektedir" sözleri şu demektir: Yani yüce Allah'ın kendi zatını nitelendirmiş olduğu yakın ve duaları kabul eden vasfına iman etmek gerekir. O, kendisine dua edenlere, yalvarıp yakaranlara pek yakındır. Dualarını ve niyazlarını işitir, dilediği zaman, dilediği şekilde dualarını kabul eder. O bakımdan yüce Allah ilim ve ihata (kuşatıcılığı) ile yakındır. Nitekim şöyle buyurmaktadır: "Andolsun ki Biz insanı yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız." (Kaf, 50/16) Böylelikle kitab ve sünnette sözkonusu edilmiş yüce Allah'ın yakınlığı, beraberliği ile yine bunlarda sözkonusu edilen O'nun yüceliği ve yukarda oluşunu belirten buyruklar arasında herhangi bir aykırılığın bulunmadığı açıkça ortaya çıkmış olmaktadır.

Bütün bunlar şanı yüce Allah'a yakışan şekilde Allah'ın sıfatlarıdır. Hiç birisinde O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.

Kur'ân Allah'ın Kelâmıdır:

"Allah'a ve kitablarına imanın kapsamı içerisinde Kur'ân-ı Kerîm'in Allah'ın kelâmı olduğuna iman etmek de girmektedir. Şöyle ki: Kur'ân-ı Kerîm Allah tarafından indirilmiş olup, mahluk değildir. O'ndan gelmiştir,

O'na gidecektir. Allah Kur'ân-ı Kerîm'i gerçek anlamı ile konuşmuştur. O'nun Muhammed -sallallahu aleyhi ve sellem-'a indirmiş olduğu bu Kur'ân Allah'ın gerçek manasıyla kelâmıdır, başkasının kelâmı değildir.

Kur'ân-ı Kerîm'in Allah'ın kelâmının nakledilmesi (hikayesi) yahut onun tabiri (ifadesi) olduğunu söylemek caiz değildir. Aksine insanlar onu mushaflarda okuyup yahut yazdıkları takdirde, bu bile Kur'ân-ı Kerîm'in gerçek anlamıyla Allah'ın kelâmı olmamasını gerektirmez. Çünkü kelâm gerçek anlamı ile onu ilk olarak söyleyene izafe olunur. Onu tebliğ eden veya ulaştıran olarak söyleyen kimseye izafe olunmaz.

Harfleri ve manaları ile o Allah'ın kelâmıdır. Manalar bir yana sadece harfler Allah'ın kelâmıdır denilemeyeceği gibi, harfler bir yana sadece manalar Allah'ın kelâmıdır da denilmez.

"Allah'a ve kitablarına imanın... kapsamı içerisindedir" sözleriyle musannıf Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğuna iman etmeyi, Allah'a imanın kapsamı içerisine sokmaktadır. Çünkü kelâm Allah'ın sıfatlarındandır. Bu sıfata iman etmeksizin, Allah'a iman tamam olmaz. Zira kelâm ancak kelâm (söz) söyleyenin sıfatıdır. Şanı yüce Allah ise dilediği zaman dilediği şeyleri söylemek üzere mütekellim olmak vasfına sahibtir. O ezelden beri böyledir ve böyle kalmaya devam edecektir. Yani tür olarak onun kelâm söylemesi kadimdir. Her ne kadar bu kelâmın birimleri hala hikmetine uygun olarak peyderpey ortaya çıksa dahi tür olarak O'nun kelâmı kadîmdir.

Daha önce şöyle demiştik: Kur'ân Allah'ın kelâmıdır" sözündeki izafe, sıfatın mevsufa izafet edilmesi kabilindendir. Bu ise Kur'ân-ı Kerîm'in yüce Rabbimizin sıfatı olduğu ve lafız ve manalarıyla kendi sesi ile gerçek anlamıyla onu söylediği manasına gelmektedir.

Mutezile mezhebine mensup olanlardan Kur'ân-ı Kerîm'in mahluk olduğu iddiasında bulunan kimseler yüce Allah'a çok büyük bir iftirada bulunmuş olurlar. Bir sıfat olarak Allah'ın kelâm sıfatını kabul etmemiş ve bunu yaratılmışın bir sıfatı olarak kabul etmiştir. Aynı şekilde böyle bir kimse dile karşı da bir suç işlemiş olur. Çünkü dilde, hiçbir kimse sözü yaratan kişi anlamında bir mütekellim (söz söyleyen)'in varlığı yoktur.

Elimizde var olan Kur'ân-ı Kerîm'in Külla'biye'nin dediği gibi Allah'ın kelâmının hikâyesi yahut Eş'arîlerin söyledikleri gibi, o kelâmın bir ibaresidir, iddiasında bulunan kimse ise Mutezile'nin bu hususta söylediklerinin yarısını söylemiş olur. Çünkü bu kişi lafız ile manayı birbirinden ayırmış olmakta, lafızları mahluk, manaları ise kadim sıfattan ibaret olarak kabul etmiş olur. Yine böyle bir kimse kelimeden ibaret olan lâhût'un İsa *-aleyhisselâm-*'ın cesedi demek olan nâsût'a hulûl ettiğini söyleyen hristiyanların görüşlerine benzer bir iddiada bulunmuş olur. Zira o, kadim sıfattan ibaret olan manaların bu yaratılmış sıfatlara hulul ettiğini söylemiş olmakta, böylelikle lafızları bu manaların nâsût'u olarak değerlendirmiş olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm ne durumda olursa olsun Allah'ın kelâmıdır. Biz mushaflara onu yazsak yahut dillerle onu okusak dahi, Allah'ın kelâmı olmaktan çıkmaz. Çünkü kelâm -musannıfın da belirttiği gibi-

onu ilk olarak söyleyene izafe edilir. Onu başkasına tebliğ etmek yahut ta ulaştırmak maksadıyla söyleyene izafe edilmez.

Selef-i sâlihîn söylediği: "O (Kur'ân) O'ndan gelmiştir, O'na dönecektir" sözlerine gelince, buradaki geliş, "el-bed': başlamak"dan türemektedir. Yani ilk olarak onu kelâm olarak söyleyen yüce Allah'tır, başkasından başlamış ve sadır olmuş değildir. Ayrıca bunun kökünün ortaya çıkmak (zuhur) anlamında: "el-buduv"den gelmiş olma ihtimali de vardır. Yani onu söyleyen ve kendisinden ortaya çıktığı zat O'dur, başkasından ortaya çıkmış değildir.

"Ona döner" ifadesinin anlamı da vasıf itibariyle O'na raci olur, demektir. Çünkü Kur'ân onun ile kaim olan O'nun bir sıfatıdır. Şöyle de denilmiştir: Manası -mushaf'lardan ve hafızalardan kaldırılacağı vakit- âhir zamanda O'na dönecektir. Nitekim kıyametin alâmetleri arasında böylece sözkonusu edilmiştir.[1]

Kur'ân-ı Kerîm'in Allah'ın kelâmı olduğuna iman etmenin kitablara imanın kapsamı içerisinde olduğuna inanmaya gelince, bunlara sahih olarak iman etmek, kulun bu kitabları lafız ve manalarıyla Allah'ın söylemiş olduğuna iman etmesini gerektirmektedir: Bu kitabların hepsi O'nun kelâmıdır, başkasının kelâmı değildir. İbranice Tevrat'ı konuşan, Süryanice İncil'i, apaçık bir Arapça ile de Kur'ân-ı Kerîm'i konuşan O'dur.

"*Yine Allah'a, kitablarına, meleklerine ve rasûllerine iman ile ilgili olarak yaptığımız açıklamaların kapsamı içerisine şunlar da girmektedir: Mü'minler kıyamet gününde Rablerini gözleri ile göreceklerdir. Tıpkı bulutun olmadığı, havanın açık olduğu bir zamanda güneşi gördükleri gibi ve tıpkı ondördünde ay'ı herhangi bir sıkıntı çekmeksizin (ya da birbirleri üzerine çıkmak gereğini duymadan yahut izdiham olmaksızın) gördükleri gibi göreceklerdir.*

Yüce Allah'ı kıyamet arasât'ında bulundukları sırada görecekleri gibi, cennete girmelerinden sonra da -yüce Allah'ın dilediği şekilde- Allah'ı göreceklerdir."

Arasât'ta Bulunanların Rablerini Görmeleri:

"Yine... sözkonusu ettiğimiz...in kapsamına girmektedir." ifadelerine gelince, âyetlerin ve sarih hadislerin açıkça delâlet ettiği şekilde mü'minlerin cennette Rablerini göreceklerine dair açıklamalar, daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Buna dair o sözleri yeniden tekrarlamaya ihtiyaç yoktur.

Şu kadar var ki musannıf'ın: "Onlar yüce Allah'ı kıyametin arasât'ında bulundukları sırada göreceklerdir" ifadesi bu görmenin sadece mü'minlere has olacağı izlenimini verebilir. Ancak gerçek şudur ki bu, arasât'ta bulunacakların tümü için genel bir görmedir. Yüce Rabbimiz insanlar arasında ayırdedici hükmünü vermek üzere geleceği vakit gerçekleşecektir.[1] Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğu da buna delâlet etmektedir:"*Onlar buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin kendilerine gelivermesinden... başkasını mı bekliyorlar?*" (el-Bakara, 2/210)

Arasât, arasa'nın çoğulu olup, üzerinde bina bulunmayan geniş herbir yer demektir.

Kabir Fitnesi (Suali) ve Azabı:

"*Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın ölümden sonra olacağına dair haber verdiği bütün hususlara iman etmek de âhirete imanın kapsamı içerisindedir. O bakımdan mü'minler kabir fitnesine (sualine) kabir azab ve nimetine de inanırlar.*

Kabir fitnesine gelince, insanlar kabirlerinde sınanırlar. Kişiye: Rabbin kim? Dinin ne? Peygamberin kim? Diye sorulur.

Yüce Allah iman edenlere dünya hayatında da, ahiret hayatında da sabit (sağlam) söz üzerinde sebat verir. O bakımdan mü'min Rabbim Allah'tır. İslam dinimdir. Muhammed -sallallahu aleyhi ve sellem- de peygamberimdir, diye cevab verir.

Şüphe içerisinde olan şahıs ise: "Hı, hı bilmiyorum. Ben insanların birşeyler söylediklerini duymuştum, onu söyledim, der. Bunun üzerine demirden bir balyoz ile vurulur. Öyle bir feryat basar ki insan dışında herşey o feryadını duyar ve eğer insan o feryadı duyacak olsa, mutlaka bayılır.[1]

Bu sorgulamadan sonra ya nimet vardır ya da azab. Bu da büyük kıyametin kopacağı vakte kadar devam eder. İşte o vakitte de ruhlar cesetlere geri döndürülür."

"...Âhirete imanın kapsamı içerisindedir..." yani âhirete iman etmek imanın üzerinde yükseldiği altı temelden birisi olduğuna göre âhiret gününe tam ve eksiksiz olarak iman, ancak kulun Peygamber -*Sallallahu aleyhi ve sellem*-'ın haber vermiş olduğu ölümden sonra gerçekleşecek olan gaybî hususların tamamına iman etmekle gerçekleşebilir.

Bu husustaki ölçü şudur: Bunlar olması mümkün işlerdir. Doğru sözlü o yüce Peygamber -Allah'ın salât ve selâmları onun ve âlinin üzerine olsun- bunları haber vermiştir. Doğru sözlü peygamberin gerçekleşeceğini haber verdiği mümkün olan herbir hususa ise onun haber verdiği şekilde meydana geleceğine iman etmek gerekir. Bütün bu hususlar ise ancak rasûlün verdiği haberden öğrenilebilir. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'de bütün bunlara iman ederler.

Haktan uzaklaşıp kayan filozof ve Mutezilîlere gelince, bunlar kabir suali, kabrin nimeti, azabı, sırat, mizan ve buna benzer hususları inkâr ederler. Bu husustaki iddiaları ise bunların akıl ile sabit olmadıklarıdır. Çünkü onlara göre akıl, onun yolu ile olmaksızın imanın caiz olamayacağı birinci derecede hüküm koyucudur. Onlar bu hususta varid olmuş hadislerin de ayrıca bunların itikad hususlarında kabul edilmeyecek türden olan âhâd hadisler olduklarını iddia etmeleridir. Bu husustaki âyetlere gelince, onlar bu âyet-i kerîmeleri gerçek manalarından uzaklaştıracak şekilde te'vil ederler.

Kabir Fitnesi (Suali):

"Kabir fitnesi" tamlamasında ki izafet terkibi "de" anlamındadır. Kabirde meydana gelecek olan fitneye (sorgulamaya) iman etmek gerekir, demektir. Fitne aslında altın ve benzeri madenleri yabancı unsurlardan ve kirlerden arınması için ateşe koymaktır. Daha sonraları bu fitne deneme ve sınama anlamında kullanılmıştır.

Kabir Azabı:

Kabir azabı ve nimetine gelince, buna yüce Allah'ın Firavun hakkındaki şu buyruğu delâlet etmektedir:"*Ateştir o, onlar sabah akşam ona arzolunurlar.*" (el-Mu'min, 40/46) Nuh -*aleyhisselâm*- kavmi hakkındaki yüce Allah'ın şu buyruğu da buna delildir:"*Onlar da günahlarından dolayı suda boğuldular.*

Ardından ateşe atıldılar..." *(Nuh, 71/25)* Ayrıca Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* de şöyle buyurmuştur: "Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçedir yahut cehennem çukurlarından bir çukurdur."[1]

Kıyametin Kopacağına İman Etmek:

"Yüce Allah'ın kitabında ve rasûlü vasıtası ile haber vermiş olduğu, müslümanların da icma ile kabul ettikleri kıyamet kopacaktır.

İnsanlar kabirlerinden âlemlerin Rabbinin huzuruna gelmek üzere çıplak ayaklı, elbisesiz ve sünnetsiz olarak kalkacaklar. Güneş onlara oldukça yaklaşacak ve terden adeta gemlenmiş gibi olacaklardır.

Teraziler kurulacak ve bu terazilerde kulların amelleri tartılacaktır."Kimlerin tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. Kimlerin de tartıları hafif gelirse, işte onlar kendilerine zarar verenlerdir. Cehennemde ebedi kalıcıdırlar." *(el-Mu'minun, 23/102-103)*

Divanlar yani amel sahifeleri yayılacaktır. Kimisi kitabını sağından, kimisi solundan yahut arka tarafından alacaktır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Her insanın amelini kendi boynuna ayrılmayacak şekilde doladık. Kıyamet günü de onu yayılmış bir halde karşısında bulacağı bir kitab çıkarırız: Oku kitabını bugün kendine karşı iyi hesablayıcı olarak kendin yetersin (denir.)" *(el-İsra, 17/13-14)*

"Kıyamet... kopacaktır" ifadeleri ile kastedilen büyük kıyamettir. Buradaki "büyük" vasfı tahsis içindir. Bu sıfat ile herkesin ölümü ile birlikte meydana gelen "küçük kıyamet" dışarda bırakılmak istenir. Nitekim haberde: "Kim ölürse onun da kıyameti kopmuş demektir."[1] denilmektedir.

Sûr'a Üfürülmesi:

Yüce Allah bu dünyanın sona ermesine hüküm verecek olursa, İsrafîl *-aleyhisselâm-*'a Sûr'a birinci defa üfürmesini emredecektir. O vakit göklerde bulunanlar ile yerde bulunanların hepsi -Allah'ın diledikleri müstesnâ- baygın düşeceklerdir. Yeryüzü de dümdüz bir alan haline dönüşecek, dağlar darmadağın ve yumuşacık kum tepeleri haline dönüşecektir. Yüce Allah'ın kitabında haber vermiş olduğu herşey meydana gelecektir. Özellikle de et-Tekvîr ve el-İnfitâr surelerinde haber verdikleri. İşte bu, dünya günlerinin sonuncusudur.

Daha sonra yüce Allah semaya emir verecek, sema da kırk gün süreyle erkeklerin menilerini andıran bir yağmur yağdıracaktır. O yağmur sonunda insanlar kabirlerinden "acbu'z-zeneb" denilen küçük parçacıktan ekin gibi bitip yetişeceklerdir. Çünkü Âdemoğlu bütünü ile çürüdüğü halde acbu'z-zeneb çürümez.[1]

Nihayet onların yaratılmaları ve yapılarının terkibi tamamlanacağında yüce Allah İsrafil'e Sur'a ikinci defa üfürmesini emredecektir. Bunun üzerine insanlar da kabirlerinden canlı olarak kalkacaklar. O vakit kâfirler ile münafıklar: "*Vay bize! Yattığımız yerden kim kaldırdı bizi?" diyecekler, mü'minler de: "Bu Rahman'ın vaadettiğidir. Peygamberleri de doğru söylemişlerdir." (Yâsîn, 36/52)* diyeceklerdir.

Haşr:

Sonra melekler onları ayakkabısız, çıplak ayaklı, elbisesiz, çıplak olarak ve sünnetsiz olarak Mevkıf diye bilinen duracakları yere haşredecektir (toplanmalarını sağlayacaklardır.)

Kıyamet gününde kendisine elbise giydirilecek ilk kişi hadis-i şerif'te de belirtildiği gibi İbrahim *-aleyhisselâm-*'dır.[2]

Mevkıf (denilen hesab için durulacak yer)'de güneş insanların başına doğru oldukça yaklaşacak, ter her taraflarından boşanacak. Kimisi topuklarına kadar, kimisi diz kapaklarına kadar, kimisi göğsüne kadar, kimisi de gırtlağına kadar tere gömülecek, herkes ameline göre. Bir takım kimseler de yüce Allah'ın gölgesinde bulunacak.

İşleri zorlaşıp, sıkıntılarının büyüyeceği bir sırada rasûllerin ve peygamberlerin içinde bulundukları halden kendilerini kurtarması için Allah'a şefaat etmelerini isteyecekler. Herbir rasûl onları kendisinden sonraki diğerine gönderecek ve sonunda peygamberimize gelecekler. O da: "Bu benim işim" deyip, onlara şefaat edecek ve aralarında ayırdedici hüküm verilmek üzere gidecekler.

Terazilerin Kurulması:

İşte orada teraziler kurulacak ve bunlarla kulların amelleri tartılacak. Bu teraziler gerçek anlamda terazidir. Herbir terazinin bir dili ve iki kefesi bulunacaktır. Yüce Allah araz olan kulların amellerini, ağırlıkları bulunan cisimlere dönüştürecektir. Hasenât bir kefeye, seyyiât bir diğer kefeye konacaktır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Kıyamet gününe has adalet terazilerini koyarız. Kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz. Bir hardal tanesi ağırlığınca olsa bile biz onu getiririz. Hesaba çekenler olarak Biz yeteriz." (el-Enbiya, 21/47)*

Sonra amel sahifeleri ile aynı şey olan divanlar yayılacaktır. Kitabı sağ tarafından verilecek olan kolay bir şekilde hesaba çekilecek ve yakınlarının yanına sevinçle geri dönecektir. Kitabı sol tarafından yahut arka tarafından verilen kimse ise[1] helak olmayı temenni edecek ve cehenneme atılacak, keşke bana kitabım verilmeseydi, keşke hesabımın ne olduğunu bilmeseydim, diyecektir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Kitab konmuş olacak, günahkârları onun içindekilerinden korkuya kapılmış göreceksin. Vay bizim halimize! Bu kitaba ne olmuş? Küçük büyük hiçbir şey bırakmayıp, sayıp dökmüş diyecekler. Onlar işlediklerini de hazır bulacaklardır. Rabbin kimseye zulmetmez." (el-Kehf, 18/49)*

Yüce Allah'ın: "Her insanın amelini kendi boynuna ayrılmayacak şekilde doladık..." buyruğu hakkında da Râğıb şöyle demektedir: "Bu insanın kendisinden ayrılıp, giden hayır ve şer türünden amelini ifade etmektedir."[2]

Şu kadar var ki, zahir olan buradaki tâir (mealdeki; amel)'den kasıt dünyadaki hali ile dünyada onun için yazılmış bulunan rızık ve amel demektir.[3] Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onların kitabtan nasibleri neyse kendilerine erişecektir." (el-A'raf, 7/37)* Maksat, onların haklarında kitabta yazılanlar kendilerine erişecektir, şeklindedir.

Hesaba İman:

"Allah (mükellef) mahlukatı hesaba çekecektir. Mü'min kulu ile başbaşa kalacak ve kitab ve sünnette belirtildiği şekliyle günahlarını ona tek tek söyletecektir.

Kâfirlere gelince; onlar iyilikleri ve kötülükleri tartılacak kimseler gibi hesaba çekilmeyeceklerdir. Çünkü onların iyilikleri yoktur. Ancak amelleri sayılıp, tesbit edilecek ve amellerinden haberdar edilecekler, onları yaptıkları kendilerine söyletilecektir [ve bu amelleri dolayısıyla rezil edileceklerdir.] [1]"

"Allah (mükellef) mahlukatı hesaba çekecektir..." diye sözü edilen hesaba çekmekten kasıt dünyada iken işlemiş oldukları Allah'ın tesbit edip kendilerinin ise unutmuş oldukları ve önden gönderdikleri hayır ve şerrin kendilerine hatırlatılıp yaptıklarının kendilerine bildirilmesidir. Yüce

Allah şöyle buyurmaktadır:*"Nihayet dönüşleri yalnız Rablerinedir. O da kendilerine yaptıklarını haber verecektir." (el-En'âm, 6/108)*

Sahih hadiste belirtildiğine göre: "İnceden inceye hesaba çekilen kimseye azab edilir." Bunun üzerine Aişe -*Radıyallahu anh*- dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlu yüce Allah: "*O kolay bir hesab ile hesaba çekilecek." (el-İnşikak, 84/8)* diye buyurmuyor mu? Bunun üzerine Rasûlullah -*Sallallahu aleyhi ve sellem*- şöyle buyurdu: "O, arz halindedir. Fakat inceden inceye hesaba çekilen kimse helâk olur."[2]

"Mü'min kulu ile başbaşa kalır." sözlerine gelince, İbn Ömer -*Radıyallahu anh*-'dan gelen rivayete göre aziz ve celil olan Allah mü'min kulunu kendine yaklaştırır. Onun üzerine örtüsünü koyar ve kendisi ile başbaşa onu hesaba çeker. Günahlarını ona söyletir ve: Filan gün filan işi yapmadın mı? Filan gün şu işi yapmadın mı? der. Nihayet bütün günahlarını ona söyletip de kul artık helâk olacağına kesin kanaat getireceğinde ona şöyle buyuracak: Dünyada iken ben bu günahlarını gizli tuttum. Bu gün de onları sana bağışlıyorum.[3]

Kâfirleri kastederek: "Çünkü onların hasenatı yoktur" sözüne de yüce Allah'ın şu buyruğu delil teşkil etmektedir:*"İşledikleri amellerinin önüne geçip onu havaya saçılmış toz zerreleri yaparız." (el-Furkan, 25/23)*;*"Rablerini inkâr edenlerin durumu: Amelleri aynen fırtınalı bir günde rüzgarın şiddetle savurduğu bir küle benzer. Kazandıkları hiçbir şeyi ellerine geçiremezler. Uzak sapıklığın ta kendisi işte budur." (İbrahim, 14/18)*

Doğrusu; kâfirin işlediği hayırlı amellere karşılıklarının yalnızca dünyada verileceğidir. Öyle ki kıyamet günü geleceği vakit hasenatının yazılacağı sahifenin bomboş olduğunu bulacaktır.

Bir görüşe göre de küfrün dışındaki günahları dolayısıyla görmesi gereken azabı, bu iyilikleri dolayısıyla hafifletilecektir.

Havz:

"*Kıyamet arasat'ında Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın susuzluğu gidermek için başına gelinecek olan Havz'ı (el-Havdu'l-Mevrûd) vardır. Suyu sütten daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Etrafındaki kapları semadaki yıldızlar kadardır. Boyu bir aylık, eni bir aylık mesafedir. Ondan bir defa içen, ondan sonra bir daha ebediyyen susamayacaktır.*[1]"

"Kıyamet arasat'ında..." diye sözkonusu ettiği hususa gelince, Havz'ı sözkonusu ederek vârid olmuş hadisler tevatür derecesine ulaşır. Bunları ashab-ı kiram'dan otuz küsur sahabi rivayet etmiştir.[2] O bakımdan Havz'ı inkâr eden bir kimseye uygun ceza o en büyük susuzluğun çekileceği o günde o Havzdan su içmesinin engellenmesi olacaktır. Hatta bazı hadislerde: "Herbir peygamberin bir Havzı vardır."[3] denilmektedir.

Ancak Peygamberimizin Havz'ı bunların en büyüğü, en tatlısı ve su içmek üzere geleceklerin sayısı en fazla olanlarıdır. Allah lutfu keremiyle bizi de onlardan kılsın.

Sırat:

"Sırat da cehennem üzerinde kurulmuştur. Sırat cennet ile cehennem arasındaki köprüdür. İnsanlar onun üzerinden amelleri ölçüsünde(ki bir hızla) geçerler. Kimisi bir göz açıp kapayacak kadar hızlı, kimisi şimşek gibi hızlı geçecektir. Kimisi rüzgar gibi geçecek, kimisi asil bir at gibi geçecektir. Kimisi de binek olarak kullanılan deve gibi geçecektir. Kimisi koşarak geçecek, kimisi yürüyerek geçecektir. Kimisi sürünerek geçerken, kimisi de iyice yakalanıp cehenneme atılacaktır. Çünkü köprünün üzerinde insanları amellerine göre alıp yakalayan kancalar vardır. Sırat'ın üzerinden geçebilen kimse cennete girer.

Sırat'ın üzerinden geçtikten sonra cennet ile cehennem arasındaki bir köprünün başında dururlar. Bu sefer birinden ötekinin lehine kısas yapılır. Nihayet tertemiz edilip, arındırıldıktan sonra cennete girmeleri için kendilerine izin verilecektir." [1]

"Sırat... konulmuş bir köprüdür..." ifadelerinde geçen "sırat"ın asıl anlamı geniş yol demektir. Ona bu ismin veriliş sebebi böyle bir yoldan geçen kimseleri adeta yutması da denilmiştir. Manevi olarak izlenen yol hakkında da kullanılabilir. Yüce Allah'ın: "*Şüphesiz ki bu benim sırat'ımdır. O halde ona uyun.*" *(el-En'âm, 6/153)* buyruğunda olduğu gibi.

Cennet ile cehennem arasında[2] ve cehennemin üzerinde uzatılmış bulunan köprü demek olan ahiretteki sırat ise haktır ve hak olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Çünkü bu hususta doğru sözlü peygamberin haberi bize kadar ulaşmış bulunmaktadır. Allah'ın hak dini demek olan sırat'ı üzerinde dünyada dosdoğru yürüyen bir kimse âhirette de o sırat üzerinde dosdoğru yürüyebilecektir. Bu sırat'ın niteliği ile ilgili olarak "kıldan ince ve kılıçtan keskince olduğu"[3] şeklinde rivayetler de varid olmuştur.

Cennete İlk Girecek Kimse:

"*Cennetin kapısının açılmasını isteyecek ilk kişi Muhammed -sallallahu aleyhi ve sellem-'dır. Cennete girecek ilk ümmet de onun ümmetidir.*"

"Cennetin kapısının açılmasını isteyecek ilk kişi Muhammed *-sallallahu aleyhi ve sellem-'*dır..." Yani kendisine kapısının açılması isteği ile cennet halkasını (kapıyı çalmak maksadıyla) hareket ettirecek ilk kişi odur. Nitekim o şöyle buyurmaktadır: "Öğünmek için söylemiyorum ama kıyamet gününde Âdemoğullarının efendisi benim. Yine öğünmek için söylemiyorum ama (diriltilmek için) yerin üzerinden ayrılacağı ilk kişi benim. Cennetin (kapısının) halkalarını hareket ettirecek ilk kişi benim. Oraya ben gireceğim ve benimle birlikte de ümmetimin fakirleri girecektir."[1]

Yani rasûllerle, peygamberlerin cennete girişlerinden sonra bu ümmetin fakirleri, insanlar arasında cennete girecek ilk kişiler olacaklardır.

Şefaat Türleri:

"*Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- efendimizin kıyamette üç şefaati olacaktır:*

1- Birinci şefaat: Aralarında hüküm verilmek üzere Mevkıf'te bulunan kimselere yapacağı şefaattir. Adem, Nuh, İbrahim, Musa ve Meryem oğlu İsa peygamberler, bu şefaati biribirlerine havale edecek ve sonunda ona ulaşılacaktır.

2- İkinci şefaat: Cennetliklere cennete girmeleri için şefaatte bulunacaktır.

Bu iki şefaat sadece ona mahsustur.

3- Üçüncü şefaat: Cehennem ateşine girmeyi haketmiş kimselere yapacağı şefaattir. Hem onun, hem diğer peygamberlerin, sıddîkların ve başkalarının bu tür şefaat hakları vardır. Cehennem ateşine girmeyi haketmiş kimselere girmemesi için, oraya girmiş kimselere de oradan çıkartılması için şefaatte bulunacaktır.

Ayrıca yüce Allah birtakım kimseleri şefaatsiz olarak kendi lutfu ve rahmeti ile cehennem ateşinden çıkartacaktır. Dünya ehlinden olup, cennete giren kimselerin cennete girmesinden sonra da cennette bir fazlalık kalacaktır. Yüce Allah bunun için birtakım kimseleri var edecek ve onları cennete girdirecektir." [1]

Şefaatin Anlamı:

"Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* efendimizin kıyamet gününde üç şefaati olacaktır..." ifadelerinde geçen şefaatin asıl kökü: Bir şeyi diğerine katmak anlamında kullanılır. Şefaat edene bu ismin veriliş sebebi onun istek ve ricasının, lehine şefaat edileninkine katılması dolayısı iledir.

Şefaat Kitab ve sünnet ile ve sünnetteki mütevatir hadisler ile sabit olmuş hususlardandır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Onun izni olmaksızın nezdinde kim şefaat edebilir?*" *(el-Bakara, 2/255)*

Bu buyruğu ile yüce Allah izinsiz şefaati reddederken izin verildikten sonra şefaat edileceğini belirtmektedir.

Yüce Allah melekler hakkında da şöyle buyurmaktadır: "*Göklerde nice melek vardır ki Allah'ın dileyip razı olduğu kimseye izin vermedikçe şefaatleri hiçbir işe yaramaz.*" (en-Necm, 53/26)

Böylece yüce Allah geçerli şefaatin kendisinin izin vermesinden sonra ve söz ve davranışını beğendiği kimselerin lehine vereceği izin üzerine yapılacak şefaat olduğunu açıklamaktadır.

Hariciler ile Mutezile'nin şefaatin olmadığını ispatlamak üzere ileri sürdükleri yüce Allah'ın:"*Artık şefaat edenlerin şefaati onlara fayda vermez.*" *(el-Müddessir, 74/48)*;"*Kimseden fidyenin kabul edilmeyeceği, hiçbir şekilde şefaatin kimseye fayda vermeyeceği...*" *(el-Bakara, 2/123)*;"*Artık bize şefaat edecek bir kimse de yoktur.*" *(eş-Şuarâ, 26/100)*... buyruklarına ve benzerlerine gelince, burada olmayacağı belirtilen şefaat müşrikler hakkındaki şefaattir. Müşriklerin kendi putları hakkında kabul ettikleri hristiyanların Mesih ile rahipler hakkında kabul ettikleri şirk şefaati de böyledir. Bunlar Allah'ın izin ve rızası olmaksızın yapılacak şefaatlerdir.

Birinci Şefaat:

"Birinci şefaat: Aralarında hüküm verilmek üzere Mevkıftekilere şefaatte bulunacaktır" ifadelerinde sözkonusu edilen şefaat, Şefaat-i Uzmâ' (Büyük Şefaat)dır. Bütün peygamberlerin kendisi sebebiyle gıbta edecekleri Makam-ı Mahmud ile yüce Allah'ın:"*Umulur ki Rabbin seni öğülmüş bir makama gönderir*" *(el-İsra, 17/79)* buyruğunda göndereceğini vaadettiği makam da budur.

Yani o Mevkıfte bulunanların hepsi, bundan dolayı onu öğeceklerdir.

Peygamberimiz *(salat ve selam ona)* da bize ezanı duyduğunuz takdirde kendisine salat-u selam getirdikten sonra şu duayı okumamızı emretmiştir: "Allahumme rabbe hazihi'd-da'veti't-tammeh...: Ey bu eksiksiz davetin, kılınacak olan namazın Rabbi olan Allah'ım! Muhammed'e vesileyi, fazileti ver; onu kendisine vaadetmiş olduğun makam-ı mahmud'a ulaştır."[1]

İkinci Şefaat:

"İkinci şefaat: Cennetliklerin cennete girmeleri için şefaat edecektir." Yani onlar cennete girmeyi hak kazanmış olmakla birlikte, ancak onun şefaatinden sonra cennete girmeleri için kendilerine izin verilecektir.[2]

"Bu iki şefaat ona mahsustur" ifadeleri de şu demektir: Yani Mevkıfte bulunanlara şefaat ile cennet ehlinin cennete girmeleri için yapacağı şefaat yalnız ona mahsustur.

Bunlara üçüncü bir şefaat daha katılır. Bu da bazı müşriklerin azabının hafifletilmesi için yapacağı şefaattir. Amcası Ebu Talib'e yapacağı şefaat gibi. Bunun üzerine o, az miktardaki bir ateşin içerisinde olacaktır. Nitekim bu hususta hadis de varid olmuştur.[1]

Üçüncü Şefaat:

"Üçüncü şefaate gelince: Cehenneme girmeyi haketmiş kimseler hakkında... şefaatte bulunacaktır." İşte Haricilerle, Mutezile'nin kabul etmediği şefaat budur. Onların görüşlerine göre cehennemi haketmiş bir kimsenin cehenneme girmesi kaçınılmaz bir şeydir. Oraya giren bir kimse de ne şefaat ile ne de başka bir yolla oradan bir daha çıkamaz.

Ancak bu hususta gelmiş pek çok sayıdaki mütevatir hadisler onların bu kanaatlerini reddetmekte ve çürütmektedir.[2]

"Âhiret yurdunun kapsamı içerisinde bulunan hesab, sevab, ikab (ceza), cennet, cehennem ve bunlara dair etraflı bilgiler, semadan indirilmiş kitablar ile peygamberlerden nakledilmiş ve onlardan kalmış bulunan ilmî

birikimlerde sözkonusu edilmiştir. Muhammed -Sallallahu aleyhi ve sellem-'den miras olarak kalan ilimde ise bu hususta kalbe şifa verecek ve yeterli gelecek kadar bilgiler vardır. Bu bilgiyi arayan bulur."

"Âhiret yurdunun kapsamı içerisinde bulunan hesab..." ifadeleri ile ilgili olarak şunu belirtelim ki; hayrı ile şerri ile amellerin karşılığının verilmesinin asıl dayanağı sem' (şer'î) deliller ile sabit olduğu gibi; akıl ile de sabittir. Yüce Allah kitabının bir çok yerinde bu noktaya akılların da dikkatlerini çekmiş bulunmaktadır. Şu buyruklarda olduğu gibi:

"*Acaba siz, bizim sizi boşuna yarattığımızı ve sizin bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz?*" *(el-Mu'minûn, 23/115)*;"*Yoksa insan başı boş bırakılacağını mı sanır?*" *(el-Kıyâme, 75/36)*

Hakîm olan yüce zatın hikmetine insanı başıboş, ihmal edilmiş, onlara herhangi bir emir ve nehiy verilmeksizin, sevab ve ceza söz konusu olmaksızın terketmesi yakışmaz. Aynı şekilde mü'min ile kâfir, iyi ile kötüyü eşit tutması da adalet ve hikmetine yakışmaz. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*İman edip salih amel işleyenleri yeryüzünde fesad çıkaranlar gibi mi kılarız? Yahut takva sahiplerini günahkârlar gibi mi kılarız?*" *(Sad, 38/28)*

Sağlıklı akıllar böyle bir şeyi kabul etmez ve en ileri derecede bunu tepkiyle karşılar.

Aynı şekilde yüce Allah dünyada gerçekleştirmiş olduğu önemli olaylarda itaatkârlara lütufta bulunmak, azgınları da yardımsız bırakmak sureti ile de bu hususa dikkatlerini çekmiş bulunmaktadır.

Amellere verilecek karşılıkların detayları ve miktarları ise ancak hevâsından konuşmayan masum zattan (Allah'ın salat ve selamları ona ve aline olsun) gelen sahih nakiller ile ve sem' yolu ile bilinebilir.

Kadere İman:

"Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'ten olan Fırka-i Nâciye (kurtuluşa eren kesim) hayrı ile şerri ile kadere de iman eder.

Kadere iman da iki derecedir. Herbir derece de iki şeyi ihtiva eder."

Hayrı ile şerri ile kaderin şanı yüce ve mübarek olan Allah'tan olduğuna iman etmek, iman yörüngesinin etrafında döndüğü altı esastan birisidir. Nitekim Cibril hadisi ve başka hadisler buna böylece delâlet ettiği gibi, yüce Allah'ın kitabındaki sarih âyetler de buna böylece delâlet etmektedir.

Burada müellif kadere imanın iki derecesinin olduğunu ve bu iki derecenin herbirisinin iki hususu ihtiva ettiğini sözkonusu etmektedir:

"Birinci derece yüce Allah'ın yarattığı varlıkların ne ameller işleyeceklerini ezel ve ebed olarak sıfatı bulunan kadim ilmi ile bildiğine iman etmektir. Ayrıca yüce Allah itaat, masiyet, rızık ve ecel gibi bütün hallerini de bu ilmiyle bilir. Sonra yüce Allah levh-i mahfuz'da mahlukatın kaderlerini yazmıştır.

Allah'ın ilk yarattığı kalem'dir, ona: Yaz dedi, o: Neyi yazayım? Deyince, şöyle buyurdu: Kıyamet gününe kadar olacak şeyleri yaz.

İnsana isabet eden bir şeyin isabet etmeyeceği düşünülemez. Ona isabet etmedik bir şeyin de isabet etmesi düşünülemez. Çünkü kalemler kurumuş, sahifeler dürülmüştür. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"Bilmez misin ki Allah gökte ve yerde olan herşeyi bilir. Şüphesiz ki bütün bunlar bir kitabtadır. Gerçekten bu Allah'a çok kolaydır." (el-Hac, 22/70);"İster yeryüzünde ister nefislerinizde meydana gelen herbir musibet mutlaka bizim onu yaratmamızdan önce o bir kitabta (yazılmış)dır. Şüphesiz ki bu Allah'a çok kolaydır." (el-Hadid, 57/22)

Şanı yüce Allah'ın ilmine tabi olan bu takdir kimi yerde icmali olarak (bütün yaratıklar için), kimi yerde de tafsilî olarak bulunur:

Yüce Allah levh-i mahfuz'a dilediğini yazmıştır.

İçine ruhun üflenmesinden önce cenini yarattığı vakit de yüce Allah ona bir melek gönderir. Bu melek dört kelime yazmakla emrolunur. Ona: Rızkını, ecelini, amelini, mutlu mu yoksa bedbaht mı olduğunu yaz -ve buna benzer şeyler- denilir.

Bu anlamdaki takdiri önceleri kaderiye'nin aşırı gidenleri inkâr ediyor idi. Ancak günümüzde onun inkârcıları azdır." [1]

Birinci derece şu hususları kapsar:

1- Yüce Allah'ın herşeyi kuşatan kadim ilmine ve yüce Allah'ın ezelden ebede kadar sıfatı bulunan bu kadim ilmi ile yarattıkların neler yapacaklarını bilmiş olduğuna, bu ilmiyle onların itaat, masiyet gibi halleri ile rızık ve ecellerini bütünüyle bildiğine iman etmektir.

Gerek aynî olarak, gerek sıfat olarak var olan herşey, gerek fiil olarak, gerek olay olarak meydana gelen herşey yüce Allah'ın ezelden beri bildiğine uygun olarak meydana gelir.

2- Yüce Allah bütün bunları Levh-i Mahfuz'da yazıp tesbit etmiştir. Yüce Allah mahlukatın takdirlerinden ve çeşitli varlıklar ile ilgili olarak gerçekleşecek ve meydana geleceğini bildiği, buna bağlı olarak halleri, sıfatları, fiilleri, küçüğüyle büyüğüyle bütün işleri yazmış ve kaleme bunları yazmasını emretmiştir. Nitekim Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* şöyle buyurmaktadır:

"Allah yarattıkların kaderlerini gökleri ve yeri yaratmadan ellibin yıl önce takdir etmiştir. Arşı da su üstünde idi."[1]

Müellifin sözünü ettiği hadiste de Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Ona: Yaz diye buyurdu, o neyi yazayım? dedi. Allah: Kıyamet gününe kadar olacak şeyleri yaz, diye buyurdu."[2]

Burada buyruk; Allah kaleme, onu yaratır yaratmaz böyle buyurdu takdirindedir.

İlk yarattığı kalemdir, anlamında da rivayet edilmiştir.

Arş ve Kalem:

Bundan dolayı ilim adamları arş ve kalemin hangisinin daha önce yaratılmış olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler.[3]

Büyük ilim adamı İbnu'l-Kayyim bu hususta iki görüş nakletmiş ve arşın kalemden önce yaratılmış olduğu görüşünü tercih etmiştir. O en-Nuniye[4] diye bilinen kasidesinde şöyle demektedir:

"İnsanlar görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Deyyân (Allah) tarafından takdirlerin kendisi ile yazıldığı, kalem hususunda,

Acaba arştan önce miydi, yoksa ondan sonra mı?

İki görüş vardır. Ebu'l-Ala el-Hemdanî'ye göre.

Gerçek şu ki arş öncedir, çünkü yazma zamanında[5] onun

(arşın) rükünleri (ayakları) vardı.

Kalem-i şerif'in yazması sonradan gerçekleşmiştir.

Var edilmesinin hemen akabinde ve araya bir zaman fasılası

girmeden."

Kalem kıyamet gününe kadar meydana gelecek herbir olay ve herbir varlığı yazmış olduğuna göre bütün bunlar kalem ile yazılana uygun olarak meydana gelirler. İnsana isabet eden bir şeyin ona isabet etmemesi sözkonusu değildir. Onu gelip bulmayan bir şeyin de ona isabet edeceği düşünülemez. Nitekim İbn Abbas *-radıyallahu anh-*'ın ve başkalarının rivayet ettikleri hadis-i şerif'te de böyledir.[6]

Yüce Allah'ın kadim ilmine tabi olan bu takdir kimi zaman Levh-i Mahfuz'da olduğu gibi icmalî olur. Çünkü herşeye dair bütün takdirler orada bulunur, kimi zaman da herbir ferde ait olmak üzere bazı yerlerde tafsilî olur. Cenine ruhun üflenmesi esnasında meleğin yazmakla emrolunduğu dört kelimede olduğu gibi. Melek ceninin rızkını, ecelini, amelini ve mutlu mu yahut bedbaht mı olduğunu yazar.[1]

Bu özel bir takdirdir. Eşyanın varlığından önce sözkonusu olan ezeli takdiri ise daha önceden kaderiye'nin aşırı gidenleri kabul etmiyorlardı. Ma'bed el-Cühenî[2] ve Gaylan ed-Dımeşkı[3] gibi. Bunlar işler için ezelden bir takdir yoktur, herşey yeni baştan takdir edilir, diyorlardı.

Kaderin bu derecesini inkâr eden kâfirdir. Çünkü böyle bir kimse dinden olduğu kesin olarak bilinen bir hususu inkâr etmiş olur. Halbuki bu kitab, sünnet ve icma ile sabit olmuştur.

"İkinci dereceye gelince: Allah'ın geçerli ve etkin meşîeti ile kapsamlı kudretidir. Bu da Allah'ın dilediğinin olduğuna, dilemediğinin olmadığına, göklerde ve yerde hareket ve durgunluk türünden ne varsa mutlaka O'nun meşîeti (dilemesi) ile olduğuna [mülkünde istemediği hiçbir şeyin olmadığına] [1] *var olan ve olmayan herbir şeye kadir olduğuna, yerde ve gökte ne kadar yaratık varsa mutlaka Allah tarafından yaratılmış olduğuna, O'ndan başka bir yaratıcı, O'ndan başka bir Rab olmadığına iman etmektir.*

Bununla birlikte O kullarına kendisine ve rasûllerine itaat etmelerini emretmiş ve kendisine karşı gelip, isyan etmelerini yasaklamıştır.

O, takva sahiblerini, ihsan edicileri, adaletli olanları sever. İman edip salih amel işleyenlerden razı olur. Kâfirleri sevmez, fasıklar topluluğundan razı olmaz. Hayasızlıkları emretmez, kullarının kâfir olmalarına razı olmaz, fesadı sevmez."

"Kaderin ikinci derecesine gelince..." bu da iki şeyi ihtiva eder:

1- Yüce Allah'ın meşîetinin genel olduğuna, O'nun dilediği herşeyin olduğuna, dilemediği hiçbir şeyin olmadığına, mülkünde O'nun dilemediği hiçbir şeyin meydana gelmediğine, kulların itaat olsun, masiyet olsun bütün fiillerinin, hiçbir varlığın dışında kalmadığı bu genel meşieti ile olduğuna -ister Allah'ın sevip, razı olduğu şeylerden olsun, ister öyle olmasın- iman etmektir.

2- Herşey yüce Allah'ın kudreti ile meydana gelir. Herşey O'nun tarafından yaratılmıştır. O'ndan başka hiçbir yaratıcı yoktur. Bu hususta kulların fiilleri ile başkaları arasında herhangi bir fark yoktur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"*Sizi de yapıp ettiklerinizi de Allah yaratmıştır.*" *(es-Saffat, 37/96)*

Şer'î emirlere ve yüce Allah'ın kulları yükümlü kılarak onlara kendisine ve rasûllerine itaat etmelerini emredip kendisine isyan etmelerini yasakladığına iman etmek de gerekir.

Bütün eşya hakkında sözkonusu olan yüce Allah'ın genel meşieti ile O'nun dilediği emir ve nehiyler ile kullarını mükellef tutması arasında asla bir aykırılık yoktur. Çünkü yüce Allah'ın bu meşieti hiçbir zaman kulun hürriyeti ile yapmak istediğini tercih etmesine aykırılık arzetmez. Bundan dolayı yüce Allah şu buyruğunda her iki meşîeti, (dilemeyi) birarada sözkonusu ederek şöyle buyurmaktadır: "*Aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere, âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz de dileyemezsiniz.*" *(et-Tekvir, 81/28-29)*

Aynı şekilde yüce Allah'ın bu meşieti ile yüce Allah'ın sevip razı olduğu şeyler ile alakalı olan şer'î emirler arasında da bir ayrılmazlık yoktur. Çünkü yüce Allah bazan sevmediği bir şeyi de dileyebilir ve olmasını istemediği bir şeyi de sevebilir.

İblis'in ve askerlerinin var olmalarını dilemiş olması gibi dilekleri birinci türe örnektir.

Kâfirlerin iman etmelerini, günahkârların itaat etmelerini, zalimlerin adalet yapmalarını, fasıkların tevbe etmelerini sevmesi gibi hususlar da ikinci türe örnektir. Eğer yüce Allah bunu dilese hepsi olur. Çünkü O'nun dilediği herşey olur ve dilemediği hiçbir şey olmaz.

Kulların Fiilleri:

"*Kullar gerçek manada faildirler. Allah da onların fiillerini [yaratmıştır.]* [1]

Kul mü'min, kâfir, iyi, günahkâr, namaz kılan, oruç tutandır.

Kulların kendi amellerini yapabilme kudretleri vardır. [Onların bir iradesi de vardır. Onların, kudretlerinin ve iradelerinin yaratıcısı da Allah'tır.] [2]

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"Aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere(bir öğütten başka bir şey değildir, şu da bir gerçektir ki), alemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz bir şey dileyemezsiniz." (et-Tekvir, 81/28-29)

Aynı şekilde yüce Allah'ın herşeyi yaratmış olması ile kulun kendi fiilinin faili olması arasında da bir aykırılık yoktur. Yaptığı fiili ile nitelendirilen kişi kuldur. Buna göre iman eden, kâfir olan, iyilik yapan, günah işleyen, namaz kılan, oruç tutan kulun kendisidir. Onun da, onun fiilinin yaratıcısı da Allah'tır. Çünkü kendileri vasıtasıyla bu işleri gerçekleştirdiği kudret ve iradeyi onda yaratan yine yüce Allahtır.

Büyük ilim adamı Şeyh Abdu'r-Rahman b. Nasır es-Sa'dî [3] *-yüce Allah günahlarını bağışlasın, bol bol mükâfatlandırsın-* şöyle demektedir:

"Kul namaz kılıp, oruç tuttuğunda, hayır işlediğinde yahut herhangi bir masiyet işleyecek olursa, bu salih ameli de o kötü fiili de yapan kendisidir. Sözü geçen bu işi de hiç şüphesiz onun tercihi ile meydana gelmiştir. Ayrıca o, kaçınılmaz olarak bu fiili işlemeye ya da terketmeye mecbur olmadığını da hisseder. Dilediği takdirde o işi yapmayacağını farkeder, vakıa budur. İşte kitabında yüce Allah'ın ve O'nun Rasûlünün iyisiyle, kötüsüyle amelleri kullara izafe edip, bu işleri yapanların onlar olduklarını haber verince, salih oldukları takdirde bu amelleri dolayısıyla öğülüp, mükâfat kazanacaklarını, kötü olmaları halinde ise bunlardan ötürü kınanıp cezalandırılacaklarını belirtirken söyledikleri de budur.

Böylelikle şüphesiz olarak açıkça şu gerçek ortaya çıkmaktadır: Bu fiiller kulların tercihi ile kullar tarafından meydana getirilmektedir. Onlar diledikleri takdirde bu işi yaparlar, diledikleri takdirde bu işi terkederler. Bu gerçek aklen, hissen, şer'an ve müşahede yoluyla böylece sabit olmuştur.

Kullar tarafından bu fiiller, bu şekilde yapılmış olmakla birlikte; bu fiiller nasıl olur da kaderin çerçevesi içerisindedir ve nasıl ilâhî meşiet bunları kapsamaktadır? Gerçeğini öğrenmek isteyecek olanlara şöyle denilir: Hayrı ile şerri ile kullardan sadır olan bu ameller ne ile meydana gelmiştir? Kudret ve iradeleriyle diye cevaplandırılır. Bunu herkes itiraf ve kabul eder. Bu sefer: Onların kudret, irade ve meşietlerini kim yaratmıştır? Herkesin itiraf edip kabul edeceği cevap şu olacaktır: Onların

kudret ve iradelerini yaratan yüce Allah'tır. Kendileri vasıtasıyla fiillerin meydana getirildiği hususları yaratan kim ise fiilleri yaratan da O'dur.

İşte meseleyi çözen budur. Böylelikle kul kalbi ile; kader, kaza ve ihtiyarın birarada nasıl sözkonusu olduğunu kavrayabilmektedir.

Bununla birlikte şanı yüce Allah mü'minlere birtakım sebeb ve eltaf-ı ilahiye ile çeşitli yardımlarla destek vermiş ve (hayırları işlemelerinin önündeki) birtakım engelleri de bertaraf etmiştir. Nitekim Peygamber *-Sallallahu aleyhi ve sellem-* şöyle buyurmaktadır: "Mutlu kimselerden olana ise, mutlu insanların amelini işlemesi kolaylaştırılır."[1]

Aynı şekilde o, fasıkları yardımından mahrum bırakmış, onları kendi halleriyle başbaşa terketmiştir. Çünkü onlar yüce Allah'a iman etmemişler, O'na tevekkül etmemişlerdir. O da kendileri için seçmiş olduğu dostlarla başbaşa bırakır."

Kader ve Kulların Fiilleri:

Kader ile kulların fiilleri hususunda ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in görüşlerinin hulasası kitab ve sünnetin nasslarının delâlet ettiği şekilde şöyledir: Ayn, vasıf, fiil ve bunların dışında kalan herşeyin yaratıcısı şanı yüce Allah'tır. O'nun meşieti bütün varlıkları ve oluşumları kapsar. Bu meşiet olmaksızın, bunlardan hiçbir şey meydana gelmez. Şanı yüce Allah'ın herşeyi meşieti ile yaratmış olması, bunlara dair ezeli ilmiyle bildiklerine ve levh-i mahfuz'da yazıp, takdir ettiklerine uygundur. Kulların da kendisi vasıtası ile fiillerinin gerçekleştiği bir kudret ve bir iradeleri vardır. Katıksız irade ve tercihleriyle bu fiilleri işleyenler bizzat kendileridir. İşte bundan dolayı onlar yaptıklarının karşılığını almayı hakederler. Ya övülür ve mükafat alırlar, ya yerilir ve cezalandırılırlar. Bu fiillerin, fiil olarak meydana getirilmeleri bakımından kullara nisbet edilmeleri, var etmek ve yaratmak itibariyle yüce Allah'a nisbet edilmelerine aykırı değildir. Çünkü kendileri vasıtasıyla bu fiillerin meydana geldiği bütün sebeplerin yaratıcısı da O'dur.

"Bu aşamadaki kaderi Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın: "Bu ümmetin mecusileri" diye adlandırdığı kaderiye genel olarak yalanlamaktadır. Kabul edenlerin bir kesimi de bu hususta aşırıya gitmekte, öyle ki kulun kudret ve ihtiyar (seçme) sahibi olduğunu kabul etmemekte, bunların hüküm ve maslahatlarını Allah'ın fiillerinden ve hükümlerinden çıkartmaya kalkışmaktadırlar."

Kader Hususundaki Sapmalar:

Önceden de geçtiği üzere kader hususunda iki kesim sapıtmış bulunmaktadır:

Birinci kesim, kaderi kabul etmeyen ve bu ümmetin mecusileri diye anılan kaderiye'dir. Nitekim böyle adlandırıldıkları merfu ve mevkuf olarak rivayet edilen bazı hadislerde görülmektedir.[1] Bunlar aşırıya kaçmakla ve kaderi inkâr etmekle sapıtmışlar ve kulun fiilindeki tercihinin ve fiilinden sorumlu oluşunun kesin olarak sabit olması ile yüce Allah'ın genel olarak herşeyin yaratıcısı olduğunu ve meşietini belirten nassların delâlet ettiği hususları birarada yorumlanmasının imkânsız olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü onların iddialarına göre bu genel ifadeler kulun kendi fiilinden sorumlu olmasını ortadan kaldırmakta ve mükellefiyetleri yıkmaktadır. Bundan dolayı onlar emir ve nehiy tarafını tercih etmişler. Genel olarak yaratmak ve meşiete delâlet eden nassları ise kulların fiilleri dışında kalan fiillere tahsis edip, kulun kendi kudret ve iradesiyle fiilinin yaratıcısı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Böylelikle bunlar Allah'tan başka iki yaratıcı kabul etmiş olmaktadırlar. Bundan dolayı onlara "bu ümmetin mecusileri" adı verilmiştir. Çünkü mecusiler şeytanın şerri ve rahatsız edici şeyleri yarattığına inanarak, Allah ile birlikte onun bir başka yaratıcı olduğunu iddia ederler. İşte bu kaderiye de kulları Allah ile birlikte yaratıcı olarak kabul etmiş olmaktadırlar.

İkinci kesime, Cebriye denilmektedir. Bunlar da kaderi kabul etmekte o kadar aşırı gittiler ki, sonunda kulun gerçek anlamda bir fiilinin olmasını inkar edecek hale geldiler. Hatta onların kanaatlerine göre kulun ne bir hürriyeti, ne bir tercihi, ne de bir fiili vardır. Tıpkı esen rüzgarın önündeki bir tüy gibidir. Fiillerin kula isnad edilmesi; mecazidir. Namaz kıldı, oruç tuttu, öldürdü, hırsızlık yaptı denilmesi tıpkı güneş doğdu, rüzgar esti, yağmur yağdı demek gibidir. Böylelikle onlar Rablerini zulüm ile ve kulları güç yetiremedikleri şeyleri mükellef tutmak ile, ayrıca kendilerinin

yapmadıkları işlerin karşılığını onlara vermekle itham etmiş olmaktadırlar. Ayrıca Rablerini kullarının mükellef kılınması hususunda abes iş yapmakla itham ettiler, emir ve nehiyde hikmetin sözkonusu olmadığını söylemiş oldular. Ne kadar kötü hüküm veriyorlar!

İmanın Tarifi:

[Ehl-i sünnet ve'l-cemaat] [1]*in inandığı esaslardan birisi de şudur: Din ile iman kavl ve ameldir. Kalbin* [2] *ve dilin* [3] *kavli ile kalbin,* [4] *idilin* [5] *ve azaların* [6] *amelidir.*

"*İman itaat ile artar, masiyet dolayısıyla eksilir.*"

"İsimler ve hükümler" meselesinde ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in imanın dil ile söylemek, kalb ile inanmak, azalarla amel etmek olduğuna ve bu üç hususun mutlak olarak iman adının kapsamı içerisine girdiğine inandıklarını belirtmiş idik.

Mutlak imanın kapsamı içerisine zahiri ile batınıyla, iman esaslarıyla, füruu ile dinin tamamı girmektedir. Buna göre mutlak olarak iman adını ancak bütün bunları kendisinde toplamış ve bunlardan bir şey eksiltmemiş kimse hakeder.

Ameller ve sözler iman adının kapsamı içerisine girdiğinden ötürü iman artıp eksilebilir. O bakımdan iman itaatla artar, masiyet dolayısıyla eksilir. Nitekim kitab ve sünnetin apaçık delilleri bunu gösterdiği gibi mü'minlerin itikadlarında, kalb ve azalarının amellerinde birbirlerinden farklı oldukları da açıkça görülen bir husustur.

İmanın artıp eksildiğinin delillerinden birisi de şudur: Yüce Allah mü'minleri üç tabakaya ayırarak şöyle buyurmaktadır: "*Sonra kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefsine zulmedicidir. Kimisi itidal üzeredir. Kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir.*" *(Fâtır, 35/32)*

Hayırlarda öne geçen kimseler farz ve müstehabları edâ eden, haram ve mekruhları terkeden kimselerdir. Bunlar mukarreb olanlardır.

Orta yollu olanlar ise sadece farzları edâ edip, haramları terketmekle yetinenlerdir.

Nefislerine zulmedenler ise birtakım haramları işlemek cüretini göstermekle beraber, imanın aslını muhafaza etmelerine rağmen, bazı farzları yerine getirmekte de kusurlu hareket edenlerdir.

İmanın artıp eksilme şekillerinden birisi de şudur: Mü'minler iman ilimleri hususunda farklı farklıdırlar. Kimisine iman ile ilgili çeşitli tafsilat ve inanç meseleleri hakkında pek çok bilgi ulaşmıştır. Bu sebebten bunlarla imanı artış göstermiş, yakîni tamam olmuştur. Kimisi de daha aşağı

mertebededir. Hatta bazıları ancak icmalî imanı elde etmiş, tafsilî hükümlerinden hiçbir şey öğrenememiş olur ve bununla birlikte o kimse mü'mindir.

Diğer taraftan mü'minler kalb ve azaların amellerinin bir çoğunda da itaatlerinin çokluk ve azlığı bakımından da birbirlerinden farklıdırlar.

İmanın sadece kalbî tasdik olduğunu, artış ya da eksilişinin mümkün olmadığını kabul edenlere gelince, -Ebu Hanife ve başkalarından rivayet edildiği gibi- sözünü ettiğimiz deliller onlara karşıdır. Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* da şöyle buyurmuştur: "İman yetmiş küsur şubedir. En yükseği lâ ilâhe illallah sözü, en aşağısı ise yoldan gelip, geçenleri rahatsız edici şeyleri kaldırmaktır."[1]

"Bununla birlikte onlar mutlak masiyetler ve büyük günahlar sebebiyle -Hâricîlerin yaptıkları gibi- kıble ehlini tekfir etmezler. Aksine masiyetlerle birlikte iman kardeşliği sabittir (derler). Nitekim yüce Allah [kısas âyetinde] [1] *şöyle buyurmaktadır: "Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa, artık (diyet alan) örfe uyarak istesin." (el-Bakara, 2/178) Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Eğer mü'minlerden iki grub birbirleri ile çarpışırlarsa, onların aralarını düzeltin. Eğer onların biri diğerine karşı tecavüz ediyorsa, o tecavüz eden grubla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun. Çünkü Allah adaletli olanları sever." (el-Hucurat, 49/9);"Mü'minler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin." (el-Hucurat, 49/10)*

Mutlak olarak iman birtakım söz, amel ve itikadlardan meydana gelmekle birlikte bunların hepsi aynı seviyede değildir. Aksine itikad edilmesi gereken hususlar imanda esastır. Buna göre Allah melekleri, kitabları, rasûlleri âhiret günü ya da namazın, zekatın farz oluşu, zina ve haksızca öldürmenin haram oluşu gibi dinden oldukları kesinlikle bilinen hususlardan herhangi bir şeyi inkâr eden bir kimse kâfirdir ve bu inkârı sebebiyle imanın dışına çıkmış olmaktadır.

"İslam dini üzere bulunan fâsık kimseden [İslam] [1] *adını büsbütün kaldırmazlar. Mutezile'nin söylediği gibi de ebediyyen cehennemde olduğunu söylemezler.*

Aksine fâsık da iman adının [2] *kapsamı içerisindedir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"...O zaman (katilin) mü'min bir köle azad etmesi gerekir." (en-Nisa, 4/92)*

Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi bazan mutlak olarak iman adı kapsamı içerisine de girmeyebilir: "Gerçek mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer. Âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu) onların imanını arttırır." (el-Enfal, 8/2) Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın şu buyruğunda da bu kabildendir: "Zinakâr, zina ettiği vakit mü'min olarak zina etmez. Hırsız, hırsızlık yaptığı vakit mü'min olarak hırsızlık yapmaz. İçki içen, içki içtiğinde mü'min olarak içki içmez. İnsanların değer verdiklerinden ötürü başlarını kaldırıp, kendisine bakmalarına sebeb teşkil edecek herhangi bir malı haksızca alacak olursa, mü'min olarak almaz." [3]

"[Biz diyoruz ki] [4]*: Böyle bir kimse imanı eksik bir mü'mindir. Yahut imanı ile mü'min, işlediği büyük günah dolayısıyla fasıktır. Bu durumda ona ne mutlak olarak (iman) ismi verilir, ne de mutlak olarak bu (iman) ismi ondan alınır."*

İslam dini üzere bulunup ta haram olduklarına inanmakla birlikte birtakım günahları işleyen fâsıka gelince, ehl-i sünnet ve'l-cemaat böyle bir kimseden iman adını büsbütün kaldırmazlar ve Mutezile ile Hârîcilerin dedikleri gibi, onun ebedi olarak cehennemde olduğunu söylemezler. Aksine ehl-i sünnet'e göre böyle bir kimse imanı eksik bir mü'mindir. Masiyeti kadarı imanından eksilme

olmuştur yahut böylesi fasık bir mü'mindir. Ona mutlak olarak iman adını vermedikleri gibi, mutlak olarak iman adını da ondan kaldırmazlar.

Kitab ve sünnetin delilleri müellifin -*Allah Ona Rahmet Etsin*- sözünü ettiği masiyet ile birlikte, mutlak olarak imanın sabit olduğunu göstermektedir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları veliler (dostlar) edinmeyin.*" *(el-Mumtehine, 60/1)*

Görüldüğü gibi masiyetin varlığına rağmen yüce Allah böylelerine mü'minler diye seslenmektedir. Sözkonusu masiyet ise onların kâfirleri veli edinmeleridir...

İman ve İslâm:

Şer'î anlamlarıyla iman ve İslâm, varlıkları itibariyle birbirinden ayrılmazlar. Biri diğeri olmadan bulunmaz. Aksine nerede sahih ve muteber bir iman varsa, onunla birlikte İslam da vardır, aksi de böyledir. Bundan dolayı bazan birini anmakla yetinilebilinir. Çünkü bunlardan birisi tek başına anılacak olursa, diğeri de onun kapsamına girer. Ancak birarada sözkonusu edildikleri takdirde o zaman iman ile tasdik ve itikad, İslam ile dil ile ikrar, azalarla amel gibi zahiri inkıyat ve itaat kastedilir.

Ancak bu mutlak imana nisbetle böyledir. Mutlak iman ise mutlak İslam'dan daha özeldir. Bazan o olmadan İslam bulunabilir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi:"*Bedevi Araplar: İman ettik, dediler. De ki: Siz iman etmediniz, fakat İslâm olduk, deyiniz...*" (el-Hucurat, 49/14) Böylelikle onların mutlak manada iman sahibi olmadıklarını belirtmekle birlikte; müslüman olduklarını haber vermiş olmaktadır.

Cibril hadisinde de üç mertebe sözkonusu edilmiştir: İslam, iman ve ihsan. Bu da sonraki her mertebenin bir öncekinden daha özel olduğuna delâlet etmektedir.

Ashab-ı Kiram'ı Sevmek:

"Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in esaslarından birisi de Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın ashabına karşı kalblerinde herhangi bir kötü duygu beslememeleri, dilleriyle de onlardan kötü bir biçimde söz etmemeleridir. Onlar yüce Allah'ın şu buyruğunda nitelendirdiği şekilde davranırlar:"Onlardan sonra gelenler derler ki: Rabbimiz, bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Kalblerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz şüphesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin." (el-Haşr, 59/10) Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın: "Ashabıma sövmeyiniz. Nefsim elinde olana yemin ederim ki sizden herhangi bir kimse Uhud dağı kadar altın infak edecek olursa, onlardan herhangi bir kimsenin bir müd yahut onun yarısı kadar yaptığı harcamasına (mükâfat ve faziletine) ulaşamaz." [1] *buyruğunda belittiği şekilde peygambere itaat ederler.*

Ayrıca onlar kitab, sünnet ve icma ile tesbit edilen şekliyle onların fazilet ve mertebelerini de kabul ederler."

Müellif diyor ki: Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in kendilerinin dışında kalan hak yoldan uzaklaşmış ve sapmış kimselerden ayrıldıkları esaslardan birisi de şudur: Onlar Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın ashabından hiçbir kimseyi küçük görmezler ve hiçbir kimsenin aleyhine dil uzatmazlar. Kimseye karşı kin, düşmanlık ya da küçümseyici duygular beslemezler. Onların kalbleri de, dilleri de bütün bunlardan uzaktır. Ashab hakkında söyledikleri yalnızca yüce Allah'ın kendilerinden sözederken belirttiği: "Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle..."*(el-Haşr, 59/10)* âyetinde dile getirdiği ifadelerden ibarettir.

Bu Ashab-ı kiram'a güzel bir şekilde uyan ve onlardan sonra gelen kimselerin yaptıkları bu dua onların Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın ashabını mükemmel bir derecede sevip, onlardan övgüyle sözettiklerini göstermektedir. Esasen ashab-ı kiram böyle bir sevgiye, saygıya layıktırlar. Çünkü onların üstün faziletleri öncelikle İslam'a bağlanmaları ve İslam uğrunda büyük fedakârlıkları vardır. Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın yakın arkadaşları olmuşlar ve bütün ümmete iyilikte bulunmuşlardır. Zira Peygamberleri Muhammed *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın bütün getirdiklerini onlara tebliğ edenler onlardır. Sonradan gelenlerden herhangi bir kimseye ulaşmış bulunan bütün bilgi ve haberler (peygambere ve ashaba dair rivayetler) onların aracılığı ile ulaşmıştır. Sonradan gelenler aynı şekilde Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'a itaat etmek üzere de ashaba gereken saygıyı gösterirler. Çünkü Peygamber ashaba dil uzatmayı, onların değerlerini küçümsemeyi yasaklamış, herhangi bir sahabinin yapmış olduğu azıcık bir amelin başkalarının yapmış olduğu pekçok amelden üstün geldiğini beyan etmiştir. Bu ise onların ihlâslarının mükemmelliğinden, imanlarının samimi oluşundan dolayıdır.

Ashab-ı Kiram Arasında Fazilet Farkı:

"Hudeybiye barışı demek olan Fetih'ten önce Allah yolunda infakta bulunup savaşmış olan kimselerin, daha sonradan infakta bulunup savaşanlardan daha faziletli olduğunu kabul ederler.

Muhacirleri, ensar'dan önde bilirler.

Yüce Allah'ın Bedir'e katılanlara -ki üçyüzon küsur kişi idiler-: "Dilediğinizi yapınız, ben size (günahlarınızı) bağışladım." [1] *dediğine inanırlar.*

Ağacın altında Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın haber verdiği gibi [2] *bey'at eden kimselerden hiçbirisinin cehenneme girmeyeceğine, aksine yüce Allah'ın kendilerinden razı olup onların da yüce Allah'ın mükâfatından hoşnut olacaklarına da inanırlar. Bunla, 1400 kişiden daha fazla idiler.*[1]

"Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın cennetlik olduklarına tanıklık ettiği kimselerin, cennetlik olduklarına onlar da tanıklık ederler. Aşere-i mübeşşere, Sabit b. Kays b. Şemmâs ve diğer ashab-ı kiram gibi."

Müellifin: "Hudeybiye barışı demek olan fetihden önce infak edip, savaşmış kimseleri ondan sonra infak edip savaşmış kimselerden üstün tutarlar" ifadelerine sebep bu husustaki Kur'âni nass'ın varlığıdır. Yüce Allah el-Hadid suresinde şöyle buyurmaktadır: "*Aranızdan fetihten önce infak edip, savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz. Onların dereceleri fetih sonrasında infak edip, savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de el-Hüsnâ'yı (cenneti) vaad etmiştir.*" (el-Hadid, 57/10)

Âyet-i kerîme'de geçen "Fetih"in Hudeybiye barışı diye açıklanmasına gelince, meşhur olan açıklama şekli budur ve Fetih suresinin Hudeybiye barışının sonrasında nazil olduğu sahih rivayetle sabit olmuştur.[2]

Bu barışa fetih denilmesinin sebebi ise İslam'ın izzeti, güç kazanması, yayılması, insanların İslam'a girmeleri hususlarında oldukça önemli sonuçları doğurmuş olmasından dolayıdır.

Muhacirler ve Ensar:

"Muhacirleri, ensardan önde tutarlar" ifadelerine sebeb de şudur: Çünkü muhacirler Allah'ın dinine yardım etmek ile hicret etmek gibi iki vasfa sahiptirler. Bundan dolayı raşid halifeler ile aşere-i mübeşşere'nin geri kalanları muhacirler arasındandır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de gerek et-Tevbe suresinde[3], gerek el-Haşr suresinde[4] muhacirlerin, ensar'ın önünde olduklarını belirtmektedir. Böyle bir üstün tutma (tafdil) genelin genele faziletli olduğunu kabul etmektir. Bu ensar arasındaki birtakım kimselerin muhacirler arasındaki bazı kimselerden daha faziletli olmasına aykırı değildir. Ebu Bekr -*radıyallahu anh-*'ın Sakife günü yaptığı konuşmada şu sözleri söylediği rivayet edilmiştir: "Biz muhacirler insanlar arasında ilk müslüman olan kimseleriz. Biz sizden önce müslüman olduk. Kur'ân-ı Kerîm'de de sizden öncelikli olduğumuz belirtilmiştir. O bakımdan emirler bizler olmalıyız, sizler de bizim vezirlerimiz (yardımcılarımız)sınız."[1]

Bedir'e Katılanlar:

"Yüce Allah'ın Bedir ehline... dediğine inanırlar" sözlerine gelince, Ömer *-radıyallahu anh-* Bedir'e katılmış bulunan Hatıb b. Ebi Beltea'yı Kureyş'lilere Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın ordusuyla üzerlerine gelmek için hazırlandığını haber veren bir mektub yazdığı için öldürmek isteyince, Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-* ona şöyle demişti: "Yüce Allah Bedir ehline: İstediğinizi yapınız ben size mağfiret ettim, dememiş olduğunu nerden biliyorsun, ey Ömer?"

Ağaç Altında Peygamber'e Bey'at Edenler:

"Ağaç altında Peygamber'e bey'at eden hiçbir kimsenin cehenneme girmeyeceğine... de" sözlerine gelince, bunun gerekçesi Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın bunu böylece haber vermiş olması ve yüce Allah'ın şu buyruğudur:"*Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken Allah mü'minlerden razı olmuştur...*" *(el-Feth, 48/18)*

İşte yüce Allah'ın bu şekilde onlardan razı olmuş olması, onları azablandırmak istemesine engeldir, onlara ikramda bulunmasını ve mükâfatlandırılmalarını gerektirmektedir.

Cennet ile Müjdelenenler:

"Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın kendilerine tanıklık ettiği kimselerin cennete gireceklerine tanıklık ederler. Aşere-i mübeşşere, Sabit b. Kays b. Şemmâs ve diğer sahabilere olduğu gibi..." ifadelerine gelince;

Aşere-i mübeşşere şunlardır: Ebu Bekr, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd b. Ebi Vakkas, Said b. Zeyd, Abdu'r-Rahman b. Avf ve Ebu Ubeyde b. el-Cerrah[2]

Sabit b. Kays[3], Ukkaşe b. Mihsan[4], Abdullah b. Selam[5] gibileri ile onların dışında cennet ehlinden olduklarına dair sahih haberin varid olduğu herkesin[1] de (cennetlik olduğuna şahitlik ederler.)

Raşid Halifeler:

"*Mü'minlerin emiri Ali b. Ebi Talib -radıyallahu anh-'dan mütevatir nakil ile gelmiş olan: Bu ümmetin peygamberinden sonra en hayırlıları Ebu Bekir, sonra Ömer'dir, şeklindeki naklin gereğini ikrar ve kabul ederler.*

Üçüncü olarak Osman ve dördüncü olarak Ali (r.anhum)'in faziletli olduğunu söylerler. Nitekim rivayetler de buna böylece delâlet ettiği gibi ashab-ı kiram'da (halifeliğe) bey'at hususunda Osman -radıyallahu anh-'ın öncelenmesini icma ile kabul etmişlerdir.

Bununla birlikte bazı ehl-i sünnet mensubu kimseler Ebu Bekir ile Osman -radıyallahu anh-'ın öne geçirilmelerini -ittifak ile kabul etmekle birlikte- Osman ile Ali -radıyallahu anh-'den hangisinin faziletli olduğu hususunda ihtilaf etmiş bulunuyorlar. Kimileri Osman'ı öncelemiş ve başka bir şey söylememiş yahut ta dördüncü olarak Ali'yi saymışlar, kimileri de Ali'yi öncelemiş, kimileri ise bu konuda bir şey söylememişlerdir.

Fakat nihayette ehl-i sünnet Osman -radıyallahu anh-'ın efdal olduğuna, ondan sonra da Ali'nin geldiğine karar kılmışlardır.

Bununla birlikte bu mesele -Osman ve Ali meselesi- ehl-i sünnet'in cumhur'unun kanaatine göre bu hususta muhalif kanaat kabul eden kimselerin sapık kabul edileceği esas meselelerden değildir.

[Fakat kişinin sapık olduğuna hüküm verilmesine sebeb teşkil eden mesele] [1] *hilafet meselesidir. Çünkü onlar (ehl-i sünnet ve'l-cemaat) Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'dan sonra halifeliğin (sırasıyla) Ebu Bekir, Ömer, sonra Osman, sonra da Ali'ye geçtiğine inanırlar.*

Bunlardan herhangi birisinin halifeliğine dil uzatan bir kimse evindeki eşşeğinden de daha şaşkındır."

Müellifin: "Mü'minlerin emiri Ali b. Ebi Talib ve başkalarından mütevatir olarak nakledilen, bu ümmetin peygamberinden sonra en faziletlilerinin Ebu Bekir ve Ömer olduğuna inanırlar" şeklindeki ifadelerini ele alalım: Rivayet edildiği üzere Ali *-radıyallahu anh-* bu hususu Kûfe minberinden irad ettiği hutbesinde söylemiştir. Pek büyük bir kalabalık onun bu sözlerini de dinlemiştir. O şöyle derdi: Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-* bizler kendisinden sonra aramızda en faziletli olan kişinin Ebu Bekir olduğunu kesin olarak öğrenmedikçe, Ebu Bekir de aramızda kendisinden sonra en faziletli kişinin Ömer olduğunu bilmedikçe vefat etmediler."[2]

"Üçüncü olarak Osman'ı ve dördüncü olarak ta Ali'yi..." şeklindeki sözlerine gelince; ehl-i sünnet'in cumhur'unun kabul ettiği görüşe göre raşid halifelerin fazilet itibariyle sıraları halifelik sıralarına uygundur. Bundan dolayı onlar Osman'ın, Ali'den faziletli olduğunu kabul ederler. Buna delil olarak da Ashab-ı Kiram'ın halifeliğe bey'at hususunda Ali'den önce Osman *-radıyallahu anh-*'a bey'at etmiş olduklarını gösterirler.

Ehl-i sünnet'ten bazıları da Ali'nin faziletli olduğunu söylerler. Çünkü bunların görüşüne göre Ali *-radıyallahu anh-*'ın meziyet ve menkıbelerine dair gelen rivayetler daha fazladır.

Kimisi de bu hususta herhangi bir görüş belirtmez.

Durum ne olursa olsun müellifin de belirttiği gibi daha faziletli oluş meselesi muhalefet eden kimselerin sapıklıklarına hükmetmeyi gerektiren aslî meselelerden değildir. Görüş ayrılığının mümkün olabileceği fer'î meselelerdendir.

Halifelik:

Halifelik meselesine gelince, Osman *-radıyallahu anh-*'ın halifeliğinin sahih bir halifelik olduğuna inanmak gerekir. Çünkü onun halifeliğe seçilmesi Ömer *-radıyallahu anh-*'ın kendisinden sonraki halifeyi seçmek üzere tayin etmiş olduğu altı kişilik [1] istişare heyetinin kararının bir sonucu olmuştu. Buna göre Osman *-radıyallahu anh-*'ın halifeliğinin batıl olduğunu, Ali *-radıyallahu anh-*'ın halifeliğe ondan daha çok hak sahibi olduğunu iddia eden bir kimse bu ifadelerindeki muhacir ve ensar'ı küçük düşürücü anlamlar ihtiva etmekle birlikte, şiîlik anlayışının daha ağır bastığı bid'atçi ve sapık bir kimsedir.

Âl-i Beyt'i Sevmek:

"(Ehl-i sünnet ve'l-cemaat) Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın ehl-i beyt'ini severler. Onları veli edinir ve onlar hakkında Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın Ɣadir-i Hum gününde söylemiş olduğu şu sözlerindeki vasiyetine riayet ederler: "[Benim ehl-i beyt'im hakkında sizlere Allah'ı hatırlatırım.] [1]" [2]

Yine Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- bazı Kureyş'lilerin, Haşimoğullarına katı davrandığından kendisine şikâyette bulunan amcası Abbas'a da şöyle demiştir: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, Allah için ve benim akrabalığım dolayısıyla sizleri sevmedikçe iman etmiş olamazlar." [3]

Bir başka hadisinde de şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak Allah İsmailoğullarını seçmiştir. İsmailoğullarından Kinane'yi, Kinane'den Kureyş'i seçmiş, Kureyş'ten Haşimoğullarını, Haşimoğullarından da beni seçmiştir." [4]

Peygamber'in Ehl-i Beyt'i:

Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın ehl-i beyt'i, sadaka almaları haram kılınan kimselerdir. Bunlar ise Ali, Cafer, Akîl ve Abbasoğullarıdır. Hepsi de Haşimoğullarındandır. Muttaliboğulları da bunlar arasındadır. Çünkü Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* şöyle buyurmuştur: "Onlar ne cahiliye döneminde, ne İslam geldikten sonra bizden ayrılmadılar."[5]

Bundan dolayı ehl-i sünnet ve'l-cemaat onlara gerektiği gibi hürmet ederler. Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'a olan akrabalık bağlarını gözetirler. Aynı şekilde müslüman olmaları ve müslüman olmaktaki öncelikleri yüce Allah'ın dinine yardımcı olmak noktasında güzel sınav vermiş olmaları dolayısıyla da onları severler.

"Ɣadiru Hum (hum havuzu, su birikintisi)"; denildiğine göre Mekke ile Medine arasında el-Cuhfe diye bulunan bir yerdeki su birikintisinin kendisine izafe edildiği boyacılık yapan bir adamın adıdır. Bir diğer görüşe göre Hum orada bu su birikintisinin kendisine izafe edildiği sık ağaçlık bir yerdir.

Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın amcasına söylediği: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki Allah için ve benim akrabalığım dolayısıyla sizleri sevmedikçe iman etmiş olamazlar." sözünün anlamına gelince: Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın ehl-i beyt'ini öncelikli olarak Allah için, ikinci

olarak da Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın yanındaki konumları ve nesebinin onlarla birleşmesi için sevmedikçe, kimsenin imanının kemale ermeyeceğini ifade eder. Onları Allah için sevmenin gereği, onların da Allah için sevilmeleri ve veli (dost) edinilmeleri gereken Allah'ın dostları ve Allah'a itaat eden kimseler oluşlarından dolayıdır.

Mü'minlerin Annelerini Sevmek:

"*Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın hanımları ve mü'minlerin annelerini de veli edinirler. Onların âhirette de Peygamber efendimizin hanımları olacaklarına inanırlar. Özellikle çocuklarının çoğunluğunun annesi olan, ona ilk iman eden, dininde ona destek olan ve Peygamberin nezdinde önemli bir yeri olan Hadice -radıyallahu anha-'yı;*

Ve Ebu Bekir es-Sıddîyk'ın kızı olan ve Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın hakkında: "Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir." [1] *dediği sıddîyka (Aişe -radıyallahu anha)'yı (dost ve veli edinirler.)*"

Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın hanımları nikah ile kendileri ile evlenmiş olduğu hanımları olup bunların birincisi Huveylid kızı Hadice *-radıyallahu anha-*'dır. Peygamber olmadan önce Mekke'de onunla evlenmiştir. O sırada Peygamber yirmibeş yaşında idi. Hadice *-radıyallahu anha-* ise Peygamberden onbeş yaş daha büyüktü. Vefat edinceye kadar ondan başka bir hanımla evlenmedi. İbrahim dışında bütün çocukları ondandır. Ona ilk iman eden kişi odur. Risalet görevinin yüklerini taşımak noktasında ona ilk destek veren de odur. Altmışbeş yaşında hicretten üç yıl önce vefat etmiştir. Ondan sonra da Zemaa kızı Sevde *-radıyallahu anha-* ile evlenmiştir.

Âişe *-radıyallahu anha-* ile nikâh akdini yaptığında altı yaşında idi. Nihayet Medine'ye hicret ettikten sonra dokuz yaşında iken onunla gerdeğe girmiştir.

Peygamber efendimizin hanımlarından birisi de Um Seleme (r.anha)'dır. İlk kocası Ebu Seleme'den sonra onunla evlenmiştir.

Cahş kızı Zeyneb ile de Zeyd b. Harise'nin, Zeyneb'i boşamasından sonra evlenmiştir. Yahut ta daha sahih olan görüşe göre yüce Allah, Peygamber efendimizi Zeyneb'le evlendirmiştir.

Haris kızı Cuveyriye, Huyey kızı Safiye, Ömer kızı Hafsa, Huzeyme kızı Zeyneb de mü'minlerin anneleridirler. Bunlar âhirette de Peygamber efendimizin hanımlarıdır. Mutlak olarak onların en faziletli olanları ise Hadice ve Aişe *-radıyallahu anha-*'dırlar.

Rafızî'ler ile Nevasıb'ın Ashab'a Karşı Tutumları:

"Ayrıca (ehl-i sünnet ve'l-cemaat) ashab'a buğzeden ve onlara dil uzatan Rafizî'lerin [1] *izledikleri yoldan uzak olduklarını belirtirler.*

Aynı şekilde söz [yahut] [2] *davranışları ile ehl-i beyt'e eziyet veren Nevâsıb* [3]*'in izledikleri yoldan da uzaktırlar.*

Ashab arasında meydana gelen olaylar hakkında söz söylemekten kaçınır ve şöyle derler: Onların bu olumsuz halleri ile ilgili olarak gelmiş olan bu rivayetlerin kimisi yalandır, kimisine birtakım ilaveler yapılmış yahut eksiltmelerde bulunulmuş ve gerçek şekli değiştirilmiştir. Bunların sahih olanlarında ise onlar mazurdurlar. Ya içtihad edip isabet etmişler yahut ta içtihad edip hata etmişlerdir.

Ashab Masum Değildir:

Bununla birlikte ehl-i sünnet ve'l-cemaat ashab-ı kiram'dan herbir kimsenin büyük olsun, küçük olsun günahlardan masum olduklarına inanmazlar. Aksine genel olarak onların günah işlemeleri mümkündür.

Bununla birlikte önce müslüman olmuş olmaları ve sahib oldukları faziletler -eğer meydana gelmişse- yapmış oldukları günahların mağfiret edilmesini gerektirir. [Öyle ki onların] [4] *kendilerinden sonra gelmiş olanların bağışlanmayacak türden olan günahları bağışlanabilir. Çünkü onların kendilerinden sonra gelenlerin sahib olamayacakları türden günahları silen hasenatları vardır.*

Ashab Nesillerin En Hayırlısıdır:

Onların nesillerin en hayırlısı oldukları, onlardan herhangi birisinin sadaka olarak vermiş olduğu bir mud'ün kendilerinden sonra gelenlerden bir kimsenin harcayabileceği Uhud dağı kadar altından daha faziletli olacağı Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın buyruğu ile sabit olmuştur.

Diğer taraftan onlardan herhangi birisinden sadır olmuş bir günahtan ötürü tevbe etmiş olması yahut o günahı silecek iyiliklerde bulunmuş olması ya da erken İslam'a girmiş olmasının fazileti yahut insanlar arasında şefaatine başkalarına göre daha layık olduğu Muhammed -sallallahu aleyhi ve sellem-'in şefaati ya da dünyada karşı karşıya kaldığı bir belâ ve sıkıntı dolayısı ile bu günahı affedilmiş, örtülmüş de olabilir.

Muhakkak olarak bilinen günahlarda durum böyle olduğuna göre; içtihad edip de isabet etmiş olmaları halinde iki ecir, hata etmiş olmaları halinde ise tek bir ecir alıp hatalarının da bağışlanabileceği türden olan içtihad ettikleri işlerde ya durum nasıl olur?

Diğer taraftan onlardan bazıları tarafından yapılmış ve uygun karşılanmayan bazı fiilleri Allah'a ve Rasûlüne iman, Allah yolunda cihad etmek, hicret, Allah'ın dinine yardım etmek, faydalı bilgi ve salih amel gibi sahib oldukları faziletler ve güzelliklere nisbetle oldukça azdır ve bağışlanacak özelliktedir.

Bir ilim ve bir basiret ile onların yaşayışlarını ve yüce Allah'ın onlara ihsan etmiş olduğu faziletleri tetkik eden bir kimse kesin olarak şunu bilmiş olacaktır: Peygamberlerden sonra insanların en hayırlıları onlardır. Ne öncesinden onlar gibi gelmiştir, ne de sonra onlar gibileri gelecektir. Onlar ümmetlerin en hayırlıları, Allah nezdinde de en değerli ümmet olan bu ümmeti meydana getiren nesillerin en seçkin olanıdırlar."

Ali ve onun aile halkı hususunda aşırı gitmek, onun dışındaki ashab-ı kiram'ı buğzedip, onlara dil uzatıp, tekfir etmek şeklindeki Rafizî'lerin izledikleri yoldan ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in uzak olduklarını anlatmak istemektedir.

Bunlara bu ismi veren ilk kişi Zeyd b. Ali[1] *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-*'dir. Kendisine bey'at etmek için Ebu Bekir ile Ömer'in halifeliğini kabul etmediğini ifade etmesini istediklerinde o bu isteği yerine getirmemiş, bundan dolayı etrafından dağılıp gitmişlerdi. Kendisi de onlara: Siz beni rafd ettiniz (beni terkettiniz) demişti. İşte o günden itibaren bunlara "Rafizîler" adı verilmiştir.

Rafızîler'in fırkaları pek çoktur. Kimileri aşırı gitmiştir, kimileri o kadar aşırı değildir.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat aynı şekilde bilinen siyasi birtakım sebebler ve olaylar dolayısıyla peygamberlik hanedanına düşmanlık ilan eden Nevâsıb'ın yolundan da uzaktırlar.

Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat'in Ashab-ı Kiram Arasındaki

Anlaşmazlıklara Karşı Tutumları:

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, ashab *-radıyallahu anh-* arasında meydana gelmiş anlaşmazlıklara dalmaktan uzak kalırlar. Özellikle Osman *-radıyallahu anh-*'ın öldürülmesinden sonra Ali, Talha ile Zübeyr arasında meydana gelen olaylar ile daha sonraları Ali, Muaviye, Amr b. el-Âs ve başkaları arasında cereyan etmiş olaylar hakkında... Ashab'ın kötü halleri ile ilgili gelmiş rivayetlerin çoğunluğunun yalan yahut gerçekleri tahrif edilmiş olduklarını kabul ederler. Bu rivayetlerin sahih

olanlarını ise ashab'ın bu hususta mazur olduklarını kabul ederek: Onlar te'vil etmiş ve içtihad etmiş kimselerdir, derler.

Bununla birlikte ashab'ın büyük küçük günahlardan korunmuş (masum) olduklarını da iddia etmezler. Fakat onların erken dönemlerde müslüman oluşları, faziletleri, Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'a sahabe oluşları, onunla birlikte cihad etmiş olmaları, onlardan sadır olmuş olması ihtimal dahilinde bulunan yanlışlıklarının mağfiret edilmesini gerektirmektedir. Çünkü onlar Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın tanıklığı ile bütün nesillerin en hayırlıları ve en faziletlileridir. Onlardan herhangi birisinin Allah yolunda harcamış olduğu bir müd yahut onun yarısı bir miktar onlardan sonra gelenlerden bir kimsenin Uhud dağı kadar sadaka olarak dağıtacağı altından daha faziletlidir.

Müellif *-Allah Ona Rahmet Etsin-* şunu kastetmektedir: Onlardan herhangi bir kimsenin yüce Allah'ın kendisine gazab etmesini gerektirecek bir günah üzerinde ısrar ederek ölmüş olması kabul edilemez. Aksine fiilen onlardan herhangi bir kimseden eğer bir günah sadır olmuş ise sözünü ettiği hallerden herhangi birisi sözkonusudur. Ya ölümünden önce tevbe etmiştir, ya işlediği bu günahı giderecek ve silecek iyilikler yapmıştır, ya erken dönemde İslâm'a girmiş olmasının fazileti dolayısıyla bu günahı ona bağışlanmıştır. Nitekim Bedir'e katılanlar ile ağaç altında peygambere bey'at edenlerin günahları bundan ötürü bağışlanmıştır. Yahut Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın şefaati ile günahı bağışlanacaktır. Çünkü insanlar arasında onun şefaati dolayısıyla en mutlu olmaya ve o şefaate en çok hak kazanmaya layık olanlar onlardır. Yahut ta dünyada gerek kendi şahsında, gerek malında, gerekse de çocukları hakkında karşı karşıya kaldığı bir bela ve musibet dolayısıyla onun günahı affedilmiş olabilir.

Onların muhakkak olarak işledikleri kabul edilen günahlara nisbetle inanılması gereken bu olduğuna göre; içtihad ve hata edebilme konusu olan hususlarda günahlarının bağışlanmayacağı nasıl söylenebilir?

Diğer taraftan onların hata ettikleri kabul edilen bu husus, sahib oldukları güzellik ve faziletler ile ölçülecek olursa, adeta bu kusurları denizde bir damla bile olmaz.

Hulasa, peygamberini seçen yüce Allah o peygamberine bu ashabı seçmiştir. Onlar peygamberlerden sonra en hayırlı insanlardır. Ümmetlerin en faziletlileri olan bu ümmet arasından seçkin kimselerdir.

Müellifin ashab-ı kiram hakkındaki bu açıklamalarını dikkatle düşünen bir kimse, cahil ve mutaassıpların ona yaptıkları iftiralardan, onların ashabın değerine karşı hücum eden bir tavır takındığını, onların değerlerini küçültüp, icmalarına karşı çıktığını ve buna benzer asılsız iddia ve iftiraları ona yakıştıran mutaassıp cahillerin yaptıkları bu iftiralara son derece hayret eder.

Evliyânın Kerâmetleri:

"*Ehl-i sünnet'in kabul ettikleri esaslardan birisi de evliyânın kerâmetleri ile yüce Allah'ın onlar vasıtası ile gerçekleştirdiği çeşitli ilim, keşif, kudret ve tesir kabilinden meydana getirdiği olağanüstü hadiseleri tasdik etmektir. Ayrıca gerek Kehf suresinde ve başkalarında önceki ümmetlerden ve gerekse de bu ümmetin ilkleri olan ashab-ı kiram ile tabiînden [nakledilen]* [1] *ile ümmetin diğer [fırkaları]* [2] *ndan nakledilenleri de (tasdik ederler). Ayrıca bunlar bu ümmet arasında kıyamet gününe kadar devam edecektir.*"

Peygamberlerinin getirdikleri hidayete tabi olan Allah dostlarına yüce Allah'ın birtakım kerametler verdiğini kitab ve sünnetin nassları mütevatir bir şekilde ortaya koyduğu gibi, eski ve yeni olaylar da buna delâlet etmektedir.

Keramet olağanüstü bir iştir. Yüce Allah bunu velilerinden bir velisi vasıtası ile gösterir.[3] Bunu da o kimseye ya dini, ya da dünyevi bir hususta yardımcı olmak üzere yapar.

Mucize ile Keramet Arasındaki Fark:

Mucize ile keramet arasındaki farkı şu ortaya koymaktadır: Mucize kerametten farklı olarak risalet iddiası ile birlikte gösterilir.

Bu kerametlerin meydana gelmesi birtakım hikmetler ve birçok maslahatlar ihtiva etmektedir. Bunların önemlileri şunlardır:

1- Keramet de mucize gibi yüce Allah'ın kudretinin kemaline, O'nun meşietinin etkinliğine, O'nun dilediği herşeyi yaptığına, bu görülen sünnetler (tabiî kanunlar) ile alışılmış sebeblerin dışında insanların bilme imkânını bulamadığı amelleri ile de tesbit edemeyecekleri başka birtakım sünnetlerinin olduğunun en büyük delilidir.

Bu kerametlerden birisi Ashab-ı Kehf kıssasıdır. Yüce Allah bu upuzun süre içerisinde onları uyutmuş olmakla birlikte, bedenlerini dağılıp, yok olmaktan korumuş olmasıdır.

Mihrabında (mabedinde) bir kenara çekilmiş olduğu halde rızkının kendisine ulaştırılması da yüce Allah'ın İmran kızı Meryem'e vermiş olduğu kerametlerdendir. Öyle ki Zekeriya *-aleyhisselâm-* bu işe şaşırmış ve ona: "*Bu sana nereden geliyor?*" *(Al-i İmran, 3/37)* diye sormuştu.

Babasız olarak İsa *-aleyhisselâm-*'a gebe kalmış olması, onu doğurmuş olması, beşikte iken konuşması ve diğer hususlar da bu türden birer kerametir.

2- Evliyanın kerametlerinin meydana gelmesi gerçekte peygamberlere bir mucizedir. Çünkü bu kerametler ancak onların peygamberlerine tabi olmalarının, onların gösterdikleri hidayet üzere yürümelerinin bereketi ile onlar tarafından gösterilebilmektedir.

3- Velilerin kerametleri yüce Allah'ın onlara dünya hayatında çabuklaştırdığı bir müjdedir. Burada müjdeden kasıt, onların veli olduklarına, akibetlerinin güzelliklerine delâlet eden bir iş olmasıdır. İşte kerametler de bu kabilden bir delâleti ihtiva etmektedir.

Bununla birlikte kerametler bu ümmet arasında kıyamet gününe kadar var olacaktır ve kesilmeyecektir. Bu hususta görülenler bunun en büyük delilidir.

Felsefeciler[1] peygamberlerin mucizelerini kabul etmedikleri gibi, evliyanın kerametlerini de kabul etmezler. Mutezile ile bazı Eş'arî mezhebi mensubu kimseler de kerametleri mucizeye karışabilir iddiası ile kabul etmemişlerdir. Ancak bu çürük bir iddiadır, çünkü keramet belirttiğimiz gibi peygamberlik davası ile birlikte gösterilmez.

Bununla birlikte kendilerine mutasavvıf adını veren bid'at, tarikat mensubu yalancı deccallerin ve insanların gözlerini boyayan kimselerin meydana getirdikleri ameller ile şeytani birtakım olağan üstü gibi görülen hadiselere de dikkat etmek gerekir. Ateşe girmek, kendilerine silah vurmak, yılanları tutmak, gayba dair haber vermek gibi... Bunların kerametle hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü keramet Allah'ın gerçek velilerinin eliyle gerçekleşir. Bunlar ise şeytanların velileridirler.

Sünnet ve Bid'at:

"Diğer taraftan ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in tarikatı (yolu) batınen ve zahiren Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın izinden gitmek, ilk önde gidenler olan muhacirler ve ensar'ın yoluna uymak ve Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın şu buyruğundaki vasiyetine uymaktır: "Benim sünnetime ve benden sonra gelen raşid ve hidayete erdirilmiş halifelerin sünnetine uymaya bakınız. Bu sünnete sımsıkı sarılın ve onu azı dişlerinizle kavrayın. Sonradan ortaya çıkartılan işlerden sakının. Çünkü hiç şüphesiz [sonradan ortaya çıkartılan] herşey [bir bid'attir ve her] [1] *bid'at dalâlettir."* [2]

En doğru sözün Allah'ın sözü, en doğru yolun Muhammed -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın gösterdiği yol olduğunu bilirler. Allah'ın kelâmını, o kelâmın dışında kalan çeşitli insanların kelâmına tercih ederler. Muhammed -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın yolunu da herkesin yolundan öncelikli bilirler.

İşte bundan dolayı onlara ehl-i kitab ve sünnet adı verilmiş, ehlu'l-cemaat denilmiştir. Çünkü cemaat demek [icma] [3] *demektir. Bunun zıttı ise ayrılıktır. Her ne kadar (cemaat) lafzı biraraya gelip toplanmış bir topluluğun kendisinin adı haline gelmiş ise de bu böyledir.*

İcma ise ilim ve dinde dayanak kabul edilen üçüncü esastır.

İşte ehl-i sünnet ve'l-cemaat insanların kabul ettikleri bütün sözler ile din ile ilgisi bulunan gizli ya da açık bütün amelleri bu üç esas ile ölçüp biçerler.

Esas kabul edilen icma ise selef-i salih'in üzerinde bulundukları yoldur. Zira onlardan sonra ayrılıklar çoğalmış [ve ümmet arasında yayılmıştır.] 4"

Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat Yolunun Esasları:

"Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in yolu..." ifadesi itikadi (usul) meselelerinde izledikleri yoldan ayrı olarak gerek usule, gerek furûa dair bütün dini hükümleri çıkarmak için izledikleri yolu açıklamak sadedindedir. İzlenen bu yolun üç esası vardır:

1- Sözlerin en hayırlısı ve en doğrusu olan yüce Allah'ın kitabı, Onlar, hiçbir insanın sözünü Allah'ın sözünün önüne geçirmezler.

2- Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın sünneti ile onun hidayet ve yoluna dair gelmiş olan nakiller. Hiçbir insanın izlediği yolu bunun önünde tutmazlar.

3- Ayrılıklardan, dağınıklıklardan çeşitli bid'at ve yanlış görüşlerin ortaya çıkmasından önce bu ümmetin ilk neslinin üzerinde icma ettiği hususlar. Bu dönemden sonra meydana gelmiş insanların ortaya attıkları görüşler ile kabul ettikleri kanaatlere gelince, bunları kitab, sünnet ve icma'dan ibaret olan bu üç esas ile ölçer, biçerler. Bunlara uygun düşerse kabul ederler, bunlara aykırı olursa söyleyenin kim olduğuna bakmaksızın reddederler.

İşte orta yol, dosdoğru yol budur. Onu izleyen sapmaz, ona uyan bedbaht olmaz. Nasslarla dilediği gibi oynayıp, kitabı te'vil eden, sahih hadisleri inkâr eden, selef'in icmaına aldırmayan kimseler ile rasgele önüne geleni alıp, her görüşü kabul eden, herbir sözü benimseyen bu konuda doğru ile yanlışı, sahih olan ile olmayanı birbirinden ayırdetmeye kalkışmayan ve bunu önemsemeyenlerin yolları arasında orta bir yoldur.

Güzel Ahlakın Esasları:

"Diğer taraftan onlar bu esaslarla beraber şeriatın gerektirdiği şekilde iyiliği emredip kötülükten alıkorlar.

Yöneticilerle birlikte -ister iyi, ister günahkâr olsunlar- haccın, cihadın, cuma ve bayramların gereklerinin yerine getirileceği görüşündedirler, cemaatle namaza dikkat ederler.

Ümmete nasihatta bulunmayı dinin bir gereği olarak kabul eder. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın: "Mü'minin, mü'mine karşı durumu birbirini güçlendiren, birbirine kenetlenmiş bir yapı gibidir." deyip, parmaklarını birbirine geçirmesi [1] *ile "mü'minlerin sevgi, merhamet ve şefkatlerinde birbirlerine karşı durumları bir vücudun durumuna benzer. Onun herhangi bir organı rahatsızlanacak olursa, vücudun diğer kısımları ateş yükselmesi ve uykusuz kalmak ile onun bu ızdırabına katılır"* [2] *hadislerinin ifade ettiği manaya inanırlar.*

Belâ ve musibetlere karşı sabırlı olmayı [rahatlık zamanlarında] [3] *şükretmeyi, acı ilahi kaza ve hükümlere razı olmayı emrederler.*

Ahlâkın üstün değerlerine, güzel amellere çağırır ve Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın: "İmanı en mükemmel mü'min, ahlâkı en güzel olanlarıdır" [4] *hadisinin anlamına iman ederler.*

Seninle ilişkileri kopartanın bağını gözetmene, seni mahrum edene vermene, sana zulmedeni affetmene seni teşvik ederler.

Anne-babaya iyilikte bulunmayı, akrabalık bağını gözetmeyi, güzel komşuluk ilişkilerini, yetimlere, yoksullara, yolculara iyilikte bulunmayı, kölelere şefkat ve merhametle davranmayı emrederler.

Böbürlenmeyi, büyüklenmeyi, haddi aşmayı, haklı ya da haksız olarak diğer insanlara karşı taarruzlarda bulunmayı yasaklarlar.

Yüce ahlakî değerleri emreder, bayağı huyları yasaklarlar.

İster bu kabilden, ister bunların dışındakilerden olsun söyleyip yaptıkları bütün hususlarda onlar yalnızca kitab ve sünnete tabi olurlar. [Onların izledikleri yol ise yüce Allah'ın Muhammed -sallallahu aleyhi ve sellem- ile göndermiş olduğu İslam dinidir.][1] "

"Sonra bu esaslarla birlikte onlar..." ifadeleriyle müellif, bu bölümde ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in ahlakı olarak bilinen üstün ahlaki değerlerin esaslarını ortaya koymaya çalışmıştır. Bunlar şeriat ve akıl ile iyi ve güzel olduğu bilinen marufu emretmek ile akıl ve şeriatçe çirkin görülen kötü (münker)'den alıkoymaktır. Bunu da Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın şu buyruğundan anlaşıldığı gibi, şeriatın bu farizayı yerine getirilmesini gerekli gördüğü şekilde ifa ederler: "Sizden kim bir münker görürse, onu eliyle değiştirsin. Eğer gücü yetişmezse diliyle, eğer ona da güç yetirmezse kalbi ile (değiştirsin). Bu ise imanın en zayıf halidir."[2]

Kim olurlarsa olsunlar, yöneticilerle birlikte cumalara, cemaatlere, hac ve cihada katılmak da onların kabul ettikleri esaslardandır. Çünkü Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*: "İyi olsun, günahkâr olsun herkesin arkasında namaz kılınız."[3] diye buyurmuştur.

"Din nasihattan ibarettir"[4] buyruğu dolayısıyla da her müslümana nasihatte bulunmak ta bu ahlâkî değerlerindendir.

İman kardeşliğinin gerektirdiği karşılıklı merhamet, sevgi ve yardımlaşmayı sahih bir şekilde anlamak da onların ahlâkî değerleri arasındadır. Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın mü'minleri taşları birbirini destekleyen, birbirine kenetlenmiş yapıya yahut ta hayra ve üstün ahlâkî değerlere davet noktasında organları birbiriyle sağlam ilişkiler içinde bulunan bir vücuda benzettiği hadislerde olduğu gibi... O bakımdan onlar musibetlere karşı sabırlı olmaya, nimetlere karşı şükretmeye, Allah'ın kaza ve kaderine razı olmaya... ve buna benzer sözünü ettiği diğer hususlara davet ederler.

Fırka-i Nâciye (Kurtulmuş Fırka), Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaattir:

"Ancak Peygamber, -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın ümmetinin yetmişüç fırkaya ayrılacağını, bunların cemaati teşkil eden birtanesi dışında cehennemde olacaklarını [1] *diye haber verdiğine ve yine ondan rivayet edilen bir hadiste belirtildiği üzere: "Onlar ise bugün benim ve ashabımın üzerinde bulunduğum yolun benzeri üzerinde*

olanlardır." [2] *diye buyurduğundan ötürü hertürlü şaibeden arınmış, katıksız İslam'a sımsıkı yapışanlar ehl-i sünnet ve'l-cemaat'i teşkil ederler.*

Sıddîklar, şehidler, salihler onlar arasındadır. Hidayetin önderleri, karanlığın aydınlatıcı kandilleri, ardı ardına nakledilegelmiş[1] *büyük menkıbeler ile nakledilegelmiş faziletlerin sahibleri onlar arasındadır. Ebdal da onlar arasındadır, müslümanların hidayet üzere oldukları ve [dirayetlerini]* [2] *kabul ettikleri kimseler olan [din önderi kimseler]* [3] *de onlar arasındadır. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-'ın haklarında: "Ümmetimden hak üzere ilâhî yardıma mazhar bir kesim var olmaya devam edecektir. Onlara muhalefet edenlerin de, onları yardımsız bırakanların da ona zararları olmayacaktır. Kıyamet kopuncaya kadar bu böyle kalacaktır."* [4] *diye buyurduğu ilahi yardıma mazhar olan kesim de onlardır.*

Yüce Allah'tan bizleri de onlardan kılmasını, bizi hidayete ilettikten sonra kalblerimizi saptırmamasını, kendi nezdinden bizlere bir rahmet bağışlamasını niyaz ederiz. Şüphesiz ki O çok bağışlayıcıdır.

Doğrusunu da en iyi bilen Allah'tır. Muhammed'e, onun aile halkına ve ashabına Allah'ın pek çok salât ve selâmları olsun."

"Sıddîklar... onların arasındadır" sözlerinde geçen sıddîklar "sıdk"den mübâlağa kipidir. Bununla çokça tasdik eden kimse anlatılır. Ebu Bekr *-radıyallahu anh-* bu ümmetin ilk sıddîkidir.

Şehidler ise şehidin çoğuludur, Allah yolunda savaş esnasında öldürülen kimse demektir.

Ebdal[5] kelimesi "bedl"in çoğuludur. Bunlar bu dini yenilemek ve bu dini savunmak hususunda ardı arkasına gelen kimselerdir. Nitekim hadis'te şöyle buyurulmuştur: "Her yüz yılın başında yüce Allah bu ümmete dininin işlerini yenileyecek kimse(ler) gönderir."[6]

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Allah Muhammed'e, onun aile halkına ve ashabına pek çok salât ve selâm eylesin.

el-Akîdetü'l-Vâsıtıyye

Şerhi'ne Ek Bölüm

Alevî b. Abdulkâdir es-Sakkâf

Arapça Üçüncü Baskının Önsözünden

Önsöz

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun. Salât ve selâm Peygamberimiz Muhammed'e, onun aile halkına ve bütün ashabına olsun.

Üçüncü baskısını sunmakta olduğumuz, büyük ilim adamı Muhammed Halil el-Herrâs'ın "el-Akîdetu'l-Vâsıtıyye Şerhi" adlı eserini -akide ile ilgili bahisleri tamamlamak kastıyla sonunda ilave edeceğimiz ekleri ile birlikte- sunmaktayız.

İbn Teymiyye'nin "el-Vâsıtıyye" adını taşıyan akide risalesinde sözkonusu etmediği birtakım meseleleri Ebu Cafer et-Tahavî'nin meşhur akide metninden yahut ta onun şarihi İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî'nin açıklamalarından hareketle aşağıdaki başlıklar çerçevesinde kaydetmeye çalıştık:

1- Tevhidin çeşitleri,

2- Cemaat ve tefrika,

3- Muvalât ve muâdât (dostluk ve düşmanlık),

4- Allah'ın indirdiklerinden başkasıyla hükmetmek,

5- Meşru müslüman yöneticilere karşı çıkmamak,

6- Misak,

7- İsrâ ve Mi'raç,

8- Kıyametin alâmetleri,

9- Cennet ve cehennem,

10- Kelâm'ın yerilmesi ile kitab ve sünnetin nasslarına teslimiyetin gereği,

Bütün bu açıklamalarımızı yaparken Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye'nin el-Vâsıtıyye adını taşıyan akide metniyle onun şarihi el-Herrâs'ın izledikleri özlü anlatım yöntemini biz de izleyerek aşağıdaki çerçeve içerisinde sunmaya çalıştık:

1- Tahavî'nin konu ile ilgili metni,

2- Dipnotta sözünü ettiğimiz bu metnin İbn Ebi'l-İzz'in şerhi ile el-Elbanî'nin tahkikinin sekizinci baskısındaki yerini ve ayrıca Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye'nin herhangi bir kitabında Tahavî'nin ifadelerine benzer ifadelerinin geçtiği yerleri kaydetmek,

3- İbn Ebi'l-İzz'in, Tahavî'nin sözlerini şerhi,

4- Şerhin kendisinde izlenen yolun aynısını takib ederek bazı kısa notlar ekleyip, hadislerin kaynaklarının belirtilmesi,

5- Âyetleri, hadisleri, kaynakları ve diğer hususları genel fihristler arasında almaları gereken yere yerleştirmek,

Bu hususta yüce Allah'ın beni başarılı kılmış olacağını ümit ettiğim gibi, insanlara ehl-i sünnet ve'l-cemaat'ın selef'in akidesini öğretmeye kendilerini adamış olan eğitimci ve hocalara da bu çalışmalarımın faydalı olmasını Allah'tan temenni ederim.

Bütün güzelliklerin lutuf ve nimeti ile tamama erdiği yüce Allah'a hamd-u senâlar olsun. Duamızın sonu alemlerin Rabbi olan Allah'a hamdetmektir.

Ebu Muhammed

Alevî b. Abdi'l-Kadir es-Sakkâf

Tevhid'in Çeşitleri:

Tahavî -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle demektedir: "Allah'ın tevfıkıne inanarak, Allah'ı tevhid hususunda deriz ki: Muhakkak Allah bir ve tektir, O'nun hiçbir ortağı yoktur."[1]

Açıklama:

Tevhid üç hususu ihtiva etmektedir:

1- Allah'ın sıfatlarına dair yapılacak açıklamalar,

2- Rububiyetin tevhidi ve herşeyin yaratıcısının yalnızca yüce Allah olduğunun açıklanması,

3- Uluhiyetin tevhidi. Bu da şanı yüce Allah'ın ibadete ortaksız olarak ve tek başına layık olduğunu ihtiva eder.[2]

1- (...)[3]

2- Rububiyetin tevhidi: O'nun herşeyin yaratıcısı olduğunu, kâinatta sıfat ve fiilleri itibariyle birbirine denk iki yaratıcının bulunmadığını kabul ve itiraf etmektir. Bu şekilde bir tevhidin şüphesiz bir hak olduğu açıktır. Bu tevhidin aksini Ademoğullarına mensub bilinen herhangi bir kesim iddia etmiş değildir. Aksine kalbler diğer varlıkların varlığını kabul etmekten daha çok ve büyük bir çapta bu tevhidi fıtri olarak kabul ve itiraf eder. Nitekim yüce Allah'ın bize naklettiği üzere peygamberler şöyle demişlerdir:"*Peygamberleri şöyle demişti: Gökleri ve yeri yaratan... Allah hakkında mı şüphe (ediyorsunuz)?" (İbrahim, 14/10)*

3- Üçüncüsü ise rububiyetin tevhidini de ihtiva eden, uluhiyetin tevhid edilmesidir. Bu da bir ve tek olarak, O'na hiçbir ortak koşmaksızın, sadece Allah'a ibadet etmek demektir.

Müşrik Araplar rububiyetin tevhidini, gökleri ve yeri yaratanın birliğini kabul ediyorlardı. Nitekim yüce Allah onlar hakkında bize şunu bildirmektedir:"*Andolsun onlara: Göklerle yeri kim yarattı? diye sorsan, onlar elbette: Allah diyeceklerdir." (Lokman, 31/25);"De ki: Yer ve ondakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin.) Onlar: Allah'ındır, diyeceklerdir. Sen de ki: O halde siz iyice düşünüp ibret almaz mısınız?" (el-Mu'minûn, 23/84-85)*... Buna benzer âyet-i kerîmeler Kur'ân-ı Kerîm'de pek çoktur.

Onlar putların kâinatın yaratılmasında Allah'a ortak olduklarına inanmıyorlardı. Aksine onlar yüce Allah'ın haklarında haber verdiği üzere şu halde idiler:"*O'ndan başka veli (ilâh)lar edinenler: Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz (derler)." (ez-Zümer, 39/3);"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar, ne de bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: Bunlar Allah katında*

bizim şefaatçilerimizdir, derler. De ki: Siz Allah'a gökte ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Haşa. O, ortak tutmakta oldukları herşeyden münezzeh ve yücedir." (Yunus, 10/18)

Böylelikle istenen tevhidin, rububiyetin tevhidini de ihtiva eden uluhiyetin tevhidi olduğu anlaşılmış olmaktadır.

Cemaat ve Tefrika

Tahavî -*Allah Ona Rahmet Etsin*- şöyle demektedir: "Cemaati hak ve sevâb, tefrikayı ise sapmak ve azab olarak görürüz."[1]

Açıklama:

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Allah'ın ipine topluca sarılın ve asla ayrılmayın." (Âl-i İmran, 3/103);"Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azab vardır." (Âl-i İmran, 3/105);"Dinlerini parça parça edip fırka fırka ayrılanlar var ya! Senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a aittir. Sonra O, yaptıklarını kendilerine haber verecektir." (Âl-i İmran, 6/159)*

Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onlarsa hala anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesnâ." (Hud, 11/118-119)* Böylece yüce Allah rahmetine nail olmuş kimseleri anlaşmazlığa düşmüş olanlardan istisnâ etmektedir.

Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır:"*Bunun sebebi Allah'ın kitabı hak ile indirmesidir. Muhakkak ki kitab hakkında anlaşmazlığa düşenler elbette uzak bir ayrılık içindedirler." (el-Bakara, 2/176)*

Peygamber -*sallallahu aleyhi ve sellem*-de şöyle buyurmaktadır: "Kendilerine kitab verilmiş olan iki kesim dinleri hususunda yetmişiki fırkaya ayrıldılar. Bu ümmet ise yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. (Bununla hevâlarının peşinden giden fırkaları kastetmektedir.) Hepsi ateştedir, birisi müstesnâ. O da cemaat(in izlediği yol)dir."[2] Bir rivayette de: Bu (kurtulan fırka) hangisidir, ey Allah'ın Rasûlü? diye sordular. O da: "Benim ve ashabımın üzerinde bulunduğu yol(u izleyenlerdir)" diye cevab vermiştir.[3]

Gerek aslî meselelerde, gerek fer'î meselelerde ümmetin hakkında anlaşmazlığa düştüğü hususlar eğer yüce Allah'a ve Rasûlüne havale edilmeyecek olursa, bunlarda hakkın hangisi olduğu ortaya çıkmayacaktır. Aksine bu hususlarda anlaşmazlık içerisinde olanlar bu tutturdukları yollarında apaçık bir delil üzere olamazlar. Eğer Allah onlara rahmette bulunacak olursa, biri diğerinin dediklerini kabul eder ve biri diğerine karşı haksızlık etmez. Ashab-ı Kiram'ın Ömer ve Osman'ın halifeliği döneminde oldukları gibi, bazı içtihad meselelerinde birbirleriyle anlaşmazlığa düşerler. Biri diğerinin kanaatinin doğruluğunu kabul eder. Ne o başkasına haksızlık eder, ne de başkası ona

haksızlık eder. Şâyet ilahi rahmete nâil olmayacak olurlarsa, aralarında hoş karşılanmayan ayrılıklar meydana gelir. Ya kâfir ve fasık olduğunu söylemek suretiyle sözlü olarak, yahut muhalif kanaati ileri süreni hapsetmek, dövmek ve öldürmek suretiyle fiilî olarak birbirlerine haksızlık ederler.

İnsanlar eğer Allah'ın Rasûlü ile gönderdiklerinin bir kısmını bilemeyecek olurlarsa, ya adaletli davranırlar yahut zalimlik ederler. Aralarında adaletli davranan kimse peygamberlerin mirasından kendisine ulaşmış olanın gereğince amel edip başkasına zulmetmeyen kimsedir. Zalim kimse ise başkasına haksızlık eden kimsedir.

Fakat büyük çoğunluğu zulmetmekte olduklarını bilmekle birlikte haksızlık ederler. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kendilerine kitab verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler.*" *(Âl-i İmran, 3/19)*

Aksi takdirde eğer adalet diye bildikleri yolu izleyecek olurlarsa, biri diğerinin izlediği yola ses çıkarmaz. Kendilerinin yüce Allah'ın ve rasûlünün taklid ettikleri meselelerdeki hükmünü bilmekten âciz olduklarını bilip ilim imamlarını taklid edenlerin yaptığı gibi. Bunlar taklid ettikleri imamlarını Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın vekili kabul eder ve şöyle derler: Bu bizim yapabildiğimizin en ileri sınırıdır. Bunlardan adaletli olan bir kimse başkasına zulmetmez, söz ve davranışı ile ona haksızlık etmez. Meselâ; ortaya koyacağı herhangi bir delil olmadan, taklid ettiği kimsenin sözünün sahih olduğunu iddia edip mazur olmakla birlikte ona muhalefet eden kimseyi yermeye kalkışmak gibi bir haksızlığa düşmez.

Veli (Dost) Edinme ile Düşmanlık Etmek:

Tahavî *-yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* der ki: "Mü'minlerin bütünü Rahman olan Allah'ın velisidir. Aralarında Allah nezdinde en değerli olanları ise O'na en çok itaat eden ve Kur'ân-ı Kerîm'e en çok uyanlarıdır."[1]

Açıklama:

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Haberiniz olsun ki Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur. Onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar iman edip takvalı davrananlardır.*" *(Yunus, 10/62-63)*

Veli kelimesi düşmanlığın zıttı olan velayet'ten gelmektedir. Mü'minler Allah'ın velileridirler. Allah da onların velisidir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Allah iman edenlerin velisidir. Onları karanlıklardan nura çıkarır. Kâfirlerin velileri ise tâğûttur. O da onları nurdan karanlıklara çıkarır.*" *(el-Bakara, 2/257)*;"*Bu böyledir. Çünkü Allah iman edenlerin velisidir. Kâfirlerin ise velisi yoktur.*" *(Muhammed, 47/11)*;"*Mü'min erkeklerle, mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir.*" *(et-Tevbe, 9/71)*;"*Sizin veliniz ancak Allah'dır. O'nun peygamberidir ve namazını kılan ve rükû' halinde iken zekâtını veren mü'minlerdir. Kim Allah'ı, Rasûlünü ve mü'minleri veli edinirse, şüphe yok ki Allah'ın hizbi galib olacakların ta kendileridir.*" *(el-Mâide, 5/55-56)*

Bütün bu nasslar, mü'minlerin birbirlerinin velisi olduklarını, aynı zamanda onların Allah'ın velisi, Allah'ın da onların veli ve mevlâları olduğunu tesbit etmektedir.

Yüce Allah mü'min kullarını veli edinir. O onları sever, onlar da O'nu severler. O onlardan razıdır, onlar da O'nun mükâfatından hoşnut olurlar. Kim Allah'ın bir velisine düşmanlık edecek olursa, Allah'a karşı adeta savaş açmış olur.

Allah'ın bu şekilde veli edinmesi, O'nun rahmet ve ihsanındandır. Yoksa bir ihtiyacı dolayısıyla yaratılmışın bir başka yaratılmışı veli edinmesine benzemez.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*De ki: Çocuk edinmemiş, mülkte hiçbir ortağı olmayan, âcizliğinden ötürü velisi de bulunmayan Allah'a hamdolsun. O'nu tekbir ettikçe et.*" *(el-İsrâ, 17/111)* O halde yüce Allah'ın âcizlikten ötürü bir velisinin bulunması sözkonusu değildir. Aksine izzet (güç ve galibiyet) bütünüyle Allah'ındır. Hükümdarlar ile diğerlerinin yaptıkları gibi acizliği ve kendisine yardım edecek bir veliye ihtiyacı dolayısıyla onu veli edinenlerin durumundan farklıdır.

Velâyet de aynı şekilde imana benzemektedir. Tam da olabilir, eksik de olabilir. Tam velâyet takvâ sahibi mü'minler hakkında sözkonusudur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Haberiniz olsun ki; Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur. Onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar iman edip takvâlı davrananlardır. Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.*" *(Yunus, 10/62-64)*

Buna göre velilik iman edip takva sahibi olan kimseler için sözkonusudur. Bunlar her üç âyet-i kerîmede sözü geçen ilâhî vaadin muhatablarıdır. Bu ise gerçek veli ve her hamde layık olan yüce Allah'a sevdikleri ve gazab ettikleri bütün hususlarda muvafakat etmek (uygun tavır ve tutumlarda bulunmak)tır.

Buna göre Allah'ın velisi, Allah'ın sevdiği hususlarda, Allah'a muvafakat etmek suretiyle, Allah'ı dost edinen ve O'nun razı olacağı şeylerle, O'na yakınlaşmaya çalışan kimsedir. Bunlar da yüce Allah'ın haklarında şöyle buyurduğu kimselere benzerler:"*Kim Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir.*" *(et-Talâk, 65/2-3)*

O halde yüce Allah başkaları için sıkıntılı olan hallerden, takva sahiblerine bir çıkış yolu gösterir ve ummadıkları yerlerden onları rızıklandırır. Onlara zarar verecek şeyleri Allah bertaraf eder, onlara faydalı olacak şeyleri sağlar ve yüce Allah -açıklaması uzun sürecek- pekçok şeyler onlara verir.

Tahavî': "Allah nezdinde onların en değerlileri Allah'a en çok itaat edenleri ve Kur'ân'a en çok tabi olanlarıdır." sözleriyle şunu kastetmektedir: Mü'minler arasında Allah katında en değerli olan kişiler Allah'a en çok itaat edenler, Kur'ân'a en çok uyan kimselerdir. En müttaki olanlar işte bunlardır. En müttaki kim ise Allah katında da en değerli odur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Şüphesiz ki Allah'ın katında sizin en değerliniz, en takvâlı olanınızdır.*" *(el-Hucurat, 49/13)*

Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'den de şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Hiçbir Arabın, Arab olmayana, Arab olmayanın da, Arab olana, beyazın siyaha, siyahın beyaza -takva ile olması dışında- hiçbir üstünlüğü yoktur. Bütün insanlar Âdem dendir. Âdem'de topraktandır."[1]

O halde Allah katında üstünlük, değerlilik ve şeref, takva ve imanın hakikatleri iledir. Fakirlikle ya da zenginlikle değildir.

Tahavî *-Allah Ona Rahmet Etsin-* şöyle demektedir: "Biz adalet ve emanet ehlini sever. Buna karşılık zulüm ve hainlik ehline de buğzederiz."[2]

Açıklama:

Bu imanın kemali, ubudiyetin eksiksizliğindendir. Çünkü ibadet muhabbetin kemalini ve en ileri derecesini ihtiva eder. Allah'ın rasûllerini, peygamberlerini ve mü'min kullarını sevmek, Allah'ı sevmenin bir neticesidir. Çünkü seven bir kimse sevdiğinin sevdiklerini de sever. Onun buğzettiklerine de buğzeder. Onun razı olması kendisini de razı eder, O'nun gazablanması dolayısıyla kendisi de gazablanır.

Şanı yüce Allah hainleri sevmez. Fesad çıkartanları sevmez, müstekbirleri sevmez. Biz de yüce Rabbimize uygun olarak onları sevmeyiz, onlara buğzederiz.

Buharî ile Müslim'de yer aldığına göre Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* şöyle buyurmuştur: "Üç husus vardır ki bunlar kimde bulunursa, o kişi imanın tadını alır: Allah'ı ve Rasûlünü onların dışında kalan herşeyden çok seven, sevdiğini ancak Allah için seven ve yüce Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra tekrar O'na dönmekten, ateşe atılmaktan hoşlanmadığı gibi hoşlanmayan."[1]

O halde eksiksiz sevgi, sevilenin sevdiği şeyler ile hoşlanmadığı şeyler hususunda, dost ve düşman edinmesinde, sevdiğine muvafakat etmeyi de gerektirir.

Bilindiği gibi Allah'ı gereği gibi seven bir kimsenin, Allah'ın düşmanlarına da buğzetmesi kaçınılmaz bir şeydir. Allah'ın sevdiği şekilde onlara karşı cihad etmeyi de sevmesi kaçınılmazdır.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Gerçek şu ki Allah kendi yolunda birbirine kenetlenmiş bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.*" (es-Saf, 61/4)

Sevmek ve buğzetmek o şeydeki hayır ve şerr özelliklerine göredir. Kimi zaman aynı kulda hem veli edinmenin, hem de düşmanlık etmenin sebepleri, hem sevmenin, hem buğzetmenin sebepleri birarada bulunabilir. O takdirde bir yönüyle sevilen ve bir yönüyle buğzedilen kişi olur. Hüküm ise çoğunluğa göredir.

Allah'ın İndirdikleri ile Hükmetmek:

Tahaviye akidesinin şarihi İbn Ebi'l-İzz der ki[2]:

"Burada[2] dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. O da şudur: Allah'ın indirdiklerinden başkası ile hükmetmek bazen kişiyi dinden çıkartan bir küfür olabilir, bazen büyük ya da küçük bir masiyet olabilir. Küfür olması halinde de bu küfür -belirtilen iki görüşe uygun olarak- bazan mecazi bir küfür olabilir, bazan küçük bir küfür olabilir. Bu da hüküm verenin durumuna göre değişir. Eğer hüküm veren şahıs Allah'ın indirdikleri ile hükmetmenin farz olmadığına, bu hususta serbest bırakılmış olduğuna inanır yahut ta bu hükmün Allah'ın hükmü olduğuna kesin inanmakla birlikte onu hafife alır ve önemsemezse bu büyük bir küfürdür. Şâyet Allah'ın indirdiği ile hükmetmenin farz olduğuna inanır ve o özel meselede Allah'ın hükmünü bilmekle birlikte bu şekilde hareket etmesi dolayısıyla cezalandırılmayı hakettiğini kabul etmekle beraber o hükümden yan çizerse, böyle bir kimse isyankâr birisidir. Böyle birisine de mecazi küfür ile kâfir yahut küçük küfür ile kâfir adı verilir.[1] Eğer o meselede bütün gücünü ortaya koymakla birlikte Allah'ın hükmünün ne olduğunu bilmek için bütün çabasını bu uğurda tüketmiş olmasına rağmen, Allah'ın hükmünü bilemeyecek olur ve isabet ettiremezse, böyle bir kimse hata eden bir kimsedir. Ona içtihadının ecri verilecektir ve hatası da mağfiret olunur."

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye de Fetvâlar'ında şöyle demektedir:

"İster müslümanlar, ister kâfirler, ister fütuvvet ehli kimseler, ister atıcılar, ister ordu, ister fakirler ve ister başka kimseler olsunlar, Allah'ın mahlukatından hiç kimse arasında kimse Allah ve Rasûlünün hükmü dışında kalan bir hüküm ile hükmedemez. Kim bundan başka bir yol arayacak olursa, yüce Allah'ın şu buyruklarının kapsamına girer:"*Onlar hala cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Yakîn sahibi bir toplum için kimin hükmü Allah'ın hükmünden daha güzel olabilir?" (el-Maide, 5/50);"Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyet ile teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar." (en-Nisa, 4/65)* O halde müslümanlara aralarında çıkan bütün anlaşmazlıklar hususunda Allah ve Rasûlünün hükmüne başvurmak farzdır..."[2]

Yine İbn Teymiyye şöyle demektedir: "Veliyyu'l-Emr (emretmek yetkisine sahip, yönetici) eğer kitab ve sünnetteki hükmü bilecek olursa, insanlar arasında gereğince hükmeder. Şâyet o hükmü bilmeyip, bununla birlikte hakkı bilecek noktaya gelecek şekilde bunun ve ötekinin neler söylediğini bilme imkanı var ise yine onun gereğince hükmeder. Eğer bunu da, ötekini de bilme imkanı yoksa, bu sefer müslümanları bulundukları hal üzere bırakır. Herkes yüce Allah'a kendi içtihadına uygun olarak ibadet eder. Kimseyi başkasının -yönetici olsa dahi- sözünü kabul etmeye zorlama hakkı yoktur.

Eğer yöneticiler bu çerçevenin dışına çıkacak olurlarsa, Allah'ın indirdiğinden başkası ile hükmetmiş olurlar ve birbirlerine düşerler. Nitekim Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* şöyle buyurmaktadır: "Bir kavim Allah'ın indirdiğinden başkası ile hükmedecek olursa, mutlaka onlar birbirlerine düşerler."[3]

İşte bu gerek çağımızda, gerek başka dönemlerde ardı arkasına benzerleri meydana geldiği gibi devletlerin hallerinin değişmesinin en büyük sebebleri arasındadır. Allah kimin hakkında mutluluk dilerse, başkasının başına gelen musibetlerden onu ibret alacak hale getirir, o da Allah'ın desteklediği ve yardım ettiği kimselerin yollarını izler. Allah'ın yardım etmeyip küçük düşürdüğü kimselerin izledikleri yollardan da uzak kalır. Yüce Allah kitabında şöyle buyurmaktadır: "*Allah kendi (dini)ne yardım edene elbette yardım eder. Muhakkak Allah güçlüdür, azizdir. O kimselere eğer biz yeryüzünde bir iktidar imkânı verirsek, onlar namazlarını dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, ma'rufu emreder, münkerden alıkoyarlar. İşlerin âkıbeti Allah'ındır.*" *(el-Hac, 22/40-41)*

Yüce Allah kendi dinine yardım edenlere yardım edeceğini vaad etmiştir. Onun yardımı ise kitabına, dinine ve rasûlüne yardımıdır. Yoksa Allah'ın indirdiklerinden başkası ile hükmeden ve bilmediği hususlarda söz söyleyen kimselere yardımı değildir. Şüphesiz ki hakim (ve yönetici) eğer dindar olmakla birlikte bilgisizce hüküm verecek olursa, cehennem ehlinden olur. Bilmekle birlikte bildiği hakka aykırı hüküm verecek olursa, yine cehennemliktir. Eğer adaletsiz ve bilgisizce hüküm verecek olursa, cehennem ehlinden olması öncelikle sözkonusudur.

Bu muayyen bir meselede bir şahıs lehine hüküm vermesi halinde böyledir. Eğer müslümanların dini ilgili hususlarda genel bir hüküm verecek olup da, hakkı batıl, batılı hak, sünneti bid'at, bid'ati sünnet, marufu münker, münkeri maruf yapacak olur, Allah'ın ve Rasûlünün emrettiğini yasaklayıp Allah ve Rasûlunun yasakladığını emredecek olursa, işte bu bir başka türlü hükümdür. Âlemlerin Rabbi, rasûllerin mutlak ilahı ve din gününün mutlak maliki onun hakkında hükmünü verir. O, din gününün mâliki ki: "*Hem dünya ve hem de âhirette hamd yalnız O'nundur. Hüküm de yalnız O'nundur. Siz zaten O'na döndürüleceksiniz.*" *(el-Kasas, 28/70)*;"*O rasûlünü hidayet ile ve hak din ile -onu bütün dinlere üstün kılmak için- gönderendir. Şahid olarak Allah yeter.*" *(el-Feth, 48/28)*

"Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun. Allah, Muhammed'e, aile halkına ve ashabına salat ve selam eylesin."[1]

Yöneticilere Karşı Çıkmamak:

Tahavî *-Allah Ona Rahmet Etsin-* şöyle demektedir: "Aleyhine kılıç çekmek vacib olanlar dışında Muhammed *-sallallahu aleyhi ve sellem-* ümmetinden herhangi bir kimseye karşı kılıç çekileceği görüşünde olmadığımız gibi, imamlarımıza ve yöneticilerimize karşı çıkmayı da -haksızlık etseler bile- uygun görmeyiz, onlara beddua etmeyiz. Onlara itaat etmekten el çekmeyiz. Onlara itaat etmenin, yüce Allah'a itaatin bir parçası ve bir farz olarak görürüz. Elverir ki bir masiyetle emretmesinler. Onların ıslah olmaları ve esenliğe kavuşmaları için de dua ederiz."[2]

Açıklama:

Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-'*de gelen sahih hadiste şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şahitlik eden müslüman bir kimsenin kanı ancak şu üç şeyden birisi ile helal olabilir: Evli olduğu halde zina eden, cana karşı can ve dinini terkedip cemaatten ayrılan."[3]

Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır:"*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere de itaat edin ve sizden olan emir sahiblerine de.*" (en-Nisa, 4/59)

Yine sahih hadiste Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Kim bana itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Kim bana karşı gelirse, Allah'a karşı gelmiş olur. Kim (tayin ettiğim) emire itaat ederse bana itaat etmiş, kim emire isyan ederse bana isyan etmiş olur."[1]

Ebu Zerr *-radıyallahu anh-'*dan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Benim can dostum, bana dinleyip itaat etmemi emretti. İsterse, organları kesik Habeş'li bir köle dahi olsun."[2]

Yine Buharî ile Müslim'de şu hadis yer almaktadır: "Sevdiği ve sevmediği hususlarda müslüman kişiye dinleyip itaat etmek düşer. Bir masiyet ile emrolunması hali müstesnâ. Masiyetle emrolunması halinde ise ne dinlemek, ne de itaat vardır."[3]

Avf b. Malik *-radıyallahu anh-'*dan rivayete göre Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-* şöyle buyurmuştur: "En hayırlı yöneticileriniz kendilerini sevdiğiniz ve sizi seven, kendilerine dua ettiğiniz ve sizlere dua eden yöneticilerdir. Kötü yöneticileriniz ise kendilerine buğzettiğiniz ve sizlere buğzeden, kendilerine lanet okuduğunuz ve sizlere lanet okuyan yöneticilerdir." Biz: Ey Allah'ın Rasûlü, böyle bir durumda kılıçla bunlara karşı çıkmayalım mı? diye sorduk. O: "Aranızda (sizlere)

namazı kıldırdıkları sürece hayır" diye buyurdu. "Şunu bilin ki her kimin başına bir yönetici gelir de o Allah'a isyan olan bir işi yaptığını görürse, Allah'a isyan olduğu halde yaptığı o işten hoşlanmasın, bununla birlikte itaatten de asla el çekmesin."[4]

İşte kitab ve sünnet masiyet ile emretmedikleri sürece yöneticilere itaat etmenin vacib olduğunu göstermektedir. Yüce Allah'ın şu buyruğu üzerinde düşünün:"*Allah'a itaat edin, peygambere de itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de.*" *(en-Nisâ, 4/59)* Burada yüce Allah'ın "peygambere de itaat edin" diye buyurup, "sizden olan yöneticilere de itaat edin" diye buyurmamış olduğuna dikkat edelim. Çünkü yöneticilere bağımsız itaat sözkonusu değildir. Onlara Allah'a ve Rasûlüne itaat olan hususlarda itaat edilir.[5]

Haksızlık etseler dahi onlara itaat etmenin gereğine gelince, çünkü onlara itaatin dışına çıkmak sonunda meydana gelecek kötülükler, zulümlerinin sonucunun kat kat fazlası olur. Hatta onların zulümlerine sabretmek halinde, kötülüklerin örtülmesi ve ecirlerin kat kat arttırılması sözkonusudur. Çünkü şüphesiz ki yüce Allah'ın böylelerini bizlere musallat kılması ancak amellerimizin bozukluğundan dolayıdır. Ceza da amelin türünden olur. O halde bizim mağfiret dilemeye, tevbeye ve amellerimizi ıslah etmeye çalışmamız gerekir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Size isabet eden herbir musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi iledir, çoğunu da affeder.*" *(eş-Şûrâ, 42/30)*; "*İşte biz kazanmakta oldukları yüzünden de zalimlerin kimini kimine böylece musallat ederiz.*" *(el-En'âm, 6/129)*

O halde yönetilenler eğer zalim yöneticinin zulmünden kurtulmak istiyorlarsa, zulmü terketsinler.

Mîsak (Âdemoğullarından Alınan Söz):

Tahavî diyor ki: "Yüce Allah'ın Adem'den ve zürriyetinden almış olduğu mîsâk (söz) de haktır."[1]

Açıklama:

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Hani -kıyamet günü: Bizim bundan haberimiz yoktu demeyisiniz diye- Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahid tutup: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (diye buyurmuştu). Onlar da: Evet, şahid olduk, demişlerdi.*" *(el-A'raf, 7/172)*

Böylelikle yüce Allah Adem'in soyundan gelecek olanları sulblerinden çıkartmış olduğunu ve Allah'ın kendilerini onların Rableri, mutlak malik ve egemenleri olduğu, O'ndan başka hiçbir ilahın bulunmadığı hususunda kendilerine karşı şahit tuttuğunu haber vermektedir.

Adem *-aleyhisselâm-*'ın belinden zürriyetinin alınmasına, onların ashab-ı yemin ve ashab-ı şimal diye biribirlerinden ayrıldıklarına dair hadisler varid olmuştur. Kimi hadislerde de Allah'ın onların Rableri olduğuna dair şahit tutuldukları da belirtilmektedir.

Bu hadislerden birisini İmam Ahmed, İbn Abbas'tan gelen bir rivayet olarak kaydetmektedir. Buna göre Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* şöyle buyurmuştur: "Muhakkak Allah, Adem *-aleyhisselâm-*'ın sırtından Nu'man'da (Arafat'ta) ahdi almış bulunmaktadır. Onun sulbünden yaratacağı bütün zürriyeti çıkartmış ve önünde yaymıştı. Sonra onları karşısına alarak onlarla konuşup: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye sormuş, onlar da: Evet, şahidlik ederiz, demişlerdi..." diye âyeti sonuna kadar okumuştur.[2]

Yine İmam Ahmed'in rivayetine göre Enes b. Malik Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'den şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kıyamet gününde cehennem ehlinden bir kimseye şöyle denilir: Ne dersin? Yeryüzünde ne varsa hepsi senin olsaydı, bunu (kurtulmak için) fidye olarak verir miydin? O, evet diyecek. Bunun üzerine (yüce Allah) şöyle buyuracak: Ben senden bundan daha basit bir şeyi istemiştim. Sen Âdem'in sırtında iken bana hiçbir şeyi ortak koşmaman için senden söz almıştım. Ancak sen bana bir şeyleri ortak koşmaktan başkasını kabul etmedin."

Bu hadisi Buharî ve Müslim'de Sahih'lerinde rivayet etmişlerdir.[3]

İsra ve Miraç:

Tahavî *-Allah Ona Rahmet Etsin-* şöyle demektedir: "Miraç da haktır. Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* geceleyin götürülmüş ve uyanıklık halinde iken şahıs olarak semaya yükseltilmiştir. Ondan sonra da yüce Allah'ın dilediği yüksekliklere çıkartılmıştır. Allah dilediği şeylerle ona ikramda bulunmuş, vahyettiği şeyleri vahyetmiştir. Kalb gördüğünü yalanlamadı. Dünyada da, âhirette de Allah'ın salât ve selâmı onun ve aile halkının üzerine olsun."[1]

Açıklama:

Miraç kelimesi urûc'dan gelmektedir. Yani kendisi ile urûc edilen yani yükseğe çıkılan alet demektir. O bakımdan miraç merdiven mesabesindedir. Bunun nasıl olduğu bilinemez, hükmü diğer gaybi şeylerin hükmü ile aynıdır. Ona iman eder, nasıl olduğu ile uğraşmayız.

Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* geceleyin yürütülmüş (isra) ve uyanık olduğu halde bedeniyle miraca çıkartılmıştır. İsra, Mekke'de iken peygamberlikten sonra ve hicretten bir yıl önce bir defa gerçekleşmiştir.

İsra olayı ile nakledilen hadiste belirtildiğine göre Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* sahih olan görüşe göre uyanık olduğu halde bedeni ile birlikte Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksa'ya kadar Burak'a binmiş olarak geceleyin yürütülmüştür. Cebrail *-aleyhisselâm-* da onunla birlikte idi. Mescid-i Aksa'da indi, imam olarak diğer peygamberlere namaz kıldırdı. Burak'ı mescidin kapısının halkasına bağladı.

Daha sonra Beytu'l-Makdis'ten aynı gece dünya semasına yükseltildi. Sonra ikinci semaya, sonra üçüncü, dördüncü ve nihayet yedinci semaya yükseltildi. Oralarda pek çok peygamberi gördü. Daha sonra da Sidretu'l-Müntehâ'ya yükseltildi. Sonra da el-Beytu'l-Ma'mur'a yükseltildi. Allah kuluna vahyettiği şeyleri vahyetti. Önce ona elli vakit namazı farz kıldı. Döndüğünde Musa *-aleyhisselâm-*'ın yanından geçti. Sana ne emrolundu? diye sordu. Elli vakit namaz, diye cevab verince, Musa *-aleyhisselâm-* dedi ki: Ümmetin bunu kaldıramaz. Rabbine dön, O'ndan ümmetin için hafifletmesini dile. Bunun üzerine on vakit indirdi. Sonra indi. Tekrar Musa'nın yanına vardığında, ona durumu haber verince, Rabbine dön, ondan hafifletmesini dile dedi. Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* Musa ile şanı yüce Allah arasında gidip geldi ve nihayet beş vakte kadar indirildi. Musa *-aleyhisselâm-* yine ona geri dönmeyi ve hafifletmesini dilemesini söylediyse de Peygamber şöyle buyurdu: Artık Rabbimden utanır oldum. Bu kadarına rıza ve teslimiyet gösteriyorum. Peygamber ayrılınca, bir münadi şöyle seslendi: Ben farzımın gereğini yerine getirdim ve kullarımın yükünü de hafiflettim.[2]

Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın Rabbini görmesi hususunda görüş ayrılığı vardır. Doğru olan ise Rabbini kalbiyle gördüğü, baş gözüyle görmediğidir.

İsra'nın Peygamber efendimizin bedeni ile birlikte ve uyanıkken gerçekleştiğinin delillerinden birisi de şanı yüce Allah'ın:"*Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren (Allah) münezzehdir.*" *(el-İsra, 17/1)* buyruğudur. "Abd: Kul" ise beden ile ruhun toplamıdır. Nitekim insan da beden ile ruhun bir arada oluşunun adıdır. Mutlak olarak bu lafız kullanıldığında bilinen anlamı budur, doğru olanı da budur. O halde İsra da ikisinin toplamı ile gerçekleşmiştir. Bu aklen imkansız bir şey de değildir. Eğer insanların yükselmesinin uzak bir ihtimal olarak görülmesi mümkün olsaydı, meleklerin inmesinin de uzak bir ihtimal olarak görülebilmesi gerekirdi. Bu ise peygamberliğin inkarına kadar götürür, bu da küfürdür.

Önce İsra ile Beytu'l-Makdis'e gitmekteki hikmet nedir? diye sorulacak olursa,

-Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- cevab şudur: Kureyş'liler Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'a Beytu'l-Makdis'in niteliklerini sorduğunda, Allah Rasûlünün iddiasının doğruluğunu açıkça ortaya koymak içindi. Onlar sorunca o da Beytu'l-Makdis'in niteliklerini onlara anlatmış ve yolda iken geçip gördüğü kervanları hakkında da onlara haber vermişti. Eğer Mekke'den semaya yükselmiş olsaydı, bu husus gerçekleşmezdi. Zira bu durumda onlara haber vermiş olsaydı, semada bulunan

şeyleri onların bilip tesbit etmelerine imkan olmazdı. Ancak Beytu'l-Makdis'i görmüşlerdi. O da onlara oranın niteliklerini bildirmişti.

Miraç hadisinde iyice düşünen kimseler için yüce Allah'ın uluvv sıfatının sabit olduğuna çeşitli bakımlardan da deliller bulunmaktadır. Başarı Allah'tandır.

Kıyametin Alâmetleri:

Tahavî *-Allah Ona Rahmet Etsin-* şöyle demektedir: "Bizler kıyametin alâmetlerine (eşrâtu's-sâa) iman ederiz.[1] Deccal'in çıkması, Meryem oğlu İsa *-aleyhisselâm-*'ın semadan inmesi gibi. Güneşin batısından doğacağına ve dâbbetu'l-ard'ın özel yerinden çıkacağına da iman ederiz."[2]

Açıklama:

Huzeyfe b. Esîd'den dedi ki: Kendi aramızda kıyametten söz ederken Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* yanımıza geldi: "Neden söz ediyorsunuz?" diye sordu. Ashab: Kıyametten söz ediyoruz, dediler. Şöyle buyurdu: "Öncesinden on tane alamet görmedikçe asla kopmayacaktır. Aralarından duman, deccal, dâbbe, güneşin batıdan doğması, Meryem oğlu İsa'nın inmesi, Ye'cuc ile Me'cuc, birisi doğuda, birisi batıda, birisi Arap yarımadasında üç kara parçasının yere geçmesinden sözetti. Onların sonuncusu ise Yemen'den çıkacak ve insanları mahşerlerine doğru kovalayacak bir ateştir." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.[1]

Buharî ile Müslim'de yer alan rivayete göre İbn Ömer *-radıyallahu anh-* şöyle demiştir: Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın huzurunda Deccal'den sözedildi, şöyle buyurdu: "Allah'ı tanırsınız. Şüphesiz Allah'ın bir gözü kör değildir, dedi ve eliyle gözüne işaret etti. Ancak Mesih, Deccal'in sağ gözü kördür. Sanki gözü pörsümüş bir üzüm tanesi gibidir."[2]

Buharî ve başkalarının kaydettiği rivayete göre Ebu Hureyre *-radıyallahu anh-* şöyle demiştir: Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-* buyurdu ki: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki Meryem oğlu (İsa)'nın aranızda adaletli bir hakim olarak inmesi pek yakındır. Haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak, mal o kadar artacak ki, kimse onu kabul etmeyecek. Öyle ki tek bir secde dahi dünyadan ve dünyadaki herşeyden hayırlı olacak." Daha sonra Ebu Hureyre şöyle der: Arzu ederseniz:"*Kitab ehlinden ölümünden evvel ona iman etmeyecek kimse yoktur. O da kıyamet günü aleyhlerinde bir şahid olacaktır." (en-Nisâ, 4/159) buyrğunu okuyabilirsiniz"* [3]

Deccal ve Meryem oğlu İsa *-aleyhisselâm-*'ın semadan inip onu öldüreceğine dair hadisler ile Deccal'i öldürmesinden sonra onun döneminde Ye'cuc ile Me'cuc'un ortaya çıkıp yüce Allah'ın onların

hepsini onlara yapacağı bedduanın bereketi ile tek bir gecede helâk edeceğine dair hadisler, o kadar çok ki onları uzun uzadıya kaydetmek bu sahifelere sığmaz.

Dâbbe'nin ve güneşin batıdan doğuşuna gelince, yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*O söz aleyhlerine gerçekleşince, biz onlara yerden bir dâbbe çıkartırız. Onlara: İnsanlar âyetlerimize inanmıyorlardı, diye söyler.*" *(en-Neml, 27/82)*

Buharî'de yer alan rivayete göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-* buyurdu ki: "Güneş batıdan doğmadıkça kıyamet kopmayacaktır. İnsanlar onu göreceklerinde yeryüzünde bulunan herkes iman edecektir. İşte bu önceden iman etmemiş ise hiçbir nefse iman etmesinin fayda vermeyeceği zamandır."[4]

Müslim'deki rivayete göre de Abdullah b. Amr şöyle demiştir: Ben Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'tan bir hadis belledim ki onu henüz unutmadım. Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ı şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz ki ilk olarak görülecek alâmet güneşin batıdan çıkması, kuşluk vaktinde de Dâbbe'nin insanlara karşı çıkmasıdır. Bunların hangisi daha erken olursa, diğeri de fazla zaman geçmeden hemen arkasından gelecektir."[5]

Burada kasıt alışılmadık türden olan alâmetlerin ilkidir. Çünkü Deccal, İsa *-aleyhisselâm-*'ın semadan inişi, bundan önce olacaktır. Ye'cuc ile Me'cuc'un çıkışı da böyledir. Ancak bütün bunlar garib kaçmayan alışılmış alametlerdir, çünkü bunlar insandırlar. Onların benzerlerinin görülmesi alışılmış bir şeydir. Dabbe'nin garib bir şekilde ortaya çıkması ise sonra insanlara hitab etmesi, onları iman ya da küfür ile damgalaması ise alışılmadık bir şeydir. Alışılagelmiş, cereyan eden adetlerin dışında kalan bir iştir. İşte bu, yeryüzünde görülecek ilk alamettir. Tıpkı güneşin alışılagelmişin aksine batıdan doğmasının semadaki âyetlerin ilki oluşu gibi."

Cennet ve Cehennem:

Tahavî *-Allah Ona Rahmet Etsin-* diyor ki: "Cennet ve cehennem yaratılmışlardır. Ebediyyen yok olmazlar ve sonları gelmez. Şüphesiz ki yüce Allah diğer mahlukattan önce cenneti ve cehennemi yaratmıştır. Onlara gidecek kimseleri de yaratmıştır. Onlardan dilediğini onun bir lutfu olarak cennete yaratmış, dilediği kimseleri de adaletinin bir tecellisi olarak cehennem için yaratmıştır. Herkes de kendisi için olup bitmiş olana amel eder ve ne için yaratılmışsa ona ulaşır. Hayır ve şer kullar hakkında takdir edilmiş şeylerdir."[1]

Açıklama:

Tahavî'nin: "Cennet ve cehennem yaratılmışlardır" ifadeleriyle ilgili olarak belirtelim ki: Ehl-i sünnet cennet ve cehennemin yaratılmış ve şu anda var olduklarını ittifak ile kabul etmişlerdir. Ehl-i sünnet hep bu kanaattedir.

Bu hususta Kur'ân nasslarından bazıları yüce Allah'ın cennet hakkındaki:"*O takvâ sahibleri için hazırlanmıştır."* *(Âl-i İmran, 3/33)*; "*Allah'a ve rasûllerine iman edenler için hazırlanmıştır...*" *(el-Hadid, 57/21)* buyruğu ile cehennem hakkındaki:"*Kâfirler için hazırlanmıştır.*" *(Al-i İmran, 3/131)*;"*Şüphesiz ki cehennem bir pusudur. Azgınların dönüp varacakları bir yerdir.*" *(en-Nebe', 78/21-22)* şeklindeki buyruklarıdır. Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Andolsun ki onu diğer bir inişinde de görmüştür. Sidretu'l-Müntehâ yanında. Cennetu'l-Me'vâ da onun yanındadır.*" *(en-Necm, 53/13-15)*

Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* Sidretu'l-Müntehâ'yı ve orada yanında Cennet-i Me'vâ'yı da görmüştür. Nitekim Buharî ile Müslim'de yer alan Enes *-radıyallahu anh-*'ın naklettiği İsra kıssası ile ilgili hadiste de böyle belirtilmektedir: Bu hadisin sonlarında şu ifadeler yer alır: "Sonra Cebrail beni aldı ta Sidretu'l-Müntehâ'ya kadar geldi. Onu ne olduklarını bilemediğim renkler bürüdü." Devamla dedi ki: "Sonra cennete girdim. Baktım ki oranın tümsekleri inciden, toprağı misktendir."[2]

"Ebediyyen yok olmazlar, sonları gelmez" ifadesine gelince, selef ve halef'ten imamların cumhurunun kabul ettiği görüş budur.

Cennetin ebedi oluşu ve onun sonunun gelmeyip yok olmayacağına gelince, bu Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın haber verdiği ve kesin olarak bilinen hususlardandır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*O bahtiyar olanlara gelince, onlar da cennettedirler. Gökler ve yer ayakta durduğu müddetçe orada ebediyyen kalıcıdırlar. Rabbinin dilediği kadarı müstesna. Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır.*" *(Hud, 11/108)* Burda istisna edilen süre ise kabirde ve hesab için Mevkıf'te bekledikleri süredir.

İbn Cerir et-Taberî şöyle demektedir: Şüphesiz Allah vaadinden caymaz. İstisnanın hemen akabinde "bu arkası kesilmeyen bir bağıştır" diye buyurmaktadır. Yani bunun kesintisi olmayacaktır. Durum ne olursa olsun, buradaki istisna müteşabihtir. Ancak yüce Allah'ın: "Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır" ifadesi muhkemdir. O bakımdan biz muhkemi esas kabul ederiz, müteşabihi de onu bilene havale ederiz.

Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Oranın yiyecekleri de, gölgeleri de devamlıdır.*" *(er-Râd, 13/35)*;"*Onlar oradan çıkarılacak da değillerdir.*" *(el-Hicr, 15/48)*

Yüce Allah cennetliklerin orada ebedi olarak kalacaklarını Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde vurgulamış ve onların:"*Onlar orada ilk ölümden başka ölümü tatmazlar.*" *(ed-Duhan, 44/56)* buyruğu ile bir daha ölümü tatmayacaklarını haber vermektedir. Buradaki istisna munkatı' bir istisnadır. Bunu yüce

Allah'ın: "Rabbinin dilediği müstesnâ" istisnâsı ile birlikte ele alıcak olursak, her iki âyetteki istisnadan kastın onların cennette bulunmadıkları sürenin ebedilikten istisnâ edilmesi olduğu açıkça ortaya çıkar. Tıpkı ilk ölümün genel olarak ölümden istisna edildiği gibi, işte burada onların ebedi hayatlarından önce gerçekleşmiş bir ölüm sözkonusu edilmektedir. O dönem ise cennette ebedi kalışlarından önce sözkonusu olan cennetten ayrı kaldıkları bir süredir.

Cennetin ebedi ve devamlı oluşuna dair sünnetten deliller ise pek çoktur. Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın şu buyruğu gibi: "Kim cennete girerse, artık o nimetlere gark olur ve asla sıkıntı çekmez. Orada ebedi kalır ve ölmez."[1] Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın şu buyruğu da böyledir: "Bir münadi şöyle seslenir: Ey cennetlikler! Sizin için burada ebediyyen sağlık vardır ve asla hastalanmayacaksınız. Devamlı genç kalacaksınız ve ebediyyen yaşlanmayacaksınız. Hayatta kalacaksınız ve ebediyyen ölmeyeceksiniz."[2] Ölümün cennet ile cehennem arasında boğazlanması hadisinde de şöyle buyurulmaktadır: "Ey cennet ehli! Sizin için ebedilik vardır, ölüm olmayacaktır ve ey cehennem ehli! Sizin için ebedilik vardır, ölüm olmayacaktır, denilir."[3]

Cehennemin ebedilik ve devamlılığına gelince, şanı yüce Allah sünnette varid olduğu üzere dilediği kimseyi oradan çıkartır ve kâfirleri ise sonu gelmeyecek şekilde orada ebediyyen bırakır.

Cehennemin ebedi oluşu ve sonunun gelmeyişinin delillerinden bazıları yüce Allah'ın şu buyruklarıdır:"*Onlar için sürekli kalıcı bir azab vardır.*" *(el-Mâide, 5/37)*;"*Onlara hafifletilmez, onlar o azab içinde ümitsiz kalacaklardır.*" *(ez-Zuhruf, 43/75)*;"*Hiç şüphesiz onlar için cehennem ateşi vardır. Onlar orada ebediyyen kalacaklardır.*" *(el-Cin, 72/23)*;"*Onlar oradan çıkarılacak da değillerdir.*" *(el-Hicr, 15/48)*;"*Ve onlar ateşten çıkacak da değillerdir.*" *(el-Bakara, 2/167)*;"*Onlar hakkında hüküm verilmez ki ölsünler, onların üzerinden (cehennem) azabından bir şey de hafifletilmez.*" *(Fâtır, 35/36)*

Sünnette varid olmuş pek çok delil de la ilahe illallah diyen kimselerin cehennemden çıkacağını göstermektedir. Şefaate dair hadisler de muvahhid günahkârların cehennemden çıkacakları hususunda ve bu hükmün onlara has bir hüküm olduğunda açık ifadeler taşımaktadır. Şâyet kâfirler oradan çıkacak olurlarsa, onlar da muvahhidlerin konumuna gelirler ve cehennemden çıkmak, iman ehline ait bir özellik olmaktan çıkar.

Cennet ile cehennemin bekaları kendi varlıklarından kaynaklanan bir şey değildir. Aksine yüce Allah'ın onları baki kılması iledir.

"Ve onlara gidecekler yaratmıştır" ifadesine gelince, yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Andolsun ki biz cehennem için cin ve insanlardan çok kimseler yaratmışızdır.*" *(el-A'râf, 7/179)* Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-* da şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak Allah cennete girecek kimseler yaratmıştır. Onlar daha babalarının sulblerinde iken onları orası için yaratmıştır. Cehenneme gidecek kimseleri de

yaratmıştır. Onlar henüz babalarının sulblerinde iken onları orası için yaratmıştır."[1] Bu hadisi Müslim, Ebu Davud ve Nesaî rivayet etmiştir.

"Onlardan dilediği kimseleri O'nun bir lutfu olarak cennete, onlardan dilediği kimseleri de adaletinin bir tecellisi olarak cehenneme... koyar." ifadelerine gelince, bilinmesi gereken hususlardan birisi de şudur: Yüce Allah sevab ve mükâfatı onu haketmeye sebeb teşkil eden hususu engellemedikçe engellemez. Buna sebeb ise salih ameldir, çünkü;"*Kim mü'min olduğu halde salih amel işlerse, o zulme uğratılmaktan da korkmaz (mükâfatının) eksiltilmesinden de.*" (Tâ-hâ, 20/112) Aynı şekilde cezalandırılmaya sebeb olan husus olmadıkça da kimseyi cezalandırmaz. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Size isabet eden herbir musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi iledir. Çoğunu da affeder.*" (eş-Şûrâ, 42/30) Veren ve engelleyen şanı yüce Allah'tır. O'nun vereceğini kimse engelleyemez, O'nun engellediğini kimse veremez. Ama yüce Allah bir insana iman ve salih ameli lutfedecek olursa, bunu gerektiren hususu da ondan alıkoymaz. Aksine ona böyle mükâfat ve yakın kılıcı özellikler verir ki, bunları ne bir göz görmüş, ne bir kulak işitmiş, ne bir insanın hatırından geçmiştir. Bunları ondan engelleyecek olursa, bunlara sebeb teşkil eden salih amelin olmayışından dolayıdır.

Şüphesiz ki O dilediği kimseye hidayet verir, dilediği kimseyi saptırır. Fakat bu O'nun bir hikmeti gereğidir ve O'nun adaletidir. Salih amellerden ibaret olan mükâfat sebebini alıkoyması O'nun hikmet ve adaletindendir. Sonuçların sebeblerinin var olmasından sonra ortaya çıkmasına gelince, hiçbir şekilde bunları engellemez. Elverir ki bu sebebler ya ameldeki bir fesat yahut amelin gereği ve sonucu ile çatışan bir neden dolayısıyla salih olmayan sebebler olmasınlar. O vakit mükâfatı gerektiren sebebin olmadığından yahut ta engelin varlığından ötürü sonuçlar da ortaya çıkmaz.

Şanı yüce Allah'ın (mükâfatı) engellemesi ve cezalandırması iman ve amel-i salih'in olmaması dolayısıyla olduğuna göre -ki O bunu sınamak ve ta baştan beri kendiliğinden değil de ancak O'nun bir hikmet ve adaletinin bir gereği olarak verir- her iki halde de O'na hamdetmek gerekir. Her hale rağmen O kendisine hamdedilendir. O'nun herbir bağışı, O'nun bir lutfudur, O'nun herbir cezası, O'nun bir adaletidir. Şüphesiz yüce Allah hikmeti sonsuz olandır. Herbir şeyi kendisine uygun gelen yerine koyar. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Onlara bir âyet gelse: Allah'ın peygamberlerine verilen gibi bize de verilmedikçe asla iman etmeyeceğiz, derler. Allah peygamberliğini kime vereceğini çok iyi bilendir.*" *(el-En'âm, 6/124)* Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Biz böylece onların bir kısmını, diğer bir kısmı ile denedik ki: Allah aramızdan bunlara mı lutfetti, desinler diye. Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir?*" *(el-En'am, 6/53)* ve buna benzer daha başka buyruklar...

Kelâm'a Yergi ve Kitab ve Sünnet'in Nasslarına

Teslimiyetin Gereği:

Tahavî -*Allah Ona Rahmet Etsin-* şöyle demektedir: "İslâm'ın ayağı ancak teslimiyet ve teslimiyeti göstermek üzere sabit olur."[1]

Açıklama:

Yani ancak iki vahyin nasslarına teslim olan, onlara boyun eğen, onlara itiraz etmeyen, kendi görüşü, aklı ve kıyasıyla onlara karşı çıkmayan kimselerin müslümanlığı sağlamdır.

Buharî, İmam Muhammed b. Şihab ez-Zührî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Risalet vermek Allah'tan, tebliğ etmek rasûl'den, teslim olmak ta bize düşer."[2]

Bu söz gerçekten kapsamlı ve faydalı bir sözdür.

Yine Tahavî şöyle demektedir: "Kim ilmi kendisine engellenmiş olan şeyi bilmeye kalkışır, kavrayışı teslimiyet ile kanaat bulmazsa, onun bu maksadı kendisini halis tevhidden, katıksız marifetten ve sahih imandan alıkoyar."[3]

Açıklama:

Bu da önceki ifadeleri pekiştirmekte ve dinin esasları ile ilgili hatta başkaları hakkında da, bilgisizce konuşmaktan daha da sakındırmaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Bilmediğin bir şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve kalbin herbiri ondan sorumludur."* *(el-İsrâ, 17/36)*

Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*İnsanlardan kimisi Allah hakkında bilgisiz, delilsiz ve aydınlatıcı bir kitabı olmaksızın mücadele eder. İnsanları Allah'ın yolundan saptırmak için büyüklenerek yüz çevirir. Dünyada onun için rüsvaylık vardır. Kıyamet günü de biz ona yakıcı ateş azabını tattırırız."* *(el-Hac, 22/8-9)*

Rasûlullah -*sallallahu aleyhi ve sellem-* da şöyle buyurmuştur: "Bir kavim önceleri bir hidayet yolu üzerinde bulunuyorsa ve sapacak olursa, mutlaka kendilerine cedel (tartışma) verilmiştir. (Sonra yüce Allah'ın):"*Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler."* *(ez-Zuhruf, 43/58)* buyruğunu okudu. Bunu Tirmizî rivayet etmiş ve: Hasen bir hadistir, demiştir.[1]

Şüphesiz Allah Rasûlüne teslim olmayanın tevhidi eksik olur. Bu kimse kendi görüş ve hevâsına göre kanaat belirtir, Allah'tan gelmiş bir hidayet olmaksızın da görüş ve heva sahibi kimseleri taklid

eder. Rasûlullah *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'ın getirdiklerinin dışına çıktığı kadar da tevhidinden eksilmiş olur. Çünkü bu kişi böyle birisini bu hususta Allah'tan başka bir ilah edinmiş olur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"*Hevâ ve hevesini ilâh edinen kimseyi gördün mü?*" *(el-Furkan, 25/43)* Nefsinin arzu ettiği şeye ibadet edeni gördün mü? demektir.

Dünyaya fesad üç kesimden gelmiştir. Tıpkı Abdullah b. el-Mubarek -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'in dediği gibi:

"Gördüm ki günahlar kalbleri öldürüyor,

Hatta alışkanlıkları bazan zilleti doğuruyor.

Hayat verir kalblere günahları terketmek,

Nefsin için hayırlıdır, ona isyan etmek.

Söyle bana dini kimler bozdu ki,

Hükümdarlardan, kötü alimlerle, abidlerden başka?"

Zalim hükümdarlar zalimce siyasetleriyle şeriata itiraz ederler ve bu uygulamalarıyla şeriata karşı çıkarlar. Bu politikalarını Allah ve Rasûlünün hükmünün önüne geçirirler.

Kötü alimler ise Allah ve Rasûlünün haram kıldığını helal kılmayı, mübah kıldığını ise haram kılmayı, onun kaldırdığına itibar etmeyi, itibar ettiğini kaldırmayı, onun kayıt getirdiğini mutlaklaştırıp mutlak bıraktığını kayıtlamayı ve buna benzer hususları ihtiva eden görüş ve bozuk kıyaslarıyla şeriatın dışına çıkan ilim adamlarıdır.

Kötü âbidler ise iman ve şeriatın gerçeklerine zevkleriyle, vecdleriyle, hayalleriyle, şeytani ve batın keşifleriyle imanın hakikatlerine itiraz eden cahil mutasavvıflardır. Bu tutum ise Allah'ın izin vermediği şeyi şeriat yapmayı, Peygamberi *-sallallahu aleyhi ve sellem-* vasıtası ile teşri' buyurduğu dinini iptal etmeyi, imanın hakikatlerinin yerine şeytanın aldatmalarını ve nefsin hazlarını yerine geçirmeyi ihtiva etmektedir.

Birinci kesim olan hükümdarlar şöyle derler: Siyaset ile şeriat birbiriyle çelişecek olursa, biz siyasete öncelik tanırız.

Kötü alimler: Akıl ile nakil çatışacak olursa, aklı önceleriz, derler.

Zevk sahibi (cahil âbidler) ise şöyle derler: Zevk ve keşif şeriatın zahiri ile çatışacak olursa, biz zevk ve keşfi önceleriz.

Allah'ın kitabı ile Rasûlullah'ın sözünden şifa, hidayet, ilim ve yakînin elde edilmeyip de şaşkın kimselerin sözlerinden bunun gerçekleşmesi imkansız bir şeydir. Asıl yapılması gereken Allah ve Rasûlünün söylediklerini esas almak, onun manası üzerinde düşünüp akletmeye çalışmaktır. Bunun aklî delil ve belgesi ile sem'î ve haberî delilini bilmek gerek buna, gerek ötekine ait delâletini bilmek ve öğrenmektir. Buna uyan ve muhalefet eden insanların görüşlerini ise müteşabih ve mücmel olarak değerlendirmektir. Bu görüş sahiplerine de şöyle demektir: Bu lafızlar şu şu anlama gelir, eğer onlar bu lafızlarla Allah Rasûlünün haberine uygun olan anlamı kastetmiş iseler kabul edilir, eğer ona muhalefet eden şeyi kastedecek olurlarsa reddedilir.

Saptırmanın sebebi ise Allah ve Rasûlünün sözü üzerinde düşünmekten yüz çevirip Yunan sözleri ile değişik görüşlerle uğraşmaktır. Bu gibi kimselere kelâmcılar denilmesinin sebebi ise bunların daha önce bilinmeyen bir ilmi ortaya koymayıp ancak belki pek faydası olmayan fazladan birtakım sözler söylemiş olmalarından dolayıdır."

Yine Tahavî şöyle demektedir: "Böyle bir kimse vesveseli ve şaşkın, şüpheli ve sapkın bir halde ne tasdik eden bir mü'min, ne de inkârcı bir yalanlayıcı olmayarak, küfür ile iman, tasdik ile yalanlama, ikrar ile inkâr arasında gider gelir."[1]

Açıklama:

Kitab ve sünneti bırakıp, yerilmiş kelâm ilmine yönelen yahut ta böyle bir kelâm ilmi ile kitab ve sünneti bir noktada birleştirmeye çalışan, çatışmaları halinde ise nassı te'vil edip değişik görüşlerle re'ye göre yorumlayan herkesin hali budur. Sonunda bu kimsenin durumu şaşkınlık, sapıklık ve şüpheye kadar ulaşır.

Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer er-Razî "Eksamu'l-Lezzât" adlı eserinde şöyle demektedir: "Ben kelâmî yolları ve felsefi yöntemleri iyiden iyiye inceledim. Bunların hasta olan bir kimsenin derdine deva olmadıklarını, susamışın susuzluğunu gidermediklerini gördüm. En kısa yolun Kur'ân yolu olduğunu tesbit ettim. Allah'ın birtakım sıfatlarının isbatına dair yüce Allah'ın şu buyruklarını okuyalım:"*Rahman (olan Allah) arş'a istivâ etti.*" *(Tâhâ, 20/5)*;"*Güzel söz yalnız O'na yükselir.*" *(Fatır, 35/10)* Nefy (selbî) sıfatlar hususunda da şu buyrukları okuyabiliriz:"*Onun benzeri hiçbir şey yoktur.*" *(eş-Şûrâ, 42/11)*;"*Onlar ise bilgileri ile onu kuşatamazlar.*" *(Tâhâ, 20/110)*"

Daha sonra şunları söylemektedir: "Kim benim geçtiğim deneyimlerden geçerse, benim bildiklerimi de öğrenir."

Ebu'l-Meâlî el-Cuveynî de şöyle demiştir: "Arkadaşlarım, kelâmla uğraşmayın, eğer ben kelâmın beni nereye ulaştıracağını bilmiş olsaydım, onunla uğraşmazdım."

Ölümü esnasında da şunları söylemiştir: "Ben o dalgalı denize daldım. İslam ehli ve onların ilimlerini bıraktım. Bana yasakladıkları şeyin içine girdim. Şimdi ise eğer Rabbim rahmeti ile bana yetişmeyecek olursa, el-Cuveynî'nin oğlunun vay haline! İşte ben annemin akidesi üzerine ölüyorum. (Ya da: Neysabur kocakarılarının akidesi üzerine ölüyorum, demiştir.)"

Bu duruma ulaşan bir kimseye eğer Allah rahmeti ile yetişmeyecek olursa, varacağı yer zındıklıktır.

Şafîi -*Allah'ın rahmeti üzerine olsun*- şöyle demiştir: "kelâm ehli hakkındaki hükmüm şudur: Onlar sopalarla, ayakkabılarla dövülür. Kabileler ve aşiretler arasında dolaştırılır ve: Kitab ve sünneti terkedip kelâm'a yönelenin cezası budur denilir."

Yine şöyle demiştir: "Ben kelâmcılardan öyle şeyleri gördüm ki bu sözleri müslüman bir kimsenin söyleyeceğini zannedemiyorum. Allah'a ortak koşmak müstesnâ bir kulun Allah'ın yasaklamış olduğu herşeye mübtelâ olması kelâm'a mübtelâ olmasından daha iyidir."

Bunlardan birisinin ölüm esnasında koca karıların izlediği yola geri döndüğünü ve onların kabul ettikleri şekilde kabul ettiğini, buna muhalif olup bir zamanlar kesin zannettiği, sonradan da tutarsızlıklarını açıkça gördüğü yahut ta doğru olduklarını tesbit edemediği bu inceliklerden yüz çevirdiğini ve netice itibariyle -eğer azabtan kurtulacak olurlarsa- ilim ehline tabi olan küçük çocuklar, kadınlar ya da Bedevî Arablar seviyesine vardıklarını görüyoruz."

Bibliyografya[1]:

Kur'ân-ı Kerîm.

Suyûtî, Celalu'd-Din, *el-Itkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, el-Bakıllanî, *Îcâzu'l-Kur'ân* ile birlikte, el-Babî el-Halebî baskısı, 1398.

el-Beyhakî, Ebu Bekr, *el-Esmâ ve's-Sıfat*, Tahkik: Zâhid el-Kevserî, Beyrut 1405.

el-Elbanî, Muhammed Nasıru'd-Din, *Irvâu'l-Galîl fi Tahrici Ehadîsi* Menâri's-Sebîl, Beyrut 1399.

İbn Teymiyye, *İktidau's-Sırati'l-Mustakîm*, Tahkik: Nasır el-Akl, Mektebetu'r-Reşid 1413.

ez-Ziriklî, Hayru'd-Din, *el-A'lâm*, Beyrut 1980.

eş-Şeybanî, Muhammed İbrahim, *Evraku Mecmuatu'n min Hayati Şeyhi'l-İslâmî İbn Teymiyye*, Kuveyt 1409.

İbnu'l-Kayyim, Şemsu'd-Din, *Bedâiu'l-Fevâid,* Beyrut, Tarihsiz.

İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1980.

es-Sicistanî, Hafız Ebu Bekr Abdullah b. Süleyman b. el-Eş'as, *el-Ba's*, Tahkik: Ebu İshak el-Huveynî el-Eserî, Daru'l-Kitabi'l Arabî 1408.

Bahşel, Eslem b. Sehl el-Vasıtî, *Tarihu Vâsıt,* Tahkik: Gorgis Avvad, Alemu'l-Kütüb baskısı, I. baskı.

Abdu'l-Latif, Muhammed Amr, *Tebyidu's-Sahifeti bi Usuli'l-Ahadîsi'd-Daifeti*, Mısır 1409.

el-Mubarekfurî, Muhammed b. Abdu'r-Rahman, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Camiî't-Tirmizî*, Beyrut 1399.

İbn Batuta, Muhammed b. Abdu'l-Levatî, *Tuhfetu'n-Nuzzâr fi /araibi'l-Emsar ve Acaibi'l-Esfar* (İbn Batuta Seyahatnamesi), Tahkik: Dr. Ali el-Muntasır el-Kettanî, Beyrut 1405.

eş-Şerif, Abdullah b. Abdu'r-Rahman, *et-Tâlikatu'l-Müfide ale'l-Akideti'l-Vasıtiyye*, Riyad 1404.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, Tahkik: Mukbil b. Hadî el-Vadıî, Kuveyt 1405; Tahkik: D. Muhammed İbrahim el-Benna, Abdu'l-Aziz /uneym, Muhammed Ahmed Aşur, Kahire, Tarihsiz.

el-Humeydî, Dr. Abdu'l-Aziz, *Tefsiru İbn Abbas ve Merviyyatuhu fi't-Tefsiri min Kütübi's-Sünne,* Mekke, Camiatu Ümmi'l-Kura, Tarihsiz.

el-Askalanî, Ebu'l-Fadl Şihabu'd-Din Ahmed b. Ali b. Hacer, *Telhîsu'l-Habîr fi Tahrici Ehadîsi'r-Rafiiyyi'l-Kebir*, Medine 1384.

es-Sa'dî, eş-Şeyh Abdu'r-Rahman, *et-Tenbihat, el-Latife ale'l-Akideti'l-Vasıtiyye*, İşraf: Abdu'r-Rahman er-Ruveyşid, Süleyman b. Hammad, I. Baskı.

İbn Huzeyme, Ebu Bekir, *et-Tevhid ve İsbatu Sıfatı'r-Rabbi Azze ve Celle*, Tahkik: Abdu'l-Aziz eş-Şehevan, Riyad, I. Baskı.

İbnu'l-Esir, Mecdu'd-Din Ebu's-Saadât el-Mubarek, *Camiu'l-Usul fi Ahadîsi'r-Rasûl*, Tahkik: Abdu'l-Kadir el-Arnaut, Matbaatu ve Mektebetu'l-Beyan, Tarihsiz.

et-Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân* (Taberî Tefsiri), Beyrut 1405. Ayrıca Tahkik: Mahmud Muhammed Şakir, Tahric: Ahmed Şakir, Mısır.

et-Tirmizî, Ebu İsa, *Camiu't-Tirmizî*, Tashih: Abdu'l-Vehhab Abdu'l-Latif, Beyrut, Tarihsiz.

el-Beyhakî, Ebu Bekr, *el-Camiu li Şuabi'l-İman*, Tahkik: Abdu'l-Ali Hamid, ed-Daru's-Selefiye, I. Baskı.

el-Âlusî, es-Seyyid Numan, *Celâu'l-Ayneyn fi Muhakemeti'l-Ahmedeyn*, Beyrut, Tarihsiz.

Ebu Nuaym Ahmed el-Isfahanî, *Hilyetu'l-Evliya ve Tabakatu'l-Asfiya*, Beyrut, Tarihsiz.

Suyutî, Celalu'd-Din, *ed-Durru'l-Mensûr*, Beyrut 1403.

Suyutî, Celalu'd-Din, *ed-Duraru'l-Müntesira fi'l-Ahadîsi'l-Müştehira*, Tahkik: Muhammed b. Lutfi es-Sebbağ, Camiatu'l-Melik Suud Neşri.

İbn Receb, Ebu'l-Ferec Abdu'r-Rahman, *ez-Zeylu alâ Tabakati'l-Hanabile*, Beyrut, Tarihsiz.

Darimî, Osman b. Said, *er-Raddu ale'l-Cehmiyye*, Tahkik: Bedr el-Bedr, Kuveyt, I. Baskı.

ed-Dımeşkî, Nasıru'd-Din, *er-Raddu'l-Vafir ala men Zeame bi enne men semme İbne Teymiyyete "Şeytie'l-İslâmi" Kâfir*, Tahkik: Züheyr eş-Şaviş, Beyrut, I. Baskı.

el-Eşkar, Dr. Umer Suleyman, *er-Rusulu ve'r-Risâlât*, Kuveyt 1401.

İbn Hanbel, Ahmed, *ez-Zühd*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye 1403.

el-Beyhakî, Ahmed b. Hüseyn, *ez-Zühdü'l-Kebir*, Tahkik: Takıyu'd-Din en-Nedvî, Daru'l-Kalem II. Baskı.

el-Elbanî, Muhammed Nasıru'd-Din, *Silsiletu'l-Ahadîsi's-Sahiha*, Beyrut, Tarihsiz.

es-Sicistanî, Ebu Davud Süleyman b. el-Eş'as, *Sunenu Ebi Davud*, Tahkik: İzzet ed-Da'âs, el-Mektebetu's-Selefiyye 1388.

ed-Darakutnî, Ali b. Ömer, *Sünenu'd-Darakutnî; -Haşiyetu't-Ta'liki'l-Muğni* ile birlikte-, Neşru's-Sünne.

en-Nesaî, Ebu Abdu'r-Rahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenu'n-Nesaî* (Suyutî şerhi ile birlikte), İ'tina: Abdu'l-Fettah Ebu /udde, Daru'l Beşair 1406.

İbn Ebi Âsım, *es-Sünne*, Tahkik: Muhammed Nasıru'd-Din el-Elbanî, Beyrut 1400.

el-Beğavî, Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mes'ud, *Şerhu's-Sünne*, Tahkik: Şuayb el-Arnaut, Muhammed Züheyr eş-Şaviş, Beyrut, I. Baskı.

İbn Ebi'l-Iz el-Hanefi, Ali b. Ali, *Şerhu'l-Akideti't-Tahaviye,* Tahkik: Cemaatun mine'l-ulema, Tahric: Muhammed Nasıru'd-Din el-Elbanî, Beyrut 1404.

Herrâs, Muhammed Halil, *Şerhu'l-Akideti'l-Vasıtiyye li Şeyhi'l-İslam İbn Teymiyye*, Talik: İsmail el-Ensarî, Riyad 1403.

el-Buharî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buharî*, (Fethu'l-Barî ile birlikte), Tahkik: Abdu'l-Aziz b. Baz, Daru'l-Fikr, Tarihsiz.

el-Elbanî, Muhammed Nasıru'd-Din, *Sahihu'l-Camiı's-Sağir ve Ziyadatihi*, II. Baskı 1399.

el-Elbanî, Muhammed Nasuru'd-Din, *Sahihu Sünen-i İbn Mâce*, I.Baskı.

el-Elbanî, Muhammed Nasuru'd-Din, *Sahihu Süneni't-Tirmizî*, I. Baskı.

el-Elbanî, Muhammed Nasuru'd-Din, *Sahihu Süneni'n-Nasaî*, Mektebu't-Terbiyedi'l-Arabî li Duveli'l-Halic I. Baskı.

el-Kuşeyrî, İmam Müslim b. el-Haccac, *Sahihu Müslim* (Nevevî şerhi ile birlikte) Müracaat (kontrol): Halil el-Meys, Beyrut 1407.

ed-Darakudnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, *es-Sıfat*, Tahkik: Ali b. Muhammed el-Fakıhî, I. Baskı 1403.

İbnu'l-Kayyim, Şemsu'd-Din, *es-Savâiku'l-Mürsele*, Tahkik: Ali ed-Dahilullah, Riyad 1408.

el-Ûde, Süleyman b. Hamed, *Abdullah b. Sebe' ve Eseruhû fi İhdâsi'l-Fitneti fi Sadri'l-İslam*, Riyad 1405.

el-Esbehanî, Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame*, Tahkik: Ridaullah b. Muhammed İdris el-Mubarekfurî, Daru'l-Âsime, 1408.

el-Fevezan, Salih, *Şerhu'l-Akideti'l-Vâsıtıyye*, Riyad, 1407.

el-Manî', Muhammed b. Abdu'l-Aziz, *Talikun ale'l-Akideti'l-Vasıtiyye*, Riyad, Tarihsiz.

İbn Teymiyye, *el-Akîdetu'l-Vasıtiyye*, Tahkik: Züheyr eş-Şaviş, el-Mektebu'l-İslami 1405.

İbn Abdi'l-Hadî, Muhammed b. Ahmed, *el-Ukudu'd-Dürriyye fi Menakibi Şeyhi'l-İslam İbn Teymiyye*, Mısır, Tarihsiz.

Şakir, Ahmed Muhammed, *Umdetu't-Tefsir ani'l-Hafız İbn Kesir*, Mısır 1376-1377.

Şemsu'l-Hak el-Abadî, Ebu't-Tayyib, *Avnu'l-Ma'bud Şerhu Süneni Ebi Davud,* el-Medinetu'l-Münevvere 1388.

es-Sıddîkî, Muhammed b. Allan, *el-Futuhatu'r-Rabbaniyye ale'l-Ezkari'n-Nevâviyye*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Tarihsiz.

İbn Hanbel, Ahmed, *Fedailu's-Sahabe,* Tahkik: Vasiyullah Abbas, Camiatu Ümmi'l-Kura, 1403.

İbn İshak el-Kadî, Muhammed b. İsmail, *Fadlu's-Salati ale'n-Nebi*, Tahkik: Muhammed Nasiru'd-Din el-Elbanî, Tabaatu'l-Mekteb, 1389.

el-Gazzalî, Muhammed, *Fıkhu's-Sîre*, Tahkik: Muhammed Nasiru'd-Din el-Elbanî, Katar, Tarihsiz.

İbn Müslim, el-Kureşî el-Mısrî, Abdullah b. Vehb, *el-Kader ve mâ verede fi zalike mine'l-âsâr*, Tahkik: Abdu'l-Aziz Abdu'r-Rahman Muhammed el-Useyn, Daru's-Sultan 1406.

el-Cürcanî, Ebu Ahmed Abdullah b. Adî, *el-Kâmilu fi Duafai'r-Rical*, Daru'l-Fikr 1404.

el-Heysemî, İbn Hacer, *Mecmau'l-Bahreyn fi Zevaidi'l-Mecmaeyn*, Tahkik: Abdu'l-Kuddus Nezir, Baskı yeri yok, 1413.

İbn Teymiyye, Şeyhu'l-İslam Ahmed, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, Cem': Abdu'r-Rahman b. Kasım -Birinci baskıdan tıpkı basım-

ez-Zehebî, *Muhtasaru'l-Uluvv*, Tahkik: Muhammed Nâsiru'd-Din el-Elbanî, Beyrut 1401.

İbnu'l-Kayyim, Şemsu'd-Din, *Medâricu's-Sâlikîn*, Tahkik: Muhammed Hamid Fakî, Beyrut, Tarihsiz.

İbn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned*, -Hamiş'indi *Muntehabu Kenzi'l-Ummal min Süneni'l-Akvali ve'l-Ef'âl*, Beyrut 1398.

İbnu'l-Müsenna, et-Temimî, Hafız Ahmed b. Ali, *Müsned-u Ebi Ya'lâ el-Mevsılî*, Tahkik: Hüseyin Selim Esed, Daru'l-Me'mun 1404.

et-Tebrizî, Muhammed b. Abdillah, *Mişkâtu'l-Mesabih*, Tahkik: Muhammed Nasiru'd-Din el-Elbanî, Beyrut 1399.

İbn Ahmed Hilmi, Hafız, *Meâricu'l-Kabul Şerhu Süllemi'l-Vusul ila İlmi'l-Usuli fi't-Tevhid*, Riyad, Daru'l-İfta baskısı.

et-Taberanî, Hafız Ebu'l-Kasım, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, Tahkik: Hamdi es-Selefî, Bağdad, I. Baskı.

İbnu'l-Kayserânî, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Tahir el-Makdisî, *Marifetu't-Tezkira fi'l-Ahadîsi'l-Mevdua*, Tahkik: İmadu'd-Din Ahmed Haydar, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekafiye 1406.

İbn Haldun, Abdu'r-Rahman b. Muhammed, *Mukaddime*, Tahkik: Dr. Ali Abdu'l-Vahid Vafî, Kahire, III. Baskı.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsu'd-Din Ebu Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr, *el-Menaru'l-Münif fi's-Sahihi ve'd-Daif*, Tahkik: Abdu'l-Fettah Ebu /udde, Haleb 1402.

Hafız Abdu'l-Hamid, *el-Muntehab,* Tahkik: Mustafa el-Adevî, Kuveyt, I. Baskı.

et-Tarhûnî, Muhammed b. Rızk, *Mevsuatu Fedaili Suveri ve Âyâti'l-Kur'ân*, Demmam 1409.

ez-Zehebî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizanu'l-İ'tidal fi Nakdi'r-Rical*, Tahkik: Ali Muhammed el-Becavî, Daru'l-Marife, Beyrut.

ez-Zeylaî, Cemalu'd-Din Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nasbu'r-Raye li Ahadîsi'l-Hidaye*, el-Mektebetu'l-İslamiyye 1393.

el-Hilalî Selim b. Iyd, *Nushu'l-Umme fi Fehmi Ehadîsi'f-tiraki Hâzihi'l-Umme*, Daru'l-Adha 1409.

İbn Teymiyye, Nakdu'l-Mantık, Tahkik: Muhammed b. Abdu'r-Rezzak Hamza, Mektebetu's-Sunneti'l-Muhammediyye, tarihsiz.

el-Hakim et-Tirmizî, Ebu Abdullah Muhammed, *Nevâdiru'l-Usul min Marifeti Ehadîsi'r-Rasûl* (haşiyesinde: *Mirkatu'l-Vusul*) Beyrut tarihsiz.

İçindekiler

1 *Rihle*, I, 466

2 Burada zikrettiklerimiz, biyografisinin bulundu€u en önemli yerlerdir. Bunlar› fieyhu'l-‹slam'›n biyografisini inceleme iflini ilim talebelerine teflvik olsun ve bu hususta onlara kolayl›k olsun diye kaydettim.

1 Bu biyografik bilgileri bize ça€dafllar›ndan olan muhterem hocalar›m›z Abdu'r-Rezzak Afifî ile Abdu'l-Fettah Selâme lutfetmifllerdir.

1 Bu meseleyi fieyh Ahmed fiakir, Tirmizî'nin *Sünen*'ini tahkikinde (II, 16-25) uzun uzad›ya ele al›p, incelemifl ve neticede besmele'nin Tevbe suresi müstesna herbir surenin bir âyeti oldu€u sonucuna ulaflm›flt›r.

1 ‹bn Abbas'tan bu rivayeti ‹bn Cerir, besmele'nin tefsirinde rivayet etmifltir. fieyh Ahmed fiakir de bu hususta: "Bu haberin senedi zay›ft›r" demektedir. Bk. *Taberî Tefsiri*, Tahkik: Ahmed fiâkir, I, 123

1 el-Ahzab suresinin 43. âyet-i kerîme'sinin bir bölümü olup, tamam› flöyledir: "*O, sizi karanl›klardan nura ç›karmak için size salat* (rahmet) *getirendir, melekleri de. O, mü'minlere çok rahimdir* (merhametlidir.)"

2 Uydurma bir rivayettir. Bunu el-Beyhakî "*el-Esmâ ve's-S›fat*"da (s. 71) rivayet etmifl olup, bunun rivayet zincirinde yer alanlar bir yalanc›lar silsilesidir. Çünkü bunu Muhammed b. Mervan, el-Kelbî'den, o Ebu Salih'den, o ‹bn Abbas'tan diye rivayet etmifltir. Suyutî, *el-Itkan* (II, 242) adl› eserinde flöyle demektedir: "‹bn Abbas tefsirinin rivayet yollar›n›n en gevfle€i el-Kelbî'nin, Ebu Salih'ten, onun ‹bn Abbas'tan diye yapt›€› rivayettir. fiâyet buna bir de Muhammed b. Mervan es-Süddî es-Sa€ir de ilave edilecek olursa, art›k bu yalanc›lar silsilesidir."

Ayr›ca bk. *Tefsiru ‹bn Abbas ve Merviyyetuhu fi't-Tefsir min Kütübi's-Sünneti*, I, 26.

Beyhaki, *fiuabu'l-‹man*, V, 299'da Mukatil b. Süleyman'dan, o ed-Dahhak'tan, o da ‹bn Abbas'tan merfu olarak flöyle dedi€ini rivayet etmektedir: "...Kul bismillahirrahmanirrahim dedi€i takdirde, yüce Allah: Kulum biri di€erinden daha incelikli iki incelikli isim ile bana dua etti. Rahim, rahman'dan daha incedir (rakiktir). ‹kisi de (birbirinden) rakiktir."

Beyhakî dedi ki: "‹ki incelikli (rakik) ifadesinin burada rivayetin asl›ndan meydana gelmifl bir tashîs (laf›z de€ifltirmesi) oldu€u söylenmifltir. Asl› "iki rafik" fleklindedir. Rafik ise yüce Allah'›n isimlerindendir.

Eserin muhakkiki Abdu'l-Alî Hamid ise flöyle demektedir: "Bu rivayetin senedi zay›ft›r. Senedinde meçhul ravi vard›r. Mukatil b. Süleyman da itham edilmifltir. ed-Dahhak ise ‹bn Abbas'tan rivayet iflitmemifltir."

3 Zay›f bir hadistir. Bunu Ebu Davud, Edeb'de el-Hedyu fi'l-Kelam bab›nda (Aynu'l-Mabud, XIII, 184) ‹bn Mace, ‹mam Ahmed ve baflkalar› rivayet etmifllerdir. Nevevî, el-Ezkar adl› eserinde (no: 339) hasen oldu€unu belirtmifltir. el-Elbanî, es-Silsiletu't-Taife, no: 902'de: "Önemli olup da kendisine elhamdulillah ve bana salat ile bafllan›lmayan herbir ifl kesiktir, kopuktur, ondan hertürlü bereket giderilmifltir." lafz› ile kaydettikten sonra bu hadisin uydurma oldu€unu söylemifltir.

Ayn› flekilde bu hadisi Daifu'l-Camî', 4216-4218'de farkl› laf›zlarla kaydettikten sonra bu hadisin zay›f oldu€unu belirtmifltir. Ayr›ca bk. el-‹rva, no: 1, 2. Bu hadisin kaynaklar›n› uzun uzad›ya gösterdikten sonra niçin zay›f oldu€unu da belirtmifltir.

el-Arnavud ise Camiu'l-Usul, 3980'de flunlar› söylemektedir: "Senedinde Kurra b. Abdu'r-Rahman vard›r. Do€ru sözlü bir ravi olmakla birlikte, münker rivayetleri de vard›r."

1 *Bedâiu'l-Fevâid*, II, 93

1 Burdan itibaren belirtilecek yere kadar ifadeler ‹bnu'l-Kayyim'e aittir.

2 Burada ‹bnu'l-Kayyim'in sözleri sona ermektedir. Ayr›ca bk. *Medâricu's-Sâlikîn*, I, 64

3 fieyh Ömer el-Eflkar "*er-Rusul ve'r-Risâlât*" adl› eserinde (s. 14) belirtti€ine göre ilim adamlar› nezdinde yayg›n olan kanaat budur. Ancak bunun böyle olmas› uzak bir ihtimaldir. Zira yüce Allah nebilere de risalet verdi€ini flu buyru€unda aç›kça ifade etmektedir: "*Senden önce ne kadar rasûl ve nebiye risalet verdiysek...*" (el-Hac, 22/52) Di€er taraftan yüce Allah'›n bir insana vahiy göndermekle birlikte onun o vahyi herhangi bir kimseye tebli€ etmemesi mümkün de€ildir. Peygamber (s.a) da flöyle buyurmaktad›r: "Ümmetler bana gösterildi. Beraberinde dokuz-on kiflilik bir topluluk bulunan peygamberler gördüm. Bir-iki adam bulunan peygamberler gördüm. Beraberinde hiçbir kimse bulunmayan peygamberler gördüm..." Bu hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmifltir.

Nebi ile rasûl aras›ndaki farka dair yapt›€› tercih olan: "Rasûl kendisine yeni bir fleriat vahyedilen kimse, nebi ise kendisinden öncekilerin fleriatlerini tasdik ve yerleflti rmek için gönderilen kimsedir. ‹srailo€ullar› peygamberlerinin ço€u da böyledir" fleklindeki görüfl do€rulu€a daha yak›n görünmektedir. Do€rusunu en iyi bilen Allah't›r.

[1] Beyhakî, ez-Zühd, 297'de, ‹bn Adiy, *el-Kâmil*, II, 2168'de, ‹bn Ömer'den merfu olarak flu hadisi rivayet etmektedirler: "‹yilik bofla gitmez. Günah unutulmaz. Deyyân (olan ve herkese amelinin karfl›l›€›n› veren) asla uyumaz. ‹stedi€in gibi ol, nas›l diyânet edersen, sen de öyle diyânete maruz kal›rs›n. (Ne yaparsan onunla karfl›lafl›rs›n.)" Bu hadisin senedi zay›ft›r.

Yine bu hadisi Ahmed, *ez-Zühd*'de (s. 176) Ebu'd-Derda'ya mevkufen ve yine zay›f bir sened ile rivayet etmifltir. Bk. *Daifu'l-Camî'*, 4274; Suyutî, *ed-Duraru'l-Muntesira fi'l-Ahadisi'l-Müfltehera,* Tahkik: es-Sabbâ€, no: 328.

[1] fiarih'in kastetti€i yüce Allah'›n, el-Münafikun suresinin birinci âyetinde münaf›klar›n iddialar›n› yalanlad›€› flu âyet-i kerîme'dir: "*Münaf›klar sana geldiklerinde dediler ki: fiehadet ederiz ki muhakkak sen Allah'›n Rasûlusün. Allah da biliyor ki sen hiç flüphesiz O'nun rasûlüsün ve Allah flahidlik eder ki muhakkak münaf›klar yalanc›d›rlar.*"

[2] Hadis sahihtir. De€iflik laf›zlarla *Buharî* zekât bölümünün bafltaraflar›nda (*Fethu'l-Barî*, III, 262) ‹stitabetu'l-Mürteddin bölümlerinde, *Müslim* ise iman bölümünde (Nevevî, I, 314) Tirmizî, Nesaî ve Ebu Davud rivayet etmifllerdir. Bk. *Camiu'l-Usul*, 35-42 no'lu hadisler.

[1] Bu kelimenin, cinsi nefyeden lam için gizli haberinin takdiri oldu€unu kastetmektedir.

[2] Bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak Mücahid'den flöyle dedi€i sahih olarak rivayet edilmifltir: "Ben an›lacak olursam, mutlaka sen de benimle birlikte an›l›rs›n: fiehadet ederim ki Allah'tan baflka hiçbir ilah yoktur. fiehadet ederim ki Muhammed Allah'›n Rasûlüdür." (gibi)

el-Elbanî de ‹bn ‹shak el-Kadî'ye ait "*Fadlu's-Salâti ale'n-Nebi*" adl› eserde (s. 86) flöyle demektedir: "‹snad› mürsel, sahihtir. O halde bu mürsel ve kudsi bir hadistir."

Ebu Ya'la (II, 522) zay›f bir isnad ile Ebu Said el-Hudrî'den merfu olarak flunu rivayet etmektedir: "Ben an›lacak olursam, sen de benimle birlikte an›l›rs›n." Ayr›ca bk. *ed-Durru'l-Mensûr*, VIII, 549.

[1] Sahih bir hadistir. Bunu *Buharî,* Ömer b. el-Hattab (r.a)'dan Hudud, Recmu'l-Hublâ mine'z-Zina iza Ahsanat bab›nda (*Fethu'l-Barî*, XII, 144); el-Enbiya, babu Kavli'llahi vezkur fi'l-Kitabi Meryem bab›nda (*Fethu'l-Barî*, VI, 478)

[2] Buharî bu hadisi tefsir, "inne'l-laha ve melâiketehû yusallûne ale'n-nebi"de muallak olarak (*Feth*, VIII, 532) rivayet etmifltir. ‹bn ‹shak el-Kadî bu hadisi "*Fadlu's-Salati ale'n-Nebi*" adl› eserinde (s. 82) mevsul olarak rivayet etmifltir. el-Elbanî de: Senedi mevkuf ve hasendir, demifltir.

[3] Sahih bir hadis olup, *Buharî*'nin ezan, men celese fi'l-mescidi yentaziru's-salate bab›nda (Feth, II, 142); Mesacid ve Bed'ul halk bölümlerinde rivayet etmifltir. *Müslim*'de mesacid, fadlu salati'l-câmaa

v'entizari's-sala' bab›nda (*Nevevî*, V, 171)da rivayet etmifltir. Ayr›ca Ebu Davud, Tirmizî, Nesaî, *Müsned*'inde Ahmed, *Muvatta*'›nda Malik yak›n laf›zlarla rivayet etmifllerdir.

1 Sahihtir. Bu hadisi *Buharî*, el-I'tisam, Kavlu'n-Nebi...de; (*Feth*, 13/293) *Müslim*, ‹mare, Kavlu'n-Nebî...; (*Nevevî*, XIII, 70) ile Ebu Davud, Tirmizî, ‹bn Mace, Ahmed ve baflkalar› rivayet etmifltir.

1 Hasen bir hadistir. Tirmizi bu hadisi Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan, iman, ma cae fiftiraki hazihi'l-umme'de, (*Tuhfe*, VII, 397), rivayet edilmektedir. el-Irakî, *Tahricu'l-‹hya* (III, 230)'da flöyle demektedir: "Bu ümmetin ayr›lmas›n› sözkonusu eden hadisin senedleri ceyyid (iyi)dir." Ayr›ca haf›z bu hadislerin senedlerinin hasen oldu€unu *Tahricu'l-Keflflaf* (s. 63, no:17)'de belirtmektedir.

Bu ümmetin f›rkalara ayr›laca€›n› belirten hadisleri kardeflimiz Selim el-Hilalî, *Nushu'l-Umme*... adl› eserinde biraraya getirmifl bulunmaktad›r. Oraya bak›labilir: s. 9-27.

2 Bu meflhur Cibril hadisinden bir parçad›r. Bunu *Müslim* rivayet etmifltir. Sahih'inin bafl›nda kaydetti€i ilk hadis budur. (Nevevî, I, 259) Bu hadisi ayr›ca *Ebu Davud* Sünne, Kader bab›nda (*Aynu'l-Ma'bud*, XII, 459)'da, *Tirmizî* iman bahsinde, *Nesaî* de iman bahsi Na'tu'l-‹slam bölümünde. Hepsi Ömer b. el-Hattab'dan gelen rivayet ile kaydetmifllerdir. Ayn› flekilde Buharî, Müslim, Ebu Davud ve ‹bn Mace'de bu hadisi Ebu Hureyre ile Ebu Zerr rivayetiyle de zikretmifllerdir.

1 fiair yüce Allah'›n el-En'am, 6/83-86. âyet-i kerîme'de yer alan flu (meâldeki) buyruklar› kastetmektedir: *"‹flte bu kavmine karfl›(1) ‹brahim'e verdi€imiz hüccetimizdir. Biz kimi dilersek onu derece derece yükseltiriz. fiüphesiz Rabbin tam hikmet sahibidir, herfleyi çok iyi bilendir. Biz ona(2) ‹shak ile(3) Yakub'u ba€›fllad›k. Herbirine hidayet verdik. Daha önce de(4) Nuh'a da hidayet verdik. Onun zürriyetinden(5) Davud'a(6) Süleyman'a(7) Eyyub'a(8) Yusuf'a(9) Musa'ya(10) Harun'a da biz iyi hareket edenleri iflte böyle mükafatland›r›r›z. (11) Zekeriyya'ya(12) Yahya'ya(13) ‹sa'ya(14) ‹lyas'a da (hidayet verdik). Hepsi salihlerdendi.(15) ‹smail'e(16) Elyesa'a(17) Yunus'a ve (18) Lut'a a (hidayet verdik). Herbirini alemlere üstün k›ld›k."* ‹flte bunlar toplam 18 peygamberin ismidir. Geriye ikinci beyitte adlar›n› verdi€i sekiz peygamber kalmaktad›r.

1 Sahih bir hadistir. Kaynaklar› ileride (kadere iman›n dereceleri anlat›l›rken) gösterilecektir.

1 Büyük ilim adam› ‹bn Useymin, *el-Akîdetu'l-Vas›tiyye* flerhinde flunlar› söylemektedir: "Müellifin sözlerinden anlafl›ld›€› gibi izledikleri yolda onlara muhalefet eden kimseler onlar›n (ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in) kapsam›na girmezler. Çünkü Peygamber (s.a) ve ashab› flan› yüce Allah'›n s›fatlar›n› hakikatleri üzere kabul ediyorlard›. Bundan dolay› ehl-i sünnet ve'l-cemaat, selefiler, efl'ariler ve maturidi'lerdir, diyenler yan›lmaktad›rlar. Biz de diyoruz ki: Bunlar farkl› kanaatler ileri sürmekle birlikte hepsi nas›l ehl-i sünnet olabilirler? Onlar›n herbirisi, öbürünün kanaatini reddederken, hepsinin ehl-i sünnet olmas› imkâns›z bir fleydir. ‹ki z›tt›n birarada bulunmas›n›n mümkün oldu€u söylenmesi hali müstesnâ. Yoksa onlardan sadece birilerinin bu hususta sünnete tabi

oldu€unda flüphe bulunmaz. O kimdir? Efl'ariler mi? Maturidi'ler mi? yoksa Selefi'ler mi? Kim sünnete uygun ise o kifli bu hususta sünnete ba€l› demektir. Muhalefet edenin ba€l› oldu€u söylenemez. Biz de diyoruz ki: Ehl-i sünnet ve'l-cemaat selefin kendisidir. Baflkalar› hakk›nda bu vas›f sözkonusu olamaz. Kelimelere de manalar›na göre itibar edilir. Dolay›s›yla biz sünnete muhalefet edenlere nas›l ehl-i sünnet diyebiliriz? Bu mümkün olamaz. Bunlar birbiriyle ihtilaf eden üç kesimdir derken, ondan sonra dönüp bunlar›n ayn› kanaatte birlefltiklerini nas›l söyleyebiliriz? Birleflmek nerede? Buna göre ehl-i sünnet ve'l-cemaat selef itikad›na sahib olanlard›r. E€er Peygamber (s.a)'›n izledi€i yol üzerinde ise k›yamet gününe kadar sonradan gelmifl olsa dahi elbetteki o selefidir."

1 *Tahrif*, hem laf›z hem mana itibariyle de olur. Laf›zda tahrifin örne€i "*Allah, Musa ile özel bir flekilde konuflmufltur.*" (en-Nisa, 4/165) buyru€unda "Allah" lafza-i celalini merfu olarak okuyacak yerde (Musa, Allah ile özel bir flekilde konuflmufltur, anlam›na gelecek flekilde) bu lafza-i celali nasb ile okumak buna örnektir. Mana itibariyle tahrife gelince, "istivâ" lafz›n›n istila etti, egemenli€i alt›na ald› diye, "onun eli"ni de kudreti diye aç›klamak örnek gösterilir.

2 Ta'til, iki k›s›md›r: S›fatlar› nefyeden cehmiyye ve mutezile'nin yapt›klar› gibi küllî ta'tîl ile sadece yedi s›fat› kabul edip di€erlerini kabul etmeyen Efl'ari'lerin yapt›klar› gibi cüz'î tâtil.

3 ‹leride Efl'arilere dair aç›klamalar gelecektir.

4 Mufevvida: S›fatlar› kabul etmekle birlikte bunlar›n manalar›n› bilmeyi yüce Allah'a havale eden kimselerdir.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat ise s›fatlar› ve anlamlar›n› bilmeyi kabul ederler, fakat bunlar›n keyfiyetlerinin bilinmesini Allah'a havale ederler.

Ben s›fatlar› kabul ediyorum, bunlar›n bilgisini ise Allah'a havale ediyorum diyen kimseye de flöyle deriz: Bunlar›n bilinmesi ile neyi kastediyorsun? Manas›n›n bilinmesini mi, yoksa keyfiyetlerinin bilinmesini mi kastediyorsun? diye sorar›z.

5 Beyhakî bunu *el-Esma ve's-S›fat*, s. 515'de Haf›z ‹bn Hacer'in *Fethu'l-Barî*'de (XIII, 407) ceyyid oldu€unu belirtti€i bir isnad ile ‹mam Malik'ten gelen bir rivayet olarak kaydetmektedir.

Bu ‹mam Malik'in hocas› Rabiatu'r-Rey'den de rivayet edilmifltir. Bunu Beyhakî, *el-Esma ve's-S›fat*, s. 516'da, el-Lalekaî de *fierhu ‹tikadi Ehl-i Sünne*, III, 398'de zikretmektedirler.

Bu ayn› flekilde Um Seleme'den merfu (Peygambere atfen) ve mevkuf (Um Seleme'nin sözü olarak) da varid olmufltur.

Ancak ‹bn Teymiyye *Fetvalar*›nda (V, 365) flöyle demektedir: "Bu cevab Um Seleme (r.anha)'dan mevkuf ve merfu olarak da rivayet edilmifltir. Ancak senedi güvenilebilecek sened de€ildir."

el-Elbanî, *fierhu't-Tahaviye*, s. 281'de merfu rivayet hakk›nda: "Sahih de€ildir" dedikten sonra: "Do€rusu bunun Malik ya da Um Seleme'den geldi€idir. Birincisi (Malik'ten geldi€i) ise daha meflhurdur."

1 Bu kanun ya da esas anlam›na gelen Farsça bir kelimedir. "Tâcu'l-Arûs"da toplumlar için gere€ince uygulama yap›lan nüsha, diye aç›klanm›flt›r.

1 Bunu pekifltiren hususlardan birisi de fludur. Onlar bazan flöyle derlerdi: "Bu buyruklar geldi€i gibi kabul edilir, keyfiyet nisbeti yoluna gidilmez." Yoksa onlar "Bunlar manas› olmaks›z›n geldikleri gibi kabul edilirler." demiyorlard›. ‹flte bundan anlafl›ld›€›na göre onlar manay› kabul ediyor, fakat keyfiyeti reddediyorlard›. fiarih'in: "Manan›n hakikati" sözünden kast› da keyfiyettir. O, mana ile manan›n hakikati aras›nda fark gözetmektedir. fiöyle ki, onlar manay› kabul ederler, hakikatini yani keyfiyetini ise red ederler.

2 Bk. *Mecmuu'l-Fetâvâ,* V, 26.

Ahmed b. Hanbel: Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in gerçek imam›d›r. Tam anlam›yla fieyhu'l-‹slam'd›r. Künyesi Ebu Abdullah olup, ez-Zührî, efl-fieybanî, el-Mervezî sonra da el-Ba€dadî diye bilinir. Önder imamlardan birisidir. Kur'ân'›n yarat›lmas› mihnetinde sebat göstermifltir. 164 h. y›l›nda do€mufl, 241 h. y›l›nda vefat etmifltir.

3 ez-Zehebî bunu "*el-Uluvv*" adl› eserinde senediyle kaydetmifltir. el-Elbanî, *Muhtasaru'l-Uluvv* (s. 184)'de: "Bu sahih bir isnadd›r" demektedir.

Nuaym b. Hammad: Ebu Abdullah el-Huzaî el-Mervezî diye bilinir. Hadise dair ilk müsned toplayan kiflidir. ‹nsanlar aras›nda feraizi en iyi bilen kifli idi. 228 h. y›l›nda vefat etmifltir.

4 ‹leride bu husus yine ayr› bafll›k alt›nda ele al›nacakt›r.

5 Ayet-i kerîme'nin tamam› flöyledir: "*Göklerin, yerin ve ikisi aras›nda bulunanlar›n Rabbidir. O halde O'na ibadet et ve O'na ibadetinde sebat göster. O'nun ad›yla an›lan bir kimse biliyor musun*?" (Meryem, 19/65)

1 Sahih bir hadistir. Bunu *Müslim* Salât, babu mâ yukalu fi'r-rukuî ve's-sucud'da (*Nevevî,* IV, 450'de) Aifle (r.a)'dan Peygambere merfu olarak (atfen) rivayet etmifltir: "Allah'›m gazab›ndan senin r›zana, cezaland›rmandan verece€in esenli€e, senden sana s›€›n›r›m. Ben sana övgüleri say›p dökemem, sen bizzat kendi zat›n› övdü€ün gibisin." Hadisi Buharî, Müslim, Ebu Davud ve Tirmizî ile ‹mam Ahmed rivayet etmifltir.

2 Sahih bir hadistir. Ahmed, *Müsned*'de (I, 391, 452)de, Abdu'r-Rahman es-Saatî tertibi ile (XIV, 262)de, Hakim, *el-Müstedrek* (I, 509); ‹bn Hibban, *Sahih*'de rivayet etmifltir. Ahmed fiakir'de *Müsned*, (V,

266)da sahih oldu€unu belirtti€i gibi el-Elbanî de "*es-Silsiletu's-Sahiha*" (198)'da da sahih oldu€unu belirtmifltir. Ayr›ca bk. *Câmiu'l-Usul*, 2300.

* Gerek ‹bn Teymiyye, gerek flarih en-Nisa, 4/69. âyete iflaret etmektedirler. -Çeviren-

1 *Buharî,* Tevhid, mâ câe fi duai'n-nebiyyi ummetehu ile't-tevhid'de Peygamberin: "Nefsim elinde olana yemin olsun ki flüphesiz ki o Kur'ân'›n üçte birine denktir." (bölümü)

Hasen bir hadistir. Bunu *Tirmizî*, Tefsir, ve min sureti'l-‹hlas, (*Tuhfetu'l-Ahvezî*, IX, 299); *Ahmed*, Müsned (V, 133); ‹bn Ebi As›m, *es-Sünne* (I, 297) de rivâyet etmifllerdir.

el-Elbanî, *Sahihu't-Tirmizî,* 2680'de hasen oldu€unu belirtmifltir.

Ebu'fl-fieyh, *el-Azame* adl› eserin muhakkiki R›daullah el-Mubarekfurî, hadisin yollar›n› toplad›ktan sonra flunlar› söylemektedir (I, 375): "‹flte bu yollar›n birarada olmas› ile hadisin sahih oldu€u ortaya ç›kmaktad›r."

Abdu'l-Aliy Hâmid, *fiuabu'l-‹man*, I, 276'da senedin hasen oldu€unu belirtmektedir.

2 el-Camiatu'l-‹slamiyye bask›s›nda "fieyhu'l-‹slam Ebu'l-Abbas'›n nakletti€i..." fleklindedir. Ancak do€ru olan burada kaydetti€imizdir.

3 Ebu'l-Abbas ise Ebu'l-Abbas b. Süreyc diye bilinen kimsedir. Bk. Mecmuu'l-Fetâvâ, XVII, 103.

1 ‹bn Abbas'›n bu aç›klamas›n›, ‹bn Cerir ‹hlas suresi tefsirinde senediyle rivayet etmekte ve flöyle demektedir: "Bize Ali anlatt›, bize Ebu Salih anlatt›, bize Muaviye Ali'den, o ‹bn Abbas'tan bunu böylece nakletti..."

‹bn Abbas'tan rivayet eden Ali ise ‹bn Ebi Talha'd›r. Nitekim ‹bn Kesir tefsirinde de böyledir. Saduk (çok do€ru sözlü) bir ravidir. Ancak ‹bn Abbas'la görüflmemifltir. ‹bn Abbas'›n tefsirini Mücahid'den nakletmifltir. Dolay›s›yla ‹bn Abbas'tan rivayeti munkat›'d›r.

Bunu ayr›ca Ebu'fl-fieyh el-Azame, (I, 383)de ayn› sened ile rivayet etmifltir. Muhakkiki el-Mubarek Furî zay›f oldu€unu belirtmifltir.

Ancak Haf›z ‹bn Hacer, et-Tezhib'de flöyle demektedir: "Fakat aradaki vas›ta bilindikten sonra ve o da güvenilir bir ravi oldu€una göre -ki bu da Mücahid'dir- bunda bir sak›nca kalmamaktad›r."

Bk. Tefsiru ‹bn Abbas ve Marviyatihi fi't-Tefsiri min Kütübi's-Sünne, I, 25.

[2] Bu rivayet Mücahid, el-Hasen, ed-Dahhak'tan sahih olarak nakledildi€i gibi merfu olarak da varid olmuflsa da sahih de€ildir. Bk. Ebu'fl-fieyh, *el-Azame*, (I, 379); ‹bn Ebi As›m, es-Sünne -beraberinde el-Elbanî'nin *Zilâlu'l-Cenne*'si-; no: 673, 674, 675, 680, 688, 689.

[3] Bu aç›klama ‹brahim en-Nehaî'den sahih olarak gelmifltir. Bk. ‹bn Ebi As›m, *es-Sünne*, no: 687. ‹bn Abbas'tan zay›f bir isnadla da gelmifltir. Bk. *el-Azame*, (I, 380)

[1] El yazmas› nüshas›nda fazladan flu ifadeler de vard›r: "Bundan dolay› bir gecede bu âyet-i kerîme'yi okuyan kimseyi yüce Allah muhafazas› alt›na al›r ve sabaha kadar fleytan ona yaklaflamaz." Fetvalar'›nda da böyledir.

[2] Müslim, Salatu'l-müsafirin, Bab, Fadli Sureti'l-Kehfi ve Âyeti'l–Kürsî, Nevevî, (VI, 341); Ebu Davud, Salat, Babu ma cae fi Ayeti'l-Kürsî, (Avnu'l-Ma'bud, IV, 334)

[3] Bu fazlal›€› Abd b. Humeyd, *Müsned*'inde, *Müslim* ile ayn› rivayet yolu ile kaydetti€i gibi Ahmed de *Müsned*'inde (V, 141; es-Saatî, XVIII, 92); el-Be€avî, *fierhu's-Sünne*, IV, 459; Beyhakî, *fiuabu'l-‹man,* V, 353; *el-Hakim* et-Tirmizî, *Nevadiru'l-Usul*, s. 337. Ayr›ca bk. *Mevsuatu Fedaili Suveri'l-Kur'ân*, (I, 141)

[1] Çünkü bu rivayetin ravilerinden birisi de Cafer b. Ebi'l-Mu€ire'dir. O Said b. Cübeyr'den, o ‹bn Abbas'tan diye rivayet etmifltir.

ez-Zehebî, el-Mizan'da (I, 417) flöyle demektedir: "‹bn Mende dedi ki: Said b. Cübeyr'den rivayet etmek te pek kuvvetli de€ildir. Bu rivayetin senedi hakk›nda da: Bu konuda ona mutabaat olunmaz demifltir." Daha sonra ez-Zehebî flöyle demektedir: Ammar ed-Dühnî, Said b. Cübeyr'den, o ‹bn Abbas'tan flöyle dedi€ini rivayet etmektedir: Onun Kürsî'si ayaklar›n›n konuldu€u yerdir... Arfl'›n miktar› ise takdir edilemez."

el-Vadiî de -‹bn Kesir'in tefsirinde de oldu€u gibi- (I, 549) flöyle demektedir: "ez-Zehebî -Allah'›n rahmeti üzerine olsun- bunun Cafer b. Ebi'l-Mu€ire'nin yapt›€› rivayeti illetli duruma düflürdü€ünü kastetmektedir. Zira Ammâr ed-Dühnî, Cafer b. Ebi'l-Mu€ire'den daha tercihe de€er bir ravidir."

Ahmed fiakir'de, Umdetu't-Tefsir (II, 162)'de flöyle demektedir: "‹snad› ceyyiddir. fiu kadar var ki o flaz bir rivayettir. ‹bn Abbas'tan sahih olarak sabit olan rivayete muhaliftir."

Daha sonra ‹bn Abbas'›n kürsi'yi ayaklar›n konuldu€u yer diye tefsir etti€ine dair rivayeti ile ilgili olarakta flunlar› söylemektedir: "‹flte ‹bn Abbas'tan sabit ve sahih olan budur. Kürsi'nin ilim diye te'vil edildi€i fleklinde ondan nakledilen önceki rivayet ise flaz bir rivayettir. Arap dilinden buna bir delil getirmek de mümkün de€ildir. Bundan dolay› Ebu Mansur el-Ezherî, ‹bn Abbas'tan gelen sahih

rivayeti tercih etmifl ve flöyle demifltir: "Bu rivayetin sahih oldu€unu ilim ehli ittifakla kabul etmifllerdir. Kürsinin ilmi oldu€una dair ondan rivayet yapan kimse bu s›fat› iptal etmifl olur."

[1] Sahih bir hadistir. *Müslim*, Zikir, bab mâ yakulu inde'n-nevm..., (*Nevevî*, XVII, 39) hadisi ayn› zamanda Ebu Davud ve Tirmizî de birbirine yak›n laf›zlarla rivayet etmifllerdir.

[1] Sahih bir hadistir. *Buharî*, Tefsir, Suretu'l-En'âm, Bab: Ve indehu mefatihu'l-gayb; (Fethu'l-Bârî, VIII, 91), Lukman suresi, Ra'd suresi ile tevhid bahislerinde (Fethu'l-Bârî, 13, 361'de) rivayet etmifltir.

[2] *Mutezile*, Allah'›n s›fatlar› bahsinde cehmiyye gibidirler. S›fatlar› kabul etmezler. Kader bahsinde de kaderiye gibidirler. Kullar›n fiilleri, kullar taraf›ndan yarat›l›r, derler, mü'minlerin k›yamet gününde Rablerini görece€ini kabul etmezler. ‹yilikleri mükafatland›rmay›, kötülükleri cezaland›rmay›, salâh ile aslah› Allah hakk›nda vacib kabul ederler. Adalet ilkesini benimserler. Mutezile, iki mertebe aras›nda bir yerdedir. Akl› nakilden önde tutarlar. Mutezile, Hasan-› Basrî'nin meclisinden ayr›lan Vâs›l b. Ata'n›n peflinden gidenlerdir. Yirmi f›rkad›rlar. ‹nançlar› esas itibariyle günümüze kadar devam etmektedir.

[1] Abdu'l-Aziz b. Yahya el-Kinanî el-Mekkî fakih bir kimsedir. ‹lim ve fazilet ehlinden idi. fiafîi'den ve onun arkadafl›ndan f›k›h ö€renmifltir. 240 h. y›l›nda vefat etmifltir.

[2] Zeyd b. el-Hattab hanedan› azadl›lar›ndan olan kelamc› ve tart›flmaya önem veren birisiydi. Kur'an'›n yarat›l›fl›n›n propagandas›n› yapanlardand›. Döneminde cehmiye'nin alimi idi. 218 h. y›l›nda vefat etmifltir.

[3] *el-Hayde*, s. 30 el-Camiatu'l-‹slamiyye bask›s›.

[1] *Filozoflar:* Yüce Allah'›n ilmini inkar ettikleri gibi, bedenlerin haflredilece€ini de inkâr ederler. Onlar›n görüfllerine göre alem kadimdir. Onun illeti de zorunlu olarak müessirdir. Ancak ihtiyar› ile fail de€ildir. (Evliyan›n kerametlerinden söz ederken tekrar onlar›n baz› görüfllerine de€inilecektir.)

[2] *Kaderiye*, Ma'bed el-Cühenî'ye tabi olanlar olup, onlar›n görüfllerine göre Allah olmufllar› bilir. Henüz olmam›fl ve tekvinleri gerçekleflmemifl olanlara gelince, iflleri ancak var olmalar› halinde bilebilir. O, olaylar› var olmadan önce ezelde takdir etmifl de€ildir. Derler ki: Allah'›n ilmi sonradan ortaya ç›kar. O'nun ilmi kadim de€ildir. Amellerini ortaya ç›karanlar kullar›n kendileridir.

[3] Hasen bir hadistir. Tirmizî, el-K›râât, (Tuhfe, VIII, 261), Tirmizî: Hasen, sahih bir hadistir demifltir.

Ebu Davud'da ayn› flekilde k›raat bahsinde rivayet etmifltir. Bk. *Câmiu'l-Usul*, 965, el-Elbanî, *Sahihu't-Tirmizî*, 2343'de flöyle demektedir: Hadis metin itibariyle sahihtir, ancak bu flaz bir k›raattir, demektedir.

1 fieyh Abdu'r-Rezzak Afifî, el-Camiatu'l-‹slamiyye bask›s›nda flu notu düflmektedir: "As›lda da böyledir, ancak do€rusu: Onda bir eksilme ve bir fütur yoktur, denilmesidir."

2 Bu hadisi ‹bn Cerir senediyle ez-Zariyat, 58. âyetin tefsirinde: Ali b. Ebi Talha'dan, o ‹bn Abbas'tan diye rivayet etmifltir. Ali'nin, ‹bn Abbas'tan rivayetine dair aç›klamalar daha önceden (samed'in anlam› aç›klan›rken) geçmifl bulunmaktad›r.

1 Sahih bir hadistir. Bunu *Ebu Davud*, es-Sünne, bab fi'l-cehmiyye, *Avnu'l-Ma'bud*, XIII, 37. el-Elbanî ve el-Arnavut senedinin sahih oldu€unu belirtmifllerdir. Bk. *Sahihu Sünen-i Ebi Davud*, III, 895; *Camiu'l-Usul*, 5020; Haf›z ‹bn Hacer de *el-Feth* (XIII, 373)'de flöyle demektedir: Bu hadisi Ebu Davud, Müslim'in flart›na göre kavi bir senedle rivayet etmifltir. Daha sonra da Ukbe b. Amir'in el-Beyhakî taraf›ndan kaydedilmifl flu hadisini zikretmektedir: Ben Rasûlullah (s.a)'› minber üzerinde iken flöyle derken dinledim: "Muhakkak bizim Rabbimiz iflitendir, görendir." Bu aradada eliyle gözüne iflaret etmiflti. Haf›z (‹bn Hacer): "Senedi hasen olan bir hadistir" demektedir.

* Peygamber *Aleyhissalatu Vesselam* bu hareketiyle iflitme ve görme fiiline iflaret etmifltir. Yoksa, baz›lar›n›n sand›€› gibi bu fiilleri gerçeklefltiren uzuvlar› kast etmemifltir.

2 Efl'arî'ler önceleri Mutezile mezhebine mensup olup, daha sonra Mutezile mezhebini terkeden ve Mutezilelik ile ehl-i sünnet ve'l-cemaat (selef) mezhebi aras›nda bir mezheb edinen Ebu'l-Hasen el-Efl'arî'ye tabi olan kimseler demektir. Daha sonra bu gibi (yani selefe uymayan) görüfllerinden dönüp, tevbe etmifl, ‹mam Ahmed ile ehl-i sünnet ve'l-cemaat'e inanç bahislerinde uygun kanaatler belirtmifltir. Ancak ona tabi olan baz› kimseler günümüze kadar onun önceki kanaatlerini tafl›yagelmifllerdir. Bunlar ise iman bahislerinde mürcie, s›fatlar bahislerinde te'vil edicidirler. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'e (bu bak›mdan) en yak›n kimselerdirler.

1 Zay›f bir hadisin bir bölümüdür. *Ebû Dâvûd*, Edeb bâbu mâ yekulu izâ asbah, *Avnu'l-Mâ'bûd*, XIII, 415; Nesaî, *Amelu'l-Yevmi ve'l-Leyle*, s. 40, no: 12; ‹bnu's-Sünnî, *Amelu'l-Yevmi ve'l-Leyle*, s. 25, no: 46. ‹bn Hacer: "Garip bir hadistir" demifltir. Bk. *el-Futûhâtu'r-Rabbâniyye,* II, 121; Nevevî, *el-Ezkâr,* no: 232; *Daîfu'l-Câmi*", 4121.

Ancak anlam›n›n do€rulu€u kesindir.

1 Sahih bir hadistir. *Buharî,* Tevhid, bab-u kelami'r-Rabbi mea Cibril... *(Fethu'l-Bârî*, XIII, 461); *Müslim*, el-Bir Vass›le bab-u izâ ahabballahu abde... (Nevevî, XVI, 422) *Tirmizî*, Tefsir, Bab-u ve min sureti Meryem.

[1] Bununla yüce Allah'›n el-Furkan suresinde yer alan: "Ve onlar ki, mallar›n› infak ettiklerinde israf da etmezler, cimrilik de etmezler. Bunun aras›nda orta bir yol tutarlar." (el-Furkan, 25/67) buyru€una iflaret etmektedir.

[2] Sahih bir hadistir. *Müslim*, Sayd babu'l-emri bi ihsani'z-zebhi ve'l-katli, (*Nevevî*, XIII, 113); *Tirmizî*, Diyat, babu'l-nehyi ani'l-müsleti. (*Tuhfetu'l-Ahvezî*, IV, 664); *Ebu Davud*, Edahi, babu'l-nehyi en tusbera'l-behâimu... ; *Nesaî*, Dahâyâ, babu'l-emri bi ihdadi'fl-flehrati.

[1] Bu hadisi ‹bn Ebi Hatim, *Tefsir* (no: 379)'da ve ‹bn Cerir'de el-Hasen'e mevkuf olarak rivayet etmifllerdir. ‹bn Cerir flöyle demifltir: "Bizim sözünü etti€imiz el-Hasen'den gelen bu rivayete gelince, bize göre bu hususta sahih olan bir haber bulunmamaktad›r." Daha sonra o bu âyet-i kerîme'nin Necran hristiyanlar› heyeti hakk›nda indi€ini tercih etmektedir. Bk. *Taberî,* Tahkik: A. Muhammed fiakir, VI, 322-324.

[1] Sahih bir hadistir. Bunu Buharî ve Müslim farkl› laf›zlarla rivayet etmifllerdir: *Buharî*, Tevhid, babû kavlillahi... (*Fethu'l-Barî,* XIII, 384) ile ayn› bölümün baflka bablar›nda rivayet etti€i gibi, Bedu'l-Halk, Bab-u ma cae fi kavlihi teala... (*Fethu'l-Barî*, VI, 287)da rivayet etmifltir. *Müslim*, Tevbe, babu fi's-siati rahmetillahi teala... (*Nevevî*, XVII, 74); *Tirmizî*, Deavât.

[1] Sahih bir rivayet olup, bunu *Buharî,* Tefsir, en-Nisâ, babu kavlihi teâlâ ve men yaktul...; (*Fethu'l-Bârî*, VIII, 257) ve Tefsir, el-Furkan'da; *Müslim*, Tefsir (*Nevevî*, XVIII, 265)'de Ebu Davud ve *Nesâî* de rivayet etmifllerdir.

Tefsiru ‹bn Abbas ve Merviyâtuhû fi't-Tefsiri min Kütübi's-Sünne, I, 259-264'e de bak›labilir. Orada bu mesele hakk›nda güzel bir inceleme yer almaktad›r.

[1] ‹leride k›sa biyografisi gelecektir.

[2] S. 563.

[3] Künyesi Ebu'l-Kas›m olup, ad› Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hâr›zmî ez-Zemahflerî'dir. Müfessir ve dilbilginidir. Mutezile mezhebine mensuptur. Tefsire dair el-Keflflâf adl› eseri ile Garibu'l-Hadis'e dair el-Fâik isimli eserleri vard›r. H. 538'de vefat etmifltir.

[1] Bu hadis zay›ft›r. Bunu ‹bn ‹shak Taif k›ssas›n› anlat›rken senedsiz olarak zikretmifltir. el-Elbanî, Gazzalî'nin *F›khu's-Siyre* adl› eserinde (s. 132) zay›f oldu€unu belirtmektedir.

[2] Sahih bir hadistir. *Müslim,* ‹man, babun fi kavlihî aleyhi's-selam... (*Nevevî*, III, 16)

"Yüzünün par›lt›lar›"n›n nuru ve celali anlam›nda oldu€u söylenmifltir. Bk. *Câmiu'l-Usul*, 5016.

[1] Bu hadisi Darakutnî, *es-S›fat* (s. 45)'de rivayet etmifltir. Tahkik: el-Fakihî; el-Beyhakî, el-Esma ve's-S›fat (s. 403), el-Haris b. Nevfel yoluyla merfu olarak rivayet etmifltir.

‹bn Ömer *-Radiyallahu anh'*-dan da flöyle dedi€i sahih olarak sabittir: "Allah dört fleyi eliyle yaratm›flt›r: Arfl, Kalem, Adem ve Adn cenneti. Sonra da di€er yarat›klara: Ol dedi, onlar da oluverdi."

ez-Zehebî, *el-Uluvv* adl› eserinde: "‹snad› ceyyiddir (iyidir, güzeldir)" demifltir. el-Elbanî, *Muhtasaru'l-Uluvv* s. 105'de flöyle demektedir: "Senedi Müslim'in flart›na göre sahihtir."

[2] Sahih bir hadistir. *Buharî,* Tevhid, babu kavlillahi teala: lima halaktu bi yedeyye, (Fethu'l-Barî, XIII, 393) ile Bab-u ve kâne arfluhu ale'l-ma, (*Fethu'l-Barî*, 13/403), Tefsir; *Müslim*, Zekat, Babu'l-hassi ale'n-nefaka, (*Nevevî*, VII, 84) Müslim'deki lafzi manas› da flöyledir: "Allah'›n sa€ eli dopdoludur. Hiç eksilmez. O, gece gündüz durmadan infak eder. Gökleri ve yeri yaratt›€› günden beri infak ettiklerini bir düflünün. Bu dahi onun sa€ elinde bulunan› eksiltmifl de€ildir."

[1] Sahih bir hadistir. Bunu birbirine yak›n laf›zlarla: Buharî, Deavât, ed-duâu izâ alâ akabeten, (*Fethu'l-Barî*, XI, 187); babu kavli lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah; Tevhid, babu ve kânellahu semian basira ile kader, Cihad ve Megazi bölümlerinde; *Müslim*, ez-Zikr, babu istihbabi hafdi's-savti bi zikr (*Nevevî,* XVII, 29)'de rivayet ettikleri gibi ayr›ca Ebu Davud ve Tirmizî'de rivayet etmifllerdir.

[2] Bir sonraki nota bak›n›z.

[3] Sahihtir. *Buharî*, Tevhid, babu kavlillahi teala ve kânellahu semîan basîra'da muallak olarak (*Fethu'l-Barî*, XIII, 372); *Nesaî*, Nikah, babu'z-zihâr (VI, 168'de) mevsul olarak rivayet etti€i gibi, onun nakletti€i rivayet yolu ile haf›z (‹bn Hacer) *et-Ta€lik* adl› eserinde (V, 339)'da mevsul olarak rivayet etmifl ve sahih oldu€unu belirtmifltir; Ahmed, *Müsned*, VI, 46, *‹bn Mace*, Hâkim, *el-Müstedrek*. Bu rivayette de flunlar da vard›r: "Peygamber (s.a) Havle'ye: Gördü€üm kadar›yla sen ona art›k haram oldun" demifltir. Bk. *Câmiu'l-Usul*, 538; *Sahihu'n-Nesaî*, 3237, *Sahihu ‹bn Mâce*,155.

[1] Senedi zay›ft›r. ‹bn Cerir senediyle Tefsirinde (Muhammed fiakir neflri, no: 8300, 8301'de) rivayet etmifltir. Senedinde Zeyd b. Sabit'in mevlas› Muhammed b. Ebi Muhammed el-Ensarî vard›r. Buharî bu flah›stan *et-Tarihu'l-Kebir* adl› eserinde sözetmifl ve hakk›nda cerh ve ta'dil ifade eden bir tabir kullanmam›flt›r. ‹bn Hibban da bu flahs› *es-Sikat* adl› eserinde zikretmifltir. Zehebî onun hakk›nda *el-Mizan*'da: "Bilinmemektedir" derken, haf›z (‹bn Hacer) meçhuldür, demifltir.

[2] Sahihtir. *Müslim*, S›fatu'l-Münaf›kin, babu kavlihî teala inne'l insane le yet€â..., (*Nevevî*, XVII, 145); Ahmed, *Müsned*, II, 370. Ayr›ca bk. *es-Sahihu'l-Müsned min esbabi'n-nuzul*, s. 174.

3 Bu âyetten önceki iki âyet flöyledir: "*O flehirde yeryüzünde bozgunculuk yapan fakat ›slah etmeyen dokuz kifli vard›. Onlar kendi aralar›nda Allah ad›na yemin ederek dediler ki: Ona ve aile halk›na gece bask›n yapal›m. Sonra da velisine: Biz aile halk›n›n helak edildikleri yere bile tan›k olmad›k. Biz gerçekten do€ru söyleyenlerdeniz diyelim.*" (en-Neml, 27/48-49)

1 Sahih bir hadistir. Bunu Ahmed, *Müsned,* IV, 145'de rivayet etmifltir. Devam› da flöyledir: Sonra yüce Allah'›n: "*Onlar kendilerine hat›rlat›lan fleyi unutunca, biz de üzerlerine herfleyin kap›lar›n› açt›k. Nihayet kendilerine verilenlere sevinince, ans›z›n onlar› tutup, yakalay›verdik ve ümitsiz kal›verdiler.*" (el-En'am, 6/44)

el-Irakî, *Tahricu'l-‹hya*, IV, 132'de senedinin hasen oldu€unu belirtirken el-Elbanî, *es-Silsiletu's-Sahiha*, 413'de sahih oldu€unu belirtmektedir.

2 Bu anlamdaki aç›klamalar› ‹bn Kesir, *Tefsir,* II, 37'de herhangi bir kaynak zikretmeksizin sözkonusu etmektedir. ‹bn Cerir de bunu es-Süddî'ye varan senediyle (VI, 454 Ahmed Muhammed fiakir neflri)'de zikretmifl. ‹bnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, I, 395'de ‹bn Abbas'a nisbet etmifltir.

1 Bk. ‹bn Kesir, *Tefsir*, VI, 207.

2 Bu hadis daha önceden irade ve meflîet s›fatlar› ile ilgili aç›klamalarda bulunurken geçmifl idi. Hadise dair dipnota bak›labilir.

1 Sahih bir hadis olup, ‹fk hadisesi ile ilgili hadisin bir bölümüdür. Bunu da *Buharî*, fiehâdât, ta'dilu'n-nisai baduhünne ba'dan, (*Fethu'l-Kadir,* V, 269) Cihad, Hamlu'r-Raculi ‹mraatehu fi'l-⁄azvi ile Me€azî, Tefsir, Eyman venzur, ‹'tisam ve Tevhid bölümlerinde *Müslim*'de, Tevbe, Hadisu'l-‹fk'de (Nevevî, XVII, 108) rivayet etti€i gibi *Tirmizî* ile *Nesaî* de rivayet etmifllerdir.

2 Sahih bir hadistir. Bu nüzul sebebini *Buharî*, Tefsir, Suretu'l-Münafikun'da (*Fethu'l-Bari*, VIII, 264); *Müslim*, S›fatu'l-Münafik›n'de (*Nevevî*, XVII, 125) *Tirmizî*, Tefsir, Suretu'l-Munafikun'da rivayet etmifllerdir.

3 Sahih bir hadistir. *Müslim*, ‹man, Edna ehli'l-cenneti menzileten fîha, (*Nevevî,* III, 65) Yak›n laf›zlar ile ‹bn Ebi As›m da *es-Sünne*, 828'de rivayet etmifllerdir.

1 Sahih bir hadistir. *Buharî*, Gusl, meni€tesele uryanen vahdehu, (*Fethu'l-Barî*, I, 387) Enbiyâ ve Tevhid bahislerinde de rivayet etmifltir. *Nesaî*, Gusl, babu'l-istitari inde'l-i€tisal; Ahmed, *Müsned*'de rivayet etmifltir.

2 Sahihtir. Müslim, Selam, ‹stihbabu vad'î yedihi ala mevdi›l elemi mea'd-duai (*Nevevî*, XIV, 439) *Ebu Davud*, T›bda, *Tirmizî*, T›bda, *Muvatta* da el-Ayn'da rivayet etmifllerdir. Bu rivayet *Müslim*'de "izzet" zikredilmeksizin yer almakta ise de baflkalar› izzeti de zikretmifllerdir.

1 Bk. ‹bn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, III, 4. ‹bn Abbas'tan gelen bu rivayeti ‹bn Cerir âyetin tefsirinde senedi ile Ali b. Ebi Talha'dan, o ‹bn Abbas'tan diye rivayet etmifltir. Ali b. Ebi Talha'n›n ‹bn Abbas yoluyla yapt›€› rivayete dair aç›klamalar daha önceden (ihlas suresinin tefsiri yap›l›rken) aktar›lm›fl bulunmaktad›r. Ayr›ca bk. ‹bn Kesir, *Tefsir*, V, 245.

1 fierhimizin bafl taraflar›nda geçmifl bulunmaktad›r.

1 fieyh Salih el-Fevzân, *el-Vas›tiyye* flerhinde (s. 72) flunlar› söylemektedir: "Tebâreke (ne yücedir, ne mübarektir) lafz› "bereket"den al›nm›fl mazi bir fiildir. Bereket ise sabit ve sürekli bir art›fl ve ço€al›fl demektir. Bu laf›z ancak yüce Allah hakk›nda ve ancak mazi lafz› ile kullan›l›r."

1 I, 38.

1 fierh ile birlikte bas›lm›fl olan nüshada böyledir. Ancak el yazmas› nüsha ile Fetâvâ'daki ifade flöyledir: "Yine yüce Allah flöyle buyurmaktad›r: "*Rahman* (olan Allah) *arfla istiva etti.*"; "*Sonra arfla istiva etti* " buyru€u alt› yerde geçmektedir..." Bu daha do€rudur, çünkü ikinci âyet-i kerîme Kur'ân-› Kerîm'de sadece alt› yerde geçmektedir.

1 Yedi âyetin tamam› el yazma nüshada yer almamaktad›r.

2 Bk. el-Herrâas'›n flerhi, I, 215; Ahmed b. ‹sa'n›n flerhi, I, 440.

3 Daha önce Tefvid'in anlam› bafll›€› alt›nda geçmifl idi.

4 Ad› Muhammed Zahid b. el-Hasen b. Ali el-Kevserî'dir. Aslen çerkezli hanefi mezhebine mensubtur. Cehmiyye itikad›n› savunur. 1296 h. y›l›nda do€mufl. 1371 h. y›l›nda vefat etmifltir.

1 Sahih bir hadis olup, ileride "yukar›da ve üstte olufl" bafll›€›nda kaynaklar› gösterilecektir.

2 Ebu Rezîn el-Ukaylî (r.a)'›n rivayet etti€i hadise iflaret etmektedir. Dedi ki: Ey Allah'›n Rasûlü! Rabbimiz bu mahlukat›n› yaratmadan önce nerede idi, diye sordum. O: "Tek bafl›na baflka hiçbir varl›k bulunmaks›z›n o vard›. Alt› hava, üstü hava (boflluk) idi. Arfl›n› da su üzerinde yaratt›."

Bu hadisi *Tirmizî,* Tefsir, ve min sureti Hud, (*Tuhfetu'l-Ahvezi*, VIII, 528)'de rivayet etmifl, hasen oldu€unu belirtmifltir. *‹bn Mace*'de, Mukaddime, fi mâ enkerat el-Cehmiyye'de; Ahmed, *Müsned,* IV, 11'de rivayet etmifllerdir.

el-Arnavut der ki: Hadisin senedinde Vekî' b. Udus -yahut Hudus- ad›ndaki ravi vard›r. ‹bn Habban d›fl›nda buna sika diyen olmam›flt›r. Geri kalan ravileri ise sika (güvenilir) ravilerdir. Bununla birlikte Tirmizî ve baflkalar› bu hadisin hasen oldu€unu belirtmifllerdir." Bk. Camiu'l-Usul, 1989; el-

Elbanî ise es-Sünne'nin tahricinde (No: 216) zay›f oldu€unu belirtmifltir. Hadiste geçen "el-ama" lafz›n›n onunla beraber hiçbir varl›k yoktur fleklindeki aç›klamay› da Yezid b. Harun yapm›flt›r.

1 Bununla flu hadise iflaret etmektedir: "Nefsim elinde olana yemin olsun ki Meryem o€lu (‹sa)n›n aran›zda adaletli bir hakem (hakim ve yönetici) olarak inece€i zaman pek yak›nd›r. O zaman haç› k›racak, domuzu öldürecek ve cizyeyi kald›racakt›r. Mal o kadar artacak ki kimse onu (sadaka ve zekat olarak) kabul etmeyecektir."

Bu hadisi *Buharî*, Mezalim, kesru's-salib (*Fethu'l-Barî,* V, 121) Enbiya, nuzulu ‹sa b. Meryem'de; *Müslim,* ‹man, Nuzulu ‹sa b. Meryem... (*Nevevî*, II, 548)'de ve *Ebu Davud* ile *Tirmizî* rivayet etmifllerdir.

2 Sahih bir hadis olup, *Buharî*, Mevakîtu's-salah, fadlu salati'l-asr (*Fethu'l-Barî*, II, 33); Bedu'l-Halk, Zikru'l-Melâike ve Tevhid'de; *Müslim,* Mesâcid, fadlu salata-subhi ve'l-Asri..., Nevevî, V, 138; *Nesaî* ve Malik, *Muvatta*'da hadisin bafl taraf› da flu flekildedir: "Melekler biri di€erinin arkas›nda aran›zda bulunurlar...

3 fieyh ‹smail el-Ensarî, burada flu notu düflmektedir: "fiâyet müellif burada "ak›l sahibi varl›k" yerine "âlim" lafz›n› kullanm›fl olsayd›, isabetli olurdu."

1 Sahih bir hadistir. Buhârî, Fedâlu Ashâbi'n-Nebiy, Menâk›bu'l-Mhâcirin'de (Fethu'l-Bârî, VII, 8), Hicretin-Nebiy ile'l-Medine, ve Tefsrû S^reti Berâe (Tevbe) de; Müslim, Fedâlu's-Sahâbe, Fadlu Ebî Bekr (Nevevî, XV, 158); Tirmizî, Tefsir, bab ve min sûreti't-Tevbe yak›n laf›zlarla.

1 Kaynaklar› daha önce "‹man›n Alt› Esas›" bafll››nda österilmifltir.

1 El yazmas› nüshada ayr›ca yüce Allah'›n: "*Onlara seslenece€i o günde flöyle diyecektir: ‹ddia etti€iniz ortaklar›m hani nerede?*" (el-Kasas, 28/62 ve 74) buyruu da zikredilmektedir. Mecmûu'l-Fetavâ'da da böyledir.

2 *Küllâbîye,* Abdullah b. Said b. Küllâb'›n izinden gidenlerdir. Bunlar›n iddialar›na göre yüce Allah'›n s›fatlar› ne kendisidir, ne de O'ndan baflkas›d›r. Derler ki: Yüce Allah'›n isimleri ile s›fatlar› ayn› fleydir. Ayr›ca onlar zatî s›fatlar ile fiilî s›fatlar aras›nda da bir fark gözetmezler. Bk. *es-Sâvâiku'l-Mürsele*, I, 231.

3 *Kerrâmiye*: Ebu Abdullah Muhammed b. Kerrâm es-Sicistanî'nin izinden gidenlere denilir. 255 h. y›l›nda vefat etmifltir. Bunlar hem Müflebbihe, hem Mücessime, hem de Mürcie'dirler. Oniki f›rkaya ayr›lm›fllard›r.

1 Sahih bir hadistir. De€iflik laf›zlar›yla Buharî, Tevhid, Kelamu'r-Rabbi azze ve cell, fi kavlihi teâlâ: Vucuhun yevmeizin nâdiratun (Fethu'l-Bârî, XIII, 423)'de Zekât, Enbiyâ, Edeb ve er-Rikak

bahislerinde farkl› laf›zlarla rivayet etti€i gibi, Müslim, Zekat, el-Hassu ale’s-sadaka... (Nevevî, VII, 106) ile Tirmizî, S›fatu’l-K›yame’de rivayet etmifllerdir.

1 Bununla: Mûslim, ‹man, ‹shâtu ru’yeti’l-mû’minin fi’lâhiseti rabbehum bab› (Nevevî, II, 20) de; Tirmizî, Z›falu’l-Cenne, mâ câe fî ru’yettir. Rabbi bâb› (Tuhfe, VII, 267) de; ‹bn Mâce, Muhaddime, Fîmâ Enkere’l-Cehmiyye bâb›, Müsned, IV, 332’de rivâyet edilen hadise iflaret etmektedir. Bu hadiste Peygamber -*Sallallahu Aleyhi Vesellem*- flöyle buyurmaktad›r: “... derken (yüce Allah) hicâb› açar. Rablerine bakmaktan daha çok sevdikleri herfleyi onlara verilmifl olmayacakt›r. Sonra da: “*‹hsanda bulunanlara daha güzeli ve daha fazlas› var*” (Yunus, 10/26) buyru€unu okudu.

1 Sahih bir hadistir. Ebû Dâvûd, Sünne, fî lûzûmi’s-sünne bâb› (Avnu’l-Ma’bûd, XII, 355); Ahmed, Müsned, IV, 131 (Sââtî, I, 191); ayr›ca bk. Miflkâtu’l-Mesâbîh, 163; Câmiu’l-Usul, I, 281.

1 Ebu Hamid b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed olup Tus’ludur. fiafîi mezhebine mensubtur. Kelam alimi, mutasavv›f, fakih ve usûl alimidir. Kelâm ve tasavvuf ilminin derinliklerine dalm›fl ve denildi€ine göre vefat›ndan önce yanl›fl kanaatlerinden dönmüfltür.

Tus flehrinde 450 h. y›l›nda dünyaya gelmifltir. ‹hyâ-u Ulumi’d-Din adl› eseri en meflhur eserlerindendir.

2 Muhammed b. D›yau’d-Din Ömer b. el-Huseyn olup, Kureyfl’li Bekro€ullar›ndand›r. Taberistan’l›d›r. 544 h. y›l›nda dünyaya gelmifltir. Usûl, kelâm ve tefsir alimidir. Pek çok olan eserlerinde Kur’ân ve sünnet ile ba€daflamayan birçok husus vard›r. et-Tefsiru’l-Kebir yahut Mefatihu’l-Gayb eserlerinin en meflhurlar›ndand›r. Bu yanl›fll›klar›ndan dönüp tevbe ettikten sonra 606 h. y›l›nda vefat etmifltir.

1 Buharî, Tevhid, Kavlullahi Teala: Yurîdune en yubeddilu... (Fethu’l-Bârî, XIII, 464); Teheccüd, ed-Duau ve’s-Sâlâtu fi Ahiri’l-Leyl (Fethu’l-Barî, III, 29), Deâvat, ed-Duau Nisfe’l-Leyl; Müslim, Salatu’l-Musafirin, et-Ter€ibu fi’d-Dua (Nevevî, VI, 282)’de rivayet ettikleri gibi Malik, Muvatta’da, Tirmizî ve Ebu Davud da rivayet etmifllerdir.

2 el-Uluvv li’l-Aliyyi’l-⁄affâr, s. 73 ve 79: Muhtasar›, s. 110, 116. Oradaki ifade flöyledir: “Yarat›c› Rabbimizin nüzulü ile ilgili hadisleri mütevatirdir.” Bir baflka yerde de flöyle demektedir: Ben nüzul ile ilgili hadisleri ayr› bir cüzde toplad›m. Bunlar kat’î olarak söylüyorum ki, mütevatirdir.

3 Bk. Dekâiku’t-Tefsir, (VI, 424)

1 Bk. Dekâiku’t-Tefsir, (VI, 424)

2 Buharî, Deavât, Babu't-Tevbe (Fethu'l-Barî, XI, 102) Müslim, Tevbe, el-Haddu ale't-Tevbe, (Nevevî, XVII, 65); Tirmizî, S›fatu'l-K›yame, el-Mu'minu yera zenbehu ke'l cebeli fevkahu bahsinde farkl› laf›zlarla rivayet etmifllerdir.

1 Sahih bir hadistir. Buharî, Cihad, el-Kâfiru yaktulu'l-müslime sümme yüslimu (Fethu'l-Barî, VI, 39); Müslim, ‹mare, Beyanu'r-raculeyni yaktulu ahaduhuma'l-âhar yedhulane'l-cennete (Nevevî, 13/39); Malik, Muvatta'da, Nesaî, Sünen'de zikretmifllerdir. Hadisin tamam› flöyledir:

"Bu Allah yolunda çarp›fl›p, sonra flehid olur. Yüce Allah katilin tevbesini kabul eder. Müslüman olur, o da Allah yolunda çarp›fl›r ve flehid olur."

1 Zay›f bir hadistir. Ben bu hadisi bu lafz›yla tesbit edemedim. Ancak "güler" yahut "Rabbimiz güler" diye ve "hayr›" yerine "€›yeri: hallerin de€iflmesi" lafz› ile tesbit edebildim.

Hadisi ‹bn Mace, Mukaddime, fi ma enkerat el-Cehmiye'de, Ahmed, Müsned, IV, 11; Taberanî, el-Kebir, XVIV, 208; el-Âcurrî, efl-fieria, s. 279; el-Beyhakî, el-Esma ve's-S›fat'da; Lâlekaî, fierhu Usuli'l-i'tikad III, 426 da rivayet etmifllerdir. Hepsi de Vekî b. Hudus -Udus'de denilmifltir-den o amcas› Ebu Rezin'den yoluyla rivayet etmifllerdir.

ez-Zehebî, Vekî hakk›nda: Hadis rivayetiyle bilinmemektedir derken, Haf›z (‹bn Hacer): Makbuldür demifltir.

Hadis hakk›nda el-Elbanî "Daîfu'l-Cami'", 3585'de: Oldukça zay›ft›r demifltir. Ayr›ca Bk. ‹bn Ebi As›m, es-Sünne, I, 244.

2 Oldukça zay›ft›r. Hadisi Ahmed, Müsned, IV, 151; Ebu Ya'lâ, Müsned, III, 288; el-Kudaî, Müsnedi'fl-fiehab, I, 336; Taberanî, el-Kebir'de hepsi de ‹bn Lehiâ'dan, o Ebu Aflflâne'den böylece rivayet etmifllerdir. Sehavî, el-Mekas›d, s. 123'de hakk›nda flunlar› söylemektedir: "Hocam›z -Haf›z ‹bn Hacer'i kastediyor- fetvalar›nda ‹bn Lehîa dolay›s›yla zay›f oldu€unu bildirmifltir." el-Elbanî'de es-Silsiletu'd-Daife, no: 1658'de zay›f oldu€unu belirtmifltir.

3 Keflke musann›f da, flarih de, Buharî'nin, Cihad, el-Usara fi's-Selasil (Fethu'l-Barî, VI, 145)'de Ebu Hureyre'den merfu olarak rivayet ettikleri: "Allah zincirlerle cennete girecek bir toplulu€un haline hayret eder" fleklindeki merfu rivayet ile yahut ta yine Buharî'nin (no: 4889)'de Ebu Hureyre'den merfu olarak rivayet etti€i: "Allah filan kifli ile filan han›mdan dolay› hayret etmifltir." lafz› ile yetinmifl olsalard›. Bu hadis ise Müslim'de (2054): "Bu gece misafirinize yapt›€›n›zdan dolay› Allah hayret etmifltir" lafz› iledir. Yahut ta yüce Allah hakk›nda hayret (aceb) s›fat›n› sözkonusu eden baflka di€er sahih hadislerle yetinmifl olsalard›.

[4] Bu k›raat Hâkim, II, 430'da sahih bir senet ile sabittir. Onun zikretti€i rivayet yolu ile el-Beyhakî, el-Esma ve's-S›fat, II, 225'te yer almaktad›r. Hakim flöyle demektedir: Bu hadis Buharî ve Müslim'in flart›na göre sahih olmakla birlikte her ikisi de bunu rivayet etmemifllerdir. ez-Zehebî de bu hususta Hakim'e muvafakat etmifltir.

[1] Bu hadisin kayna€›n› tesbit edemedim.

[2] Sahih bir hadistir. Buharî, Tefsiru Suret-i Kaf, Babu kavlillahi't-Teâlâ: "ve tekulu hel min mezid", (Fethu'l-Barî, VIII, 594), Eyman ve'n-nuzûr ve Tevhid bölümlerinde; Müslim, Cennet, babu'n-nari yedhuluhal cebbarun..., (Nevevî, XVII, 189); Tirmizî, Tefsiru Suret-i Kaf'da rivayet etmifllerdir.

[1] fiarih Buharî ve Müslim'in rivayet etti€i flu hadise iflaret etmektedir: "Cehenneme... cehennemlikler at›l›r durur." Bu hadisin kaynaklar› az önce gösterilmiflti. Hadisin geri kalan› flu flekildedir: "Ancak cennette yüce Allah oras› için yeni yarat›klar var edip onlar› cennetin artan bölümlerinde yerlefltirinceye kadar cennette fazla yer kalmaya devam edecektir."

[2] Hadisin geri kalan bölümü flöyledir: "... Âdem Ey Rabbim diyecek, cehenneme gidecek kafile de ne oluyor? (Yüce Allah) buyuracak ki: Her bin kifliden dokuzyüz doksandokuz kifli iflte gebe olan›n karn›ndakini düflürece€i, küçük çocuklar›n saçlar›n›n a€araca€› zaman o zamand›r. "Sen insanlar› sarhofl görürsün, halbuki onlar sarhofl de€illerdir. Fakat Allah'›n azab› pek fliddetlidir." (el-Hac, 22/2)"

Bu insanlara çok a€›r geldi. Öyle ki yüzleri de€iflti, ey Allah'›n Rasûlü dediler. Hangimiz o tek kifli olacak ki? Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) flöyle buyurdu: "Ye'cuc ile Me'cuc'dan dokuzyüz doksandokuz kifli ve sizden bir kifli"

Hadisin baflka rivayetleri de vard›r.

Buharî, Enbiya, K›ssatu Ye'cuc ve Me'cuc, (Fethu'l-Barî, VI, 382), Rikak, Tevhid bahislerinde; Müslim, ‹man, Babu kavlihi: yekulullahu li Âdeme... (Nevevî, III, 97)

[3] Sahih bir hadistir. Daha önce "Allah'›n kelâm›" bahsinde geçmifl ve kaynaklar› orada gösterilmifltir.

[1] Bu hadis zay›f ya da oldukça zay›ft›r. Bunu Ebu Davud, T›b, keyfe er-ruka, (Avnu'l-Ma'bûd, X, 385)'de Ebu'd-Derdâ yoluyla rivayet etmifltir. Hadiste Ziyade b. Muhammed el-Ensarî vard›r. Buharî ile Nesaî onun hakk›nda: "Rivayet etti€i hadisler münkerdir" demifllerdir. Bk. el-Mîzân, II,98.

Zehebî onun hakk›nda flöyle demektedir: "Ey semada olan Rabbimiz Allah" fleklindeki rukye hadisini tek bafl›na rivayet etmifltir.

Bu hadisi Hakim de bu yolla rivayet etmifltir.

Bk: Daîfu'l-Camî', 5422; Bu eserde el-Elbanî flöyle demektedir: "Oldukça zay›ft›r"; Miflkâtu'l-Mesabih, 1555, Camiu'l-Usûl, 5717.

Ahmed, Müsned, VI, 21'de, Fedâle b. Ubeyd el-Ensarî yoluyla rivayet etmifltir. Senedinde Ebu Bekr b. Ebi Meryem el-Gassanî vard›r ki zay›f bir ravidir. Bk. Zadu'l-Meâd, IV, 175. Bu hadis ‹bn Adiyy, el-Kâmil, III, 54'de Fedale, o Ebu'd-Derda'dan böylece yer almaktad›r.

Hadisi ‹bnu'l-Kayseranî, Ma'rifetu't-Tezkira fi'l-Ahadisi'l-Mevdua, 202'de zikretmektedir.

[2] Yazma nüshada bu ifade yok.

[3] Yazma nüshada yok.

[4] Yazma nüshada yok.

[5] Sahih bir hadistir. Buharî, Me€azî, Ba'su Aliyyin ve Halidin ile'l-Yemen (Fethu'l-Barî VIII, 67); Müslim, Zekat, Zikru'l-Havarici ve S›fatihi, (Nevevî, VII, 168) de rivayet edilmifltir.

[6] Yazma nüshada: "Sahih bir hadistir" ifadesi yerinde: "Bunu Buharî ve baflkalar› rivayet etmifltir" denilmektedir.

[7] El yazmas› nüshada "su" yerine "bu" anlam›ndaki laf›z kullan›lm›fl›r.

[8] Hadis mevkuf olarak sahihtir. Bu laf›zla merfu olarak tesbit edemedim. ‹bn Mes'ud'a mevkuf bir rivayet olarak tesbit edebildim. fiu laf›zla merfu hükmündedir: "Arfl suyun üzerindedir. Allah arfl›n üzerindedir. Amellerinizden hiçbir fley O'na gizli kalmaz."

ez-Zehebî, el-Uluvv'de: "‹snad› sahihtir" demifltir. el-Elbanîde onunla ayn› kanaati paylaflm›fl›r.

Bk. Muhtasaru'l-Uluvv, s. 103; ‹bn Huzeyme, et-Tevhid, I, 243; ed-Darimî, er-Reddu ale'l-Cehmiyye, Tahkik: Bedr el-Bedr s. 46.

Ebu Davud'un, Sünen'inde, (Avnu'l-Ma'bud, XIII, 14'de) flu laf›z ile yer almaktad›r: "Muhakkak Allah arfl›n›n üzerindedir. Arfl› da semavat›n›n üzerindedir."

[9] "Bunu Ebu Davud, Tirmizi ve baflkalar› rivayet etmifltir" denilmekte ve orada: "Hasen bir hadistir" ifadesi bulunmamaktad›r.

[10] Sahih bir hadistir. Müslim, Mesacid, Tahrimu'l-Kelamî fi's-Salah, (Nevevî, V, 25); ayr›ca Malik, Ebu Davud ve Nesaî de rivayet etmifllerdir.

[11] ‹fadeler aras›nda yerlefltirilmesi gereken bir fazlal›kt›r.

[1] Bu da zikredilen üçüncü hadistir.

[2] Bas›l› nüshada "ikinci" diye geçmekte ise de do€rusu bizim kaydetti€imizdir. Bas›l› nüshada dördüncü hadisin aç›klamas› üçüncü hadisten önce yer alm›flt›r. Biz ise metinde geçti€i s›raya uygun olarak burada kaydetmeyi uygun gördük.

[1] Zay›f bir hadistir. el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, I, 60'da flöyle demektedir: "Bunu Taberanî, el-Evsat ve el-Kebir'de rivayet etmifltir ve flöyle demifltir: Bu hadisi sadece Osman b. Kesir rivayet etmifltir. Ben derim ki: "Bu flah›stan sika (güvenilir) olmakla ya da cerh etmek suretiyle sözeden kimseyi görmedim."

Bu hadis Beyhakî, Esma ve's-S›fat, s. 541'de yine Osman b. Kesir'in rivayeti ile yer almaktad›r. Fakat bu Taberanî, Müsnedü'fl-fiamiyyîn, I, 305'den, Osman b. Said b. Kesir'in rivayeti ile zikredilmektedir ki (‹bn Hacer) et-Takrib'de onun hakk›nda: "Sika (güvenilir) âbid bir ravidir" demifltir.

Yine bu hadisin senedinde Osman'dan hadisi rivayet eden Nuaym b. Hammadda vard›r. Bk. el-Hilye, VI, 124; ez-Zehebî, el-Mizan'da onun hakk›nda flöyle demektedir: Hadisinde nisbeten bir gevfleklik bulunmakla birlikte ileri gelen önderlerdendir." Haf›z ‹bn Hacer de et-Takrib'de: "Çokça hata eden, do€ru sözlü birisidir" demifltir.

el-Elbanî, Daîfu'l-Camî, 1002'de hadisin zay›f oldu€unu belirtmektedir.

[1] Sahih bir hadistir. Farkl› laf›zlarla: Buharî, Salât, Hakku'l-Buzaki bi'l-yedi, (Fethu'l-Barî, I,507); S›fetu's-Salâ ve Edeb bölümlerinde; Müslim, Mesacid, Babu'n-nehyi ani'l-müsaki fi'l-mescid'de (Nevevî, V, 41'de); Malik, Muvatta'da, Ebu Davud ve Nesaî de rivayet etmifllerdir.

[2] Bu fazlal›k ne yazma nüshada, ne de fetvalarda vard›r.

[3] Bu da ayn› flekildedir.

[4] Bu hadisin kaynaklar› daha önceden yüce Allah'›n evvel, ahir, zahir ve bat›n oldu€una dair ifadeler aç›klan›rken geçmifl idi.

[5] Yazma nüshada "bunu ... rivayet etti" fleklinde oldu€u gibi fetvalarda da böyledir.

6 Yazma nüshada: “Onun ashab›” fleklindedir. Fetvalar’da da böyledir.

7 Müslim’in rivayetinde oldu€u gibi yazmada da bu ifade yoktur. Bas›l› nüshada ise yer alan Buharî’deki rivayettir.

8 Hadisin kaynaklar› daha önceden yüce Allah’›n semî’, basar ve ru’yet s›fatlar› aç›klan›rken gösterilmiflti.

1 Mecmuu’l-Fetava, V, 107.

1 Sahih bir hadistir. Buharî, Mevâkîtu’s-Sala, Fadlu Salati’l-Asr (Fethu’l-Barî, II, 33; Tefsir, Suretu Kaf, ve Tevhid’de; Müslim, Mesâcid, Fadlu Salateyi’s-Subhi ve’l-Asri (Nevevî, V, 138) Ayr›ca Ebu Davud ve Tirmizî de rivayet etmifllerdir.

2 Sahih bir hadistir. Daha önce yüce Allah’›n “uluvv s›fat› ve O’nun semâda oluflu” bafll›€› alt›nda geçmifl olan bu hadisin kaynaklar› da orada gösterilmiflti.

1 fiarih burada Buharî, Tefsir, Kavluhû Teâlâ: “ve kezâlike cealnakum ümmeten vasata”, (Fethu’l-Barî, VIII, 171) Enbiya ve ‹’tisam bahislerinde; Tirmizî, Tefsir, ve min sureti’l-Bakara’da (Tuhfetu’l-Ahvezî, VIII, 297) rivayet etti€i Ebu Said el-Hudrî yoluyla gelen flu hadise iflaret etmektedir: Peygamber (s.a) buyurdu ki:

K›yamet gününde Nuh ça€›r›lacak, o: Buyur Rabbim, emrine haz›r›m diyecek. Yüce Allah ona: Tebli€ ettin mi? diye soracak. O da: Evet, diyecek. Bu sefer onun ümmetine: Size tebli€ etti mi? diye sorulacak, onlar: Bize uyar›c› diye bir fley gelmedi, diyecekler. Bu sefer yüce Allah ona: Senin lehine kim flahitlik eder diye soracak, o da: Muhammed ve onun ümmeti, diyecek. Onun tebli€ etti€ine flahidlik edecekler. Rasûl de size karfl› flahid olacak. ‹flte flan› yüce Allah’›n: “Böylece sizi vasat bir ümmet k›ld›k. ‹nsanlara karfl› flahidler olas›n›z, rasûl de size karfl› flahid olsun diye buyru€u bunu anlatmaktad›r.” Vasat ise: adaleti demektir.”

Haf›z ‹bn Hacer Fethu’l-Barî, VIII, 172’de flöyle demektedir:

“Vasat› adaletli diye aç›klamas› ayn› rivayette peygambere merfu olarak gelmifl bir aç›klamad›r. Bu ifade baz› flarih’lerin yan›ld›klar› gibi ravilerden birisi taraf›ndan araya dercedilmifl bir aç›klama de€ildir.

1 *Cehmiye:* Emevi’lerin sonlar›na do€ru yay›lm›fl bir f›rkad›r. Tirmiz’li el-Cehm b. Safvan’a nisbet edilirler. ‹sim ve s›fatlar› kabul etmezler. Ayn› zamanda onlar Mürcie ve Cebriye’nin de afl›r› kolunu temsil ederler.

2 *Müflebbihe:* Mücessime diye de adland›r›l›rlar. Bunlar ise isim ve s›fatlar› kabul etmek hususunda Cehmiye'nin tam z›tt›d›rlar. Allah'›n yarat›lm›fllar›n eli gibi bir eli vard›r, (‹flitmeleri gibi iflitmesi, görmeleri gibi görmesi vard›r) demifllerdir. Yüce Allah zalimlerin söylediklerinden alabildi€ine yücedir.

3 fiarih bu ifadeleriyle bunlar hakk›nda; Biz ‹sim ve s›fatlar hususunda Cehmiye'dirler, deriz demek istemektedir.

1 *Cebriye:* Bunlar Cehmiye ile onlar›n kanaatlerini kabul edip flöyle diyen kimselerdir: Kullar›n ne iradeleri vard›r, ne de itaatleri iflleme kudretleri, ne de yasak k›l›nm›fl fleyleri terkedebilme güçleri. Onlar bütün bunlar› yapmaya mecburdurlar. Cebriye, Kaderiye'nin tam z›tt›d›r.

2 *Kaderiye:* Bunlar da Mutezile ve onlar›n kanaatlerini kabul edip, flöyle diyenlerdir: fiüphesiz flan› yüce Allah kullara kendisine itaat etmelerini emretmifl, isyan etmelerini yasaklam›flt›r. ‹taat ve masiyet ortaya ç›kmad›kça O, kimin kendisine itaat edece€ini, kimin de kendisine isyan edece€ini bilmez. Kaderiye, Cebriye'nin z›tt›d›r. Yine daha önce Kaderiye ile ilgili malumat verilmifl bulunmaktad›r.

3 Yazma nüshada da, Fetvalarda da bu ifade yoktur. Olmamas› daha uygundur.

4 Muhammed b. Abdu'l-Aziz, el-Vas›tiyye'ye Talik, s. 14 Riyad, Sa'd er-Râflid bask›s›.

1 *Mürcie:* ‹man kalb ile tasdik, dil ile söylemektir. Ameller ise imandan de€ildir, diyen kimselerdir. Mürcie'ye mensub Kerrâmiye ise flöyle derler: ‹man sadece dil ile söylemektir. Bunlar›n afl›r›lar› (€ulât) ise flöyle derler: O sadece kalb ile tasdiktir. fiehadet kelimelerini dili ile söylemese dahi. Bunlara göre nas›l ki küfür ile birlikte bir itaat›n faydas› olmuyorsa, iman ile birlikte günah›n da bir zarar› yoktur.

2 *Vaîdiye:* Bunlar Kaderiye'ye mensub olup Allah'›n tehdidinin mutlaka yerine getirilece€ini kabul ederler. Büyük günah iflleyen bir kimse tevbe etmeksizin ölecek olursa, ebedi olarak cehennemde kal›r. Yine derler ki: Allah isyankâr kullar›n› cehennem ve azab ile tehdit etmifltir. O ise verdi€i sözünden caymaz.

3 Fazlal›k yazma nüshadan.

1 Yazma nüshada yok.

2 *Haruriler*: Bunlar Ali (r.a)'a kendisi ile Muaviye (r.a) aras›ndaki hakem tayin etme olay›n› kabul etmesi üzerine karfl› ç›km›fl kimselerdir. Ondan ayr›l›p, Harura diye bilinen Kûfe'ye iki millik mesafedeki bir yerde toplan›p biraraya geldiler. Buraya nisbet edilerek adland›r›lm›fl oldular.

[3] Daha önce onlar›n görüfllerine dair aç›klamalar zikredilmifl idi.

[4] Bunlara dair aç›klamalar da önceden geçmifl bulunmaktad›r.

[1] *Raf›zîler:* Bunlar Zeyd b. Ali b. el-Huseyn, Ebu Bekir ve Ömer'i veli ve dost bildi€ini ortaya koyunca, onu rafdettiler (reddettiler) ve daha önce dedesini yard›ms›z ve desteksiz b›rakt›klar› gibi Kûfe'de iken onu da yard›m ve destekten mahrum b›rakt›lar.

[2] Hariciler'e dair bilgi daha önceden verilmifl bulunmaktad›r. Harurîler ile ayn›d›rlar.

[3] Yazma nüshadan.

[1] Haf›z ‹bn Hacer'in, Fethu'l-Barî, XII, 270'de hasen kabul etti€i bir senedde bu haber varid olmufltur. Hz. Ali'nin onlar› yakt›€›na dair haber de Sahih-i Buharî'de ‹krime'den gelen rivayetle sabittir. fiöyle demektedir: "Ali (r.a)'a baz› z›nd›klar getirildi. O da onlar› yakt›." Bu husus ‹bn Abbas'a ulafl›nca flöyle dedi: Ben olsayd›m, onlar› yakmazd›m. Çünkü Rasûlullah -*Sallallahu Aleyhi Vesellem*-: "Allah'›n azab› ile azabland›rmay›n›z" demifltir. Ancak onlar› öldürürdüm. Çünkü Rasûlullah -*Sallallahu Aleyhi Vesellem*: "Dinini de€ifltireni öldürünüz" diye buyurmufltur." (Fethu'l-Barî, XII, 267) ‹stitabetu'l-Mürteddin, Hükmü'l-Mürteddi ve'l-Mürteddeti ve'stitâbetuhum.

Bu hususu rivayet edenler aras›nda Ebu Davud, Tirmizî, Nesaî ve baflkalar› da vard›r. Bu hususta önemli bilgiler ve gerekli araflt›rmalar için bk: Süleyman el-Ude, Abdullah b. Sebe' ve eseruhu fi ihdasi'l-fitneti fi sadri'l-‹slam, s. 214.

1 Bu lâfz› el-Ensarî Dâru'l-iftâ bask›s›nda kayd etmifl ve dedi€ine göre bu lafz›, el-Akîdetu'l-Vâsitiyye'nin çeflitli nüshalar›nda da tespit etmifltir. Züheyr efl-fiâvîfl de haz›rlad›€› bask›s›nda bu lafz› tespit etmifltir. Fetâvâdaki flekil de böyle olup; el-Camiatu'l-‹slâmiyye, el-‹ftâ ve Abdullah efl-fierîf'in talihi ile yap›lan Dâru Taybe bask›lar›nda yer alan "bâin: ayr›" kelilmesinin yerine kayd edilmifltir. Yazmada ise bu lafz bulunmamaktad›r.

[2] el-Camiatu'l-‹slamiyye bask›s›nda: "Bunun yerine: Onu yönlendirmez, tercih etmez" anlam›nda bir kelime vard›r.

[3] Bu fazlal›k yazma nüshadan. Bu fazlal›k ayn› flekilde fetvalarda da yer ald›€› gibi efl-fiavifl ile efl-fierif bask›lar›nda da yer almaktad›r. Fakat flerh ile birlikte yap›lm›fl bask›da bulunmamaktad›r.

[1] ‹bn Abbas -*radiyallahu anh*-'den flöyle dedi€i rivayet edilmektedir: "Yedi sema ile yedi arz ile onlar›n içindekilerle, onlar›n aralar›nda bulunanlar Rahman'›n elinde ancak sizden herhangi birinizin elinde bulunan bir hardal tohumunu and›r›rlar." Bk. fierhu't-Tahâviye, s. 281.

[2] *Hululiye:* Yüce Allah muayyen birtak›m flah›slar›n içine hulûl etmifltir, diyen kimselerdir. Yüce Allah onlar›n söylediklerinden münezzehtir. Bunlar Müflebbihe'nin gulât'› (afl›r› gidenleri)dirler.

[1] Bu fazlal›k yazma nüshadand›r ve Fetvalar'da da yer almaktad›r. Zikredilen âyet-i kerîme'nin devam› da fludur: "Bana dua etti€inde dua edenlerin duas›na karfl›l›k verir, kabul ederim. O halde onlar da ça€r›m› kabul etsinler, bana iman etsinler. Olur ki do€ru yola ulafl›rlar."

[2] Bu hadisin kaynaklar› daha önceden yüce Allah'›n semî', basar ve ru'yet s›fatlar› aç›klan›rken gösterilmifl bulunmaktad›r.

[1] Bununla ‹bn Mace'nin (II, 1344)de, Hâkim'in Müstedrek (IV, 473 ve 5450)'de zikretmifl oldu€u Huzeyfe b. el-Yeman'›n nakletti€i hadise iflaret etmektedir. Buna göre Peygamber (s.a) flöyle buyurmufltur:

"Elbisenin üzerindeki desenin silindi€i gibi ‹slam silinecektir. Öyle ki oruç nedir? Namaz nedir? Kurban kesmek nedir? Sadaka nedir? bilinemeyecektir. Bir gece yüce Allah'›n kitab› üzerine gelinecek ve yeryüzünde ondan tek bir âyet dahi kalmayacakt›r. ‹nsanlardan birtak›m kimseler, piri faniler ve oldukça yafllanm›fl flah›slar flöyle diyeceklerdir: Bizler atalar›m›z› "lâ ilahe ilallah" diye söyler görmüfltük, biz de onu söylüyoruz." Bu hadisin sahih oldu€unu Hâkim belirtmifl, ez-Zehebî ve el-Elbanî de bu hususta ona uygun kanaat belirtmifllerdir. Bk. es-Silsiletu's-Sahiha, 87.

el-Elbanî hadis ile ilgili olarak flu notu düflmektedir: "Bu ise kat'î olarak ‹slam bütün yerküresinin tamam›na egemen olup ‹slam sözünün en yüce söz oluflundan sonra gerçekleflecek bir fleydir."

[1] Bunun için fieyhu'l-‹slam ‹bn Teymiyye'nin kâfirlerin Rablerini göreceklerine dair Bahreyn'lilere yazm›fl oldu€u risaleye bak›n›z: Mecmûu'l-Fetâvâ, VI, 485-507. Orada merhum müellif bu hususta genifl aç›klamalarda bulunmaktad›r. Risalede e€itici, oldukça büyük faydal› bilgiler vard›r.

Ayr›ca Prof. Abdu'l-Aziz er-Rumî, Deâletu'l-Kur'âni ve'l-Eser ala Ru'yetillahi Teâlâ bi'l-Basar adl› eserinin üçüncü bölümüne de bak›labilir.

[1] Bununla Buharî, Cenâiz, mâ câe fi azabi'l-kabr (Fethu'l-Barî, III, 223); Müslim, Cennet, Arzu mek'adi'l-meyyiti mine'l-cenneti ve'n-nar (Nevevî, XVII, 208)'de; Nesaî, Cenâiz, Mes'eletu'l-Kâfir, (Ebu /udde, IV, 197) ile ‹mam Ahmed'in de€iflik laf›zlarla rivayet etmifl oldu€u hadise iflaret etmektedir.

[1] Bu hadis zay›ft›r. Tirmizî, S›fatu'l-K›yame, (Tuhfe, VII, 160)'de rivayet etmifltir. el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, III, 46'da flöyle demektedir: "Bu hadisi Taberanî, el-Evsat'ta rivayet etmifltir. Senedinde Muhammed b. Eyyub b. Suveyd vard›r, zay›f bir ravidir."

‹bn Hacer, Tahricu'l-Keflflaf, s. 35, no: 291'de flöyle demektedir: "Tirmizî, Ebu Said yoluyla rivayet etmifltir. Zay›f bir hadistir."

Bundan önce ise hocas› el-Irakî, Tahricu'l-‹hya, I, 302'de zay›f oldu€unu belirtti€i gibi hadisin senedinin zay›f oldu€unu Sehavî, el-Mekas›du'l-Hasene, s. 302, no: 758'de, el-Hindî, Tezkiratu'l-Mevzuat, s. 216'da zay›f oldu€unu belirtmifllerdir.

Ayr›ca el-Elbanî de Sahihu'l-Camî', 1231'de zay›f oldu€unu, el-Arnavut, Câmiu'l-Usûl, 8696'da zay›f oldu€unu belirtmifllerdir.

1 Merfu olarak zay›ft›r. el-Irakî, Tahricu'l-‹hyâ, IV, 64'de zay›f oldu€unu belirtmifl ve ‹bn Ebi'd-Dünya'n›n el-Mevt adl› eserinde Enes yoluyla rivayet etti€ini belirtmifltir.

el-Elbanî, es-Silsiletu'd-Daîfe, 1166'da ona uygun kanaat belirtmifltir.

Teby›du's-Sahife, s. 128'de de flöyle denilmektedir: "ed-Dâlâbî, el-Künâ ve'l-Esmâ, II, 89'da Mu€ire'den flöyle dedi€ini rivayet etmektedir: "Bunlar k›yamet k›yamet diyorlar. Sizden herhangi birinizin k›yameti onun ölümü demektir." ‹snad› da hasendir.

Daha sonra el-Hilye V, 325'de Ömer b. Abdu'l-Aziz'den: "Her kime ölüm gelirse, onun k›yameti kopmufl demektir" diye bir rivayet zikretmektedir ve senedinin sahih oldu€unu belirtmektedir.

1 Bununla Buharî, Tefsir, ve nufiha fi's-sûr, (Fethu'l-Bârî, VIII, 551); Müslim, Fiten, ma'beyne'n-nefhateyn, (Nevevî, XVIII, 303); Ebu Davud ve Nesaî'nin Ebu Hureyre'den birbirine yak›n laf›zlarla rivayet ettikleri hadise iflaret edilmektedir.

Acb: Omurun en alt›nda bulunan küçük bir kemik parças›d›r. Us'us diye bilinen parçac›€›n ucunu teflkil eder. Bu dört ayakl› hayvanlar›n kuyru€unun baflllang›ç noktas› yerindedir.

Ya€murun erkeklerin menisine benzetilmesi de zay›f bir hadiste geçmifltir. Bk. Tahavî (Akidesi fierhi), s. 410, el-Elbanî'nin hadislerini tahrici ile yay›nlanm›fl nüshas›; Bunu k›rk gün ile kay›tlamas› da yine zay›f bir hadiste zikredilmifltir. Bk. ‹bn Ebi Davud, el-Ba's, Tahric: el-Huveynî, s. 79.

Buharî ile Müslim'de sabit olan ve Ebu Hureyre yoluyla rivayet edilen hadiste ise: "‹ki nefha aras› k›rkt›r" denilmektedir. Ebu Hureyre ise bu k›rk› gün mü? ay m›? yahut sene ile mi? kay›tlamaya yanaflmam›flt›r. Do€rusunu en iyi bilen Allah't›r.

2 Bununla ‹bn Abbas'›n Rasûlullah (s.a)'dan rivayet etti€i flu hadise iflaret etmektedir: "‹nsanlar aras›nda k›yamet gününde kendisine elbise giydirilecek ilk kifli ‹brahim el-Halil'dir." Buharî, Rikak, el-Haflr, (Fethu'l-Barî, XI, 377)

1 Daha uygun ifade flöyle olmal›yd›: “Kitab› kendisine s›rt›n›n arka taraf›ndan soluna verilecek olana gelince...” Nitekim ‹bn Kesir ve baflkalar› böyle demifllerdir. Bu gibi kimseye kitab› arka taraf›ndan soluna verilecek ve eli arkas›na do€ru döndürülerek, kitab ona böylece verilecektir. Bk. ‹bn Kesir, el-‹nflikak suresi 10. âyetin tefsiri.

2 Bu âyet-i kerîme hakk›nda ‹bn Kesir’in tercih etti€i yorum da budur.

3 Bk. Zadu’l-Mesîr, V, 15. Orada âyetin anlam› ile ilgili dört görüfl zikredilmektedir. Burada flarih’in tercih etti€i görüflü ‹bnu’l-Cevzî, Ebu Ubeyde ile ‹bn Kuteybe’ye nisbet etmifltir.

1 Yazmadan al›nm›fl bir fazla ifadedir. Fetvâlar’da ve efl-fiavifl bask›s›nda ise “onun karfl›l›€›nda cezaland›r›l›rlar” anlam›ndad›r.

2 Sahih bir hadistir. Buharî, ‹lm, men semia fley’en ferâcea hatta ya’rifehu (Fethu’l-Barî, I, 197), Tefsir, ve Rikak bahislerinde; Müslim, Cennet, ‹sbatu’l-Hisab (Nevevî, XVII, 213); Ebu Davud ve Tirmizî rivayet etmifllerdir.

3 Sahih bir hadistir. Buharî, Mezâlim, Babu kavlillahi teala: Elâ la’netullahi ale’z-zâlimîn, (Fethu’l-Barî, V, 96), Tefsir, Suretu Hud, Edeb ve Tevhid bahislerinde; Müslim, Tevbe, Kabulu tevbeti’l-katili... (Nevevî, XVII, 93)

1 Sahih bir hadistir. Buharî, Rikak, Havz (Fethu’l-Barî, XI, 463)’da ve Müslim, Fedâil, ‹sbatu havzi nebiyyinâ (Nevevî, XV, 60, 67, 68)’de kaydettikleri hadise iflaret etmektedir.

2 Bunu Haf›z (‹bn Hacer) Fethu’l-Barî, XI, 467’de zikretmifl olup, flöyle demektedir: “Bu ravilerin rivayet ettikleri hadislerden Buharî ile Müslim’de bulunanlar yaklafl›k yirmi rivayettir. Di€erlerinde ise geri kalanlar› yer almaktad›r.”

3 Hasen veya sahih bir hadistir. Tirmizî, S›fatu’l-K›yame, mâ câe fi s›fati’l-havz, (Tuhfetu’l-Ahvezî, VII, 133): el-Hasen’den, o Semura’dan naklen Peygamber buyurdu ki: “fiüphesiz herbir peygamberin bir havz› vard›r. Onlar hangisinin havz›na su içmek üzere daha çok kifli gelecek diye iftihar ederler. Su içmek üzere geleceklerinin say›lar› en çok olacak olan havz›n benimki olaca€›n› ümit ediyorum.”

Hadisi ayr›ca Taberanî, el-Mucemu’l-Kebir, VII, 656’da; Buharî, Tarih, I, 44; ‹bn Ebi Âs›m, Sünne, 734’de hepsi de el-Hasen’den ve Semura’dan... diye rivayet etmifllerdir.

el-Hasen’in, Semura’dan hadis dinledi€inde görüfl ayr›l›€› vard›r. Hasan-› Basri ise tedlis yapm›flt›r. Burada aç›kça iflitti€ini ifade etmemektedir.

fiu kadar var ki hadise tan›kl›k edecek pek çok rivayet vard›r. Bundan dolay› el-Elbanî, Silsiletu'l Ehadîsi's-Sahiha, 1589'da flöyle demektedir: "Özetle söylenecek olursa, hadis rivayet yollar›n›n toplam› ile hasen veya sahihtir."

Ayr›ca bk. Fethu'l-Barî, XI, 467.

el-Hasen'in, Semura'dan hadis dinledi€i ile ilgili olarak bk. Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kebir, VII, 231-236'da yer alan not; güzel ve etrafl› aç›klamalar vard›r.

1 Buna yak›n bir hadisi Buharî, Rikak, es-S›rat u cisru cehennem (Fethu'l-Barî, XI, 444)da rivayet etmektedir.

2 Ben sünnette s›rat'›n cennet ile cehennem aras›nda oldu€unu tesbit eden bir rivayet bulamad›m. Sabit olan ise onun cehennemin iki taraf› üzerinde oldu€udur. Bk. Fethu'l-Barî, II, 292, XIII, 419.

3 Peygambere merfu bir rivayet olarak sahih de€ildir. Bundan dolay› Beyhakî, fiuabu'l-‹man, II, 247'de flöyle demektedir: "Hadisi bu lafz›yla sahih rivayetler aras›nda tesbit edemedim."

Ancak Müslim, ‹man, marifetu tarik›'r-rü'ya, (Nevevî, III, 46)da Said b. Ebi Hilal'den, o Zeyd b. Eslem'den, o Ata b. Yesar'dan, o Ebu Said el-Hudrî'den rivayetle dedi ki: Ey Allah'›n Rasûlü dedik, Rabbimizi görecek miyiz?... Sonra hadiste flöyle denilmektedir: "Ebu Said dedi ki: Bana ulaflt›€›na göre köprü (s›rat) k›ldan ince k›l›çtan keskincedir."

‹bn Mende, Kitabu'l-‹man, II, 802'de tamam›yla ve ayn› senetle rivayet etmifl, fakat flöyle demifltir: "Said b. Ebi Hilal dedi ki: Bana ulaflt›€›na göre köprü k›ldan ince k›l›çtan keskincedir."

Beyhakî, fiuabu'l-‹man, II, 246'da Enes'ten, o Peygamber (s.a)'dan diye mevsul olarak rivayet etmifltir. Senette Said b. Zirbâ ile Yezid er-Rukaflî de vard›r ki, her ikisi zay›f ravilerdir. Bundan dolay› Haf›z (‹bn Hacer) Fethu'l-Barî, XI, 454'de: "Senedinde gevfleklik vard›r" demifltir.

Yine bu hadis Ziyad en-Numeyrî'den, o Enes'ten merfu olarak da rivayet edilmifltir. Ancak Ziyad zay›f bir ravidir. Bundan dolay› Beyhakî, fiuabu'l-‹man, II, 248'de: "Bu da ayn› flekilde zay›f bir rivayettir" demifltir.

Tashif (rivayetlerdeki de€ifliklik)'in flafl›rt›c› örneklerinden birisi de Keflfu'l-Hafa, II, 24, no: 1559'da bu ifadenin: "Bu da ayn› flekilde sahih bir rivayettir" diye de€iflikli€e u€rat›lm›fl olmas›d›r.

Ubeyd b. Umeyr'den, o Peygamber (s.a)'dan diye mürsel olarak da rivayet edilmifltir. Ayn› flekilde Said b. Ebi Hilal'den mürsel ya da mu'dal bir baflka rivayet daha gelmifltir. Bk. Fethu'l-Barî, XI, 454.

fiu kadar var ki ‹bn Mes'ud'dan mevkuf (kendi sözü) olarak flöyle dedi€i sahih bir flekilde rivayet edilmifltir: "S›rat k›l›ç gibi keskindir. Oldukça kaygan ve yol al›nmas› zor bir yerdir." Bunu Hakim, II, 276'da rivayet etmifltir. Bk. Tahaviye, s. 415, el-Elbanî'nin tahrici ile.

Yine sahih rivayetlerde s›rat'›n ustura gibi keskin olmakla nitelendirilmesi varid olmufltur. Selman yoluyla gelen merfu hadiste flöyle denilmektedir: "...Ve ustura gibi keskin olan s›rat konulur..." Bunu Hakim, IV, 586'da rivayet etmifltir. el-Elbanî, Silsiletu'l-ehâdîsi's-sahiha, 941'de sahih oldu€unu belirtmifltir.

1 Hadisin senedi zay›ft›r. Tirmizî, Menak›b'da (Tuhfetu'l-Ahvezî, X, 84) ‹bn Abbas'tan rivayet etmifltir. Senedinde Zemea b. Salih vard›r, zay›f bir ravidir. Tirmizî de flöyle demektedir: "Bu garib bir hadistir." Bk. Camiu'l-Usul, 3624, Daifu'l-Cami', 4077.

fiu kadar var ki hadisin ilk bölümlerine baflka hadisler de tan›kl›k etmektedir. Bunlardan birisi flu hadis-i flerif'tir: "Ben peygamberler aras›nda uyanlar› en çok olan kifliyim. Cennetin kap›s›n› ilk çalacak olan kifli de ben olaca€›m." Bir baflka hadis: "K›yametin gününde cennetin kap›s›na gelece€im. O kap›n›n aç›lmas›n› isteyece€im. Görevli: Sen kimsin? diye soracak, ben de: Muhammed diyece€im. O da: Bana senin ad›n verildi. Senden önce kimseye kap›y› açmamakla emrolundum." Bu iki hadisi de Müslim, ‹man, Kavlu'n-Nebi *-sallallahu aleyhî ve sellem-*: Ene evvelu'n-nasi yeflfeu fi'l cenne, (Nevevî, III, 72)

Orta bölümündeki ifadelere de Enes'in merfu olarak rivâyet etti€i flu hadis tan›kl›k etmektedir: "Ben cennet kap›s›n›n halkas›n› ilk yakalayacak ve onu çalacak ilk kifliyim." Bunu da Ahmed, Tirmizi, Darakutnî ve baflkalar› rivayet etmifllerdir. Bk. es-Silsiletu's-Sahiha, IV, 97.

Son bölümlerine de Ahmed, ‹bn Mace ve -laf›z kendisinin ait olmak üzere- Tirmizî'nin zikretti€i Ebu Hureyre yoluyla gelen flu rivayet tan›kl›k etmektedir: "Fakirler cennete zenginlerden beflyüz y›l önce gireceklerdir." Bk. Sahihu't-Tirmizî, II, 275.

1 fiefaat ve türleri için Mukbil el-Vâd›î, efl-fiefâa; Ömer el-Eflkar, el-K›yametu'l-Kübrâ s. 173-191 adl› eserler ile di€er akide kitablar›na bak›labilir.

1 Sahih bir hadistir. Buharî, Ezan, ed-Duau ›nde'n-nidâ, (Fethu'l-Bârî, II, 94) ile Tefsiru Sureti'l-‹srâ'da; Ebu Davud, Tirmizî ve Nesaî de rivayet etmifllerdir.

2 Sahih bir hadistir. Çünkü Müslim, ‹man, Edna ehli'l-cenneti menzileten fîhâ, (Nevevî, III, 70)'de Huzeyfe b. el-Yeman ile Ebu Hureyre *-rad›yallahu anh-*'›n flöyle dediklerini rivayet etmektedir: Rasûlullah *-sallallahu aleyhî ve sellem-* buyurdu ki: "fian› yüce ve mübarek olan Allah insanlar› toplar. Mü'minler aya€a kalkar; ta ki cennet onlara çokça yak›nlaflt›r›l›r. Adem'e giderler, ey babam›z derler. Bizim için kap›lar›n aç›lmas›n› iste..." Daha sonra hadiste ‹brahim, Musa ve ‹sa'ya gidiflleri sözkonusu

edilmekte ve sonra flöyle denmektedir: “Sonra Muhammed *-sallallahu aleyhî ve sellem-*’a gelirler, o da kalkar ve ona izin verilir.”

1 Bunlardan birisi de Buharî, Menak›bu’l-Ensar, K›ssatu Ebi Talib, (Fethu’l-Barî, VII, 193)’de ve er-Rikak bahsinde; Müslim, ‹man, fiefaatu’n-Nebi *-sallallahu aleyhî ve sellem-* li Ebi Talib, (Nevevî, III, 85)’de Ebu Said el-Hudrî’den gelen rivayettir. Buna göre o Rasûlullah *-sallallahu aleyhî ve sellem-*’› -yan›nda amcas› Ebu Talib’in vefat› sözkonusu edilmiflken- flöyle buyurmufltur: “Belki k›yamet gününde flefaatimin ona faydas› olur...”

2 Bunlardan birisi de Buharî, Rikak, S›fatu’l-cenneti ve’n-nar (Fethu’l-Barî, XI, 418)’de ‹mran b. Husayn’dan nakletti€i flu hadis-i flerif’tir: Peygamber *-sallallahu aleyhî ve sellem-* buyurdu ki: “Muhammed *-sallallahu aleyhî ve sellem-*’›n flefaati ile birtak›m kimseler cehennem ateflinden ç›k›p cennete gireceklerdir. Onlara “el-cehennemiyyun: cehennemliler” ad› verilecektir.”

1 Bu flekilde k›s›mlara ay›r›p, kaderi dört mertebe olarak incelemek daha önceden bilinen bir husus de€ildir. Belki de bu flekilde k›s›mlara ay›ran ilk kifli fieyhu’l-‹slam (rahimehullah)d›r. Baz› garezkârlar bunu onun ortaya koydu€u bir bid’at olarak kabul etmifllerdir. Ancak selef’in söylediklerini okuyan bir kimse onlar›n kadere iman ile bu mertebelere iman› kastettiklerini, bunlardan birisine inanmaman›n ise kadere iman› gerçekleefltirmemifl olaca€›n› görür. Sözkonusu mertebeler flunlard›r: Yüce Allah’›n herfleyi bilmesi, herfleyi yazmas›, etkin meflîeti ve herfleyi yaratmas›. Konuyu aç›klamak maksad› ile birtak›m k›s›mlara ay›rman›n ise bir sak›ncas› yoktur.

1 Sahih bir hadistir. Müslim, Kader, Hicâcu Âdeme ve Musa, (Nevevî, XVI, 442); “Allah takdirleri... yazm›flt›r” lafz›yla. Tirmizî de kader bahsinde rivayet etmifltir.

2 Sahih bir hadistir. Bunu Ebu Davud, Sünne, Kader’de (Avnu’l-Ma’bud, XII, 468); Tirmizî, Kader (Tuhfetu’l-Ahvezi, VI, 369); Ahmed, Müsned, V, 317.

Bk. Camiu’l-Usul, 7576; ‹bn Ebi Âs›m, es-Sünne, I, 48.

3 fieyh el-Elbanî’nin sözü geçen bu hadis ile ilgili güzel bir tahrici vard›r. Bu tahricinde “ona yaz dedi” sözü bafl›nda bir fe ya da sümme (sonra)n›n bulunmas›n› tercih etmifltir. Buna göre o kalemin arfltan önce yarat›lm›fl oldu€unu, arfl›n ise yazmadan önce yarat›lm›fl oldu€unu tercih etmifl olmaktad›r. Tahavî, s. 264, es-Silsiletu’s-Sahiha, 133’e bak›labilir. Ayr›ca bk. el-Kureflî, el-Kader, s. 122’deki dipnot.

4 Bk. el-Herras, fierhu’n-Nûniye, I, 165, ‹bn ‹sa flerhi, I, 374.

5 Sözü geçen iki kaynakta “zaman›nda” anlam›ndaki kelime yerine “önce” kelimesi vard›r.

6 Sahih bir hadistir. Tirmizî, Kader, mâ câe fi'l-imani bi'l-kader, (Tuhfetu'l-Ahvezî, VI, 356) Cabir b. Abdullah'tan rivayet edilen hadisin bir parças› olarak. Buna göre Peygamber efendimiz flöyle buyurmufltur: "Kaderin hayr› ile flerri ile Allah'tan oldu€una iman etmedikçe ve kendisine isabet eden bir fleyin isabet etmemesinin, kendisine isabet etmeyen bir fleyin de isabet etmesinin sözkonusu olmayaca€›n› kesinlikle bilmedikçe hiçbir kul iman etmifl olmaz." Bk. Sahihu'l-Camî, 7461.

Yine bu hadisi Ebu Davud, Tirmizî ve baflkalar› ‹bn Abbas, Ubeyy b. Kâb, Ubâde b. es-Sâmit (r.anhum)'dan merfu ve mevkuf olarak da rivayet etmifllerdir. Bk. Camiu'l-Usul, 7574, 7575, 7576.

1 Çünkü Buharî, Bedu'l-Halk, Zikru'l-Melaike, (Fethu'l-Barî, VI, 303); Müslim, Kader, Keyfiyetu'l-Halki'l-Ademiyyi, (Nevevî, XVI, 429) Ahmed, Müsned, I, 374; Ebu Davud ve Tirmizî'nin rivayet etti€i hadisten anlafl›lan budur.

Bu ‹bn Mes'ud meflhur hadisinin bir bölümüdür: "Sizden herhangi bir kimse annenizin karn›nda... yarat›l›r."

2 Ad› Ma'bed b. Abdullah b. Alim el-Cühenî'dir. Kader'den ilk sözeden kifli odur. Hasan-› Basri onunla oturup kalkmay› yasaklam›fl ve flöyle demifltir: "O hem sap›k, hem sapt›r›c›d›r."

Haccac onu h. 80 y›l›nda öldürmüfltür. Abdu'l-Melik b. Mervan'›n onu ast›rd›€› da söylenmifltir. Bk. Mizanu'l-‹'tidal, IV, 141; el-A'lâm, VII, 264.

3 Ad› Gaylan b. Müslim b. Ebi Gaylan'd›r. Ebu Mervan ed-D›meflkî künyelidir. Oldukça belagatli bir yazma üslubu vard›. Kader'den sözeden ikinci kiflidir. O bu görüfllerini Ma'bed el-Cühenî'den ö€renmiflti. Hiflam b. Abdu'l-Melik taraf›ndan D›maflk'ta h. 105 y›l›ndan sonra as›lm›flt›r. Bk. el-A'lâm, V, 124.

1 Yazma nüshada "O'nun mülkünde, O'nun diledi€inden baflka hiçbir fley olmaz." fleklindedir. Fetvâlar'da da böyledir.

1 Yazmada "yarat›c›" anlam›ndad›r. Fetvâlar'da da, el-Camiatu'l-‹slamiye bask›s›nda da böyledir.

2 Yazmada "onlar›n iradelerine... (kudretleri vard›r) Allah onlar›, kudretlerini ve iradelerini yaratand›r."

3 Bk. et-Tenbîhâtu'l-Latife, s.47; fiarihin burada naklettikleri ile Prof. Abdurrahman b. Ruveyflid ile Prof. Süleyman b. Hammâd'›n nezaretinde yap›lan bask›daki ifadeler aras›nda basit farklarla.

[1] Daha önce 161. sayfada 1 nolu dipnot ile tahricinden bahsedilen ‹bn Mesud hadisinden bir bölümdür.

[1] Bunlardan birisi: Ebu Davud, Sünne, fi'l-kader, (Avnu'l-Ma'bud, XII, 452), ‹bn Ömer, Rasûlullah *-sallallahu aleyhî ve sellem-*'dan flöyle buyurdu€unu rivayet etmektedir: "Kaderiye bu ümmetin mecusileridir. Hastalanacak olurlarsa, onlar›n ziyaretine gitmeyiniz, ölürlerse cenazelerinde haz›r bulunmay›n›z."

Ancak senedinde Zekeriya b. Mansur vard›r. el-Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, VII, 205'te flöyle demektedir: "Ahmed b. Salih ve baflkalar› onun sika bir ravi oldu€unu söylerken, bir topluluk da zay›f oldu€unu söylemifltir."

Hadisi el-Lâlekaî, fierhu Usuli'l-‹'tikad, III, 639'da muhakkiki taraf›ndan hepsi de zay›f oldu€u belirtilen birtak›m senetlerle kaydetmifltir.

‹bn Ebi'l-‹zz, Tahaviye fierhi, s. 273'de flöyle demektedir: "Kaderiye ile ilgili merfu olarak rivayet edilen hadislerin tamam› zay›ft›r. Ancak bunlar›n mevkuf olarak (sahabenin sözü olarak) gelen rivayetleri sahih olabilir." fiu kadar var ki el-Elbanî hadisi çeflitli rivayet yollar›n›n toplam› ile hasen olarak de€erlendirmifltir. Bk. fierhu't-Tahaviye, s. 273; ‹bn Ebi As›m, es-Sünne, I, 149.

[1] Yazmada: "F›rka-i Naciye (kurtulmufl f›rka)" fleklindedir.

[2] Kalbin kavli tasdiki ve yakîndir.

[3] Dilin kavli flehadet kelimesini söylemektir.

[4] Kalbin ameli niyet, ihlas, muhabbet, ink›yat...d›r.

[5] Dilin ameli: Ancak dil ile yerine getirebilen Kur'ân tilâveti ve sair zikirler gibi ifllerdir.

[6] Azalar›n amelleri k›yam, rukû ve sucûd gibi ancak azalar ile edâ edilebilen amellerdir. Bk. Meâricu'l-Kabul, II, 17-20.

[1] Sahih bir hadistir. Buharî, ‹man, Umuru'l-‹man, (Fethu'l-Barî, I, 51); Müslim, ‹man, Beyanu Adedi fiuabi'l-‹man, (Nevevî, II, 363); Ebu Davud, Sünne, Reddu'l-‹rcâ', (Avnu'l-Ma'bûd, XII, 432); Tirmizî, Nesaî, ‹bn Mâce ve baflkalar› taraf›ndan da rivayet edilmifltir.

[1] Bu fazlal›k yazma nüshadand›r. Fetvâlar'da da ayn› flekilde yer almaktad›r.

[1] Yazmada: "‹man ismi" fleklindedir. Fetvâlar'da da böyledir. Daha sahihi budur.

[2] Bas›l› nüshalarda "mutlak iman" fleklindedir. Ancak burada uygun de€ildir. Yazmada ve Mecmûu'l-Fetvâ (III, 151)'de ise yukar›da kaydetti€imiz flekildedir. Böylelikle mana do€ru olmaktad›r.

efl-fierif, el-Vâs›t›yye'ye talikinde "Mutlak ‹man" ibaresini tercih etmifltir. Bununla da ifade do€ru olur. Do€rusunu en iyi bilen Allah't›r.

3 Sahih bir hadistir. Buharî, Mezalim, en-Nuhba bi gayri izni sahibihi, (Fethu'l-Barî, 5, 119) Ayr›ca Eflribe, Hudud ve Muharibin'de rivayet etmifltir; Müslim, ‹man, Beyanu nuksani'l-imani bi'l-maasi..., (Nevevî, II, 401) ile Ebu Davud, Tirmizî ve Nesaî rivayet etmifllerdir.

4 Yazmada: "Ve derler" fleklindedir. Fetvalar'da da böyledir. Daha sahihtir. Çünkü bu sözler ehl-i sünnet ve'l-cemaat'e nisbet edilmektedir.

1 Sahih bir hadistir. Buharî, Fedailu's-Sahabe, "lev küntü müttehizen halilen" buyru€u, (Fethu'l-Bârî, VII, 21); Müslim, Fedâilu's-Sahabe, Tahrimu sebbi's-sahâbe, (Nevevî, XVI, 326)

1 Sahih bir hadistir. Buharî, Me€azi, Fadlu men flehide Bedr, (Fethu'l-Barî, VII, 304); Müslim, Fedâilu's-Sahabe, min fedâili ehl-i Bedr, (Nevevî, XVI, 287) Ayr›ca bk. Hât›b b. Ebi Beltea *-rad›yallahu anh-*'›n k›ssas›.

2 Burada Müslim, Fedailu's-Sahabe, min fedaili ashabi'fl-flecere..., (Nevevî, XVI, 290) ile Ebu Davud, Sünne; Tirmizî, Menak›b'da rivayet etmifl olduklar› Cabir b. Abdullah yoluyla gelen flu hadise iflaret etmektedir: Cabir dedi ki: Rasûlullah *-sallallahu aleyhî ve sellem-* buyurdu ki: "‹nflaallah a€ac›n alt›nda bey'at eden o kimselerden hiçbirisi cehenneme girmeyecektir." Laf›z Müslim'e aittir.

1 Bu say› Buharî ve Müslim'de, Cabir b. Abdullah yoluyla gelen hadiste sahih olarak gelmifl bulunmaktad›r. Dedi ki: Rasûlullah *-sallallahu aleyhî ve sellem-* Hudeybiye günü bize flöyle dedi: "Sizler yeryüzündekilerin en hay›rl›lar›s›n›z." O s›rada biz 1400 kifli idik. fiâyet bugün gözlerim görmüfl olsayd›, size a€ac›n bulundu€u yeri gösterecektim. Bk. el-Lu'luu ve'l-Mercân, II, 250.

2 Bunun gerekçesi Buharî, Tefsir, "‹nna fetahna leke fethen mubiyna", (Fethu'l-Barî, VIII, 582)'de rivayet etti€i senedinin zahiri itibariyle mürsel oldu€u görünen fakat Tirmizî'nin de müsned olarak rivayet etti€i hadis-i flerif'tir. Bk. es-Sahihu'l-Müsned, s. 139; Müslim, Cihad, Sulhu'l-Hudeybiye, (Nevevî, XII, 381)

3 et-Tevbe, 9/20. âyet-i kerîme'de flöyle buyurulmaktad›r: "‹man edip de hicret edenlerin, Allah yolunda mallar› ve canlar›yla cihad edenlerin Allah kat›nda dereceleri pek büyüktür. ‹flte umduklar›n› elde edenler de onlar›n ta kendileridir."

4 el-Haflr, 59/8. âyet-i kerîme'de de flöyle buyurulmaktad›r: "Yurtlar›ndan ve mallar›ndan ç›kart›l›p uzaklaflt›r›lm›fl olan ve Allah'›n lutuf ve r›zas›n› isteyen, Allah'a ve Peygamberine yard›m eden fakir muhacirler içindir (o fey). ‹flte onlar sad›klar›n ta kendileridir."

1 Sahih rivayetle sabit oldu€una göre Ebu Bekr es-S›ddîk *-rad›yallahu anh-* Sakife günü ensar'a flunlar› söylemifltir: "Bizler emirleriz, sizler de vezirlersiniz." Buharî, Fedailu ashabi'n-nebi, Kavlu'n-nebiyyi: Lev küntü müttehizen halilâ, (Fethu'l-Barî, VII, 20) ile Cenaiz ve Me€âzîde.

2 Bunu Tirmizî, Menak›b, Menak›bu Abdi'r-Rahman b. Avf, (Tuhfetu'l-Ahvezi, X, 249)'da Abdu'r-Rahman b. Avf'tan gelen bir rivayet olarak kaydetmekte ve flöyle demektedir: "Hasen, sahih bir hadistir." Ayr›ca Ahmed, Müsned, I, 187; Ebu Davud, Sünne, fi'l-hulefa, (Avnu'l-Ma'bud, XII, 400)'de Said b. Zeyd'den rivayet etmifllerdir. Ancak bu rivayette onuncu kifli Ebu Ubeyde b. el-Cerrah yerine Rasûlullah *-sallallahu aleyhî ve sellem-'›* saymaktad›r. Bk. Sahihu'l-Camî, no: 50; Camiu'l-Usul, VIII, 560.

3 Buna gerekçe: Müslim, ‹man, Mehafetu'l-Mu'mini en yuhbata ameluhu, (Nevevî, II, 493); Ahmed, Müsned, III, 137'de yer alan flu rivayettir:

Yüce Allah'›n: "Ey iman edenler! Sesinizi peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin..." (el-Hucurat, 49/2) buyru€u nazil olunca, Sabit dedi ki: Aran›zda Rasûlullah *-sallallahu aleyhî ve sellem-'a* karfl› sesini en çok yükselten kimsenin ben oldu€umu biliyorsunuz ve iflte bu âyet-i kerîme de inmifl bulunuyor. O halde ben cehennemliklerdenim. Sa'd bu hususu Peygamber *-sallallahu aleyhî ve sellem-'a* aktar›nca, flöyle buyurdu: "Hay›r o cennetliklerdendir."

4 Çünkü meflhur hadiste Peygamber *-sallallahu aleyhî ve sellem-* flöyle buyurmufltur: "Bu hususta (cennetliklerden olmay› isteme hususunda) Ukkâfle senden önce davrand›." Buharî, Rikak, Yedhulu'l-cennete seb'ûne elfen bi gayri hisab, (Fethu'l-Barî, XI, 405); Müslim, ‹man, Muvalatu'l-mu'minine ve mukataatu gayrihim...(Nevevî, III, 90)

5 Gerekçefli fludur: Buharî, Menak›bu'l-Ensar, Menak›bu Abdillah b. Selâm (Fethu'l-Barî, VII, 128); Müslim, Fedailu's-Sahabe, Fedailu Abdillah b. Selâm, (Nevevî, XVI, 274) Laf›z Müslim'indir, hadisi rivayet eden sahabi Sa'd b. Ebi Vakkas *-rad›yallahu anh-'d›r.* O flöyle demifltir: Rasûlullah *-sallallahu aleyhî ve sellem-'›n* -Abdullah b. Selam müstesna- yeryüzünde yürüyen canl› bir kimse için: "O cennetliklerdendir, dedi€ini duymad›m."

1 Hadice b. Huveylid, Muhammed *-sallallahu aleyhî ve sellem-'›n* k›z› Fat›ma, Ali b. Ebi Talib'in iki o€lu el-Hasen ile el-Hüseyn, Bilal b. Ebi Rabah -yüce Allah hepsinden raz› olsun- ve daha baflka birçok kimse buna örnektir.

1 El yazma nüshada flöyle denilmektedir: "Ancak muhalefet eden kimselerin sap›k oldu€u kabul edilen mesele..." Fetvâlârdaki ifade de buna yak›nd›r.

2 ‹bn Ebi Âs›m, Sünnet, II, 570, el-Elbanî der ki: "Senedi zay›ft›r." Ancak ona göre onun flöyle dedi€i sahih olarak sabit olmufltur: "Peygamberinden sonra bu ümmetin en hay›rl›s› Ebu Bekir'dir.

Ebu Bekir'den sonra Ömer'dir. E€er ben size üçüncü kiflinin ad›n› vermek isteseydim, onu da yapard›m." Buharî'de, (Fethu'l-Barî, 7/54); ‹bn Ömer *-rad›yallahu anh-*'dan flöyle dedi€i kaydedilmektedir: "Biz Peygamber *-sallallahu aleyhî ve sellem-* döneminde Ebu Bekir'e denk hiçbir kimseyi görmezdik. Daha sonra Ömer, sonra da Osman geldi€i görüflünde idik. Sonra da Peygamber *-sallallahu aleyhî ve sellem-*'›n ashab›n› birinin di€erinden faziletli oldu€unu söylemeksizin, öylece dururduk." Ayr›ca bk. Ahmed b. Hanbel, Fedailu's-sahabe, I, 76.

1 Bunlar Ali, Osman, Zübeyr, Talha, Sa'd ve Abdu'r-Rahman *-radiyallahu anhum-* idiler. Bk. Buharî, (Fethu'l-Barî, VII, 61)

1 Bu ifade yazma nüshada tekrar edilmifltir.

2 Sahih bir hadistir. Müslim, Fedailu's-sahabe, min fadli Ali ‹bn Ebi Talib, (Nevevî, XV, 188) ‹bn Ebi Âs›m, Sünne, II, 643.

3 Tirmizî, Menak›b, Menakibu'l-Abbas *-rad›yallahu anh-*, (Tuhfetu'l-Ahvezî, X, 264) Abdu'l-Muttalib b. Rabia'dan merfu olarak flu rivayeti kaydetmektedir: Peygamber *-sallallahu aleyhî ve sellem-* buyurdu ki: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki Allah ve Rasûlü için sizi sevmedikçe hiçbir kimsenin kalbine iman girmez." Tirmizî: "Hasen, sahih bir hadistir" demifl ve bu hususta el-Arnavut, Camiu'l-Usul, 6543'de onun kanaatini paylaflm›flt›r.

Ayr›ca ‹mam Ahmed de bunu bu laf›zla (Ahmed, Muhammed, fiakir neflri, 1772, 1773'de) rivayet etmifltir. "Akrabal›€›m için" lafz› ile de 1777 no'lu hadis olarak kaydetmifltir. Ahmed fiakir her ikisinin de senedinin sahih oldu€unu belirtmifltir.

el-Elbanî ise Daifu'l-Camî, 6112'de zay›f oldu€unu belirtmifltir.

Ancak ‹mam Ahmed, Fedailu's-Sahabe, 1756'da: "Allah için ve benimle akrabal›€›n›z için sizleri sevmedikçe..." lafz› ile ve mürsel ve zay›f bir sened ile rivayet etmifltir. Ancak eserin muhakkiki Vasiyullah Abbas flöyle demektedir: "Ben Tarrad ez-Zeynebî (88 b.)'nin Emali adl› eserinde Süfyan'dan, o babas›ndan, o Ebu'd-Duha'dan, o ‹bn Abbas'tan yoluyla mevsul bir sened ile rivayet edildi€ini tesbit ettim. ‹bn Abbas dedi ki: Abbas dedi ki... bu ise mevsul ve sahih bir senettir." Do€rusunu en iyi bilen Allah't›r.

4 Sahihtir. Müslim, Fedail, Fadlu Nesebi'n-Nebiyi *-sallallahu aleyhî ve sellem-*, (Nevevî, XV, 41); Tirmizî, Menakib, Ma cae fi fadli'n-Nebiyyi *-sallallahu aleyhî ve sellem-*, (Tuhfetu'l-Ahvezî, X, 74)

5 Sahih bir hadistir. Hadisin tamam› flöyledir: "Ne cahiliye döneminde, ne ‹slâm geldikten sonra onlar benden ayr›lmad›lar. fiüphesiz Haflimo€ullar› ile Muttalib o€ullar› ayn› fleydir deyip, parmaklar›n› birbirine geçirdi." Nesaî, Kasmu'l-Fey'y, VII, 131'de ve laf›z ona ait olmak üzere; yak›n

ifadelerle Ebu Davud, Harac, fi beyani mevadii kasmi'l-hums, (Avnu'l-Ma'bud, VII, 202)'de rivayet etmifltir.

Buharî ise sadece son bölümünü rivayet etmifltir: "Gerçek flu ki Haflimo€ullar› ile Muttalibo€ullar› ayn› fleydir." Bu husustaki delil daha güçlü olmak üzere: Me€azi, /azvetu Hayber, (Fethu'l-Barî, VII, 484), Fardu'l-Hums, ve mine'd-delili ala enne'l-humse li'l-imam, (Fethu'l-Barî, VI, 244) Menak›b, Menakibu Kureyfl, (Fethu'l-Barî, VI, 533).

Haflim ile Muttalib iki kardefltiler. ‹kisinin babas› Abdu Menaf b. Kusay b. Kilab't›r. Dolay›s›yla Haflim ile Muttalib'in çocuklar› amca çocuklar› olurlar.

1 Sahih bir hadistir. Buharî, Enbiya, Kavlullahi Teala: ve iz kaleti'l-melaiketu ya Meryemu, (Fethu'l-Barî, VI, 471) Fedailu's-Sahabe, Fadlu Âifle (r.anha), (Fethu'l-Barî, VII, 106); Müslim, Fedailu's-Sahabe, Fedailu Hadicete Ummi'l-Mu'minîyn, (Nevevî, XV, 208) ile Fadlu Âifle -r.anha-, (Nevevî, XV, 219) Ayr›ca Tirmizî ve Nesaî de rivayet etmifllerdir.

1 Raf›zîlere dair daha önceden "Raf›zîler" bafll›€› alt›nda aç›klamalarda bulunulmufl idi.

2 Yazma nüshada "ve" fleklinde.

3 **Nevâs›b:** Ehl-i beyt'e karfl› düflmanl›k eden, onlara dil uzatan, onlar›n kâfir olduklar›n› söyleyen kimselerdir. Bunlar Raf›zîlerin z›tt›d›r.

4 Yazma nüshada: "Bununla birlikte onlara..." anlam›ndad›r. Fetavâ'da ise "hatta ..." fleklindedir.

1 Zeyd b. Ali b. el-Huseyn b. Ali b. Ebi Talib'dir.

1 Yazma nüshada: "Rivayet edildi€i gibi..." fleklindedir, Fetvâlar'da da böyledir.

2 Yazma nüshada "nesiller" fleklindedir, Fetvâlar'da da böyledir. Daha do€rusu budur.

3 **Veli:** emrolunan› yerine getiren, yasak k›l›nan› terkeden, takdir edilenlere karfl› sabreden, bundan dolay› Allah'›n kendisini sevdi€i ve Allah'› seven, Allah'tan da raz› olup hoflnut olan kimsedir. Bk. fieyhu'l-‹slam ‹bn Teymiyye, el-Furkan... adl› risale.

1 Felsefe, yunancada hikmet sevgisi demektir. Feylosof (filozof) ise fila ve sofa kelimelerinden meydana gelmifltir. Fila seven, sofa ise hikmet anlam›ndad›r. Yani filozof hikmeti seven kimse demektir.

Arab felsefecileri (ya da filozoflar›) denince Aristo, Eflatun ve buna benzer Yunan filozoflar›na küfür ve sap›kl›klar›nda tabi olan kimseler anlafl›l›r. ‹bn Rüfld, ‹bn Sina, Tabip er-Razî ve di€erleri Arab filozoflar› aras›nda say›l›rlar.

Bunlar peygamberlere ve peygamberlerin mucizelerine inanmad›klar› gibi, evliyan›n varl›€›na ve kerametlerine de inanmazlar. Filozoflara dair daha önce de geçen bir dipnotta baz› bilgiler verilmifl idi.

1 Yazma nüshadan al›nm›flt›r. Fetvâlar'da da bu flekildedir.

2 Sahih bir hadistir. Tirmizî, Ebvabu'l-‹lm, el-Ahzu bi's-Sünneti vectinabu'l-bid'a, (Tuhfetu'l-Ahvezî, VII, 438)'de rivayet etmifl ve: "Hasen, sahih bir hadistir" demifltir. Ebu Davud'da, Sünne, fi luzumi's-sünne, (Avnu'l-Ma'bud, XII, 358)'de; ‹bn Mace, Mukaddime, ‹ttibau Sünneti'l-Hulefai'r-Raflidin'de rivayet etmifllerdir. Bk. ‹bn Ebi Âs›m, es-Sünne, No: 54-59 (Zilalu'l-Cenne ile birlikte); Camiu'l-Usul, I, 278.

3 Yazma nüshada "icma" yerine "ictima (toplanma)" fleklindedir. Fetvalarda da böyledir, daha do€rudur.

4 Yazma nüshada "ve ümmet yay›lm›flt›r..." fleklindedir. Fetvâlar'da da böyledir. (Al›nan metinde de bu flekildedir. Ancak tercümeye esas al›nan metinin benimsedi€i flekil tercümeye yans›t›lm›flt›r. -çeviren-

1 Sahih bir hadistir. Buharî, Mezalim, Nusratu'l-Mazlum, (Fethu'l-Barî, V, 99); Müslim, el-Birru ve's-s›la, terahumu'l-mu'minîne ve teâtufuhum, (Nevevî, XVI, 376)

2 Sahih bir hadistir. Buharî, Edeb, Rahmetu'n-nasi ve'l-behaim, (Fethu'l-Barî, X, 438); Müslim, el-Birru ve's-s›la, Terahumu'l-mu'minîne ve teâtufuhum, (Nevevî, XVI, 376)

3 El yazmadan. Bu ayn› zamanda fetvalarda ve el-Câmiatu'l-‹slamiyye bask›s›nda da yer almaktad›r.

4 Hasen ya da sahih bir hadistir. Tirmizî, Rada', Ma cae fi hakk›'l-mer'eti alâ zevcihâ, (Tuhfetu'l-Ahvezî, IV, 325)'de rivayet etmifl ve: "Bu hasen, sahih bir hadistir" demifltir; Ebu Davud, Sünne, ed-Delilu alâ ziyadeti'l-imani ve noksanihî, (Avnu'l-Ma'bud, XII, 439)

el-Arnavut, Camiu'l-Usul, 1976'da senedinin hasen oldu€unu, el-Elbanî, Sahihu'l-Camî, 1241'de sahih oldu€unu belirtmifltir. Haf›z ‹bn Hacer, Fethu'l-Barî, X, 458'de de bu hadisi kaydetmifl ve Ahmed, Tirmizî, Hâkim ve Ebu Ya'lâ taraf›ndan rivayet edildi€ini belirtmekle birlikte hakk›nda bir söz söylememifltir. Buharî (Fethu'l-Barî, X, 456)'de merfu olarak (Peygamber s.a'›n flöyle buyurdu€u) belirtilmektedir: "fiüphesiz sizin en hay›rl›lar›n›z ahlak› en güzel olan›n›zd›r."

1 Bu ibareler tercümesini yapt›€›m›z flerhte kaydedilmifl bulunmaktad›r. -çeviren-

2 Sahih bir hadistir. Müslim, ‹man, Kevnu'n-nehyi ani'l-münkeri mine'l-iman, (Nevevî, II, 380); Tirmizî, Fiten, mâ câe fi ta€yiri'l-münkeri bi'l-yed, (Tuhfetu'l-Ahvezî, VI, 393) Ayr›ca Ebu Davud, Nesaî ve ‹bn Mace de rivayet etmifllerdir.

3 Zay›f bir hadistir. Bunu Darakuznî, II, 57'de Mekhul'den, o Ebu Hureyre'den diye rivayet etmifltir ve flunlar› söylemifltir: "Mekhul, Ebu Hureyre'den hadis dinlememifltir." Haf›z ‹bn Hacer, et-Telhisu'l-Habîr, II, 35 ile Zeylaî, Nasbu'r-Râye, II, 27'de senedinin munkat›' oldu€unu belirtmifllerdir. Ayr›ca bk. Daifu'l-Camî, 3478.

Ancak Buharî, Ezan, iza lem yutimmel imamu ve etemme men halfehu, (Fethu'l-Barî, II, 187)de Peygamber *-sallallahu aleyhî ve sellem-*'dan kaydetti€i flu buyruk buna ihtiyaç b›rakmamaktad›r: "Onlar -yani sap›k imamlar, önderler, yöneticiler size namaz k›ld›r›rlar. fiâyet isabet ederlerse hem sizin, hem onlar›n lehinedir. E€er hata edecek olurlarsa, sizin lehinize ve onlar›n aleyhinedir."

4 Sahih bir hadistir. Müslim, ‹man, Beyanu enne'd-dine'n- nasiha, (Nevevî, II, 396); Ebu Davud, Edeb, fi'n-nasiha, (Avnu'l-Ma'bud, XIII, 288); Ayr›ca Nesaî de rivayet etmifltir.

1 Sahih bir hadistir. Ebu Davud, Sünne'nin bafltaraflar›nda (Avnu'l-Mâbud, XII, 341) ile ‹bn Mace ve Darimî de rivayet etmifllerdir. Bk. es-Silsiletu's-Sahiha, I, 358. ‹bn Ebi Âs›m, es-Sünne, I, 32. Hadis daha önce "kurtulmufl f›rka" bahsinde de geçmifl bulunmaktad›r.

2 Hasen bir hadistir. Yine bu hadis daha önce belirtilen yerde geçmifl bulunmaktad›r.

1 Daru'l-‹fta bask›s›nda "el-Mecsûre" fleklindedir. Bask› hatas› olma ihtimali vard›r. Kaydetti€imiz flekli ile ifade bütün bask›larda da böyledir.

2 Yazma nüshadan al›nm›flt›r. Fetvâlar'da da bu ifade yer almaktad›r.

3 Yazma nüshada: Yaln›zca "önderler" fleklindedir, Fetvâlar'da da böyledir. fiu kadar var ki "aralar›nda" lafz› da yoktur. Buna göre bu kelime "ebdâl"in bedeli olmaktad›r.

4 Sahih bir hadistir. Daha önceden, F›rka-i Naciye (Kurtulmufl F›rka) "bafll›€›nda kaynaklar› gösterilmifl bulunmaktad›r.

5 Haf›z ‹bnu'l-Kayyim, el-Menaru'l-Munif, 136'da flöyle demektedir: "Ebdal, aktab (kutublar), gavslar, nakibler, necibler ve evtad ile ilgili bütün hadisler Rasûlullah *-sallallahu aleyhî ve sellem-* hakk›nda uydurulmufl bat›l hadislerdir." O bu ifadeleriyle herbirisi yedi k›tadan birisi üzerinde €avs ve neciblerin emrine binaen bir k›tada tahakküm eden yedi tane ebdal'in oldu€unu iddia eden sufilerin

kanaatlerini reddetmektedir. fieyhu'l-‹slam (‹bn Teymiyye)'in kastetti€i ebdal, flarih'in tarif etti€i kimselerdir.

[6] Sahih bir hadistir. Ebu Davud, Melâhim, ma yuzkeru fi karni'l-mia, (Avnu'l-Ma'bud, XI, 385) Bunu ayr›ca Hakim ile Beyhakî, el-Marife'de rivayet etmifl. Haf›z ‹bn Hacer, Tevâli't-Te'sis, s. 49'da senedinde bulunan ravilerin kavi raviler oldu€unu göstermifltir. Bk. Sahihu'l-Camî, 1870 ile Camiu'l-Usul, 8881.

[1] Bk. fierhu'l-Akideti't-Tahaviye, s. 78/98; ‹bn Teymiyye, et-Tedmuriye Mukaddimesi.

[2] Birinci ve ikinci türe marifet ve isbat tevhidi. ‹kinci tür tevhide ise taleb ve kast tevhidi de denilir.

[3] Müellif *-Allah Ona Rahmet Etsin-* burada isim ve s›fatlar›n tevhidini sözkonusu etmifltir. el-Herrâs'›n el-Vâs›tiyye fierhinde bu tevhid türü aç›klanm›fl bulunmaktad›r.

[1] Bk. fierhu'l-Akideti't-Tahâviye, s. 512-517; Mecmûu'l-Fetâvâ, I, 12-19 Kaidetu'n fi'l-cemaati ve'l-f›rkati ve sebebu zâlike ve neticetuhu.

[2] ve [3] Bu hadisin kaynaklar› daha önceden "F›rka-i Naciye (Kurtulmufl F›rka) ile "Ehl-i sünnet ve'l-cemaat kurtulufla eren F›rkad›r bafll›klar›nda geçmifl ve kaynaklar› orada gösterilmiflti.

[1] Bk. fierhu'l-Akideti't-Tahaviye, s. 357-362; ‹bn Teymiyye, el-Furkan, Beyne evliyai'r-rahman ve evliyai'fl-fleytan adl› eserinin birinci bölümü.

[1] Sahih bir hadistir. Ahmed, Müsned, V, 411, Taberanî, el-Evsat, V, 305, Mecmau'l-Bahreyn, 3116 no'lu hadis; el-Bezzâr, II, 224, Muhtasaru'z-Zevâid, 1745'de buna yak›n; ifadelerle. ‹bn Teymiyye, ‹ktizâu's-S›rati'l-Mustakîm, II, 367, Tahkik: el-Akl Ahmed b. Hanbel'in senedinin sahih oldu€unu belirtti€i gibi; el-Elbanî'de fierhu'l-Akideti't-Tahaviye, s. 361'de bu kanaati ifade etmifltir.

[2] Bk. fierhu'l-Akideti't-Tahaviye, s. 383, 384.

[1] Sahih bir hadistir. Buharî, ‹man, Halavetu'l-‹man, Müslim, ‹man, Beyanu hisali meni't-tasafa bihinne vecede halavete'l-iman.

[2] Bk. fierhu'l-Akideti't-Tahaviye, s. 323.

[3] fiarih bu sözlerini Tahavî'nin: "Biz helal kabul etmedi€i sürece herhangi bir günah sebebiyle k›ble ehlinden hiçbir kimseyi tekfir etmeyiz..." sözlerini aç›klarken söylemektedir. Buna benzer aç›klamalar ise daha önceden ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in tutumlar›na dair aç›klamalarda bulunulurken geçmifl bulunmaktad›r.

1 Kimi ilim adam› birinci tür küfre (büyük küfre) “itikadi küfür”, ikincisine de “ameli küfür” ad›n› vermektedirler.

2 Mecmûu’l-Fetâvâ, 35, 407-408.

3 Hasen bir hadistir. ‹bn Mace, Fiten, el-Ukubat’da; “Onlar›n imamlar› (yöneticileri) Allah’›n kitab› ile hükmetmeyip, Allah’›n indirdiklerinden iyi gördükleri ile hükmedecek olurlarsa, mutlaka Allah onlar› birbirine düflürür.” laf›zlar› ile rivayet etmifltir. “Ey muhacirler toplulu€u...” diye baflllamaktad›r. Ayr›ca Ebu Nuaym, el-Hilye, VIII, 333’de rivayet etmifltir. Her ikisinin senedinde ‹bn Ebi Malik Halid b. Yezid vard›r. Zay›f bir ravidir. Hakim, Müstedrek, IV, 540’da hasen bir isnad ile rivayet etmifltir. Bk. es-Silsiletu’s-Sahiha, no: 106.

1 Bk. Mecmûu’l-Fetâvâ, XXXV, 387-388.

2 Bk. fierhu’l-Akideti’t-Tahaviye, s. 379-381; ‹bn Teymiyye, Mecmuu’l-Fetâvâ, XXVIII, 179-181 ile es-Siyasetu fier’iyye.

3 Sahih bir hadistir. Buharî, Diyât, kavlillahi teâlâ: enne’n-nefse bi’n-nefsi...; Müslim, Kasame, ma yubahu bihi demu’l-müslim.

1 Sahih bir hadistir. Buharî, Cihad, Yukatelu min verai’l-imami ve yutteka bihi; Müslim, ‹mare, Vücubu taati’l-umarai fi gayri masiye.

2 Sahih bir hadistir. Müslim, ‹mare, vücubu taati’l-umerâ-i fî €ayri ma’siyetin ve tahrîmuhâ i’l-ma’siye’de rivâyet etmifltir.

3 Sahih bir hadistir. Buhârî, Cihâd, es-sem’u ve’t-taat li’l-imam’da; Müslim, ‹mare, taâtu’l umerâ-i fî €ayri ma’siyetin ve tahrimuhâ fi’l-ma’siye’de.

4 Ahmed, Müsned, VI, 28; Müslim, ‹mare, H›yarûl-eimmeti ve fliraruhum.

5 fieyhu’l-‹slam, ‹bn Teymiyye, Mecmuu’l-Fetava, XXIX, 196’da flöyle diyor: “Adaletli yöneticiye masiyet oldu€u bilinmeyen bütün hususlarda itaat etmek vacibtir. Adil olmad›€› bilinen yöneticiye ise, itaat oldu€u bilinen hususlarda itaat etmek vacibtir.”

1 Bk. fierhu’l-Akideti’t-Tahaviye, s. 240-247; Mecmûu’l-Fetâvâ, VIII, 65.

2 Bu hadis, sahihli gayrihi’dir. Ahmed, Müsned, I, 272; ‹bn Cerir, Tefsir,-Ahmed Muhammed fiâkir neflri- 15338; ‹bn Ebi Âs›m, es-Sünne, no: 202. Ayr›ca bk. es-Silsiletu’s-Sahiha, no: 1623.

3 Sahih bir hadistir. Bunu Buharî, Enbiya, Halku Ademe ve zürriyetihi; Müslim, S›fatu'l-Munafikin, Talebu'l-Kâfiri el-Fidae...; Ahmed, Müsned, III, 127, 129'da rivayet etmifllerdir.

fiunu belirtelim ki söz almak ve buna dair flahit tutmak bizim k›s›r ak›llar›m›z›n tasavvur edemeyece€i gaybi ifllerdendir. Di€er gayba dair hususlar gibi bunlara da iman etmemiz gerekir. Bu hususun anlafl›lmas› zor yönlerini en güzel flekilde aç›kl›€a kavuflturmufl oldu€unu gördü€üm kimselerden birisi de efl-fieyh Haf›z Hakemî, Meâricu'l-Kabul, I, 84-94'deki aç›klamalar›d›r. Ayr›ca el-Elbanî'de az önce sözü geçen ‹bn Abbas'›n hadisini es-Silsiletu's-Sahiha adl› eserinde tahriç ederken güzel aç›klamalarda bulunmufltur. Arzu eden oraya baflvurabilir.

1 Bk. fierhu'l-Akideti Tahaviyye, s. 223-226; ‹bn Teymiyye, Mecmuû'l-Fetâvâ, IV, 328, V, 256; Der'u Teâruz bi'l-akli ve'n-nakli, V, 354.

2 Sahih bir hadistir. Buharî, Bed'ul-Halk, Zikru'l-Melâike, Menak›bu'l-Ensar, Miraç'da; Müslim, ‹man, el-‹srau bi Rasûlillahi ile's-semavati ve ferdu's-salavat'da rivayet etmifllerdir.

1 fiart, alâmet ile ayn› fleydir. Saat'den kas›t da k›yamettir. Saatin flartlar› ile kastedilen ise k›yametten önce ortaya ç›kan ve yaklaflt›€›na delâlet eden alâmetlerdir.

‹lim adamlar› k›yamet alâmetlerini küçük ve büyük alâmetler olmak üzere iki k›sma ay›rm›fllard›r. Küçük alametler uzun zaman süresinden önce ortaya ç›kanlard›r. Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*'›n peygamber olarak gönderilmesi, ilmin kald›r›lmas›, uzun bina yap›m›nda yar›fl›lmas› gibi... Büyük alâmetler ise k›yametin kopmas›na yak›n zamanda ortaya ç›kan büyük ifllerdir. ‹flte burada kastedilenler de bunlard›r.

2 Bk. fierhu'l-Akideti't-Tahaviye, s. 499-502; Mecmuû'l-Fetâva, XXXVI, 45.

1 Sahih bir hadistir. Ahmed, Müsned, IV, 6; Müslim, Fiten, el-Âyâtu'lleti tekunu kable's-seâ.

2 Sahih bir hadistir. Buharî, Tevhid, Kavlullahi teala: ve li tusmea alâ ayn›; Müslim, Fiten, Zikru'd-Deccali ve s›fetuhu ve ma maahû.

3 Bu hadis ve kaynaklar› daha önceden "yüce Allah'›n uluvv (yücelik) s›at›" bafll›€›nda geçmifl bulunmektad›r.

4 Sahihtir. Buhâri, Tefsir, Kul heumme fluhedâekum; Müslim, ‹man, Beyanu'z-zemenillezi lâ yukbel fi'hil iman.

5 Sahihtir. Müslim, Fiten, Hrc'd-Deccali ve mukshû fi'l-ard›.

1 Bk. fierhu'l-Akideti't-Tahaviye, s. 420-432; Mecmuû'l-Fetâvâ, XVIII, 307.

[2] Sahihtir. Buharî, Salât, keyfe turidati's-salatu fi'l-isrâ; Müslim, ‹man, el-‹srau bi Rasûlillahi -s.a- ile's-semavati ve fardu's-salavat.

[1] Sahihtir. Ahmed, Müsned, XV, 190, no: 8030, Ahmed Muhammed fiakir yay›n›; Müslim, Cennet, fi devami naîmi ehli'l-cenne'de: "Kim cennete girerse, nimete nail olur. Asla s›k›nt› çekmez, elbiseleri eskimez, gençli€i son bulmaz" lafz› ile.

[2] Sahihtir. Müslim, Cennet, fi devami naimi ehli'l-cenne -buna yak›n ifadelerle-; Ahmed, Müsned, XVI, 113, no: 8241, Ahmed Muhammed fiakir neflri.

[3] Sahihtir. Buharî, Rikak, ve enzirhum yevme'l-hasreti; Müslim, Cennet, en-naru yedhuluha'l-cebbarune ve'l-cennetu yedhuluha'd-duafau.

[1] Sahihtir. Müslim, Kader, Mâ nâ kulli mevludin yûledu ale'l-f›tra; Ahmed, Müsned, VI, 41.

[1] Bk. fierhu'l-Akideti't-Tahaviye, s. 201-203.

[2] Buharî bunu muallak olarak Tevhid, kavlullahi teâlâ: "Ya eyyuhe'r-rasûlü belli€ mâ ünzile ileyke..."de rivayet etmifltir.

[3] Bk. fierhu'l-Akideti't-Tahaviye, s. 203-208; Mecmuû'l-Fetâvâ, XXXVI, 60.

[1] Hasen bir hadistir. Tirmizî, Tefsir, ve min sureti'z-Zuhruf, ‹bn Mace, Mukaddime, ‹ctinabu'l-Bidai ve'l-cedel; Ahmed, Müsned, V, 252, 256.

[1] Bk. fierhu'l-Akideti't-Tahaviye, s. 208-210.